

VI ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

3 червня 2022 року

Тернопіль 2022

**УДК 001: 37(091)
Ш 78**

Ш 78 Шості Геретівські читання: наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 03 червня 2022 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 367 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «VI Геретівські читання», що приурочена пам'яті Ігоря Герети, проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 03 червня 2022 р.

Усі матеріали збірника подаються у редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 2 від 17 травня 2022 р.)*

УДК 001: 37(091)

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

VI ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ
МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

03 червня 2022 року

З М І С Т

ВІДКРИТТЯ. ПРИВІТАННЯ. СПОГАДИ ПРО І. ГЕРЕТУ

<i>Головко М. Й.</i> Вітальне слово.....	с. 8
<i>Вітенко І.М.</i> Вітальне слово.....	с. 9
<i>Костюк С. В.</i> Вітальне слово.....	с. 10
<i>Полянський Ф. І.</i> Вітальне слово.....	с. 11

ЗАГАЛЬНОМЕТОДОЛОГІЧНІ ПРАЦІ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КООРДИНАТАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

<i>Бабовал Н. Р., Бабовал Д. С.</i> Особливості та методи виявлення фейкової інформації в медійному просторі в умовах війни.....	с. 13
<i>Боруцька Л. С.</i> Велет духовності Тернопілля.....	с. 17
<i>Брик Р. С.</i> Механізми впровадження автономії закладів освіти в умовах реформування загальної середньої освіти.....	с. 20
<i>Ван Янься</i> Специфіка музичної освіти школярів у КНР.....	с. 23
<i>Вітенко І. М., Миколів З. П.</i> Нові форми уроків та позакласних заходів як шлях до міжпредметної інтеграції в освітньому процесі.....	с. 26
<i>Волянюк Б. О.</i> Проєкт вшанування лицарів УПА.....	с. 31
<i>Гайда В. Я.</i> Структура самоосвітнього середовища закладу загальної середньої освіти.....	с. 36
<i>Герасимчук Г. І.</i> Стан освіти в умовах війни: минуле і сьогодення (порівняльний аналіз).....	с. 40
<i>Голуб Н. Б.</i> Цілевизначення і рефлексія на уроках української мови.....	с. 46
<i>Городецька О. В.</i> Онлайн-ідентичність особистості в Інтернеті.....	с. 49
<i>Грибенко О. М., Лисненко Д. А.</i> Розбудова вищих органів влади 1918-1923 рр. за конституційними актами УСРР: історичний аспект.....	с. 53
<i>Дерев'яна Т. Р.</i> Впровадження формувального оцінювання в навчальний процес під час дистанційного навчання.....	с. 58
<i>Дишлюк О. М.</i> Донесення польської поліції як джерело з історії ОУН на Тернопільщині (за документами Державного архіву Тернопільської області).....	с. 61
<i>Дідух Т. Г.</i> Особливості взаємовідносини між римо-католицьким духовенством і радянськими органами влади на території Дрогобицької області у 1953-1958 рр.....	с. 65
<i>Драбич Т. В.</i> Формування зорово-моторних функцій і дрібної моторики у дітей старшого дошкільного віку.....	с. 78
<i>Єфімов Д. В.</i> Додаткова реальність як сучасний інструмент	

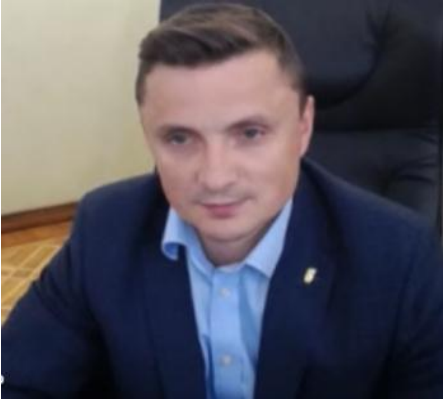
навчання.....	с. 83
Жизномірська О. Я. Формування позитивної мотивації педагога в умовах інноваційних змін засобами тренінгової технології.....	с. 86
Зубаль І. М. Роль педагогічних працівників закладів дошкільної освіти в освітньому процесі при роботі з дітьми з ООП.....	с. 90
Іванюк Т. Г. Кейс-метод як засіб розвитку критичного та системного мислення здобувачів освіти.....	с. 96
Кавецький В. Є. Готовність здобувачів освіти ЗЗСО до свідомого вибору професії як психолого-педагогічна проблема.....	с. 102
Квятковська А. О. Цифрові компетентності викладачів фахових коледжів в умовах змішаного навчання.....	с.107
Книш І. В. Номадичні практики «маскового існування»: маскарад, карнавал, пандемія.....	с. 110
Княжева І. А., Чернявська М. О. Проблема формування культури педагогічної діяльності в сучасному науковому дискурсі.....	с. 115
Коваленко О. М. Огляд сучасних підходів до впровадження STEM-освіти в закладах загальної середньої освіти.....	с. 119
Козлова Л. М. Пізнання малої Батьківщини як важливий аспект формування громадянина-патріота.....	с. 122
Колодійчук О. Я., Соколовський А. М. Проблеми опанування курсу дисципліни «Креслення» студентами Тернопільського фахового коледжу Університету «Україна».....	с. 127
Кондирєва М. М. Сакральні та археологічні пам'ятки доби запорозького козацтва на уроках української літератури.....	с. 130
Коненко Л. Б., Іваночко О. В. Інноваційна діяльність педагога в сучасних умовах.....	с. 137
Коротюк З. М., Мерена Н. М. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в період воєнного стану.....	с. 141
Костюк С. В. Епістолярій Ігоря Герети – основа науково-просвітницької та депутатської діяльності: нові надходження фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею.....	с. 147
Криворучко О. В., Костюк Ю. В., Костюк І. В., Повна Н. І. Застосування штучних нейронних мереж в інформаційно-інтелектуальних системах.....	с. 152
Кухтяк С. Б. Виховання патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї.....	с. 156
Лиса О. М., Строкань В. І., Анріутес С. В. Регіональні медико-екологічні проблеми Чернівецької області та шляхи їх вирішення.....	с. 158
Лобанова Ю. О., Єфімов Д. В. Форми і методи роботи з обдарованими учнями в сучасній школі.....	с. 163
Лупаренко С. Є. Проблема дитячої літератури та читання в Україні XIX ст.....	с. 166
Магера Т. В. Співпраця Володимира Гнатюка та Івана Франка на літературно-мистецькій, науковій та громадській нивах.....	с. 168

Мазур В. О., Гаврилова Н. С. Характеристика та особливості корекційної роботи при дизартрії у молодших школярів з порушенням мовлення.....	c. 173
Мазур П. Є. Вчителі Тернопілля у місці відособлення в Береза-Картузській.....	c. 180
Малієнко Ю. Б. Інтегративний підхід до навчання історії в закладах загальної середньої освіти.....	c. 185
Маркевич Т. М. З історії родоводу Ярослава Стецька (за документами Державного архіву Тернопільської області).....	c. 187
Мартинів М. А. Організація і проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів у Тернопільській області (1948 р.).....	c. 191
Мороз І. В. Особливості роботи з речовими історичними джерелами на уроках історії в основній школі.....	c. 197
Мороз П. В. Особливості використання статистичних джерел на уроках історії.....	c. 201
Мочук О. Б. Формування цифрової та інформаційної безпеки особистості в сучасних реаліях воєнного стану.....	c. 205
Мудрик Л. Є. Формування духовно-моральних цінностей особистості на засадах педагогічних ідей В. Сухомлинського та Я. Корчака в освітньому процесі НУШ.....	c. 211
М'ялковська О. Я. Професійна компетентність педагога – важлива складова STEM-освіти.....	c. 215
Ніколаєнко Л. І. В умовах дистанційного навчання музичний розвиток дітей дошкільного віку.....	c. 219
Новосьолова В. І. Методи дослідницького навчання на уроках української мови в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти.....	c. 223
Огірко О. В. Храмове мистецтво церкви – могутній чинник музейної педагогіки.....	c. 228
Онищук Л. З. Використання табличного редактора MS EXCEL для моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти.....	c. 235
Петришин Л. Й. Творчість як системна складова процесу креативної наукової діяльності.....	c. 239
Полянський Ф. І. Архівно-слідчі справи Держархіву Тернопільської області як джерело з історії радянських репресій вчительства Тернопільщини у 1940-х роках.....	c. 244
Пометун О. І. Інтегровані курси як перспективний напрям розвитку змісту середньої освіти.....	c. 248
Посна Л. В. Безпека в Інтернеті.....	c. 252
Ремех Т. О. Особливості оцінювання здобувачів освіти в курсі «Громадянська освіта».....	c. 261
Сава О. В. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами (з досвіду роботи).....	c. 264
Саранчук Н. Р. Мистецтво в житті Ігоря Герети.....	c. 278

Сесик О. О. Формування духовних цінностей особистості засобами вивчення життєписів славетних жінок нашого краю.....	с. 280
Сєрих Т. М. Загальні аспекти забезпечення наступності та послідовності у навчанні іноземної мови як важливого засобу комунікації в умовах закладу позашкільної освіти (на прикладі КЗ Сумський ПДЮ).....	с. 286
Сидоренко О. М., Ювченко Т. М. Розбудова судової системи України за часи Української Центральної Ради (червень 1917 – квітень 1918 рр.): історичний аспект.....	с. 293
Слижук О. А. Формування у молодших підлітків поняття про жанр байки на уроках української літератури.....	с. 298
Слободянюк Т. Б. Проблема модернізації у педагогічній системі інновацій вищої школи.....	с. 301
Стрийвус Н. Б. Значення мови в умовах сьогодення.....	с. 306
Ткачишина О. Р. Формування ефективних копінг-стратегій особистості..	с. 311
Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Теоретичні засади оцінки потреб користувачів військово-соціальної роботи.....	с. 316
Фідкевич О. Л. Європейський проєкт розвитку багатомовності EUROCOMPRENHENSION: концептуальні положення.....	с. 319
Хома С. О. Формування цінностей учасників освітнього процесу в умовах війни.....	с. 324
Чаус І. В. Формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дошкільного віку закладу позашкільної освіти.....	с. 329
Чжоу Тінтін, Мкртічян О. А. Питання коучингу в музичній освіті школярів.....	с. 334
Шевчишина О. В. Психологічні засади забезпечення гуманістичної спрямованості освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти як одного з викликів соціуму.....	с. 337
Шевчук В. М. Застосування нових типів силових установок для покращення екологічних показників автомобілів.....	с. 342
Шквир О. Л. Розвиток критичного мислення здобувачів загальної середньої освіти.....	с. 345
Щербай І. Р. Свобода як цінність людини.....	с. 349
Яковишин Р. Я. Підготовка учительського складу в Галичині: історико-педагогічний дискурс.....	с. 352
Ярмолицька С. О. Арт-терапевтичні техніки для підтримки психологічного здоров'я.....	с.356
Яценко Т. О. Формування культурної компетентності учнів у реаліях Нової української школи.....	с. 362

ВІДКРИТТЯ. ПРИВІТАННЯ. СПОГАДИ ПРО І. ГЕРЕТУ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Головко Михайло Йосифович,
голова Тернопільської обласної ради

Вітаю всіх учасників «VI Геретівських читань». Ігор Петрович Герета – видатний тернополянин, українець, археолог, історик, фольклорист. Це людина, яка приклала багато зусиль для будівництва Української Держави, української церкви, української культури. Він започатковував ті школи, що досліджували, вивчали глибинний історичний зв'язок, українське коріння. Це неординарна особистість, яка зробила дуже багато для нашого краю, для України. Ми – його спадкоємці, маємо за честь продовжувати реалізовувати цю справу.

Хотів би подякувати всім учасникам «VI Геретівських читань». Сьогодні в такий непростий час, коли ми перебуваємо у стані війни, розуміємо, яке велике значення має духовність, національна пам'ять, бо ворог прийшов сюди нас денацифікувати, тобто забрати все українське, знищити все українське, розтоптати все українське, перетворити нас на малоросів. Проти цього боровся у першу чергу Ігор Герета, який мав багато послідовників, однодумців і користувався авторитетом, повагою серед своїх колег, простих громадян. Звісно, те що ви сьогодні робите – вивчаєте, досліджуєте, пам'ятаєте, розвиваєте, – за все це вам окрема велика вдячність від імені всього депутатського корпусу. Від себе дякую за ту працю, за те, що проводите чергове читання на честь пам'яті Ігоря Петровича Герети. Завдяки таким людям, як ви, справжнім українцям, які пам'ятають, хто вони є, яке в них коріння, досліджують свою історію, культуру й археологію, – ми будемо

Українську Державу. Обласна рада завжди готова долучитися, підтримати, допомогти.

Мені пригадуються слова Вінстона Черчилля, якому під час війни принесли затверджувати бюджет без графи про культуру, і сказали, що в нас війна, яка культура. Він відповів: «Перепрошую, а хіба не за це ми боремось, хіба не за це ми воюємо, щоб все це зберегти, захистити, щоб це передати наступним поколінням?».

Всім дякую за цю справу, яку ви робите.

Вітенко Ігор Михайлович,
заступник директора Тернопільського ОКІШПО
з науково-методичної роботи та міжнародного
співробітництва

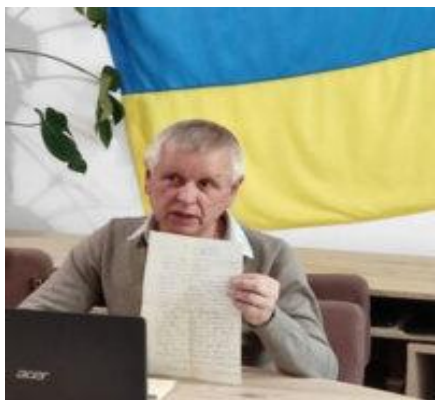
Шановні колеги, щиро радий черговій зустрічі. Сто днів незламності та єдності. Без сумніву, це війна проти людяності, демократичних ідей, прав і свобод людини, розбудови української державності й демократичної культури в суспільстві. Вчинені російським військом акти геноциду над українськими дітьми, жінками, цивільним населенням знаходять в очах світу і людства підтримку як і спричинене руйнування наших українських міст, сіл і містечок. У таких складних умовах освіта набуває нового змісту. Ми не знаємо, коли саме Україна здобуде перемогу, але віримо в те і віримо в неї, бо гідно відстоюємо кожний на своєму фронті незалежність нашої держави й тому сьогодні ми з вами працюємо, бо війна це колективний феномен. Це не тільки фронт воєнних дій, а й дипломатичних, економічних і, без сумніву, інформаційних.

Шановні колеги, хочу подякувати за співпрацю, допомогу в організації та проведенні конференції Тернопільській обласній раді, управлінню освіти і

науки Тернопільської обласної військової адміністрації, Державному архіву Тернопільської області, Тернопільському обласному краєзнавчому музею, Тернопільській обласній організації Національної спілки краєзнавців України.

Саме у воєнний час ми по-особливому будемо підходити до творчого та наукового доробку Ігоря Герети, який самовідданою працею намагався зберегти й примножити культурну і національну спадщину краю та України загалом. Важливість громадянської роботи діяча на ниві створення музеїв взагалі не можна переоцінити й підтвердженням цього є здобутки, отримані в результаті ретельної, скрупульозної праці, що власне і заклали фундамент для вдосконалення, творення нових культурно-національних ідей, які стали основою створення української самобутності.

Шановні колеги, бажаю всім невичерпної енергії, віри в перемогу, мирного неба і запрошую до обговорення актуальних теоретичних і практичних проблем освітнього процесу. Плідної всім праці. Щиро радий зустрічі. Слава Україні!

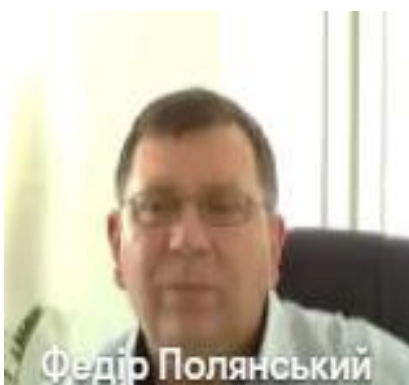
Костюк Степан Володимирович,
голова Тернопільської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
завідувач науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

Слава Ісусу Хресту! Звичайно, обставини, реалії часу такі, що маємо біду, маємо трагедію, кровопролиття, загибель наших патріотів, але буття відігнало перші стресові навантаження, і будні продовжуються. Дуже добре, що науковий і потужний осередок Тернополя, зокрема Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти організовує подібні заходи, і ми сьогодні, у час воєнного стану, маємо нагоду говорити про одного із видатних людей Тернопілля, визначних науково-просвітницьких діячів України й, зрештою,

Європи також. Так склалося, що діяльність Ігоря Герети ніби з усіх боків вивчено, і ніби все про нього знаємо, але в грудні минулого року у фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею зовсім несподівано надійшли 50 листів, адресованих Ігорю Гереті з різних куточків Європи, зокрема Варшави, Братислави, з України (Полтави, Львова, Києва, Одеси). Вони засвідчують, що інтелект Ігоря Герети не обмежувався тільки Тернопіллям, тільки історією чи археологією, а й всією культурологією, яка пов'язана з нашим краєм, з нашою Україною.

Від краєзнавчої спільноти Тернопілля бажаю всім віри, бажаю всім оптимізму і дай Боже, щоб спільними зусиллями як наших військових, так і науковців, всіх людей доброї волі, наблизити той час, коли «Все буде Україна!».

Я дякую всім за те, що ми сьогодні зустрілися і маємо нагоду поспілкуватися. Нехай нас береже Бог і щира молитва. Наша моральна підтримка дає підстави вірити в те, що наступна наша зустріч, присвячена пам'яті Ігоря Герети, буде під мирним прапором, небом нашої цілісної єдиної й неподільної України. Слава Україні!

Полянський Федір Іванович,
директор Державного архіву Тернопільської області

Добрий день. Слава Україні!

Дійсно, в умовах широкомасштабної російсько-української війни ім'я Герети – надзвичайно актуальне. Величезна українознавча спадщина І. П. Герети сьогодні і надалі працює, бореться і відстоює позиції української національної спадщини на всіх фронтах. Дуже добре, що почин, який відбувається вже шостий рік у формі наукових заходів і, власне, Геретівських читань як наукового проєкту, має продовження. Дякуємо Тернопільському ОКІППО, що

підтримує цей формат, удосконалює, збільшує кількість науковців, і ім'я Герети шириться територією України серед всієї наукової спільноти, українознавців. Це дуже добре. Мені, як одному із учнів Ігоря Герети, надзвичайно приємно, що ми разом далі працюємо в такому форматі. Дійсно, українознавча спадщина Ігоря Герети доволі велика і не всі ідеї, і не все те, що він говорив вдалося все ж таки надрукувати тоді, тому що була проблема із друком і з тою боротьбою, яка постійно супроводжувала впродовж життя пана Ігоря. Коли говориш із колегами-науковцями, то бачиш їхній запал відстоювання українських національних інтересів у науковій площині й, звичайно, на полі битви, бо ім'я Герети сьогодні дійсно об'єднує нас і створює додатковий фронт у тому, щоби українознавчу справу ми відстоювали, намагалися поширювати, популяризувати. Все те, що опубліковано про наукову спадщину І. Герети є доволі вагомим. Дуже важливо, що є люди, які з ним працювали й ті ідеї, які він намагався обґрунтувати, дістали поширення, тобто він засіяв добрий посів для науковців, мистецтвознавців, археологів та ін.

Дякую організаторам, що змогли в такий складний час об'єднати велику кількість науковців із всієї України. Дякую всім учасникам, бажаю плідних дискусій, нових ідей, обґрунтувань, гіпотез. Хотілося, щоб ця українознавча спадщина втілилася в новий збірник конференції, щоб ті ідеї, які будуть занотовані, стали черговим досягненням. Всім нам перемоги, миру. Все буде Україна!

ЗАГАЛЬНОМЕТОДОЛОГІЧНІ ПРАЦІ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КООРДИНАТАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

УДК 37.03.42

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Бабовал Діана Сергіївна,
студентка фізико-математичного
факультету Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Розглянуто дефініції фейкова та неправдива інформація; подано класифікацію фейків за різними ознаками; з'ясовано різновиди мети поширення фейкової інформації у медійному просторі.

Ключові слова: фейк, неправдива інформація, медійний простір, дезінформація, соціальні мережі.

Війна відбувається не лише на землі, в повітрі, на воді, а й в інформаційному просторі. Як не стати нам зброєю в руках ворога в інформаційному просторі? Розповсюдження фейків є небезпечним. За допомогою фейкових новин можна не лише маніпулювати думкою людей, але й підсилювати воєнні дії. Тож свідоме споживання та поширення інформації – необхідність для кожного.

Фейк – це подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації. Фейк – це спосіб маніпуляції свідомістю шляхом надання неповної інформації, спотворення контексту, частини інформації з метою підштовхнути аудиторію до дій чи думок, які потрібні маніпулятору.

Найбільш популярні методи поширення фейків – *мас-медіа та соціальні мережі*.

Основна мета фейкових повідомлень, який є головним інструментом інформаційної війни, – посіяти сумніви та паніку. Для досягнення мети у тексти додають неправдиву інформацію або змішують фактичні події з неправдивою інформацією.

Якими бувають фейки? Формат подачі дезінформаційного контенту:

- *фейкові журналістські матеріали* – вони приховані під новини, статті, аналітики тощо;
- *фейкові пости* – подані, зазвичай, від імені очевидців певної події;
- *фотофейки* – світлини, що були оброблені в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію;
- *відеофейки* – відеоматеріали, що містять підтвердження псевдофактів.

Класифікувати фейкову інформацію можна за різними ознаками. Проаналізувавши найтипівші приклади фейкових новин, виділили такі критерії, які можуть бути основою класифікації: за формою подання (текст, фото, відео, голосовий запис); за змістом (агітація, пропаганда, маніпуляція тощо); за тематикою (політичні, соціальні, світські тощо); за призначенням для певної вікової категорії (для молоді, для зрілих людей, для пенсіонерів тощо); за джерелом інформації (від першого джерела, без джерела, невідоме джерело і т. д.) [1, с. 284].

Типи фейків у соціальних медіа залежно від їхнього завдання: фейки, які сіють паніку серед людей; фейки, які розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу; фейки, які поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відвернути від правди; фейки, які маніпулюють свідомістю; фейки, які рекламують когось або щось; фейки, які приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»); фейки, які плямують чийсь репутацію (найчастіше це фото, добре опрацьовані у Photoshop); фейки, які мають розважальний характер [1, с. 284].

Як створюють фейки та маніпулюють нашою думкою?

Основні принципи [2]:

- *пропаганда*, яка має єдину мету – керувати думкою суспільства. Пропаганду найчастіше використовують уряди, корпорації, організації для управління цінностями, ставленням до них і навіть знаннями;
- *заклики до емоцій* – вплив на емоції (захоплення, гнів, печаль, розчарування) і через них керують нашою свідомістю;
- *упереджені новини* – це однобічне трактування інформації та особиста інтерпретація подій. Професійні журналісти мають просто висвітлювати події без оцінки чи оцінювати їх з різних боків;
- *клікбейти* – це привабливі, сенсаційні заголовки для залучення уваги, часто з використанням великих літер, знаків оклику. Контент часто не відповідає назві;
- *псевдонаука* – абсурдні речі видають за реальні наукові дослідження з перебільшеними або помилковими твердженнями. Для правдоподібності додають якомога більше слів з наукової лексики;
- *сатира*, гумор, які люди, на жаль, сприймають за істину;
- *напівправа* – поєднання фактичного, фейкового, помилкового або частково помилкового контенту;
- *фальшивки* – повністю сфабрикований контент, коментарі та *відгуки нібито від справжніх людей*, а *насправді* – від *фейкових акаунтів або ботів*.

Як відрізнити справжню новину та захистити себе від епідемії фейків?

Звертайте увагу на заголовки, на URL адреси; перевіряйте джерела; слідкуйте за помилками; уважно придивіться до фото та відео контенту; звертайте увагу на дати; перевіряйте, від чого відштовхується автор; пошукайте таку ж новину в інших виданнях; дотримуйтеся правил інформаційної гігієни; будьте уважними, коли споживаєте інформацію з різних джерел.

Поставити правильні запитання, сприймаючи медіапродукт – це ядро медіаосвіти і загалом критичного мислення. Питання концентруються навколо таких категорій як авторство, мета, вплив, аудиторія, реакція, зміст, технології,

інтерпретації. Ці питання відображені у таблиці, розробленій Національною асоціацією освіти з медіаграмотності (NAMLE) в перекладі (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ключові питання для аналізу медійних повідомлень

Джерело: [3]

Підсумовуючи виклад матеріалу, зазначимо, що будь-яку інформацію, яку ми споживаємо, необхідно перевіряти, аналізувати та критично оцінювати. На допомогу нам приходять пошуковик Google, фактчекінгові сайти і сервіси, відкриті реєстри і бази даних, авторитетні наукові і науково-популярні ресурси тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки*. 2016. 1(52). С. 281–287.
2. Як розпізнати фейкові новини? ARTEFACT. URL: <https://cutt.ly/FF7XbLJ> (дата звернення : 20.04.2022 р.).
3. Ключові питання для аналізу медіамеседжів (візуалізація). URL:<https://cutt.ly/cF5azUV> (дата звернення : 20.04.2022 р.).

УДК 63.5

Боруцька Лідія Степанівна,
методист відділу методики навчальних предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВЕЛЕТ ДУХОВНОСТІ ТЕРНОПІЛЛЯ

Живемо, працюємо і діємо у час історичний, відповідальний. Творення української державності змушує кожного повернутися до свого минулого, збагнути безцінність наукового і літературного спадку І. П. Герети – велета духовності Тернопільщини. Мусимо говорити правду, адже настав час пошуку істини. Згадаймо безсмертний вислів М. Рильського: хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього, хто не відає про славу своїх предків, той сам не вартий пошани.

В усі часи й епохи, в усіх народів реальне буття і духовний розвиток тримаються на підмурку традицій народу, на стовпах власної історії. То як ми просуватимемося вперед, до європейського та всесвітнього співтовариства, якщо відкинемо історичний, соціальний, культурний досвід попередніх поколінь? Загинемо безслідно! Нічого з нічого не береться. Відродитися духовно – то передусім повернути народові велетенську і славу історію, ті культурно-духовні, мистецькі, краєзнавчі надбання, що нам залишили попередні покоління у вигляді фольклору, писемних давніх пам'яток, історичних, народознавчих надбань.

Як бачимо І. П. Герета залишив нам велику інтелектуальну спадщину. Аби її до кінця осмислити, потрібні зусилля багатьох дослідників. Сила І. П. Герети в тім, що він став визначним просвітителем і будителем народного духу, національної свідомості. Перу І. Герети належить чимало досліджень, підготовлених на стикові ряду галузей наук, як ось історії, етнографії, археології.

Ігор Герета написав понад 120 розвідок і статей у енциклопедіях, збірниках та періодичних виданнях як України, так і Канади, Польщі, Сербії, Словаччини. Він – видавець більше як 30 книжок Інституту національного відродження України, а також співавтор трьох академічних досліджень про археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині (1981 – 82); спецвипуску журналу «Тернопіль», «Художники Тернопільщини» (1994); нарисів про Теребовлю (1971); Бережани (1979, 1989); Чортків (1985); художників І. Хворостецького (1978); І. Марчука (1985); Я. Омеляна (1993).

На посаді наукового працівника Тернопільського обласного краєзнавчого музею Ігор Герета став засновником і автором експозицій: музею-садиби Соломії Крушельницької у селі Біла Тернопільського району (1963); картинної галереї Тернопільського обласного краєзнавчого музею (1978 (у 1991 р. перетворено на обласний художній музей)); знищеного музею обласного музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка (нині академічний драматичний театр); музею-садиби Леся Курбаса в Старому Скалаті колишнього Підволочиського району (1987), боротьба за який тривала 20 років; історико-меморіального музею політв'язнів (1997, у підвалах колишнього приміщення обласного управління КДБ); мистецького музею приватних збірок (сучасного українського мистецтва) на вулиці Медовій у Тернополі; музею-садиби Патріарха Йосифа Сліпого у селі Заздрість Теребовлянського району. І. Герета першим підтримав ініціативу Остапа Черемшинського і став співавтором експозиції етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у с. Велеснів Монастирського району.

У видавництві «Каменярь» (Львів) Ігор Герета видав нариси (путівники) про музеї Соломії Крушельницької і Тернопільську картинну галерею, музей Володимира Гнатюка (у співавторстві з Остапом Черемшинським).

Свої поезії, оповідання та новели Ігор Герета опублікував у кількох газетах та журналах лише після здобуття Україною самостійності, згодом уклав із творів збірку «Скибка неба» (1997), був членом редакції «Енциклопедія Тернопільщини», журналу «Тернопіль».

Збірку «Скибка неба» за теорією компаративістики цікаво порівняти із збіркою американського поета Волта Вітмена «Листя трави». Домінуюче в поезії І. Герети і Волта Вітмена є відчуття нескінченної широти і багатолікості світобудови, що поєднується із настільки органічним відчуттям вічної динаміки, мінливості діалектичної контрастності буття. Почуття спорідненості з усіма людьми і всіма явищами світу виражено у двох збірках авторів за допомогою перетворення ліричного героя в інших людей і неживі предмети.

Ігор Герета вів активну громадську роботу. У 1978 році при картинній галереї він заснував мистецький клуб, який діяв до 1985 р., згодом був заборонений. 1988 р. Ігор Герета став співзасновником першої в Тернополі опозиційної організації «Тернове поле»; Товариства української мови (нині – «Просвіта» ім. Т. Шевченка); 1989 – «Меморіалу» ім. В. Стуса та інші.

У 1991 р. Ігор Герета створив Інститут національного відродження України (нині він носить його ім'я); будучи депутатом, став ініціатором заснування художньої премії ім. М. Бойчука; у 1992 – кафедри української культури в Тернопільській вищій духовній семінарії; 1993 – стипендії ім. В. Барвінського для студентів-музикантів Тернопільської області, які навчаються за кордоном, стипендії М. Литвина для студентів-бандуристів.

Нашій історичній науці, народознавству треба ще і ще повертатися до того значнішого наукового пласта, який нагромадив для наступних поколінь Ігор Петрович Герета. На часі комплексне дослідження творчого набутку наукового дослідника І. П. Герети, яке б обійняло публікації архівних матеріалів, де містяться вартісні фактичні дані, спостереження та висновки до

таких галузей науки, як археологія, етнографія, фольклористика, поезія, краєзнавство, мистецтвознавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвин М., Липовецький В. Ігор Герета. Статті. Спогади. Світлина. Тернопіль, 2012.
2. Савак Б. Герета Ігор Петрович – археолог, мистецтвознавець, культуролог і політичний діяч, заслужений діяч мистецтв України (1998), почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців (1996). Краєзнавці Тернопільщини. Денисів, 2003. С. 21–23.
3. Стельмах М., Яворський Г. Герета Ігор Петрович. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1 : А – Й. С. 447. ISBN 966-528-197-6.
4. Стаття про Ігоря Герету на сайті Тернопільської обласної бібліотеки для молоді [недоступне посилання з серпня 2019].

УДК 351. 851:37

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОНОМІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Нова українська школа [1], як і управління нею, має відповідати сучасному типу розвитку суспільства. Неможливо в сучасному суспільстві, яке на практиці розвивається багатовекторно, а не лише за відомими теоретичними концепціями, застосовувати адміністративно-командне управління і тотальний контроль індустріальної епохи. Це основна суперечність, що веде до руйнації будь-якої соціальної системи. Школа як освітня система й об'єкт управління не є винятком у цьому процесі. П. Салберг (P. Sahlberg) зазначає, що реформування школи – «процес складний», багатогранний і повільний, а «поспіх його руйнує» [4, с. 81]. Найбільший вплив на організацію управління закладами освіти, в умовах реформування, вплинуло розширення повноважень учасників освітнього процесу на основі впровадження принципів автономії.

Закон України «Про освіту» визначає термін «автономія» як право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності. Закон закріпив право закладів освіти на автономію, стаття 23 цього закону встановлює, що «держава гарантує академічну, організаційну, фінансову і кадрову автономію закладів освіти». Згідно з частиною третьою статті 25, «засновник або уповноважений ним орган (особа) не має права втручатися в діяльність закладу освіти, що здійснюється ним у межах його автономних прав, визначених законом та установчими документами» [2].

Розділ п'ятий Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3] розширив автономні повноваження закладів загальної середньої освіти, деталізував повноваження їх органів управління та кожен із їх видів автономії. Імплементация закону має відбутися не пізніше 2025 року. Закони запускають механізми реальної автономії закладів загальної середньої освіти.

Первинною автономією закладу загальної середньої освіти є академічна автономія, яка визначає особливість і унікальність закладу у наданні послуг із здобуття початкової, базової середньої та профільної середньої освіти, зокрема:

- створення (формування) освітніх програм;
- вибір навчальних програм, підручників, посібників з переліку існуючих та створення авторських;
- використання різноманітних форм та методів освітнього процесу;
- здійснення наукової та проєктної діяльності на засадах академічної доброчесності;
- розроблення внутрішньої системи забезпечення якості освіти, яка дасть змогу на належному рівні реалізувати державні стандарти.

Організаційна автономія розпочинається із самостійного визначення режиму роботи закладу освіти, структури навчального року: за чвертями, триместрами, семестрами. Структуру та тривалість навчального року, навчального тижня, дня, занять, відпочинку між ними, форми організації

освітнього процесу визначає педагогічна рада закладу загальної середньої освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, особливостей регіону тощо. Школи можуть обирати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу.

Поняття фінансової автономії закладу загальної середньої освіти визначено нормою статті 59 Закону України «Про повну загальну середню освіту», в якій зазначається, що фінансова автономія закладів загальної середньої освіти в частині використання бюджетних коштів передбачає самостійне здійснення витрат у межах затверджених кошторисами обсягів, зокрема на:

- формування структури закладу загальної середньої освіти та його штатного розпису;

- оплату праці працівників, встановлення доплат, надбавок, винагороди, виплату матеріальної допомоги та допомоги на оздоровлення, преміювання, інших видів стимулювання та відзначення працівників;

- оплату поточних ремонтних робіт приміщень і споруд закладів загальної середньої освіти;

- оплату підвищення кваліфікації педагогічних та інших працівників;

- укладення відповідно до законодавства цивільно-правових угод (господарських договорів) для забезпечення діяльності закладу освіти [3].

Пропозиції до кошторису, для здійснення фінансово-господарської діяльності, розробляє керівник закладу загальної середньої освіти. Затверджується кошторис засновником з урахуванням наданих пропозицій.

Кадрова автономія покликана надати право закладу найбільш оперативно та неупереджено вирішувати проблеми забезпечення персоналом та управління ним. Штатні розписи державних і комунальних закладів загальної середньої освіти затверджуються керівником закладу загальної середньої освіти на підставі типових штатних нормативів за погодженням із засновником або уповноваженим ним органом. Кадрова автономія передбачає право керівника

призначати на посаду, переводити на іншу посаду та звільняти з посади працівників закладу освіти, визначати їхні посадові обов'язки, заохочувати та притягати до дисциплінарної відповідальності, а також вирішувати інші питання, пов'язані з трудовими відносинами, відповідно до вимог законодавства.

Усі види автономії закладу загальної середньої освіти тісно пов'язані між собою та доповнюють одна одну і запроваджуються комплексно.

Отже, автономізація діяльності закладу освіти передбачає передачу власником чи засновником повністю або частково функцій управління безпосередньо закладу, що визначається їх установчими документами; передачу відповідальності за результати діяльності, які досягнуто на підставі реалізації цих повноважень; високий фаховий рівень управлінської компетентності керівників закладів освіти, їх готовність до прийняття досить часто непопулярних управлінських рішень.

Впроваджуючи автономію у закладі освіти, ми впливаємо на кінцевий результат – підвищення якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення : 11.05.2022).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 11.05.2022).
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення : 11.05.2022).
4. Салберг П. Фінські уроки 2.0. Чого може навчитися світ з освітніх змін у Фінляндії. Харків : Вид-во «Ранок», 2017.

УДК 37.016

Ван Янься,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ У КНР

Мистецька освіта та, загалом, заняття мистецтвом посідають важливе місце в освітньому процесі китайських шкіл. Жодний навчальний день не минає без уроку співу, каліграфії або гри на музичних інструментах (сучасних або національних).

Із раннього дитинства в учнів формують любов до мистецтва й традицій. Різні шкільні заходи завжди супроводжуються тим, що школярі демонструють свої творчі вміння. Важливу роль у шкільній мистецькій освіті відіграє патріотичне виховання, якому приділяється виключна увага, й усі виховні заходи спрямовуються на виховання патріота, любові та гордості за Батьківщину [1].

Окрім того, музична освіта школярів націлена на формування духовної культури особистості, її всебічний розвиток (формування мислення через розуміння закономірностей музики, виховання культури емоцій і волі учнів, розвиток соціальних якостей та навичок спілкування), що досягається завдяки особливому змісту освіти, організаційним формам, методам та засобам навчання [2; 3].

Так, зміст музичної освіти передбачає засвоєння основ нотної грамоти (запис та читання нот, їх тривалість, знаки альтерації, паузи тощо); знайомство з класичними всесвітньо відомими музичними творами, їх видами; знайомство з біографіями видатних вітчизняних і зарубіжних музикантів; вивчення основних музичних понять (ієрогліфів, що їх позначають); сольфеджіо; хоровий спів; гра на музичних інструментах тощо [2, с. 151].

Основними організаційними формами музичної освіти є уроки музики та факультативні заняття з музики (обов'язкові для школярів початкових класів та добровільні для старших учнів). Це сприяє тому, що в китайських школах часто є шкільний хор або професійний ансамбль, а учні багато тренуються та беруть участь у музичних конкурсах різних рівнів [2].

На уроках музики застосовуються різноманітні способи організації навчальної діяльності: учитель проводить заняття з одним, двома або трьома

учнями, групові заняття (оркестрові ансамблі), робота з усім класом (театральні постанови, спів у хорі, підготовка до календарних та державних свят).

Серед методів навчання музиці в Китаї найпоширенішими є такі: співпереживання, спів з голосу або на слух, імітація, наслідування, ілюстрування творів музичного мистецтва, пальчикові та ритмічні ігри, вправи на вивчення музичних інструментів та розвиток дрібної моторики рук, декламація музичного тексту, образно-рухові та танцювальні вправи, вправи з вокального й інструментального інтонаційного «прочитання» ритмічних та звуковисотних графем тощо [2; 3].

Щодо засобів навчання, основними є музичні інструменти, техніка для прослуховування музичних творів, а також підручники (вони використовуються з першого класу та містять яскраві й змістовні ілюстрації, що допомагають усвідомити, що таке тривалість звуку, наочно демонструють високі й низькі звуки, знайомлять з основами нотної грамоти, містять усі пісні, що учні вивчають, біографії видатних музикантів, зображення музичних інструментів, а також вправи, що мають на меті навчити сприймати та відтворювати темп та ритм музики, зокрема: плескання у долоні, вистукування кулаками, впізнавання музичних інструментів на слух, відтворення почутої мелодії тощо) [3].

Отже, музична освіта школярів у КНР спрямовується на всебічний розвиток особистості, формування її культури, духовності й патріотизму. Це реалізується завдяки певним формам, методам та засобам навчання. Специфічним для шкільної музичної освіти в КНР є навчання дітей грі на музичних інструментах, вивчення нотної грамоти, інтеграція музики та інших навчальних дисциплін, наявність шкільних оркестрів, хору із професійною підготовкою учнів, значений акцент на патріотичному вихованні в музичній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Проскура О. Освітні замальовки з Піднебесної: як навчають у Китаї. 2018. URL: <https://nus.org.ua/view/osvitni-zamalovky-z-pidnebesnoyi-yak-navchayut-u-kytai/> (дата звернення : 22.05.2022).

2. Чжоу Чженьюй. Особливості музичного виховання учнів у школах КНР. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 60. С.148–157.

3. Юечжи Ван. Музичне виховання молодших школярів у вальдорфських школах КНР та України: дис. ... д-ра філософії галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2020. 197 с.

УДК 378.147:28

Вітенко Ігор Михайлович,

кандидат географічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Миколів Зоряна Петрівна, методист лабораторії STEM-освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

НОВІ ФОРМИ УРОКІВ ТА ПОЗАКЛАСНИХ ЗАХОДІВ ЯК ШЛЯХ ДО МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Інтегровані уроки дозволяють урізноманітнити форми й методи роботи з учнями, позбавлені шаблонів, створюють умови для виховання творчих здібностей школяра, розширюють функції вчителя, дають змогу врахувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини.

Такі уроки захоплюють новизною, можливістю включення у шкільний курс альтернативних ідей і нестандартних підходів. Практика доводить, що при активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) досягаються загальні цілі освіти легше, формуються компетенції в області комунікації: вміння збирати факти, зіставляти їх, організовувати роботу з інформацією, висловлювати свої думки на папері і усно, логічно міркувати, слухати і розуміти усну та письмову мову, відкривати щось нове, робити вибір і приймати рішення [1].

Переваги інтегрованого навчання для учнів:

– більш чітке розуміння мети кожного предмета в різних контекстах;

- більш глибоке розуміння будь-якої теми, завдяки її дослідженню через кілька точок зору;
- краще усвідомлення комплексного підходу, через який предмети, навички, ідеї та різні точки зору пов'язані з реальним світом;
- вдосконалення навичок системного мислення.

Вміння бачити взаємозв'язки всіх аспектів життя, зрештою, стає звичкою, яка буде допомагати учням протягом усього їхнього життя [2].

Інтеграція навчальних предметів на сучасному етапі освітнього процесу є дуже важливим елементом формування всебічно розвинутої особистості. У зв'язку з цим лабораторією науково-дослідного та навчально-методичного забезпечення дисциплін еколого-природничого спрямування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти було проведено обласний конкурс на кращу методичну розробку інтегрованого уроку та/або позакласного заходу в контексті реалізації інноваційного освітнього експерименту регіонального рівня «ЕКО-школа».

Конкурс проводився заочно Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти з 01 вересня до 30 листопада 2021 року. До участі в конкурсі запрошувалися педагогічні працівники закладів освіти Тернопільської області.

Мета конкурсу полягала у вдосконаленні фахових компетентностей педагогічних працівників, розвитку творчого потенціалу вчителів, пошук нових форм, методів і прийомів навчання, педагогічних технологій та підходів до освітнього процесу, виявлення та поширення кращих методичних напрацювань освітян.

Завдання конкурсу:

- Сприяння професійному самовизначенню і самовдосконаленню педагогічних працівників.
- Розвиток інноваційного педагогічного мислення освітян.
- Реалізація творчого потенціалу педагогів, підвищення рівня науково-дослідницької та методичної культури.

- Впровадження основних положень Концепції «Нова українська школа» у практику роботи вчителя.
- Узагальнення і популяризація досвіду інноваційної діяльності педагогічних працівників Тернопільської області.

Конкурс проходив у номінаціях «інтегрований урок» та «позакласний захід».

У номінації «інтегрований урок» виокремили такі напрямки: початкова школа, природничий, фізико-математичний, гуманітарний, мистецько-технологічний та духовно-етичний напрями.

У номінації «позакласний захід»: екологічний, природничий, здоров'язбережувальний, STEM-напрямок, мистецько-технологічний та виховний напрями.

Для участі у конкурсі надійшло 72 розробки інтегрованих уроків та позакласних заходів від педагогічних працівників із 37 закладів загальної середньої освіти Тернопільської області.

Матеріали, подані на конкурс, оцінювало конкурсне журі за рядом загальних критеріїв.

Переможців конкурсу нагородили грамотами Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти.

У конкурсних роботах можна було простежити таку інтеграцію предметів – *гуманітарний напрямок*: зарубіжна література та англійська мова, українська мова та образотворче мистецтво, українська мова та біологія, німецька мова та біологія;

– *духовно-етичний напрямок*: християнська етика та українська мова, християнська етика та трудове навчання, я досліджую світ, мистецтво, дизайн та технології;

– *еколого-географічний напрямок*: біологія, екологія та німецька мова; географія та історія; географія та екологія; географія, українська мова та література, географія та біологія, географія, хімія та основи здоров'я;

- *здоров'язбережувальний напрямок*: біологія та хімія; я досліджую світ та українська мова; я досліджую світ та математика, основи здоров'я та християнська етика;
- *інформаційно-математичний напрямок*: математика та фізика, математика та біологія, я досліджую світ та інформатика;
- *мистецько-технологічний напрямок*: музичне мистецтво, читання, я досліджую світ та математика; я досліджую світ та трудове навчання; природознавство та трудове навчання; українська література, образотворче мистецтво та природознавство;
- *початкова освіта*: українська мова та я досліджую світ; українська мова та мистецтво; літературне читання, я досліджую світ та математика; я досліджую світ, математика, мистецтво, технологія та дизайн; я досліджую світ, мистецтво та навчання грамоти; я досліджую світ, математика та українська мова; літературне читання, я досліджую світ, дизайн та технології; я досліджую світ, літературне читання та образотворче мистецтво;
- *хіміко-біологічний напрямок*: біологія та інформатика; біологія, фізика та історія; біологія, хімія та екологія; біологія та хімія; біологія та англійська мова; біологія, фізика, хімія та фізична культура; біологія, хімія та англійська мова; хімія та географія.

Форми проведення інтегрованих занять: STEM-проект, виховний ЕКО-захід, гра з елементами бесіди, гра, екологічне судове засідання, екологічний виховний захід, екофестиваль, інтегрований проект, інтегрований урок-казка, інформаційно-дослідницький проект, квест, круглий стіл, онлайн-тренінг, тренінг, урок-дослідження, урок-екскурсія, урок-квест з елементами STEM-освіти, урок-квест з елементами STEAM-освіти, урок-кейс, урок-мандрівка, урок-подорож, урок-симпозіум, урок-симпозіум, шкільний САМР «ЕкоТоп».

Методи – словесні: розповідь, пояснення, бесіда, інструктаж, інформаційний калейдоскоп; наочні: ілюстрація рекламної листівки, самостійне спостереження, демонстрація алгоритму створення іграшки, заочні екскурсії, інсценізація твору, демонстрація відео, демонстрація програм; практичні:

лабораторні досліді, пошукові методи, демонстрація проєктів, виготовлення виробу за зразком; інтерактивні: проблемні запитання, створення проблемної ситуації, робота в групах, учнівські проєкти, випереджувальні завдання.

Вправи: «Займи позицію» з використанням дискусійної сітки Елвермана, «Вилучи зайве», імітаційна динамічна пауза «Ми – веселі», «Незакінчене речення», «Світлофор», «Всі ми – різні», «Додай слово», «Прогноз», «Дерево рішень», географічне доміно, «Сигнальні загадки», «Поверни метелика», «Відсортуй відходи», «Довідкове бюро», «Дизайнер», «Комплімент», «Долонька», «Очікування», «Передбачення», «Асоціативний куш», «Знаємо – дізналися», «Займи позицію», «Очікування», «Вилучи зайве», «Квест-цікавинка», «Живі малюнки», «Крісло автора».

Прийоми: «Домашня заготовка», «Асоціація», «Дискусійне кафе», «Fishbone», «Обертається планета», «Щоденні новини», гра «Павутинка», гра «Лабіринт», «Філворд», «Знайди зайве слово», гра «Кольорова діаграма», «Склади слово».

За допомогою інтегрованих занять формуються якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем осмислення, активність застосування у нових ситуаціях і зростає їх дієвість та системність. Можна зробити висновок, що інтеграція предметів дозволяє здобувачам освіти сприймати предмети та явища цілісно, всесторонньо, емоційно та системно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Копильчук В., Семаньків М. Інтегровані уроки як засіб підвищення якості знань учнів. URL: <http://itcm.comp-sc.if.ua/2018/kopylchuk.pdf> (дата звернення : 11.05.2022).
2. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи (Частина 2) URL: <https://nus.org.ua/articles/integrované-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-2/> (дата звернення : 16.05.2022).

Волянук Борис Олексійович,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ПРОЄКТ ВШАНУВАННЯ ЛИЦАРІВ УПА

У сучасних умовах життєдіяльності нашої держави важливість військово-патріотичного виховання громадян важко переоцінити. Військова та інформаційна агресія з боку Російської Федерації, завдання консолідації суспільства – фактори, що обумовлюють запит суспільства на виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках надійно боронити країну від агресора так, як боронили її Лицарі нескореної УПА.

Тож у цьому аспекті розглянемо в рік 80-річчя створення Української Повстанчої Армії відзначення її бійців-героїв, що боролися за Українську Самостійну Соборну Державу, де серед багатьох українських військових формувань, що діяли в роки Другої Світової війни, власні нагороди мала тільки УПА. Це унікальний приклад існування цілісної системи багатоступеневих нагород для відзначення повстанців, які протягом тривалого часу вели визвольну боротьбу у ворожому оточенні.

Першим документальним свідченням про нагороди є наказ Головного Командування УПА під номером 3/44 від 27 січня 1944 р. Ним встановлювалася система відзначень, розділених на групи:

- а) відзначення за бойові заслуги;
- б) відзначення за працю для Українських Збройних Сил;
- в) відзначення за поранення.

Відзначення бойових заслуг здійснювалося нагородами певних степенів:

I степінь – Золотий Хрест Бойової Заслуги першого класу;

II степінь – Золотий Хрест Бойової Заслуги другого класу;

III степінь – Срібний Хрест Бойової Заслуги першого класу;

IV степінь – Срібний Хрест Бойової Заслуги другого класу;

V степінь – Бронзовий Хрест Бойової Заслуги.

За особливу працю для Українських Збройних Сил військові та цивільні особи могли бути нагороджені Хрестами Заслуги відповідного класу – Золотий, Срібний чи Бронзовий.

У наказі від 27 січня 1944 р. прописано порядок відзначення вояків та регламентовано право надання нагороди відповідно до її рівня: що вище степінь і клас нагороди, тим вищим був орган, який міг здійснити нагородження. Так, Золоті Хрести Бойової Заслуги надавала УГВР за поданням Головного Командира УПА, Срібні Хрести Бойової Заслуги надавав Головний Командир УПА за поданням крайового командира УПА, Бронзовим Хрестом Бойової Заслуги нагороджував крайовий командир УПА за поданням командира Військової Округи – Групи. УГВР нагороджувала Золотим і Срібним Хрестом Заслуги за поданням Головного Командира УПА, а Бронзовим Хрестом Заслуги відзначав Головний Командир УПА за поданням командира краю.

Перший відомий на сьогодні документ подання до нагородження конкретної особи датований 4 листопада 1944 р. – «Посмертна листа кандидатів до відзначень Хрестом Заслуги за працю, поляглих на Полі Слави», де маємо повідомлення про хорунжого Зеновія Мазуркевича («Нечипора»), начальника IV відділу Військового Штабу ВО «Буг». Починаючи з 1945 р., регулярно видаються постанови УГВР, накази Головного військового штабу УПА, Крайових військових штабів і військових штабів воєнних округ про відзначення повстанців, хоча на той час жодних нагородних знаків УПА ще не було виготовлено. Натомість, у кращому випадку, видавалися тимчасові виписки про нагородження – посвідки.

Спочатку степенями за бойові заслуги нагороджували вояків УПА, але рішення УГВР від 30 травня 1947 р. дозволило нагороджувати цивільних осіб – учасників підпілля.

Питання нагородної символіки та розробки проєктів нагород, їх виготовлення не раз поставало перед керівництвом УПА і тільки у квітні 1950 року до Головного Командування УПА передано проєкти відзнак УПА, розроблені відомим графіком, членом Української Головної Визвольної Ради Нілом Хасевичем («Бей», «Зот») та його учнями.

Стверджувати, що вручення нагород УПА до 1952 року не відбувалося не можна, як і те, що і пізніше повстанці отримували заслужені нагороди. Відновлення відзнак ініціювала Координаційна рада з вшанування пам'яті нагороджених Лицарів ОУН і УПА. У військовій традиції УПА Лицарями називали повстанців, які були відзначені найвищими нагородами підпілля – Хрестами Бойової Заслуги за мужність і звитягу в боротьбі та Хрестами Заслуги за особистий внесок у розбудову українського визвольного руху.

Голова Координаційної ради Микола Посівнич зазначав: «Ці нагороди були започатковані наказом головного командира УПА Романа Шухевича у 1944 році, пізніше у 1950 році вони були виготовлені в Мюнхені і перекинуті сюди в Україну. Нагороди видавались, але окремим людям, і всі вони тоді були заарештовані, не мали змоги їх отримати і це було завершенням боротьби. За тим проєктом Ніла Хасевича ми відтворили і вже вручили понад 400 цих нагород. Вони передаються прямим нащадкам Лицарів ОУН і УПА. Це вже йде 5-річний проєкт».

Збір документів збройного підпілля проводиться у кожній області, адже вони зберігаються в українських та польських архівах, колишніх радянських архівах. Координацією проєкту на Тернопільщині займається історик Сергій Волянчук. З допомогою документів ідентифікують вояків УПА та членів збройного підпілля ОУН і шукають їхніх нащадків. Та нещодавно, 23 січня 2022 року в Музеї національно-визвольної боротьби Тернопільщини, до відзначення Дня Соборності України, відбулось вручення нагород нащадкам 12 Лицарів ОУН та УПА. Серед цих нагороджених:

- Іван Цвігун – «Кармелюк», командир боївки Буданівського районного проводу ОУН, відзначений Золотим хрестом бойової заслуги УПА II класу. Нагорода передана Ганні Дмитрик, племінниці І. Цвігуна.
- Петро Баканчук – «Булка», поручник УПА, командир сотні куреня УПА «Сторчана» УПА-Південь, відзначений Срібним хрестом бойової заслуги УПА I класу. Нагорода передана Тарасу Туницькому, внучатому племіннику П. Баканчука.
- Іван Гуменюк – «Архип», старший булавний УПА, керівник політвиховного відділу воєнної округи «Лисоня», член політвиховного відділу Крайового військового штабу УПА-Захід, відзначений Бронзовим хрестом бойової заслуги УПА. Нагорода передана Ользі Кіналь, племінниці І. Гуменюка.
- Михайло Шевчук – «Кармелюк», політвиховник тактичного відтинку «Південь» воєнної округи «Лисоня», відзначений Бронзовим хрестом бойової заслуги УПА. Нагорода передана Мар'яні Осьо, правнучці М. Шевчука.
- Йосиф Поздик – «Євген», референт пропаганди ОУН Подільського краю, відзначений Срібним хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Іванові Поздику, племіннику Й. Поздика.
- Іванна Баб'як – «Помста», референтка Українського Червоного Хреста Чортківсько-Бережанського окружного проводу ОУН. Відзначена Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Сергію Бензаку, внучатому племіннику І. Баб'як.
- Яків Бачинський – «Арсен», керівник Білогірського надрайонного проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Марії Бачинській, братовій Я. Бачинського.
- Михайло Кріль – «Віра», референт Служби Безпеки ОУН Чортківсько-Бережанського окружного проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Галині Котвіці, племінниці М. Кріля.
- Михайло Пасічник – «Місько», зв'язковий Подільського крайового проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Володимирі Пронишину, внуку М. Пасічника.

- Дмитро Ракуш – «Сокіл», референт Служби Безпеки ОУН Козлівського районного проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Іванові Ракушу, племіннику Д. Ракуша.
- Дмитро Снігур – «Дуб», зв'язковий осередку пропаганди Подільського крайового проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Василю Калитюку, Наталії Калитюк та Ользі Бігурай, племінникам Д. Снігура.
- Михайло Чорпіта – «Зір», референт пропаганди Чортківського надрайонного проводу ОУН, відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА. Нагорода передана Яромиру Чорпіті, племіннику М. Чорпіти.

Отримавши відзнаку, Тарас Туницький сказав, що ця нагорода для двоюрідного брата його діда. Вони обоє були повстанцями: «Там насправді дуже трагічна історія, бо з великої родини багато братів і сестер під час бойових подій загинули. Фактично з 5 братів лишився тільки один. Частина родини виїхали в Канаду під час війни. І важливо відзначати таке, щоб люди пам'ятали, через які трагічні події колись проходила молодь».

Галина Котвіца – племінниця повстанця Михайла Кріля, каже: «Він воював під псевдо «Віра», був крайовим референтом служби безпеки. Ми так не знаємо про його діяльність, дуже мало знаємо, тому що це було засекречено, але він був дуже мужньою людиною. Не мав сім'ї. Поклав своє життя за служіння Україні. Я з дитинства пам'ятаю цікаві розповіді, з дитинства я жила тим, щоби колись дізнатися більше про це. Зараз це можливо, тому що відкриті архіви і ми можемо черпати великий пласт інформації про ті часи».

Ольга Кіналь отримала нагороду за свого дядька Івана Гуменюка, знає про нього з розповідей батька: «Мені дуже приємно, бо це згадка про рідну мені людину. Поки що беру додому, покажу дітям, а потім може до школи передам».

Таким чином, триває процес і на цей час з Тернопільщини ідентифіковано близько сотні осіб, із них знайдено близьких родичів понад 50 людей, яким передано нагороди героїчних предків. Є ще близько сотні Лицарів, відомих

дослідникам за псевдо із поданнями теренів у криптонімах, яких потрібно ідентифікувати, верифікувати посадки та розшукати рідню. Це потрібно робити заради сьогоднішніх і майбутніх поколінь.

Слава Україні!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буклет «Лицарі ОУН та УПА», 2017.
2. Воляннюк С. Історія воєнної округи УПА «Лисоня». Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 328 с.
3. Літопис УПА. Нова серія. Т.20: Воєнна Округа УПА «Лисоня». Документи і матеріали. 1943–1952 / упоряд. Сергій Воляннюк. Київ – Торонто, 2012. 848 с.
4. Музей національно-визвольної боротьби Тернопільщини. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=413500723902752&id=100057284836152.
5. Музичук С., Марчук І. Українська Повстанча Армія. Рівне, 2006. 56 с.

УДК 37.04

Гайда Василь Ярославович,
методист відділу методики навчальних предметів природничо-математичного циклу, технологій та фізичної культури Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

СТРУКТУРА САМООСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Запровадження в освітній процес нових технологій потребує внесення певних змін у форми та методи навчання, оскільки учні отримують можливість здійснювати віртуальні спостереження та дослідження. На основі сучасного програмного забезпечення, наприклад додатку Algodoo, створювати інтерактивні анімації та моделювати фізичні явища. Сучасне цифрове обладнання, наприклад Arduino або цифровий вимірювальний комплекс Einstein™, дозволяють розширити тематику реалізації навчальних проєктів та здійснювати дослідження у тих напрямках, які були недоступні для лабораторного обладнання кабінету фізики. Поступово в освітній простір закладів освіти проникає технологія доповненої реальності та збільшується

кількість розробок, які можна використовувати на уроках фізики. Збільшується кількість учителів, які практикують впроваджувати у роботу елементи STEM-освіти. У цих умовах учитель повинен ставати для учня порадником, наставником, забезпечуючи сприятливі умови для його особистісного розвитку та формуючи його мотиваційно-ціннісну сферу.

На сьогоднішній день немає єдиного визначення, що відображає сутність освітнього середовища у науковій літературі. Як правило, існуючі у науковій літературі визначення не розкривають ту чи іншу характеристику цього складного поняття, яке містить багато складників, є багатовимірним та, в значній мірі, суб'єктивним.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови [3, с. 1309] термін «середовище» трактується як сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму; соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів. Головна турбота методики навчання фізики безпосередньо пов'язана з розкриттям і структурою такого середовища, де кожен міг би самостійно розвиватися і реалізовувати свої здібності.

Освіту вважають основною рушійною силою трансформації суспільства до сталості, адже метою освіти, відповідно до Закону України «Про освіту», є всебічний розвиток людини задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

До основних принципів, які визначають ціннісну спрямованість та зміст освіти в середовищі сталого розвитку, науковці [4; 7] відносять:

- принцип колективної відповідальності щодо вирішення глобальних проблем сучасності, побудова освіти партнерства та взаєморозуміння;
- принцип поваги до життя інших людей, їхніх цінностей, способу мислення, переконань;
- визнання стану духовності школярів інтегральним показником суспільного розвитку, потужним чинником впливу на економічний, соціальний, науковий потенціал держави;

- заклад загальної середньої освіти повинен забезпечити умови для засвоєння учнями необхідних знань та цінностей суспільства сталого розвитку, навчити умінню самостійно приймати рішення щодо збереження довкілля;
- освітній процес повинен здійснюватися на засадах сталого розвитку;
- впровадження в освітній процес сучасних цифрових технологій навчання, які враховують індивідуальні особливості дитини, опираються на творчу обдарованість, уяву, ігровий потенціал учнів тощо.

Розвиток, на думку Ю. Галатюка та В. Тищука, проходитиме більш інтенсивно, якщо дитина буде включена у самоосвітню діяльність. Тоді самоосвітня діяльність у навчанні фізики має знаходитися у окресленому методичними засадами методологічному полі [5].

У структурі освітнього середовища закладу базової середньої освіти ми виокремили такі структурні компоненти: особистісний, інформаційно-змістовий, організаційно-діяльнісний, просторово-предметний (рис. 1. 12).

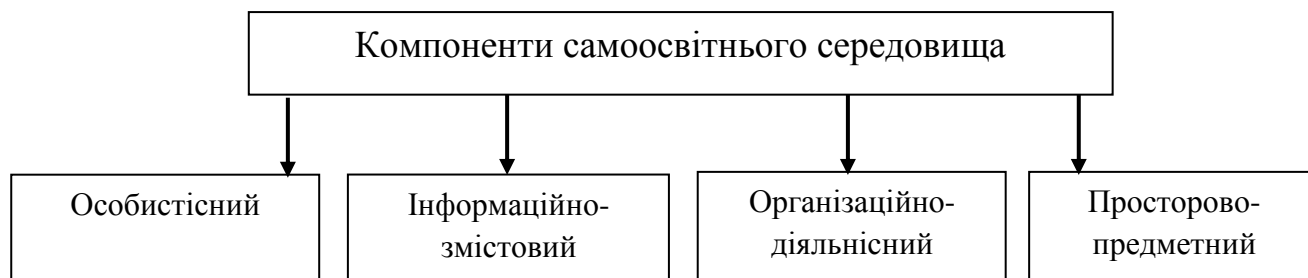

Рис. 1. 12. Компоненти самоосвітнього середовища

Особистісний компонент охоплює всіх суб'єктів освітнього процесу у ЗЗСО (учителів, учнів, батьків) у кількісному та якісному вимірі. Зазначений компонент відіграє провідну системотвірну роль у формуванні унікальності освітнього середовища закладу освіти за рахунок налагодження взаємодії учителів, батьків та учнів, орієнтований на підтримання цінностей та традицій, сприяє саморозвитку, мотивує до самоосвітньої діяльності та особистісного становлення.

Інформаційно-змістовий компонент включає освітні програми, нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу, освітній контент хмарних сховищ (наприклад,

блог «Учителю фізики»), методичні рекомендації та навчальні посібники, які забезпечуватимуть методичний та нормативний супровід реалізації ідей сталого розвитку в основній школі. Так, у навчальній програмі з фізики підкреслюється, що фізика є фундаментальною наукою, яка вивчає загальні закономірності перебігу природних явищ, закладає основи світорозуміння на різних рівнях пізнання природи, тому вивчення фізики на засадах сталого розвитку досить доречне. А у Державному стандарті базової середньої освіти термін «сталий розвиток» зустрічається 31 раз і визначає вектор розвитку базової освіти.

Організаційно-діяльнісний компонент визначає форми, методи, способи, технології, особливості взаємодії суб'єктів освітнього процесу на всіх рівнях, характер комунікації учасників освітнього процесу. Впровадження в освітній процес ідей сталого розвитку [4; 7], з'ясування психологічних особливостей розвитку учнів основної школи та на основі власного досвіду ми бачимо комплексне розв'язання проблеми формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи на засадах сталого розвитку на основі застосування технології навчальних проєктів, дослідницького підходу до навчання, позакласних та позашкільних заходах тощо.

Просторово-предметний компонент стосується матеріально-технічної інфраструктури, мультимедійного забезпечення, бібліотечних фондів, інтер'єру приміщень.

Таким чином, освітнє середовище закладу базової середньої освіти має потужний потенціал для формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи на засадах сталого розвитку, оскільки забезпечує необмежені можливості щодо організації самоосвітньої діяльності, формує вміння самостійно планувати та здійснювати пізнавальну діяльність, аналізувати та оцінювати результати діяльності, організовувати свій побут на засадах сталості, за умови особистісно-орієнтованої спрямованості навчання, установки на розвиток самоосвітніх умінь учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2015. Вип. 135. С. 67–72.
2. Буряк В. К. Формування у школярів потреби в самоосвіті. *Рідна школа*. 2000, №9. С. 55–57.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.
5. Галатюк Ю. М. Тишук В. І. Дослідницька робота учнів з фізики. Х. : Основа, 2007. 192 с.
6. Мисліцька Н. А. Навчання фізики на засадах пропедевтичного підходу у формуванні методичної компетентності майбутнього вчителя фізики: дисерт. д-ра пед. наук: 13.00.02 / ВДПУ імені М. Коцюбинського, НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 448 с.
7. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в Українській школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. №1. С. 171–182.

УДК 377

Герасимчук Галина Ігорівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

СТАН ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Сьогодні, коли весь світ сколихнула війна в Україні, ми, українці, не припиняємо боротись за свою державу, продовжуємо працювати та навчатись.

Війна – це трагедія, яка вплинула на всі аспекти нашого життя, у тому числі й на освіту. Більшість дітей, абітурієнтів та студентів з початку повномасштабного вторгнення московського окупанта на українську землю (24 лютого 2022 р.) виїхали до Європи і там продовжили навчання. З нашого життя зник освітній офлайн формат. Ковід навчив нас, що можна працювати та навчатись онлайн, а війна це ще раз підтвердила. Тож проаналізуємо, у якому стані перебувала освіта в роки Другої світової війни (1941-1945 рр.) та сьогодні – у час російсько-української війни (2022 р.).

Друга світова війна стала важким випробуванням для нашого народу. Німецькі окупанти не були зацікавлені в тому, щоб розвивалась українська освіта. Підтвердженням цьому є думки А. Гітлера та його прибічників, які вважали, що відкриття шкіл і вищих навчальних закладів у майбутньому призведе до пробудження національної свідомості українців, що може створити передумови для повстання проти окупаційного режиму. Також Г. Гімлер, райхсфюрер СС наголошував: «Для ненімецького населення на Сході не повинно бути ніяких шкіл, окрім чотирикласної початкової школи. Початкова школа має ставити своєю метою навчати учнів тільки рахувати максимум до 500 і вмінню розписатись... Вміння читати я вважаю необов'язковим» [2].

З початком війни частина населення та установ народної освіти були евакуйовані. За таких умов багато дітей продовжили навчання у школах РРФСР, Грузії, Туркменістану, Казахстану, Вірменії, Узбекистану, Таджикистану. Багато учителів, старшокласників та студентів з перших днів війни стали на захист рідної землі (вступали до лав армії, партизанських загонів, будували оборонні укріплення, працювали медсестрами та ін.).

Восени 1941 р. навчання розпочалося лише у школах деяких районів Чернігівської, Сумської, Донецької областей, які контролювалися партизанськими загонами. В Одесі та Севастополі, що перебували в оточенні, заняття нерідко проходили у бомбосховищах.

Із перших днів навчального року, крім загальноосвітніх предметів, були введені спеціальні програми навчань з протипожежної і протихімічної оборони, боротьби з запалювальними бомбами, самозахисту. У ході війни виникла також необхідність внесення змін у навчальні плани шкіл. По-перше, було необхідно посилити ідейно-політичне і патріотичне виховання школярів. Зокрема, з історії збільшувалась кількість годин на вивчення тем боротьби слов'янських народів проти німецької агресії у XIII-XV століттях, Вітчизняної війни 1812 р. тощо. По-друге, визнавалося невідкладним значне збільшення годин на військово-фізичну підготовку учнів, вивчення санітарної справи, засобів захисту від повітряного та хімічного нападу ворога, а надалі включення до навчальних

планів спеціальної навчальної дисципліни. По-третє, масове залучення школярів до сільськогосподарських робіт вимагало введення у шкільні програми курсу основ сільського господарства [3].

Німецько-фашистські окупанти створювали так звані народні школи, маючи на меті онімечити українське населення. Доступ до середньої освіти був обмежений. У перший рік війни продовжували існувати семикласні школи, зокрема на Станіславщині, з українською мовою навчання. Навчальний план і відповідно випускне свідоцтво передбачали оцінки передусім за поведінку, а також із таких предметів, як релігія, німецька мова, українська мова, наука про рідний край, історія, географія, природа, лічба, геометрія, малювання, практичні заняття, спів, руханка [2].

Учителів під час війни утримувала громада, а окупанти ставили перед ними такі завдання:

- виховувати працелюбність, доброзичливість, любов до батьків, повагу до «визволителів України від більшовицького ярма»;
- пропагувати серед населення нацистські ідеї, протистояти більшовицькій пропаганді.

Нацисти примушували дітей після навчання працювати фізично (на заводах, збирати лікарські рослини), залучали до сільськогосподарських робіт.

В умовах воєнного стану освітянські заклади не мали сталого фінансування, програм та підручників, тому працювали нерегулярно, або занепадали. Не вистачало педагогічних працівників, шкільних приміщень. Представників інтелігенції часто заарештовували як заручників у відповідь на партизанські напади на німецьких вояків.

Велика кількість шкіл була переобладнана під госпіталі, казарми, військово-призовні пункти. За таких умов тривалість уроку було скорочено до 30-40 хвилин, перерви – до 5 хвилин. Навчання у багатьох школах проводилось у три зміни.

Як бачимо, німецько-фашистські окупанти заподіяли великої шкоди освіті. Вони знищили багато дітей, молодих вчителів, працівників органів

народної освіти, учених. Тисячі вчителів та учнів вивезли на каторгу до Німеччини. Зруйнували і напівзруйнували 18156 шкільних приміщень, 444 дитячі будинки, 267 дитячих садків, 500 бібліотек з 19-мільйонним книжковим фондом, більшість навчальних корпусів і гуртожитків навчальних педагогічних закладів. Окупанти намагалися знищити українську культурну спадщину – книги Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Вони забороняли читати твори видатних письменників і поетів України, насаджували свою програму, як це роблять сьогодні московити на окупованих територіях України.

У 1943-1944 рр. почалася відбудова народної освіти та шкіл на територіях, які були визволені від німецьких загарбників. Відділи народної освіти вживали необхідних заходів, щоб усі діти шкільного віку навчалися в школах. Так, 31 грудня 1943 р. видано постанову «Про організаційний облік дітей і підлітків віком від 7 до 15 років і про порядок контролю за виконанням закону про загальне обов'язкове навчання».

У вересні-жовтні 1943 року почалося навчання у школах Лівобережної України, а згодом – на території Правобережної України й у західних регіонах. У 1943/44 навчальному році працювали 12302 школи, в яких навчалось 1770 тис. учнів, у 1944/45 р. – 26458 шкіл на 4641,6 тис. учнів, а також 732 школи робітничої і сільської молоді [2].

У грудні 1943 року була прийнята постанова про введення загального обов'язкового навчання дітей з 7-річного віку, що дало можливість ліквідувати розрив між дошкільними установами і початковою школою.

Нестача педагогічних кадрів гальмувала розвиток освіти. З метою вирішення даної проблеми створювались короткотермінові курси підготовки й перепідготовки вчителів. Школи працювали за навчальним планом 1940 – 1941 рр. Велика увага приділялась військовій підготовці учнів 5-7 класів і допризовній військовій підготовці учнів 8-10 класів. Програми з усіх навчальних предметів були тими самими, але більш розширеними з історії, української літератури. З метою усунення недоліків в організації навчального процесу та посилення відповідальності вчителів та учнів за якість знань РНК

СРСР прийняла постанову від 21 червня 1944 р. «Про заходи щодо покращення якості навчання у школі».

Війна багато в чому порушувала систему освіти. Коштів, які держава виділяла на її відродження, було замало. Тому головним завданням народної освіти того часу було створення елементарних умов для навчання й виховання дітей, відбудова дитячих садків, шкіл, навчальних педагогічних закладів. Незважаючи на труднощі повоєнного періоду, система народної освіти в Україні відбудовувалась і розвивалась.

Розглянуті вище заходи сприяли розвитку системи освіти у повоєнні роки.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну розпочалось над ранок 24 лютого 2022 року. Міністерство освіти і науки України наступного ж дня рекомендувало зупинити освітній процес у закладах освіти всіх рівнів і відправити здобувачів освіти й освітян на двотижневі канікули. Як і в часи Другої світової війни розпочалась масова евакуація людей з регіонів, де розпочались активні бойові дії. Як повідомило ЮНІСЕФ, 4,3 мільйона дітей були вимушені покинути свої домівки, виїхавши або у більш спокійні регіони, або за кордон. Близько 660 закладів освіти постраждали від бомбардувань, обстрілів, а 74 були зруйновані (інформація станом на 28 березня) [1]. Після закінчення двотижневих канікул освітній процес продовжили в форматі онлайн лише в тих школах, де дозволяла безпекова ситуація. Під час тривоги уроки переривались і всі йшли в укриття. Діти, які виїхали за межі України також продовжили навчання в онлайн форматі, деякі почали відвідувати школи тих країн, де вони перебували. Станом на 31 березня 2022 р. було повністю зруйновано 76 закладів освіти, а 722 пошкоджено. Внутрішньо переміщені діти продовжили також онлайн навчання на тих територіях, де вони опинились. Стартував проєкт «Навчання без меж» для 5-11 класів, створений спільно МОН і Міністерством культури, а також українськими телевізійними каналами й онлайн-платформами. У рамках нього транслювалися відеоуроки, на кожен день заплановано окремий предмет. Реалізовувався він на базі всеукраїнського

розкладу занять для учнівства 1-11 класів, що проходять онлайн, де уроки також доступні у записі. До організації дистанційного навчання долучилися приватні школи та громадські організації, які надали вільний доступ до своїх освітніх ресурсів. Освітні заклади тих регіонів, де було відносно спокійно стали прихистком для людей, які залишились без житла або змушені тікати через бойові дії з рідних домівок. У школах та дитячих садках, закладах профтехосвіти, ВНЗ готували їжу, збирали продукти та ліки, сортували та розподіляли гуманітарну допомогу. Також у гуртожитках ВНЗ та інститутів післядипломної педагогічної освіти проживали внутрішньо переміщені особи .

Російські окупанти, як і в свій час німецькі, в деяких тимчасово окупованих територіях намагаються змінити освітній процес, який має відповідати, на їхню думку, російським стандартам освіти. Навчання має відбуватися російською мовою. Освітян, які відмовлялись з ними співпрацювати викрадали. Через військові дії 24 березня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила закон, яким було скасовано проведення державної підсумкової атестації. Всі учні, незалежно від того де вони продовжили навчання, отримали документ про завершення 2021/2022 н. р.

За сприятливих умов 2022/2023 навчальний рік планується розпочати у офлайн форматі у тих закладах освіти, де є укриття.

Отже, як бачимо, війна у будь-який час залишає свій негативний відбиток на розвиток та становлення освіти. Педагоги за таких умов продовжують навчальний процес, відстоюють інтереси держави на різних фронтах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта і війна в Україні. URL : <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення : 25.05.2022 р.).
2. Освіта й виховання в роки Другої світової війни та у повоєнні роки. URL : https://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/35.html (дата звернення : 25.05.2022 р.).
3. Освіта України у роки випробувань. URL : <http://pmu.in.ua/exhibitions/osvita-ukrayiny-u-roky-vyprobuvan/> (дата звернення : 24.05.2022 р.).

Голуб Ніна Борисівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
голова наукова співробітниця відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ І РЕФЛЕКСІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Однією з проблем сучасної теорії й практики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти є невідповідність класифікацій методів, на які орієнтовані вчителі й студенти, і наявних в обігові (в арсеналі вчителя) методів. Це ускладнює водночас процес засвоєння теорії і вибір методів під час підготовки до уроків. Творчі майстерні багатьох учителів запрограмовані на впровадження особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів. І це правильно, адже їх декларує чинний Державний стандарт базової середньої освіти. Виразними ознаками першого (особистісно орієнтованого) є «створення сукупності умов (усвідомлювані цілі діяльності, культивовані моральні цінності, норми діяльності й поведінки...), системність і всеохопність усіх етапів; орієнтування на самостійний пошук, самостійну роботу, самостійні відкриття; робота з пізнавальними стратегіями; культивування моральних цінностей, норм діяльності й поведінки; диференціювання завдань; вибірковість форм, методів, прийомів і засобів; гарантування дитині свободи вибору у процесі навчання; занурення в ситуації; атмосфера доброзичливості й захищеності; прояв уваги; замість повідомлення знання – відкриття законів, закономірностей, виявлення проблеми й пошук способів розв'язання її; можливість вибору домашнього завдання та ін.» [1, с. 14]. Відповідно до оновленої мети, завдань, функцій суб'єктів освітнього процесу змінено структуру уроку. Особистісний характер його нині визначають цілевизначення, планування і рефлексія. Учителі здебільшого сприймають їх як складники уроку, однак дидактики називають їх спеціальними методами реалізації нових освітніх завдань.

Компетентнісний підхід, що за суттю своєю орієнтований на нові результативні показники, розвиває, розширює й увиразнює згадані вище характеристики особистісно орієнтованого навчання. Уявлення про нього формуються за такими ознаками: «суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу; збагачення діяльнісного компонента; особиста відповідальність учня за якість роботи; методи самонавчання, самовиховання; застосування індивідуальних технік; генерування ідей; приймання нестандартних рішень; використання конкретних життєвих ситуацій; проектування; опанування техніками кооперативного навчання; диференціювання завдань і методів; творче застосування знань і вмінь у нових умовах; показники сформованості компетентностей» [1, с. 16].

Нині особливої актуальності набули методи, що забезпечують організацію освітнього процесу. Їх виявляємо в типології А. Хуторського. Автор групує методи таким чином:

- 1) ті, що допомагають пізнавати навколишній світ (*когнітивні методи*);
- 2) ті, що забезпечують створення освітньої продукції (*креативні методи*);
- 3) ті, що організують освітній процес (*оргдіяльнісні методи*) [2, с. 265].

Практика підтверджує, що забезпечити продуктивність особистісно орієнтованої освіти можна лише за допомогою відповідного їй дидактичного інструментарію. До оргдіяльнісних методів відносять учнівське цілевизначення, учнівське планування, учнівську нормотворчість, взаємонавчання, рецензію і рефлексію. На жаль, в українській дидактиці й лінгводидактиці бракує досліджень щодо особливостей і можливостей їх, хоч на практиці педагоги все активніше впроваджують цілевизначення і рефлексію.

У підручниках української мови авторського колективу співробітників відділу навчання української мови та літератури цілевизначення і рефлексію подано як обов'язкові компоненти кожного уроку. Зважаючи на те, що не всі учні мають досвід формулювання поурочних цілей, у додатках підручників запропоновано перелік цілей, до параграфів дібрано епіграфи, що мотивують на цілевизначення, наведено цитати відомих людей, як-от: «Чому корабель

перемагає хвилі, хоча їх багато, а він один? Тому що в корабля є цілі, а в хвилі – немає» (В. Черчилль), «Воістину серйозне спрямування до будь-якої цілі – це половина успіху в досягненні її» (В. Гумбольдт), «Особистість тоді більша, коли більші ставить перед собою цілі» (С. Рубінштейн) та ін., подано поради: «Щоб навчання мало сенс і не було марнуванням часу – щоразу ставте цілі й наполегливо досягайте їх», «Поставити перед собою цілі, обрати шляхи досягнення її – це вже десять кроків зі ста, адже ви підсвідомо програмуєте себе на успіх. Починайте з елементарного: плануйте свій день, визначайте цілі у межах уроку, тижня, місяця – й неодмінно досягнете її» [4], [5], [6].

Загальновідомо, що освітній процес вважають ефективним, якщо він гарантує досягнення поставлених цілей. Формуванню навичок цілевизначення сприяє поетапне запровадження його: спочатку можливі для кожного учня варіанти цілей пропонує вчитель, а кожен учень обирає свою; корисно вдаватися до обговорення цілей щодо реалістичності, досяжності, доцільності; обрані цілі навчаємо конкретизувати, весь наявний список спільно й індивідуально ієрархізуємо, а згодом учні самі формулюють цілі й пропонують для обговорення.

Ціль взаємопов'язана з рефлексією, що є логічним продовженням її. Важливість рефлексії дидактики пояснюють так:

1) сприяє цілісному уявленню цілей, формуванню знань про них, а також про зміст, форми, способи і засоби своєї діяльності;

2) дає змогу критично ставитися до себе й своєї діяльності в минулому, сьогодні та в майбутньому;

3) дає підстави розглядати людину, соціальну систему як суб'єкт своєї активності [3].

Дотримуючись порад психологів, пропонуємо рефлексію діяльності (учні аналізують свою діяльність, активність, результативність) і рефлексію емоційного стану (аналіз настрою, почуттів, емоцій, спричинених процесом і результатами діяльності), оскільки для розвитку дитини важлива рівновага розумового й емоційного інтелектів.

Насамкінець зазначимо, що згадані вище методи активно впроваджують в освітній процес, однак недостатньо висвітлені в наукових статтях, посібниках і підручниках. Для ефективного використання їх необхідно здійснити паспортизацію кожного методу, дослідивши особливості його структури, наповнення прийомами, що зробить згадані методи дієвими й ефективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. №3. С. 13–18.
2. Краевский В., Хуторской А. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 352 с.
3. Новиков А. М. Методология учебной деятельности. М.: Эгвес, 2005. 176 с.
4. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Голуб Н. Б., Ярмолюк А. К.: Педагогічна думка, 2017. 308 с.
5. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Голуб Н. Б., Новосьолова В. І. К.: Педагогічна думка, 2018. 200 с.
6. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І. К.: Педагогічна думка, 2019. 232 с.

УДК 159.923

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОНЛАЙН-ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ІНТЕРНЕТІ

Репутація в мережі у 21 сторіччі майже прирівнюється до репутації поза нею, тому люди змушені поводитися у цифровому просторі більш усвідомлено. Адже соціальні мережі знають про своїх користувачів надто багато. Опублікована інформація кілька років тому може бути використана будь-ким сьогодні [2].

Цифрові сліди, які охоплюють інтернет-діяльність людини можуть надзвичайно сильно вплинути на майбутнє людини, поставити під загрозу навчання, роботу й особисте життя. Публікації у соціальних мережах, навіть

видалені, можуть знищити всі позитивні зусилля особистості, завдати шкоди репутації та, навіть вплинути на майбутнє [8].

Уся інформація, яку людина залишає в Інтернеті, називається *цифровим відбитком* або цифровим слідом (від англ. digital footprint). Це може бути оновлення статусу, запис у блозі, нове фото чи вподобана стаття та інші публікації. Це гігабайти інформації, які користувачі щодня самостійно передають через Всесвітню павутину, відправляючи електронні листи з вкладеннями, дивлячись фільм або публікуючи інформацію в соціальних мережах [2]. Зацікавлені особи можуть зібрати потрібні дані про користувача за допомогою простих пошукових систем та відкритих сервісів. Системи стеження за цифровим відбитком працюють у кожному браузері, вони фіксують всі наші дії та переміщення між сайтами [6].

Цифровий слід – це запис усіх дій користувачів в Інтернеті. Аналіз цифрового сліду дозволяє проаналізувати усі теми, які цікавлять користувача. Іноді використання цифрового сліду може бути небезпечним. *Цифрова тінь* – вся інформація, яку кожен створює про себе сам того не підозрюючи. Такі відомості про особу можуть потрапляти в мережу від інших людей. Загалом увесь результат діяльності людини в Інтернеті – це *цифрова спадщина* [6].

Виокремлюють активний (приватні дані опубліковані користувачем самостійно) та пасивний (всі дані, які збирають без згоди людини) *цифровий слід* [6].

Цифровий слід, який залишає людина має кілька складових:

- візуальна інформація;
- часова інформація;
- голосова інформація;
- текстова інформація [6].

Професор Бостонського університету Ерік Куалман у книзі «Що відбувається у Вегасі – залишається на YouTube» дає такі поради щодо цифрової репутації:

правило 1: сім разів подумай – один раз опублікуй;

правило 2: мама спостерігає за вами;

правило 3: приберіть зайве;

правило 4: не будьте надто відвертими;

правило 5. ваша конфіденційність – ваша проблема.

Головне правило для соціальних мереж: все, що написано публічно чи приватно, може бути використано проти особи [2].

У реаліях цифрового світу користувачам варто заздалегідь дбати про свою безпеку. Ось що радять у Digital Security School 380:

- встановити двофакторну автентифікацію – підтвердження входу в акаунт через смс чи код;
- використовувати складний пароль, який містить понад 12 символів: цифри, знаки, прописні літери;
- логіном у соціальній мережі повинна бути поштова адреса надійного сервісу: gmail, yahoo, outlook;
- не заходити в акаунти соцмереж з незнайомих чи незахищених пристроїв;
- переглянути список друзів у соціальній мережі, якщо серед них є незнайомі або сумнівні особи, варто їх видалити;
- вимкнути функцію визначення місця розташування на всіх пристроях;
- переглянути старі фото та дописи на стіні в соцмережах;
- перш ніж ставити на фото мітку з відзначенням рідних чи знайомих, потрібно отримати їх дозвіл;
- не варто висвітлювати у соцмережах інформацію про кожну дію чи крок [2].

Головним засобом для збільшення цифрової тіні сучасної людини стали мобільні телефони з вбудованими камерами, що дозволяють буквально знімати кожен крок, блоги, електронні щоденники і соціальні мережі. Користувачі соцмереж та файлових хостингів поширюють особисту інформацію з

величезною швидкістю. Значна кількість людей під час реєстрації вказує справжні прізвище та ім'я, домашню адресу, телефони і іншу особисту інформацію, викладає якнайбільше фотографій, відео та контактних даних. При цьому ніхто не підозрює, що навіть закрита від відвідувачів сторінка завжди доступна для адміністраторів і хакерів. І вже відомі факти масового злому і викрадення баз даних з подібних сервісів [5].

Соціальна мережа – це структура, що створена для різного роду комунікації користувачів на базі одного ресурсу, об'єднаних за певними параметрами. Мережа утворює зв'язки між особами, групами осіб, організаціями тощо [5].

Основними принципами соціальної мережі є:

- **ідентифікація:** вказування особистої інформації користувача;
- **присутність:** можливість дізнатись список активних контактів, останнє відвідування мережі контактом;
- **відносини:** можливість створити соціальний зв'язок між двома контактами;
- **спілкування:** наявність засобів для пересилання повідомлень;
- **групи:** формування різного роду спільнот всередині мережі, учасники яких об'єднані спільними інтересами;
- **обмін:** засоби для пересилання матеріалів до інших учасників [5].

Щоб уникнути небажаних наслідків і проблем в соціальних мережах, потрібно ретельно виконати ряд нескладних заходів:

- надійні паролі;
- грамотні налаштування;
- друзі – це лише знайомі особи;
- свідоме ведення листування;
- додатки та посилання [5].

Цифрова тінь – явище доволі небезпечне, особливо тому, що людина вже не може її контролювати. З часом настане кінець будь-якої конфіденційності. Тому слід не здійснювати вчинків, за які буде соромно або доведеться

виправдовуватися, адже цифрова тінь вже сьогодні формує «цифрову честь» та порядне ім'я користувача [5].

Оскільки люди стають все більш залежними від Інтернету і часто використовують його, щоб висловлювати думки або жартувати про речі, які деякі вважають образливими, підвищується ймовірність того, що онлайн-діяльність знищує майбутні можливості. Таким чином, обережність є найкращим підходом до публікації вмісту в Інтернеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наші діти приречені? Цифровий слід батьків. *YouTube* : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zcoolSBRciM>
2. Полякова А. Facebook та інші: що вони про вас знають і як це виправити. *Українська правда* : веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/04/6/635755/>
3. Цифровий слід. *Wikiwand* : веб-сайт. URL: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4
4. Цифровий слід і як з ним боротися. Вип. 3. *YouTube* : відео. URL: https://www.youtube.com/watch?v=b7jesd__4LA
5. Цифровий слід і безпека: тема 10 (3 бали). *ССС'2019* : веб-сайт. URL: <https://www.victoria.lviv.ua/library/students/sss2017/theme10.html>
6. Цифровий слід і як його зменшити – Все про безпеку в інтернеті. *YouTube* : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QJkLa5L9i8I>
7. Що таке цифровий слід? – визначення з техопедії. Аудіо. 2022. URL: <https://uk.theastrologypage.com/digital-footprint>
8. Як цифрові сліди впливають на майбутнє людей? *Cybercalm* : веб-сайт. URL: <https://cybercalm.org/novyny/yak-tsyfrovi-slidy-vplyvayut-na-majbutnye-lyudej/>

УДК 94(477)

Грибенко Олександр Миколайович,
канд. іст. наук, викладач суспільних
дисциплін Відокремленого структурного
підрозділу «Професійно-педагогічний
фаховий коледж Глухівського
національного педагогічного університету
імені О. Довженка», м. Глухів,
Сумська обл.;

Лисненко Дар'я Андріївна,
студентка спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Відокремленого структурного підрозділу «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка», м. Глухів,
Сумська обл.

РОЗБУДОВА ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ 1918-1923 РР. ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ АКТАМИ УСРР: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Історичний шлях розвитку України і української державності надзвичайно складний і тернистий. Державотворчі процеси в Україні мають свої багатовікові корені і продовжуються досі.

Після проголошення 7 листопада 1917 року III Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки і засудження Жовтневого перевороту в Петрограді, більшовики Південно-Західного краю висунули пропозицію скликати Всеукраїнський з'їзд Рад, який мав створити центральний орган Радянської влади в Україні.

4-6 грудня 1917 року в Києві проходив I Всеукраїнський з'їзд Рад селянських, робітничих і солдатських депутатів, в якому брали участь понад дві тисячі осіб. Коли більшість присутніх висловили підтримку Центральній Раді, більшовицька фракція та її прибічники (124 делегати) покинули з'їзд і переїхали до Харкова, де проголосили себе I-м з'їздом Рад робітничо-солдатських депутатів при участі частини селянських депутатів.

В умовах прогресуючого паралічу центральної державної влади в УНР, ще в листопаді 1917 року обласний виконком Рад Донецько-Криворізького басейну ухвалив рішення про вихід із складу України та входження до складу Росії. Намір організувати «обласну» республіку протиставлявся УНР, що кваліфікувалася більшовиками буржуазною державою [1, с. 177-178].

Всю повноту влади на території України харківський з'їзд передав обраному Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету (ВУЦВК), до складу якого увійшло 41 чоловік, в т.ч. 35 більшовиків, 20 місць додатково

призначалося «представникам» українського селянства, питома вага якого в загальній чисельності населення України сягала в залежності від губернії принаймні 80-90 відсотків [2].

Для залучення до складу Народного Секретаріату «представників селянства» передбачалося скликати Всеукраїнський селянський з'їзд – знову ж таки в Харкові, але зібрати кворум не вдалося. 78 (із 300 планованих) «делегатів», що прибули до міста, 20 січня 1918 року проголосили себе Всеукраїнською селянською конференцією.

Влітку 1918 року почався новий етап у створенні соціалістичної України. 5-12 липня в Москві було сформовано Комуністичну Партію (більшовиків) України – «складову та невід'ємну» частину РКП(б).

Одним із рішень партійного з'їзду був «розпуск» формально незалежного від КПУ вищого органу державної влади, створеного нібито з'їздом Рад, який відбувся за півроку до офіційного народження української компартії. Натомість ухвалили створити інституцію цілком партійну – Всеукраїнський Центральний Військово-Революційний Комітет (ВЦВРК) на чолі з А. Бубновим.

Повалення гетьманату та відновлення УНР зовсім не означали, що припинилася боротьба різних сил за Україну і на теренах України. Радянська Росія не полишала думки про встановлення свого контролю над таким стратегічно важливим для її життєдіяльності регіоном.

На початку 1919 року уряд Радянської України видав декрети про порядок націоналізації підприємств і банків, про відокремлення церкви від держави, ліквідацію станів і цивільних чинів, про землю тощо.

Програму діяльності уряду розробили в Москві, зокрема, спираючись на урядову Декларацію, опубліковану 28 січня 1919 року. У ній рекомендувалось «...довести соціалістичну революцію до кінця, відновлюючи повсюдно владу Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. ...об'єднання Української Радянської Республіки з Радянською Росією на основі соціалістичної федерації ...» [3].

III з'їзд КП(б)У, який відбувся 1-6 березня 1919 року у Харкові, розглянув

питання про Конституцію УСРР, виходячи з ідентичності державного і суспільного ладу, спільності завдань, рекомендувалося взяти за основу Конституції Радянської України Конституцію РСФРР 1918 року «з урахуванням відповідних змін і доповнень залежно від місцевих умов» [3, с. 45]. Відтоді всі наступні Конституції України були чи не точними копіями російських.

10 березня 1919 року III Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв першу Конституцію Української Соціалістичної Радянської Республіки. Цей основний закон, як і Конституція РРФСР, ґрунтувався на марксистському вченні про соціалістичну революцію та диктатуру пролетаріату, тому він був більшою мірою політичним, ніж правовим документом.

До Конституції була включена «Декларація прав і обов'язків працюючого і експлуатованого народу України», в якій визначено: «для повного проведення основ диктатури пролетаріату і біднішого селянства УСРР надає працюючим масам всі права і можливості в області громадянського і політичного життя, в тому числі участі в управлінні державою» [4].

Відповідно до Конституції УСРР з'їзд обрав Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК) з 98 членів (88 комуністів і 10 боротьбистів) та 10 кандидатів. Права та обов'язки членів ВУЦВК не були визначені Конституцією УСРР, та й сам ВУЦВК не видав спеціального акту щодо правового статусу члена вищого державного органу. І це при тому, що формально ВУЦВК «був носієм всієї повноти влади», «суверенітету», «одночасно був вищим законотворчим та вищим виконавчо-розпорядчим та вищим контролюючим органом України».

Найбільш визначальною рисою політики російських більшовиків щодо України стали централізація й уніфікація основних структурних елементів державотворення. Спочатку Москва поширила на Україну правочинність російських декретів, що торкалися військового будівництва. Потім настала черга фінансової системи, яка стала спільною для обох державних утворень.

На думку С. Кульчицького, кінцевою метою централізації військово-

господарського механізму «було створення на уламках імперії унітарної держави у формі союзу радянських республік» [5, с. 200].

О. Мироненко зробив спробу відтворити систему порушень Конституції УСРР, за його словами, не юридичного, а політичного акту, спрямованого на досягнення виключно політико-ідеологічних цілей [6, с. 216-217].

20 листопада 1919 року питання про відновлення радянської влади на Україні розглянули учасники об'єднаного засідання Політбюро та Оргбюро ЦК РКП (б), наступного дня – члени Політбюро, 29 листопада – пленум ЦК РКП(б), в грудні – VIII більшовицька партконференція. Саме вона затвердила резолюцію «Про радянську владу в Україні», на підставі якої і було створено Всеукрревком на чолі з Г. Петровським [1, с. 123]. Створення Всеукрревкому, тобто органу партійного, а не державного, було нічим іншим, як «актом відкритої самоволі чужої політичної партії» [7, с. 418].

Подолавши до кінця 1920 року збройний опір зовнішньої інтервенції та «внутрішньої» контрреволюції, радянська модель державності остаточно утверджується в Україні. Уряд РСФРР починає процес інтеграції національних околиць колишньої Російської імперії.

У процесі боротьби за утвердження державності протягом 1918-1923 рр. недооцінювалися соціальні аспекти. А відсутність національної єдності серед населення Наддніпрянської України і, передусім, серед політичної еліти Української держави, суперечки тощо спричинили послаблення Української Центральної Ради, чим і скористалися інші держави – Німеччина та Росія. Це сприяло утвердженню влади гетьмана при підтримці Німеччини та подекуди встановлення радянської влади, ініційованою «червоною» Росією. Конфронтація представників влади всередині країни, які керувалися різними принципами державотворення й мали різні політичні цілі, переросла у збройну боротьбу за владу. Досвід минулого, що вміщував як позитивні, так і негативні аспекти змін у державі, необхідно враховувати при здійсненні реформування сучасних державних структур і визначенні повноважень, завдань, взаємовідносин різних гілок влади. Між тим, державотворчі процеси протягом

1918-1923 рр. мало досліджені, хоча досягнення і прорахунки українського державотворення революційної доби сприяли б більш критичному та об'єктивному оцінюванню розбудови держави на сучасному етапі історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: енциклопедичний довідник / під ред. І. Ф. Курас. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1987. Т. II. 632 с.
2. Королівський С. Перший з'їзд Рад України. Київ.: Держполітвидав УРСР, 1957. 32 с.
3. Сборник узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. Издание 2-е. 1919. 1-14 января. № 1. С. 1.
4. Сборник узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. Издание 2-е. 1919. 1-30 июня. № 19.
5. Україна крізь віки : у 15 т. / Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / за заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Альтернативи, 1999. Т. 10. 320 с.
6. Мироненко О. М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920 рр. Теоретико-методологічний аспект. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 260 с.
7. Яневський Д. Б. Політичні системи України 1917-1920 рр.: спроби творення і причини поразки /Д. Б. Яневський. Київ.: Дух і літера, 2003. 767 с.

УДК 37.018.43:37.091.26

Дерев'яна Тетяна Романівна,
методист центру інформатики,
інформаційно-комунікаційних технологій
та дистанційної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Все частіше, перебуваючи в умовах, у які нас поставила і пандемія, і воєнний стан у державі, вчителі починають шукати методи, способи взаємодії з учнями з метою оцінювання під час навчання на відстані. Для цього вони у своїй роботі прагнуть використовувати різноманітні інструменти, за допомогою яких можна оцінити процес навчання кожного учня та рівень засвоєння ним матеріалу. Щоб здійснювалася постійна і змістовна взаємодія між учнем,

учителем і батьками щодо навчальних досягнень постає необхідність підібрати такі методи оцінювання, які б влились у повсякденне життя школи. Інколи ми можемо почути, що інструменти оцінювання варто застосовувати наприкінці уроку, аби вчитель зрозумів, як діти засвоїли матеріал і в кого які прогалини, але все ж таки розглянемо, коли і де можна використовувати їх і спробуємо зрозуміти, що ж таке формувальне оцінювання та як його впроваджувати.

Формувальне оцінювання – це оцінювання під час навчання і «для навчання». «Формувальне» – тому що, на відміну від підсумкового, має на меті формування навчального процесу з урахуванням навчальних потреб кожного учня задля більш ефективного формування необхідних знань, умінь та ставлень [1]. Цей термін не є зовсім новим для педагогів, адже уже давно під час навчання застосовувалися такі прийоми, як диференційовані завдання з орієнтацією на навчальні потреби учнів, різноманітні техніки самооцінювання та взаємооцінювання, письмовий або усний зворотній зв'язок щодо індивідуальних успіхів і невдач кожної дитини. Проте, важливо розуміти, що **формувальне оцінювання це не тільки застосування того чи іншого окремого прийому або інструменту. Воно може здійснюватися вибірково й не обмежуватися заповненням учителем тих чи інших форм.** Для того, щоб таке оцінювання не перетворилося на формальне, необхідно повсякденно залучати учнів і систематично впроваджувати його в процес навчання [2]. Формувальне оцінювання розвиває в учнів уміння вчитися, а вчителі, які застосовують техніки формувального оцінювання, виявляються краще підготовленими до індивідуалізації навчання відповідно до потреб учнів.

Численні міжнародні **наукові дослідження** доводять, що обмін інформацією між учнем і вчителем має значний вплив на ефективність навчального процесу. За результатами **аналізу** британської організації Education Endowment Foundation (EEF), учні, чие навчання супроводжується наданням і отриманням змістовного зворотного зв'язку, у середньому на 8 місяців випереджають у своєму навчальному поступі учнів, які такого зворотного зв'язку не отримують. А розвиток школярами метакогнітивних

навичок і навичок саморегуляції дає їм можливість досягти результатів навчання, що в середньому на 7 місяців випереджають навчальний поступ інших учнів [3]. Джон Хетті у своїх багаторічних дослідженнях щодо різноманітних впливів на результати навчання учнів, виявив, що ключ до зміни – це зробити викладання та навчання видимими [4]. Він пояснив це у своїй книзі «Очевидне навчання для вчителів». З роками список досліджень Джона Хетті, що базується на майже 1200 мета-аналізах, розширювався, але історія залишалась майже незмінною.

Під час дистанційного навчання важливість формуального оцінювання в тому, що воно підвищує мотивацію школяра. Наприклад, використовуючи додаток Flipgrid, можна створити різноманітні навчальні відео, що розвинуть в учня не тільки вміння спілкуватися й ділитися знаннями, а й допоможуть учневі досягати кращих результатів навчання. Для того, щоб формувальне оцінювання впроваджувалося швидкими темпами необхідно вчителю чи директору організувати у школі атмосферу, за якої учень чи учениця не боїтиметься ставити запитання, коментувати завдання, висловлювати свої думки щодо поставленої проблеми, робити помилки, показувати себе таким, яким є. Щоб досягнути результату також необхідно поставити перед учнями зрозумілі цілі на певний період навчання, надати й отримати зворотній зв'язок щодо їхніх досягнень відповідно до цілей, а також впродовж роботи забезпечити коригування навчального процесу. Якщо у класі правильно організоване формувальне оцінювання, то учень з легкістю дасть відповідь на наступні три запитання:

- Яка моя ціль у вивченні цього предмета, які саме знання й уміння я маю опанувати і для чого, як саме вони будуть оцінюватися в підсумку?
- Де я зараз на шляху досягнення цієї цілі – що саме мені вдається добре, а над чим потрібно попрацювати?
- Яке в мене наступне завдання на цьому шляху?

Для подолання труднощів, які виникають в Україні під час впровадження формувального оцінювання, необхідно послідовно поширювати практику такого оцінювання, сприяти формуванню загальної культури оцінювання та впроваджувати внутрішній моніторинг якості освітніх послуг на рівні шкіл. Перші кроки на системному рівні в цьому напрямі вже зроблені. Державна служба якості освіти України визначила принципи формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти в школі. До яких належать: задіяння всіх працівників школи для досягнення єдиних цілей, зорієнтованість на покращення показників освітнього процесу, постійне вдосконалення, дитиноцентризм, гнучкість і адаптивність [5]. Тільки систематичне використання вчителем різноманітних технік формувального оцінювання, а також застосування різноманітних цифрових інструментів на уроці дозволить оцінити не результат, а процес навчання як в очному режимі, так і під час дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатики та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. № 6.
2. Олена Підгорна, Тамара Береговська. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики. URL : <https://nus.org.ua/view/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/>
3. Smith, A., Lovatt, M. and Wise, D. (2003) *Accelerated Learning: A User's Guide*, Network Educational Press Ltd, ISBN 978-1855391505.
4. OECD-Centre for Educational Research and Innovation. *Formative Assessment. Improving Learning in Secondary Classrooms*. – Paris : OECD Publishing, 2005. 279 p.
5. Завдання та повноваження Державної служби якості освіти. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2183-zavdannya-ta-povnovajennya-derjavno-slujbi-yakost-osvti>.

УДК 94(477.84)

Дишлюк Ольга Мирославівна,
заступник начальника відділу інформації
та використання документів Державного
архіву Тернопільської області,
м. Тернопіль

ДОНЕСЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ, ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ОУН НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У результаті припинення існування УНР та ЗУНР східні землі України опинились в складі тоталітарного Радянського Союзу, а західні – в складі Другої Речі Посполитої. У нових історичних умовах боротьба за незалежну соборну Українську державу продовжувалась переважно в Західній Україні. Єдиною політичною силою, яка діяла нелегально і дієвими засобами вела рішучу боротьбу проти польського окупаційного режиму була Організація Українських Націоналістів (ОУН). Створена на установчому конгресі, що відбувся 28 січня – 03 лютого 1929 року у Відні (Австрія) на чолі з Євгеном Коновальцем.

ОУН ототожнювала себе з широким політичним рухом. Мета якого: «забезпечити великій українській нації відповідне місце серед інших народів світу». На західноукраїнських землях була створена Крайова Екзекутива, що здійснювала організаційну, пропагандистську та акційну роботу. Діяльність ОУН на Тернопільщині проявлялась в саботажних акціях, бойкотах стосовно політики польської влади в усіх сферах – державотворчій, господарській, а особливо в освітній. Найбільший відгук у суспільстві мали замах на польських діячів. ОУН поширювала велику кількість націоналістичної літератури (періодичні видання, брошури, листівки).

У Державному архіві Тернопільської області (ДАТО) зберігається велика кількість документів, які стосуються діяльності ОУН в 1930-х роках у тодішньому Тернопільському воєводстві. Найцікавішими із них є донесення, повідомлення, звіти, підготовлені постерунками й командами польської поліції. Дані документи зберігаються в наступних фондах: ф.316 «Зведений фонд «Постерунки державної поліції Тернопільського воєводства і Кременецького повіту Волинського воєводства», ф.231 «Тернопільське воєводське управління», ф.277 «Теребовлянська повітова команда державної поліції», ф.278 «Тернопільська повітова команда державної поліції», ф.282 «Підгаєцька повітова команда державної поліції», ф.284 «Бучацька повітова команда

державної поліції», ф.3 «Тернопільське повітове староство», ф.4 «Збаразьке повітове староство», ф.7 «Бережанське повітове староство».

Із багатоманітності матеріалу можна зробити висновок, що влада вбачала в ОУН серйозну загрозу державній безпеці Польщі. Для цього було налагоджено агентурний збір інформації про діяльність та членів ОУН.

Про що свідчать наступні документи: донесення про передумови створення, політичні засади, характер діяльності ОУН за 1929-1931 роки [1; 2]; інформації надіслані до відомих команд та постерункам поліції про розвиток українського націоналістичного руху та щодо діяльності Крайової Екзекутива ОУН у 1930-х роках [3; 4]. Важливим джерелом є: донесення постерунків та команд до Тернопільського уряду воєводського про організаційну структуру ОУН [5] та діяльність членів ОУН в окремих селах Тернопільського воєводства: підпал скирт, військових казарм, руйнування телефонних ліній [6; 7]. Значна частина донесень поліції свідчать про протидію ОУН політиці польського уряду в галузі освіти «антишкільна акція ОУН» у 1933-1934 роках [8; 9].

Цікавим є документ – це донесення поліції про організацію відділів юнацтва ОУН під прикриттям антиалкогольного товариства «Відродження» у 1931 році [10].

Велика кількість донесень поліції присвячена одній з найбільш відомих акцій ОУН: напад її членів на пошту в Городку Ягеллонському на Львівщині в листопаді 1932 року [9] та її суспільний резонанс, а також реакція українського населення на кримінальну справу Павла Голояда, Якова Пришляка та Олексія Метельського та на страту перших двох членів ОУН. Про це свідчить листівка ОУН «У річницю геройської смерті селян – революціонерів Павла Голояда і Якова Пришляка» [11; 12; 13].

Цінними є донесення поліції про настрої в українському суспільстві та діяльність ОУН у зв'язку з приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера у 1933 році [13].

Найбільша кількість донесень поліції присвячена збору матеріалів про розповсюдження брошур, листівок ОУН в селах Тернопільського воєводства. Основна тема яких: відзначення річниць Української революції та планування акцій ОУН. Цікавою є карта розповсюдження листівок ОУН в Тернопільському воєводстві із вказанням населених пунктів та кількості арештованих осіб, станом на 1932 рік [14]. Також наявні донесення поліції та листівки, які відображають реакцію українського суспільства у зв'язку з вбивством Євгена Коновальця у 1938 році [15].

У фондах польської поліції також наявні протоколи допитів жителів Тернопільського воєводства за звинувачення в належності до ОУН та донесення про ліквідацію боївок ОУН у 1939 році [16; 17].

Однак потрібно зазначити, що вказані архівні документи відображають офіційну точку зору польської влади на ОУН і потребують детального аналізу та зіставлення з джерелами українських націоналістів.

Загалом донесення польської поліції мають значний науковий інтерес в дослідженні одного з важливих періодів національно-визвольної боротьби на Тернопільщині. Крім того, ці документи можна використати при написанні історичних розвідок про населені пункти та біографічних нарисів про відомих діячів краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф.316, оп.1, спр.1232.
2. ДАТО, ф.316, оп.1, спр.1184, арк.7.
3. ДАТО, ф.282, оп.1, спр.333.
4. ДАТО, ф.277, оп.1, спр.429, арк.28-29.
5. ДАТО, ф.277, оп.1, спр.412.
6. ДАТО, ф.231, оп.1, спр.1815.
7. ДАТО, ф.231, оп.1, спр.1371, арк.6-7.
8. ДАТО, ф.231, оп.1, спр.1545.
9. ДАТО, ф.231, оп.1, спр.1820.
10. ДАТО, ф.316, оп.1, спр.1177, арк.3.
11. ДАТО, ф.3, оп.2, спр.308, арк.2-13.
12. ДАТО, ф.284, оп.1, спр.341.
13. ДАТО, Ф.231, оп.1, спр.1821.
14. ДАТО, ф.231, оп.1, спр.1830, арк.150-155.
15. ДАТО, ф.11, оп.1, спр.189.
16. ДАТО, ф.278, оп.1, спр.810.
17. ДАТО, ф.284, оп.2, спр.12.

Дідух Тарас Григорович,
кандидат історичних наук, методист
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ РИМО-КАТОЛИЦЬКИМ
ДУХОВЕНСТВОМ І РАДЯНСЬКИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ НА
ТЕРИТОРІЇ ДРОГОБИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1953 - 1958 РР.**

У сучасній історичній науці важливе місце займають дослідження політики радянської влади щодо Римо-католицької церкви. Переважна увага при цьому зосереджена на проблемах, які мають загальноукраїнський і міжнародний контекст. Регіональні ж особливості конфесійного життя римо-католиків і ставлення до них місцевих органів влади залишаються ще недостатньо вивченими. У цьому контексті значний науковий інтерес містить проблема взаємовідносин між римо-католицьким духовенством і радянськими органами влади на території Дрогобицької області у 1953 – 1958 рр.

Новий період у взаємовідносинах між РКЦ і радянською владою розпочався після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.). Радянське партійне керівництво, розуміючи подальшу безперспективність продовження сталінської репресивної політики, взяло курс на лібералізацію суспільно-політичного життя в СРСР. Зміна офіційної політики держави у значній мірі вплинула і на сферу державно-церковних відносин. Влада здійснила ряд заходів, які сприяли активізації релігійного життя в цілому й РКЦ зокрема. 27 березня 1953 р. вийшов указ Президії Верховної Ради СРСР, яким передбачалася амністія громадян, ув'язнених на термін до п'яти років. А вересневий законодавчий акт надавав право Верховному суду переглядати за протестами генпрокурора рішення «трійок» і «особливої наради» НКВС – НКДБ – МВС – МДБ СРСР [1, с. 436]. Результатом цих указів стало звільнення із в'язниць та заслання упродовж 1953–1957 рр. більшості священнослужителів РКЦ, що призвело до зростання активності римо-католицької конфесії на Дрогобиччині.

Згідно з даними уповноваженого РСРК А. Буріка, станом на 1953 р. у Дрогобицькій області 16 офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад об'єднували приблизно 25 тис. віруючих. Усі громади мали храмові споруди. Діючими вважалися 10 костелів, але лише в 6 богослужіння проводилися регулярно. Духовне служіння в них за місцем проживання здійснювали ксьондзи: Я. Бобер в м. Самбір, О. Калужевський у с. Лановичі та Ф. Смолень у с. Бісковичі Самбірського району; М. Видницький у с. Мишлятичі Крукеницького району; А. Скробач в м. Мостиська; Сумряк у м. Добромилі. У чотирьох костелах міст Жидачів, Стрий та селах Пнікут Крукеницького і Чуква Самбірського районів у зв'язку з відсутністю священників богослужіння проводили зазначені нами ксьондзи лише один раз на рік [2, арк. 18–19].

Натомість, у шести римо-католицьких громадах, які були розташовані в с. Стрілковичі Самбірського району, селах Тщенець, Баличі, Липники Мостиського району, с. Нове Місто Добромильського району та смт. Нижанковичі Нижанковицького району костели не діяли з 1950 р. у зв'язку з арештом ксьондзів. Однак, незважаючи на недостатню кількість священників, релігійне життя в цих громадах не припинялося завдяки підпільно діючим релігійним гурткам «ружанців». У дні релігійних свят «ружанці» організовували віруючих для відвідування костелів і проведення в них відправ. А також у власних помешканнях влаштовували зібрання, на яких без священників проводили богослужіння [2, арк. 19–20].

Зауважимо, що представники радянської влади мали сумніви щодо лояльності католицького духовенства. У своєму звіті за перше півріччя 1953 р. А. Бурік, аналізуючи релігійне життя на території області, відзначив, що офіційно зареєстровані громади ЄХБ і іудейського віросповідання відправляли богослужіння за здоров'я Й. Сталіна в період його хвороби і панахиду після смерті. Особливо активно в цьому питанні себе проявляла іудейська громада в Дрогобичі, віруючі якої під час кожного богослужіння молилися за здоров'я радянського уряду, згадуючи персонально голову РМ СРСР Г. Маленкова. В той же час, на думку уповноваженого, «Римо-католицька церква в даному

питанні не реагує» [2, арк. 60]. Фактично А. Бурік звинувачував ксьондзів в політичній неблагонадійності. Подібне ставлення до радянського керівництва та Й. Сталіна зокрема було характерним для всіх римо-католицьких священників на території Західної України.

Необхідно відзначити, що результатом утисків з боку радянської влади стало об'єднання духовенства і віруючих РКЦ та ГКЦ у боротьбі за збереження своїх церков. Священники намагалися надавати духовну опіку віруючим обох католицьких конфесій, при цьому вони прагнули охопити якомога більшу кількість людей. У Бориславі після офіційного закриття в 1945–1946 рр. всіх чотирьох римо-католицьких костелів приблизно 2500 віруючих поляків, які не виїхали в Польщу, залишилися без приміщення для задоволення своїх духовних потреб. У 1946 р. один з костелів був переданий православної громаді для подальшого його переобладнання на церкву. На прохання віруючих римо-католиків настоятель цього храму «возз'єднаний» священник о. Турянський почав відправляти богослужіння для них латиною. Значною мірою це сприяло збереженню в місті підпільно діючої римо-католицької громади. Проте кількість віруючих, згідно з офіційними даними, скорочувалася і у 1953 р. громада нараховувала приблизно 1500 осіб [2, арк. 110]. Цей випадок демонструє високий рівень співпраці і взаємодопомоги між римо-католиками і частиною офіційно «возз'єднаного» духовенства, яке продовжувало залишатися прихильниками греко-католицької духовної традиції.

У Добромилі навпаки, понад 15 греко-католиків приходили на богослужіння до костелу. У першому півріччі 1953 р. у римо-католицькій громаді Добромиля було офіційно зареєстровано майже 300 віруючих, духовну опіку яким надавав ксьондз Сумряк. Після смерті священника в березні 1953 р. новим настоятелем костелу в Добромилі у червні того ж року став о. Ю. Цеслик. Священик опікувався не лише віруючими своєї парафії, а й римо-католиками, які проживали у с. Нове Місто та м. Хирів, оскільки в цих громадах не було ксьондзів. Таким чином, його костел відвідували майже 800 віруючих, зокрема й греко-католики з вказаних населених пунктів [3, арк. 13].

У 1954 р. на території Дрогобицької області кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад у порівнянні з попереднім роком не змінилася, їх було 16. Духовну опіку їм надавали 6 ксьондзів. Загальна кількість віруючих у цих громадах становила приблизно 25 тис. осіб [3, арк. 51–52].

Проте у звіті уповноваженого за 1954 р. крім 16 офіційно зареєстрованих громад вказано ще 9 незареєстрованих громад, що у своєму складі об'єднували майже 5 тис. осіб. Місце знаходження та кількісний склад незареєстрованих римо-католицьких громад були такими: м. Миколаїв Миколаївського району – 300 осіб; с. Меденичі Меденицького району – 800 осіб; с. Волоща Меденицького району – 100 осіб; с. Болозів Добромільського району – 200 осіб; с. Крукеничі Крукеницького району – 250 осіб; с. Нижанковичі Нижанковицького району – 400 осіб; с. Стара Сіль Старосамбірського району – 100 осіб; м. Борислав – приблизно 2 тис. осіб і м. Дрогобич – 800 осіб віруючих РКЦ [3, арк. 61].

У зв'язку з тим, що ці громади не мали власних молитовних будівель, віруючі відвідували зареєстровані костели. В особливих випадках вони зверталися до священників інших конфесій. Наприклад, віруючі с. Волоща Меденицького району, в якому проживало майже 100 римо-католиків, у зв'язку з відсутністю в їх окрузі діючого костелу зверталися до «возз'єднаного» з РПЦ священника, щоб той проводив для них обряд поховання. Однак жодних інших обрядів для віруючих РКЦ священник не проводив. Аналогічна ситуація спостерігалася і в м. Борислав, де віруючі римо-католики відвідували переобладнаний під православну церкву міський костел. Настоятель храму о. Турянський, отримавши дозвіл від єпископа М. Мельника, проводив релігійні обряди для віруючих римо-католиків, а також відправляв для них богослужіння латиною [3, арк. 61; 4, арк. 33–34].

Значний вплив на діяльність римо-католицької конфесії в СРСР у 1954 р. мали партійні постанови від 7 липня і 10 листопада. Після прийняття постанови ЦК КПРС від 7 липня 1954 р. «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення», зміст якої був опублікований у газеті

«Правда» від 24 липня за № 205, в СРСР розгорнулася масштабна антирелігійна кампанія, оскільки у ній радянське керівництво визначило основні завдання та методи посилення антирелігійної пропаганди для проведення партійного курсу на побудову атеїстичного суспільства. Постанова зумовила низку заходів «політико-виховної і агітаційно-масової роботи», які проводили радянські органи влади серед населення з метою послабити вплив релігії на віруючих та зменшити відвідуваність храмів. Наслідком дій влади стало суттєве скорочення відвідуваності костелів з боку віруючих РКЦ, зокрема під час святкування Різдва 25 грудня 1954 р. Наприклад, у костелі м. Самбір під час ранкового богослужіння присутніми були лише приблизно 1700 осіб віруючих, тоді ж як у громаді Самбора, за офіційними даними, нараховувалося майже 4 тис. римо-католиків. Крім них, костел також відвідували віруючі з сіл Чуква і Стрілковичі, в яких проживало ще майже 3500 віруючих РКЦ [8, с. 502–507; 4, арк. 2–4]. Отже, використовуючи адміністративний та ідеологічний тиск на громадян, радянська влада прагнула зменшити кількість віруючих у римо-католицьких громадах.

Розгортання чергової масштабної антирелігійної кампанії та численні порушення прав віруючих на вільне відправлення релігійних обрядів, які допускали радянські органи влади, викликало значне незадоволення в суспільстві. Тому 10 листопада 1954 р. ЦК КПРС ухвалив постанову «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» [8, с. 517–520]. Вказана постанова офіційно підтверджувала свободу віросповідання, сприяла деякому заспокоєнню віруючих та духовенства. Вони сприйняли її як ознаку зміни політики держави в релігійній сфері.

Зауважимо, що деякі позитивні зміни у становищі РКЦ на території України відбулися в 1955 р., коли всі офіційно зареєстровані ксьондзи отримали від РСРК при РМ СРСР дозвіл обслуговувати у межах області діючі парафії, які не мали священиків [10, арк. 300]. Крім цього, керівництво РСРК дозволило реєструвати настоятелями діючих костелів звільнених з ув'язнення римо-католицьких священиків за умови отримання ними паспорта та прописки

за місцем проживання [1, с. 630]. Послаблення державного тиску на РКЦ, а також звільнення з ув'язнення більшої частини репресованого духовенства, мало наслідком збільшення числа зареєстрованих священиків, а це сприяло активізації діяльності римо-католицьких громад.

На Дрогобиччину в першому півріччі 1955 р. повернулися з ув'язнення та були зареєстровані на своїх колишніх парафіях три священики – Є. Салетник у м. Мостиська, І. Вайда в с. Чуква і А. Горбацик у с. Стрілковичі Самбірського району [4, арк. 56, 61]. До кінця 1955 р. в Дрогобицьку область повернулися з ув'язнення й були зареєстровані на парафіях ще сім ксьондзів: М. Зайка – у м. Самбір; З. Дзядзяк – у с. Тщенець, А. Чубик – у с. Липники, С. Дзядик – у с. Баличі Мостиського району; Д. Чешик – у м. Добромиль; І. Шателя – у с. Нове Місто Добромильського району; С. Цешановський – у с. Міженець Нижанковицького району [4, арк. 77–80; 5, арк. 71]. Таким чином, упродовж 1955 р. з ув'язнення повернулося 10 священиків. Якщо на початку 1955 р. в Дрогобицькій області 16 громадами опікувалися лише 6 ксьондзів, то наприкінці року усі парафії отримали духовних наставників. За винятком о. Д. Чешика, який став настоятелем громади у Добромилі, оскільки духовну обслугу його колишньої парафії в с. Лановичі Самбірського району здійснював о. О. Калужевський, всі священики повернулися на ті парафії, які обслуговували до арешту.

Зростання чисельності ксьондзів сприяло піднесенню релігійної активності римо-католиків. Переважно це проявилось в збільшенні відвідуваності костелів та виконанні релігійних обрядів. Також віруючі з тих населених пунктів, де костели були зачинені, стали звертатися до уповноваженого з проханнями дозволити їх відкрити та офіційно зареєструвати. Впродовж 1955 р. до А. Буріка надійшли три заяви від віруючих римо-католиків з проханнями про відновлення діяльності двох храмів та сільської каплички. В усіх випадках уповноважений не знайшов підстав для задоволення вимог віруючих. Зокрема у Ходорові віруючі не змогли створити костельної двадцятки і тому не мали юридичних прав претендувати на

приміщення храму [5, арк. 52]. Насправді, чисельність віруючих римо-католиків у місті була значно вищою, але, остерігаючись можливих утисків з боку влади, вони приховували свою конфесійну приналежність.

Заяви з сіл Радохінці Нижанковицького р-ну і Гусаків Крукеницького р-ну підписали відповідно 250 і 350 віруючих. Оскільки на відстані в 7 км. і 5 км. від вказаних населених пунктів знаходилися діючі костели уповноважений мав підстави не задовольняти прохання віруючих [5, арк. 52].

Станом на 1 січня 1956 р. на території Дрогобицької області всі 16 зареєстрованих римо-католицьких громад, що нараховували майже 25 тис. віруючих мали священників [5, арк. 19 – 20, 71].

Право священників здійснювати пастирські обов'язки в інших парафіях також підлягало контролю з боку уповноваженого. У 1956 р. римо-католицька громада Стрия мала намір запросити для обслуговування храму ксьондза з Львівської області. Натомість А. Бурік постійно переконував віруючих звернутися до ксьондзів, які були зареєстровані в Самбірському районі. За домовленістю з уповноваженим ксьондз А. Горбацик, який був настоятелем костелу в с. Стрілковичі почав проводити богослужіння в Стрийському костелі раз у місяць [5, арк. 104–105].

Після смерті у травні 1956 р. о. М. Видницького, який був настоятелем громад у селах Мишлятичі і Пнікут Крукеницького р-ну, римо-католики з цих сіл звернулися до уповноваженого з проханням дозволити настоятелю костелу в с. Баличі о. С. Дзядеку обслуговувати їх громади, переїхавши на постійне місце проживання у с. Мишлятичі. Після узгодження цього питання зі священником А. Бурік зареєстрував його як настоятеля громад у селах Мишлятичі та Пнікут Крукеницького і Баличі Мостиського районів [5, арк. 154, 158–159].

У серпні 1956 р. були достроково звільнені з ув'язнення і повернулися в Дрогобицьку область ксьондзи М. Карась і К. Лендзьон. Зауважимо, що особа о. М. Карася, його релігійна, громадянська діяльність, політична спрямованість були і залишалися предметом пильної уваги органів радянської влади. Зокрема,

А. Бурік вважав, що недоцільно реєструвати о. М. Карася настоятелем костелу Стрия, де він працював до ув'язнення, з огляду на його попередню активну діяльність в громаді і неодноразові порушення законодавства про релігійні культу. Відтак, клопотання віруючих Стрия з проханням зареєструвати о. М. Карася настоятелем їхньої громади, А. Бурік відхилив, на підставі відсутності у священника достатнього досвіду і порушення з його боку радянського законодавства про релігійні культу. Натомість пропонував запросити на свою парафію о. К. Лендзьона, а опального о. М. Карася уповноважений мав намір зареєструвати третім священником громади у Самборі [5, арк. 179–181].

Римо-католики Стрия на чолі з о. М. Карасем неодноразово зверталися до уповноваженого з проханням змінити своє рішення, проте безрезультатно. Тому 8 вересня, коли віруючі знову приїхали до А. Буріка, вони погодилися прийняти настоятелем своєї громади о. К. Лендзьона [5, арк. 181–182].

Отже, політика лібералізації призвела до активізації діяльності католицьких релігійних громад в Україні. Цьому процесу сприяла амністія та дозвіл звільненим з ув'язнення ксьондзам ставати настоятелями тих громад, які не мали постійного священника, зокрема на Дрогобиччині кількість зареєстрованого духовенства зроста майже удвічі. Відтак, кожна громада отримала свого настоятеля. Об'єктивно, що їхня душпастирська діяльність сприяла пожвавленню релігійного життя. Зафіксовані звернення віруючих до уповноваженого про реєстрацію громад, відкриття костелів, тощо. Проте задоволення вимог віруючих відбувалося вибірково. У кожному окремому випадку уповноважений аналізував ситуацію, послуговуючись рекомендаціями КДБ, й приймав рішення. Найбільш авторитетних ксьондзів переміщали у районні або сільські парафії, відмовляли у відкритті костелів у містах.

Позитивні тенденції, які з'явилися в релігійному житті країни впродовж 1953–1957 рр. викликали занепокоєння радянського керівництва. У 1957 р., зокрема після пленуму ЦК КПРС (29 червня), розпочався планомірний наступ на РКЦ у СРСР в контексті нового антирелігійного курсу партії, очолюваної

М. Хрущовим. У доповідній записці уповноваженого РСРК при РМ УРСР П. Вільхового від 29 серпня 1957 р. «Про активізацію Римо-католицької церкви в Українській РСР» діяльність РКЦ на території республіки була піддана жорсткій критиці. На думку уповноваженого, дозвіл ксьондзам відвідувати громади, в яких не було священнослужителя у межах області, призвів до небажаних для влади наслідків. Він наголошував, що «ці заходи ми змушені були проводити як виключення, але практика показала, що якщо не обмежити ці роз'їзди ксьондзів по інших громадах, то ми матимемо наростання активності католиків. ... Таке становище, безперечно, оживило діяльність колишніх гуртків «ружанців» і активу церковників, які почали порушувати питання про постійне обслуговування їхніх костелів, про повернення віруючим недіючих костельних будівель, про відновлення реєстрації знятих з реєстрації католицьких громад, відроджуються старі форми і методи релігійної пропаганди серед населення» [9, с. 133–135]. Негативна оцінка ситуації П. Вільховим щодо зміцнення становища РКЦ на території України була сигналом для місцевих органів влади й обласних уповноважених про зміну офіційного курсу держави щодо римо-католиків та початку нового наступу на конфесію.

Станом на 10 січня 1957 р. на території Дрогобицької області було офіційно зареєстровано 16 римо-католицьких громад, в яких нараховувалося понад 25 тис. віруючих. Духовну обслугу даних громад здійснювали 17 священників [6, арк. 14].

В опрацьованих нами документах, датованих 1957 р. ми фіксуємо посилення тиску з боку радянських органів влади на релігійні об'єднання в цілому і РКЦ зокрема. Оскільки активність релігійних громад пов'язувалася з діяльністю священників, органи влади чинили тиск саме на духовенство. Прикметно, що таку діяльність проводили не лише обласні уповноважені РСРК, але й співробітники органів держбезпеки. У травні 1957 р. до А. Буріка звернулися ксьондз Самбора М. Карась і представники костельної ради зі скаргою, що співробітники Самбірського управління КДБ вимагали від

священника покинути Західну Україну і виїхати на постійне місце проживання в Польщу або Східну Україну. Оскільки ксьондз не мав наміру виїжджати з Дрогобицької області, то попросив А. Буріка вплинути на співробітників КДБ, з метою припинення тиску на нього. Представники костельної ради попередили уповноваженого, що у випадку бездіяльності з його боку, вони будуть звертатися зі скаргою від усіх трьох тисяч віруючих римо-католицької громади Самбора до радянського уряду. А. Бурік пояснив віруючим, що його повноваження не поширюється на співробітників КДБ і порадив з цим питанням звертатися до обласного управління МВС і прокурора, щоб вони розібралися в законності дій працівників комітету державної безпеки Самбора [6, арк. 92–93].

Заходи, які використовували радянські органи влади, спрямовані на переселення громадян і духовенства польської національності в Польщу, призвели до значних змін у становищі РКЦ на Дрогобиччині. На 1 липня 1957 р. кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад не змінилася, але кількість віруючих у них за результатами масового переселення в Польщу зменшилася приблизно на 10–12 тис. осіб і складала 13–15 тис. римо-католиків. Важливо відзначити, що навіть та кількість громадян польської національності, яка залишилася проживати на території області, була об'єктом уваги органів радянської влади. У своєму звіті керівництву, А. Бурік стверджував, що впродовж 1957–1958 рр. більша частина цих громадян також повинна виїхати в Польщу. Суттєве зменшення чисельності віруючих супроводжувалося скороченням кількості ксьондзів, які проживали на території області. Якщо на початку 1957 р. на Дрогобиччині проживало 17 римо-католицьких священників, то за результатами примусового переселення впродовж першого півріччя 1957 р. в Польщу виїхало п'ять ксьондзів: с. Чуква – о. І. Вайда, с. Бісковичі Самбірського району – о. Ф. Смолень; с. Липники – о. А. Чубик, с. Тщенець Мостиського району – о. З. Дзядзяк; м. Добромиль – о. Д. Чешик. Відповідно костели в цих населених пунктах припинили своє функціонування [6, арк. 148–149].

Після виїзду за межі України цих ксьондзів органи державної безпеки продовжили тиск на о. М. Карася і о. Я. Бобера (м. Самбір), о. Є. Салетника (м. Мостиська), о. К. Лендзьона (м. Стрий). На вимогу співробітників КДБ виїхати в Польщу священники були змушені дати згоду. Проте вони організували актив костельних двадцятки, щоб ті зверталися до радянських органів влади з проханнями залишити ксьондзів у їхніх громадах. Наприклад, до А. Буріка повторно звернулися представники костельної ради громади Самбора з проханням втрутитися в дії органів державної безпеки, щоб ті припинили примушувати о. М. Карася і о. Я. Бобера до виїзду в Польщу, оскільки віруючі громади не збиралися нікуди виїжджати [6, арк. 155].

Зважаючи на те, що звернення віруючих не приносили жодних результатів, у жовтні 1957 р. о. М. Карась і о. К. Лендзьон на прийомі в уповноваженого попросили його звернутися до керівництва КДБ з проханням залишити їх на парафіях, бо і вони, і віруючі не мали наміру виїжджати в Польщу. Однак А. Бурік їм пояснив, що з таким проханням священникам і представникам костельних рад необхідно самим звернутися до керівництва КДБ, оскільки уповноважений РСРК не має права втручатися у справи органів державної безпеки. Необхідно відзначити, що під час цих прийомів уповноважений сам рекомендував ксьондзам виїжджати в Польщу, аргументуючи це тим, що їм, як громадянам польської національності, у праві виїзду ніхто перешкоджати не буде [6, арк. 169–173].

Упродовж року до уповноваженого надійшло три звернення від віруючих РКЦ. У першому зверненні віруючі м. Дрогобич просили повернути їм міський костел, який був переобладнаний під музей. Однак віруючим відмовили на підставі того, що раніше їм уже було надано приміщення костелу, яке вони відмовилися використовувати (костел знаходився у селі біля Дрогобича – Т. Д.). Два звернення з проханнями зареєструвати ксьондзів у їх громадах надійшло від віруючих міст Добромиль і Жидачів. І якщо прохання віруючих Добромиля про реєстрацію в їх громаді о. І. Шателі було задоволене, але кількість виїздів його у громаду була обмежена, то прохання віруючих Жидачева про реєстрацію

в їх громаді о. К. Лендзьона було відхилене, а римо-католикам рекомендували відвідувати костел у Стрию [7, арк. 35].

Приводом до рішення заборонити о. К. Лендзьону періодично проводити богослужіння для громади католиків у Жидачеві були понад 120 греко-католиків, які відкрито відвідували костел та здійснювали релігійні обряди в ксьондза. У звіті А. Бурік стверджував, що «цілком недоцільне подальше відвідування костелу з боку ксьондзів, так як проведення служб в костелі з участю ксьондза активізує уніатів» [7, арк. 43–44].

Упродовж 1957 р. внаслідок зменшення кількості ксьондзів і віруючих припинили функціонувати костели у селах Тшенець, Баличі і Липники Мостиського, Бісковичі і Чуква Самбірського районів. Уповноважений очікував подальшого скорочення числа віруючих польської національності на території Дрогобицької області впродовж 1958 р. внаслідок їх переселення в Польщу, але, не знаючи точної кількості людей, які виїдуть, вважав, що передчасно виносити питання про зняття з реєстрації громад і закриття костелів до кінця 1958 р. [7, арк. 30–31].

Станом на 1 січня 1958 р. на Дрогобиччині, як і в попередні роки, діяло 16 офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад. Однак за результатами масового виїзду поляків у Польщу, значно скоротилася кількість віруючих у громадах. Якщо на 1 січня 1957 р. в цих громадах проживало 25 тис. віруючих, то на 1 січня 1958 р. – лише 10480 осіб. Загалом упродовж 1957 р. з Дрогобицької області виїхало 12–15 тис. осіб, а залишилося 12–13 тис. віруючих римо-католицької конфесії [7, арк. 26–27, 30].

Новий уповноважений РСРК Ф. Муковоз у доповідній записці секретарю Дрогобицького обкому КПУ В. Дружиніну від 30 жовтня 1958 р. зазначив, що після виїзду громадян польської національності та 12 ксьондзів (отці Я. Бобер, І. Вайда, А. Горбацик, С. Дзядик, З. Дзядзяк, М. Зайка, О. Калужевський, А. Скробач, Ф. Смолень, Д. Чешик, А. Чубик, Ю. Цеслик) у Польщу в області залишилися діючими лише 6 костелів, духовну опіку яким надавали 5 ксьондзів. Діючі костели, в яких були ксьондзи, знаходилися в Добромилі і

с. Нове Місто Добромільського району (о. І. Шателя), с. Міженець Нижанковицького району (о. С. Цешановський), м. Мостиська (о. Є. Салетник), Самборі (о. М. Карась) і Стрию (о. К. Лендзьон). У той же час припинили функціонувати костели в селах Тщенець, Баличі, Липники Мостиського, Стрілковичі, Чуква, Бісковичі Самбірського і Мишлятичі та Пнікут Крукеницького районів [7, арк. 119, 122]. Значне зменшення чисельності римо-католицького духовенства і віруючих уможливило скорочення релігійної мережі РКЦ на Дрогобиччині. Рішенням Самбірського райвиконкому, костели у селах Чуква та Бісковичі були передані на баланс шкіл для подальшого їх переобладнання під фізкультурні зали, а костел у с. Тщенець Мостиського району був тимчасово переданий заготівельній базі під склад. Ф. Муковоз планував ще до кінця поточного року поставити питання перед РСРК при РМ СРСР про зняття з реєстрації всіх недіючих релігійних громад, а також переобладнання під господарські приміщення і заклади культури їх костелів [7, арк. 123]. Зауважимо, що зняти з реєстрації недіючі релігійні громади уповноваженому тоді так і не вдалося, оскільки він не мав для цього достатніх юридичних підстав.

Отже, політика лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР, яку впродовж 1953 – 1958 рр. проводила радянська влада, сприяла активізації діяльності римо-католицької конфесії на території Дрогобицької області. Цим процесам сприяло звільнення з ув'язнення за амністією римо-католицьких священників, які, повернувшись на батьківщину та отримавши дозвіл відновити священницьке служіння, активно опікувалися своїми релігійними громадами. У досліджуваний період радянські органи влади у взаємовідносинах з римо-католиками загалом дотримувалися чинного законодавства про релігійні культу, що сприяло певному покращенню становища РКЦ в Україні. Однак з другого півріччя 1957 р. в результаті зміни урядової політики в релігійній сфері розпочався планомірний наступ влади на римо-католицьку конфесію. Зокрема, посилилась адміністративна відповідальність за порушення радянських законів та нормативних актів, які регулювали сферу державно-церковних відносин.

Крім цього, з метою послабити вплив РКЦ на території СРСР органами влади було прийнято рішення про поступове переселення громадян польської національності в Польщу. За результатами цих заходів відбулося значне скорочення конфесійної мережі РКЦ на Дрогобиччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. К.: Світогляд, 2005. 741 с.
2. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. П. 5001. Оп. 17. Спр. 56. 127 арк.
3. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 22. Спр. 61. 101 арк.
4. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 25. Спр. 59. 82 арк.
5. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 29. Спр. 42. 230 арк.
6. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 31. Спр. 69. 192 арк.
7. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 33. Спр. 54. 130 арк.
8. КПСС. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898 – 1971. Изд. 8-е, доп. и испр. М.: Политиздат, 1971. Т. 6. 1941 – 1954. 527 с.
9. Сергійчук В. І. У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були неситні / В. І. Сергійчук. К.: Дніпро, 2001. 228 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 4494. 366 арк.

УДК: 372: 433. 316

Драбич Тетяна Вікторівна,
вчитель-логопед ЗДО комбінованого типу
ясла-садок №19 Червоноградської міської
ради, м. Червоноград

ФОРМУВАННЯ ЗОРОВО-МОТОРНИХ ФУНКЦІЙ І ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

При включенні прийомів розвитку дрібної моторики у зміст та технологію викладання письма, читання, математики, праці та фізичної культури відзначається суттєве поліпшення успішності дітей та розвиток основних психічних процесів (мислення, пам'яті, уваги). Особливо значні позитивні зрушення в дітей дошкільного віку, що відстають у розвитку основних шкільних функцій. Доцільним є комплексний підхід до організації корекційно-розвивальної роботи: поряд із розвитком дрібної моторики

успішній адаптації дітей до школи також сприяє: створення сенсорно-різноманітного середовища навчання, цілеспрямований розвиток уваги та логічного мислення, слухо-мовленнєвої пам'яті, адаптивний підбір педагогічних умов, вікова диференціація змісту впливу.

Для оволодіння навичкою письма потрібна певна функціональна зрілість кори головного мозку. У дошкільному віці важлива саме підготовка до письма, а не навчання йому, що часто призводить до формування неправильної техніки письма [3]. Уміння виконувати дрібні рухи з предметами розвивається у старшому дошкільному віці, саме до 6 років, коли переважно закінчується дозрівання відповідних зон головного мозку, розвиток дрібних м'язів кисті.

Найчастіше аналізуються графічні вміння дітей. Так, англійські дослідники Д. Елстон та Д. Тейлор оцінюють розвиток зорово-моторних функцій дитини за результатами копіювання геометричних фігур. Нормою вважається, якщо у два роки дитині доступне копіювання вертикальної лінії певної довжини; у два з половиною роки – горизонтальної лінії; у три роки – копіювання кола; у чотири роки – ліній, що перетинаються, з дотриманням розмірів і співвідношення; у п'ять – копіювання квадрата; у п'ять із половиною – трикутника; у шість років – найпростіших геометричних фігур з дотриманням їх розмірів та штрихування [3].

Для роботи з дітьми використовувалися такі методи та прийоми роботи [1]: пальчикові ігри з паличками; пальчикові ігри із віршами; фізкультхвилинки, пальчикова гімнастика; пальчиковий театр; театр тіней; пальчикові ігри зі скоромовками; ручна праця (шиття, вишивання, плетіння, орігамі, ліплення, нанизування намиста з паперу, горобини, бісеру і т. д.); вправи щодо підготовки до письма.

Враховуючи вікові особливості дітей, найбільш оптимальним для проведення індивідуальних та групових вправ є час, відведений для ігор у другій половині дня. Крім того, іноді, за необхідності, включалися ігри з пальчиками в заняття у формі фізкультхвилинки.

Корисні у старшому дошкільному віці та викликають інтерес у дітей різноманітні «пальчикові ігри» та гімнастика для пальців. Сенс пальчикових ігор у тому, що дитині пропонують з допомогою різноманітних комбінацій пальців рук зображати предмети, тварин тощо. Завданням пальчикової гімнастики є зміцнення м'язів кисті, розвиток координації рухів пальців, формування здатності керувати рухом кисті за показом, уявленням, словесною командою, – це інсценування римованих історій, казок. Багато ігор вимагають участі обох рук, що дозволяє дітям орієнтуватися у поняттях «право», «ліво», «вгору», «вниз» тощо. При виконанні кожної вправи потрібно намагатися залучати всі пальчики, виконувати їх як лівою, так і правою рукою та обома разом.

Скоромовки можна «перекласти на пальці», тобто придумати спочатку прості рухи для пальчиків з їх поступовим ускладненням. Спочатку вимовити скоромовку чітко, повільно, потім із одночасним рухом рук, та разом із дітьми. У кого з дітей не виходить, взяти руки у свої та разом виконувати рухи від початку до кінця. У процесі роботи над скоромовкою змінювати темп, інтонацію, гучність. Це допомагає розвитку мовлення дитини, координації, допомагає відчутти ритм і тактильні відчуття.

Необхідно мати набір лічильних паличок для кожної дитини. Вони роблять з них різні фігурки, які супроводжують віршиком, для того, щоб у дитини виник не лише зоровий образ предмета, а й слуховий. При складанні фігурок ставляться різні завдання: розвивати дрібну моторику рук; порахувати палички, фігури (закріплення геометричного матеріалу); якщо фігура зроблена з різнокольорових паличок, то порахувати палички кожного кольору; порахувати геометричні фігури, що складають предмет; порахувати кути, що входять у фігуру; самому придумати та скласти фігуру. Не менш цікавим є перетворення фігур з паличок, коли діти вправляються в умінні здійснювати цілеспрямовані пошукові дії розумового та практичного плану. Цікава і кропітка справа, викладання «колодязів» із паличок, а особливо змагання у кого «колодязь» вищий, рівніший, складніший.

Оптимальний варіант розвитку дрібної моторики: використання фізкультхвилинки, як елемента рухової активності, для переключення на інший вид діяльності, підвищення працездатності, зняття гіподинамії.

Можна зробити пальчиковий театр, персонажі якого беруть участь у іграх-інсценуваннях, проведені у формі діалогу або казки. «Театр рукавичок» вимагає від дорослих вміння зі старих рукавичок пошити кумедні персонажі. Діти надягають їх на руки і поживляють казку, над ширмою або без. З дітьми старшого дошкільного віку корисно грати у театр тіней. У театрі тіней особливо чітко проглядаються контури персонажів, характер поведінки, рухів. Діти дізнаються, як можна отримати зображення тварин та інших персонажів шляхом складання пальців.

Малювання, ліплення, аплікація, конструювання, різні види ручної праці – ефективні шляхи, що використовуються для підготовки дитини до письма [2]. До старшого дошкільного віку можливість точних, довільно спрямованих рухів зростає, тому діти виконують завдання, що вимагають достатньої точності та узгодженості рухів кистей рук.

До них відносяться різні види плетень з паперу та тканини, тасьми. Плетіння – один із старовинних способів кріплення деталей.

Процес плетіння сприяє розвитку окоміру та координації рухів пальців, розвитку довільної уваги, спостережливості, пам'яті, кмітливості, відчуття ритму. Крім сказаного плетіння сприяє вихованню охайності, терпіння, наполегливості, прагнення долати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, поступово контролюючи свої дії. Дітей приваблює можливість робити вироби з паперу (орігамі), які можна використовувати в іграх, інсценуваннях. Точність та спритність рухів пальців набуваються дітьми у занятті: «Зробимо намисто». Діти розрізають прямокутні листи паперу на трикутники, кожен із них скручується як намистинка, кінець її проклеюється. Готові намистини нанизують на нитку.

Робота з ножицями: симетричне вирізування, аплікація, а також вирізування ножицями різних фігурок із старих листівок, картинок. З вирізаних

фігурок діти складають композиції-аплікації. Точність та координація рухів розвивається у дитини у процесі пришивання гудзиків. Діти розглядають гудзики великих та середніх розмірів, вчать пришивати їх із двома отворами, а потім із чотирма.

Графічні вправи, по можливості, мають бути наближені до умов навчання у школі: розміри штрихів та їх форма відповідають розміру та формі елементів літер. При цьому навчати письму самих букв не рекомендується (дискутивне питання). Корисні вправи в учнівських зошитах у клітинку та лінійку. Малюючи і штрихуючи у зошиті, дитина вчиться бачити рядок, орієнтуватися на сторінці, відраховувати клітини, співвідносити вже набуті навички виконання графічних елементів з розміром рядка та клітини. Під час занять малюванням і штрихуванням потрібно стежити за тим, щоб дитина правильно сиділа за столом і правильно тримала олівець.

Велике значення для «постановки руки» має розвиток графічної моторики [3]. Особливе місце тут займає штрихування, обведення фігур або предметів, з використанням простого і кольорового олівця. Шаблони: овочі, фрукти, посуд, одяг, тварини і т. д. Для штрихування застосовуються альбоми для розфарбовування. Однак слід пам'ятати, що ці вправи є значним навантаженням на зір і їх тривалість не має бути більше 6-7 хвилин. Під час штрихування ставляться завдання: підготовка руки до письма (розвиток дрібних м'язів пальців та кисті руки); розвиток окоміру (формування вміння бачити контури фігур і при штрихуванні не виходити за межі, дотримуючись однакової відстані між лініями). Фігурні лінійки формують вміння складати з геометричних фігур, зображення предметів, смислових композицій, штрихувати їх, навчати складання речень, оповідань за композиціями (розвиток мовлення, логічного мислення, активізація творчих здібностей). Необхідно вчити дітей штрихувати: 1) паралельними відрізками, зверху донизу, знизу нагору, зліва направо, справа наліво; 2) за косими лініями; 3) круговими лініями, напівовалами; 4) хвилястими лініями, петлями.

У процесі виконання графічних вправ діти засвоюють необхідні для письма гігієнічні правила: як правильно сидіти; як покласти руки, кисті рук; як правильно тримати олівець, ручку, розташувати альбом, зошит.

Щоб ця робота була ефективною, вона має проводитись систематично. Для неї необхідно виділити певний час у режимі дня, бажано починати її якомога раніше і не пізніше, ніж за рік до вступу до школи. Оптимальним варіантом організації розвивальної роботи буде спільна діяльність вихователя та педагога-психолога щодо розвитку психічних процесів, а також зорово-рухової координації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богуш; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та інші. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. Спецвипуск. С. 1–30.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. К.: Вища школа, 1997. 304 с.
3. Пантюк Т. І. Підготовка дітей до школи в Україні: суспільно-педагогічний контекст: монографія. Дрогобич, 2016. 504 с.
4. Чередниченко В. І. Все починається з любові. Дніпродзержинськ: Промінь, 1989. 148 с.

УДК 004.946

Єфімов Дмитро Володимирович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики
викладання Горлівського інституту
іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ», м. Бахмут

ДОДАТКОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАВЧАННЯ

Із моменту розвитку дистанційного навчання та становлення інформаційних технологій в освітньому процесі виникало безліч проблем. У різні часи до будь-яких нововведень в освіті ставилися скептично. Вже нікого не здивувати такими автоматизованими системами, як електронний щоденник чи електронний журнал. Сьогодні складно уявити світ без гаджетів. Вчителі, які прагнуть дати учням нові знання та захопити їх предметом, використовують усі сучасні можливості. ІТ-технології дозволяють вчителям не лише утримати

увагу здобувачів освіти, а й розвинути інтерес до процесу навчання, формувати технологічні навички, які є необхідними для подальшого навчання та розвитку професійної кар'єри.

Доповнена реальність (AR) збагачує світ новітніми технологіями, створюючи аудіовізуальні образи, дозволяючи здобувачам освіти бачити навчальний матеріал на смартфонах, роблячи його яскравішим, ніж підручники.

Ефективність даного методу навчання підтверджена низкою тестів та експериментів. Наприклад, був проведений експеримент, під час якого випробуваням двох груп пропонувалося отримувати матеріал у різний спосіб. Одна група отримувала наочний матеріал як стендів і плакатів, інша – наочний матеріал з AR. Було виявлено, що та група, яка отримувала матеріали з використанням доповненої реальності, засвоювала їх у відсотковому співвідношенні на 90 %, а пізнавальна активність сягала 95 % усієї аудиторії, тоді як група, що використовувала двовимірні матеріали, мала показники вдвічі менші [1].

Причина, через яку такі показники стали можливими, у тому, що AR створює ефект присутності, показуючи зв'язок між реальним та віртуальним світом, що психологічно виглядає набагато привабливішим для людини, та підвищує його сприйнятливості до отримання нової інформації.

На сьогодні можна окреслити основні переваги впровадження AR/VR-технологій у освіту:

1. Наочність. 3D-графіка дозволяє детально відтворити ті процеси, які невидимі для людського ока – хімічні реакції, розпад атомного ядра, рух електронів або процес розвитку клітин на різних етапах.

2. Безпека. Немає потреби пояснювати переваги створення віртуальних кабін навчання пілотів, медичних операцій, відпрацювання навичок управління технологічним обладнанням на небезпечних виробництвах тощо.

3. Нові можливості проведення дистанційних занять. Завдяки сучасним технологіям сьогодні є створення змодельованого простору з видом від першої особи, що дає ефект присутності. Така технологія буде корисна, наприклад, під

час уроків історії, де кожному учаснику представиться можливість стати учасником подій у віртуальному світі.

4. Залучення. Візуалізація механіки процесів, наприклад, людського тіла дає незаперечні переваги перед традиційними способами навчання. Віртуальна і доповнена реальність уможлиблює «подорожі у часі» [2].

5. Фокусування уваги. Деталізація та повне занурення у простір VR дозволяють не відволікатися від впливу зовнішніх чинників, а інструменти AR, створені задля створення змішаної реальності, дозволяють виключити зовнішні чинники.

Нові технології міцно входять у наше життя, змінюючи підходи до освіти. Але разом з цим необхідно розуміти, що пропонований віртуальний «ігровий» світ має бути узгодженим із реальним світом, бути гармонійним та цілісним. Усі дії та рішення здобувачів освіти мають бути послідовними, мати зворотний зв'язок. Необхідно розуміти, яке смислове навантаження закладають у віртуальний додаток, для того, щоб здобувачі освіти чітко розуміли мету та практичну значущість навчання. Головне завдання віртуальних додатків – зацікавити учнів предметом, дати їм мотивацію та прагнення отримання нових знань [3].

Інтеграція віртуального світу в освітній процес все більше знаходить широке застосування, особливо серед педагогів додаткової освіти, як результативніший спосіб навчання. Разом з цим не можна відмовлятися і від традиційних методик, таких як «чистопис» чи усний рахунок, вони повинні доповнювати один одного, оскільки інструменти AR дозволяють донести головне – смислову складову навчання. Оскільки навчальні комп'ютерні ігри мають великий дидактичний потенціал, то можна бути впевненим, що у майбутньому буде розроблено ефективну технологію освітнього процесу, у повній відповідності до вимог, які сьогодні висуває освітня спільнота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Tychkov A. Y., Grachev A. V., Alimuradov A. K. Virtual reality in information transfer. International Automation Conference. 2020. P. 826–830.

2. Games and learning. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Games_and_learning (дата звернення: 14.04.2022).

3. Yefimov, D.V. Використання доповненої реальності (AR) в освіті. Pedagogical Sciences: Theory and Practice. 2020. № 2(1). P. 219–225.

УДК: 37 015.3:005.32:159.9.019.4

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

На сучасному етапі розвитку освітніх технологій актуальним постає питання мотивації особистості. Саме мотивація особистості дитини на уроці спонукає її швидко включатися в освітній процес, налагоджувати соціальну взаємодію, активно брати участь у різних формах співпраці зі своїми однокласниками, правильно приймати рішення, здійснювати позитивний вибір, отримувати успіх, морально чинити у різних ситуаціях тощо. Мотивація – це спонукання, що є причиною активності особистості та визначає її прагнення. Мотив – це усвідомлене внутрішнє спонукання до дії (прагнення до спілкування, досягнення успіху, навчання, активного відпочинку). Варто зазначити, що мотивація передбачає:

- морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності («внутрішній двигун»);
- прагнення особистості досягти успіху в різних видах діяльності;
- пошук відповідей на запитання «чому?», «навіщо?», «заради чого?».

Сучасний учитель повинен пам'ятати про такі ефективні методи (прийоми) створення позитивного настрою, успіху в навчанні:

- 1) створення ігрових ситуацій на уроці;
- 2) нестандартний початок уроку;

- 3) нестандартний урок (подорож, екскурсія, квест, флешмоб);
- 4) застосування цікавих розвивальних завдань;
- 5) використання ІКТ тощо.

Ми цілком переконані та солідарні із педагогами-практиками щодо використання оптимальних прийомів мотивації навчання:

- проблемно-пошукові, практичні, інтерактивні, особистісно-орієнтовані методи;

- індивідуальні, групові форми роботи, співпраця вчителя та учня на уроці;

- бесіда, розмова, діалог, змагання, гра та ін.

Ми пропонуємо навчальний тренінг (елементи) щодо підвищення мотивації особистості школяра до навчальної діяльності, розвитку спеціальних здібностей, умінь діяти дитини та дорослого (вчителя) в різних соціальних ситуаціях.

Цілі тренінгу: розкриття мотиваційних потенціалів і творчих можливостей особистості сучасного педагога; посилення процесів саморозуміння, самоцінності та саморозкриття власного «Я» в умовах Концепції Нової української школи; формування позитивної мотивації та «Я-концепції» вчителя та учня щодо досягнення успіхів у своїй діяльності; підвищення професійної компетентності та підвищення психологічної культури педагога у вимірі освітніх інновацій.

Завдання тренінгу:

1. Ознайомити учасників із освітніми інноваціями та пріоритетами сучасного педагога та учня.

2. Залучити кожного педагога до безпосередньої участі у вирішенні завдань мотиваційного вектора труднощів та творчої самореалізації вчителя; формувати почуття власної гідності, відповідальності та професійного обов'язку до різних інновацій в освіті.

3. Допомогти усвідомити можливість освітніх змін та сформувати позитивну мотивацію особистості педагога та учня до різноплановості в

освітньому процесі; актуалізувати процеси саморозуміння, самоцінності, самоствавлення, самосхвалення та саморозкриття (мотиваційного й творчого) особистості школяра та особистості педагога.

4. Підвищувати фаховий рівень педагогів та мотивувати їх до використання інноваційних технологій, що корелюються з професійним успіхом вчителя; спонукати вчителів до розробки власної програми професійного успіху та особистісного самовдосконалення; формувати навички партнерського спілкування та конструктивної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

5. Надати всім учасникам можливість спробувати себе в різних ролях, іпостасях, позиціях (тренера, педагога, учня, батьків).

6. Ознайомити учасників з основними правилами співпраці та конструктивного ставлення й оцінювання себе та інших у тренінговій роботі.

Хід тренінгу

Тренінг – це тренування та відпрацювання умінь, а також розвиток певних умінь та навичок; форма активного навчання; метод створення ситуацій для саморозкриття учасників та самостійного пошуку ними способів вирішення власних психологічних проблем [1; 2; 3; 4].

Вправа «Цеглинка».

Мета: чітке окреслення понять саморозуміння, самоствавлення, самоцінності, самоідентичності особистості вчителя та учня.

Інструкція. Давайте спільно за допомогою методу «Цеглина до цеглини» спробуємо визначити особисте розуміння поняття «мотивація». (Відповіді фіксуються на «цеглинах» – аркушах кольорового паперу.)

Мотивація		
Навіщо?		Для чого?
Внутрішнє спонукання до дії	Зовнішнє спонукання до дії	Бажання

Отже, **мотивація** – це спонукання, яке є причиною активності особистості й визначає її прагнення.

Про теорію мотивації навчальної діяльності та значення понять *стимул і мотив*.

Традиційна українська школа розглядає кожну дитину як суб'єкт, що потребує впливу, що інтенсивно розвивається у процесі навчальної діяльності та, щоб учень займав активну позицію у процесі навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації до навчання. *Теорія мотивації* впливає з необхідності будувати педагогічний процес таким чином, щоб його методика орієнтувалася на якомога глибинне проникнення у внутрішній світ дитини, мала на меті пробуджувати і розвивати в ній здібності й потенціали. Тому *основним у педагогічному мистецтві вчителя є вміння спонукати, а не примушувати*.

Така система передбачає позитивну аргументацію методів і засобів впливу на дитину, за якою майстерність вчителя виявляється в тому, що він стимулює учня робити все з власної волі, з бажанням і радістю. Отже, в основі теорії й практики мотивації є оптимістична гуманістична концепція, зорієнтована на великі потенційні здібності й можливості самих дітей. Таким чином, шкільна діяльність для різних дітей має різний зміст. Для одних вона є засобом дістати похвалу батьків, сподобатися вчителю (**зовнішня мотивація**), для інших – це проникнення в суспільне життя, самореалізація особистості (**внутрішня мотивація**).

Вправа «Ланцюжок ідей».

Інструкція. Об'єднайтеся у 2 групи та запропонуйте ключові слова (зовнішня мотивація), (внутрішня мотивація). Наприклад: похвала вчителя, батьків (зовнішня мотивація), а самореалізація особистості (внутрішня мотивація).

Обговорення з учасниками тренінгу.

Велику роль у житті людини відіграють емоції. Мабуть, нелегко знайти людину, позбавлену емоцій. Вони мають велике значення і у навчанні учнів. Одним із найважливіших емоційних мотивів навчання є почуття успіху. Задоволення від досягнутого, схвальні оцінні судження учителя викликають в

учнів позитивні емоції. У той же час, якщо дитина дивується, цікавиться – вона починає мислити. Нові ідеї – продукт творчої уяви. Отже, радість від успіху, зацікавленість – потужні мотивації до навчання. Рефлексія: колективні вислови учнів щодо власного розуміння та значущості мотивації в їхньому житті.

Таким чином, мотиваційні аспекти в освітньому процесі є значущими у професійному зростанні педагога та отримання швидких і якісних результатів школяра, оскільки останній має змогу критично, креативно мислити, заздалегідь передбачати свої труднощі, гідно проявляти власну позицію у соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічна енциклопедія: А–Я / автор-упорядник О. М. Степанов. *Сер. Енциклопедія ерудита*. Київ: Видавництво «Академвидав», 2006. 424 с.
2. Психологічні тренінги в школі / гол. ред. Т. Шаповал. Київ: Шкільний світ, 2006. 128 с.
3. Психологія розвитку: словник-довідник / за ред. Крайнікова Е. В. Київ: Видавництво «Арістей», 2004. 257 с.
4. Психологія: терміни, поняття, визначення: словник-довідник / упорядники: Г. В. Ложкін, І. Я. Коцан, В. А. Бараннік, В. В. Подляшаник; / за заг. ред. Г. В. Ложкіна. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. 188 с.

УКД 372.2;376

Зубаль Ірина Миколаївна,

методист дошкільної та початкової освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ООП

На сьогоднішній день інклюзивна освіта посідає одне з провідних місць у системі національної освіти. Належна професійна компетентність педагога до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами є однією з умов ефективного впровадження інклюзії. Варто зазначити, що інклюзивну освіту слід розпочинати ще в дошкільному віці, оскільки вона буде сприяти максимальній соціалізації дітей із особливими освітніми потребами, позитивно відобразиться на формуванні їхньої особистості. Тому проблема формування

професійної компетентності педагога-вихователя щодо роботи в системі дошкільної інклюзивної освіти є досить актуальною.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини із особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти дітей із особливими потребами у закладах дошкільної освіти за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей із особливими потребами. Отримані поза соціумом знання і вміння не могли допомогти дітям із особливими освітніми потребами цілковито адаптуватися у суспільстві, підготуватися до подолання неминучих життєвих труднощів, а, отже, реалізуватися у повній мірі як рівноправні і повноцінні члени суспільства. В інклюзивних групах діти з особливими потребами включені в освітній процес. Вони осягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчаться виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

Філософія інклюзії базується на вірі в те, що кожна людина з вадою має отримати освіту і житлові умови, які б якомога ближче відповідали нормальним. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності шкіл. Одним із аспектів інклюзивної освіти є забезпечення ефективності навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому закладі. Увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання. Діти з особливими потребами стають частиною нашого життя, вони включаються у садочки, загальноосвітні школи, оточення, спільноти. До них ставляться як до рівних і як таких, що заслуговують на

повагу і сприйняття їх такими, як вони є. Це те право, яким всі ми користуємось як члени суспільства.

Інклюзія базується на концепції «нормалізації», в основі якої – ідея, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя усієї громади. Принципи «нормалізації» закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів: Декларація ООН про права розумово відсталих (1971), Декларація про права інвалідів (1975), Конвенція про права дитини (1989) та ін. Зокрема, Декларація ООН про права розумово відсталих є першим нормативно-правовим документом щодо визнання осіб з порушеннями психофізичного розвитку суспільно повноцінною в соціальному сенсі меншиною, яка потребує соціального та правового захисту.

Аналіз закордонної практики свідчить, що інклюзивна освіта передусім є можливістю для дітей з нерізко вираженими вадами психофізичного розвитку. Це, зокрема, окремі форми затримки психічного розвитку, певні мовленнєві відхилення, зниження слуху чи зору, нескладні опорно-рухові вади, порушення емоційно-вольової сфери. Якщо такі діти мають збережений інтелект, самостійно себе обслуговують, адекватно контактують з однолітками, мають сімейну підтримку, то, за умови фахового психолого-педагогічного супроводу, вони цілком можуть засвоювати культурний досвіт у середовищі здорових однолітків.

Згідно з Концепцією розвитку інклюзивного навчання в Україні здійснюється активний пошук та впровадження ефективних шляхів соціальної взаємодії дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, із їхніми здоровими однолітками. Найпершими, хто помічає проблеми та труднощі у розвитку дитини є батьки, лікарі-педіатри, вихователі. Тому дуже важливо, щоб вони не зволікали, не чекали на спонтанне усунення вади, а звернулися до фахівців. Консультацію щодо раннього розвитку дитини, створення необхідних для неї умов, за необхідності – і допомогу, можна одержати у психолого-медико-психологічних консультаціях. Для цього батькам не потрібно жодних направлень і дозволів. На підставі письмового звернення особи з особливими

освітніми потребами, її батьків або законних представників в обов'язковому порядку утворюються інклюзивні групи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. Ці люди можуть відвідати ПМПК з власної ініціативи. Чим раніше дитина одержить необхідну допомогу (педагогічну, психологічну, медичну), тим легше буде структура її дефекту, тим краще вона розвиватиметься.

Важливо, щоб і вихователі дошкільних закладів вчасно помічали проблеми поведінки дітей, труднощі у навчанні і радили батькам відвідати спеціалістів ПМПК.

Саме вони допоможуть визначити, що спричинило труднощі чи вади у розвитку дитини, привело до проблем шкільного навчання: порадять, які умови створити у сім'ї, дитячому садку; нададуть корекційну допомогу або порадять спеціальний заклад для цього. Приймати рішення про заклад для дитини з психофізичними вадами мають батьки разом із фахівцями ПМПК.

ПРИ ЦЬОМУ НЕОБХІДНО ВРАХУВАТИ ДУЖЕ БАГАТО ЧИННИКІВ, ЗОКРЕМА:

- категорія аномального розвитку; вік дитини; конкретний клінічний діагноз; наявність супутніх відхилень;
- стан соматичного здоров'я; інтелектуальний ступінь; особливості психічного та фізичного розвитку;
- потреби та можливості дитини.

Тобто, потрібно рекомендувати заклад із урахуванням суто індивідуальних особливостей розвитку дитини та потреб родини. Вагомого значення для правильної постановки діагнозу, вибору форми організації навчання, реалізації індивідуального підходу набуває психолого-педагогічна характеристика на дитину, написана педагогами дитячого садка, у якому вона перебувала. Адже у процесі систематичного навчання та виховання дитини найбільш яскраво виявляються її здібності, проблеми та труднощі. До складання документу може бути залучений і психолог, якщо він систематично працював з дитиною.

Підсумовуючи викладене, вихователь може зауважити своєї припущення щодо причин, які обумовлюють відставання дитини у розвитку, труднощі та прогалини у засвоєнні програми дошкільного закладу. Проте, ніяких діагнозів, навіть у вигляді припущення, педагог не формулює, оскільки вада дитини, її конкретний клінічний діагноз, встановлюють колегіально працівники ПМПК на підставі ґрунтовного вивчення матеріалів особової справи, картки розвитку дитини, медичних документів, малюнків дитини, психолого-педагогічної характеристики та результатів обстеження дитини.

Якщо корекційні педагоги, практичні психологи, які спеціалізуються на корекційній роботі, є компетентними щодо роботи з такими дітьми, то вихователі дошкільних закладів часто не мають ні психологічної, ні методичної готовності до інклюзії. Тому у ЗДО має здійснюватися спеціальна підготовка педагогічного персоналу. Наказом Міністерства освіти та науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» від 2 грудня 2005 року № 651 передбачено включення у навчальні плани вищих навчальних закладів 111-I V рівня акредитації, що готують фахівців за напрямком «Педагогічна освіта», дисципліни «Основи корекційної педагогіки», яка й забезпечить професійну готовність до інклюзивної освіти.

Досвіт інших країн переконливо доводить, що для тих фахівців, які вже працюють у навчальних закладах, ефективними ланками такої підготовки є курси підвищення кваліфікації, теоретичні та практичні семінари, тренінги. Змістом такої освіти мають бути основи корекційної педагогіки і психології, з певними методичними аспектами.

Зокрема вихователі мають бути компетентними у таких питаннях:

- підходи держави та суспільства до організації освіти дітей, які мають вади психофізичного розвитку;
- основні поняття корекційної педагогіки та спеціальної психології;
- особливості і закономірності розвитку різних категорій осіб із психофізичними вадами;
- комплексне психолого-педагогічне вивчення дітей;

- диференційовані та індивідуальні механізми і прийоми дошкільного корекційного навчання та виховання кожної категорії дітей;
- зміст та методи роботи з родинами вихованців.

Поза всяким сумнівом, компетентність вихователя є однією з умов ефективності дошкільної освіти. Результати досліджень багатьох науковців засвідчують, що розумовий, емоційний і соціальний розвиток дітей із психофізичними вадами прямо залежить від позитивного ставлення до них, їх розуміння та прийняття педагогами, батьками і здоровими дітьми.

Сприятливе соціальне та розвивальне середовище є однією з вихідних умов розв'язання проблем інклюзивної освіти. Тому забезпечення такого середовища – одне із завдань психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку. Педагоги закладу дошкільної освіти мають передусім формувати позитивне ставлення здорових вихованців до дітей з психофізичними вадами, прийоми адекватної взаємодії, емпатії.

У групах, які відвідують діти з різними рівнями розвитку та здібностей, педагоги мають підтримувати один одного у застосуванні найефективніших стратегій навчання і виховання. Якщо у закладі дошкільної освіти створено доброзичливу, невимушену атмосферу, якщо тут визнають унікальність кожного (і педагога, і дитини) та підтримують їх, це суттєво підвищує ефективність навчання і виховання.

Заклад дошкільної освіти, група мають стати рідними для дітей та їхніх родин. Батьки почуватимуться спокійніше, якщо будуть також залучені до навчально-виховного процесу. Постійна соціальна взаємодія у різноманітних умовах, за різних обставин, у різних ситуаціях зближує дітей, виробляє емпатію, прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності кожного, відчуття захищеності.

До того ж, інклюзивне навчання корисне не лише для дітей із особливостями психофізичного розвитку, а й для їхніх однолітків, яке сприятиме їх особистісному розвитку. Таке навчання розвиває у здорових школярів здатність до емпатії, тактовної взаємодії, чуйності та толерантності

щодо хворих однолітків, сприяє формуванню ставлення до них, як до рівноправних членів колективу. Залучення дітей із особливими потребами до загальноосвітніх шкіл передбачає позитивний вплив на їхніх батьків та інших членів родини, внаслідок чого відбувається поступова позитивна зміна психічного стану останніх, послаблюється напруженість, покращується емоційний стан, зменшуються їхні тривоги й страхи, мобілізуються сили на боротьбу з хворобою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii>.
2. Метельська Т. Інклюзивна освіта як одна з умов соціальної адаптації дітей з особливими потребами. URL: <https://vseosvita.ua/library/inkluzivna-osvita-ak-odna-z-umov-socialnoi-adaptacii-ditej-z-osoblivimi-potrebami-61768.html>
3. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навч.-метод. посіб. / В. Войтко. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.

УДК 94 (477)

Іванюк Тетяна Георгіївна,
методист, в. о. завідувача відділу
методики навчальних предметів
природничо-математичного циклу,
технологій та фізичної культури
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО ТА СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація: Висвітлено головні завдання, які стоять перед сучасною шкільною математичною освітою, окреслено можливі шляхи їх розв'язання. Охарактеризовано підходи до навчання математики, спрямовані на розвиток математичної грамотності, усвідомлення важливості мисленнєвої діяльності для ґрунтовного вивчення математики та формування математичного світогляду, впровадження методу кейсів для розвитку критичного та

системного мислення. Наведено приклади застосування когнітивної активації у навчанні математики в рамках нових підходів до її викладання, з орієнтацією на інновації, творчість та реалізацію особистісного потенціалу. Окреслено шляхи підготовки методичних кейсів для стимулювання активності вчителів у впровадженні ситуативної методики в навчальний процес з математики, формування особистісних якостей та компетентностей, позитивної мотивації. Розглянуто інструменти кейс-технологій для розв'язування математичних задач, формування критичного та системного мислення в рамках нових підходів до викладання, розвитку та виховання.

Постановка проблеми. В Новій українській школі йде пошук шляхів забезпечення якості і конкурентоспроможності шкільної математичної освіти. Головні положення щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні викладені у Законі України «Про освіту», законі «Про повну загальну середню освіту», Концепції Нової української школи, новому Державному стандарті базової середньої освіти. Головна мета вчителя – сформувати в учнів уміння бачити, розуміти й застосовувати математику в реальному житті; усвідомлювати зміст і метод математичного моделювання, уміння будувати математичні моделі, досліджувати їх методами математики, інтерпретувати отримані результати, мати високий рівень математичної грамотності. Формування математичної грамотності, системного та критичного мислення учнів забезпечується шляхом поєднання традиційних і нетрадиційних методів навчання.

Аналіз теорії та педагогічної практики демонструє, що розвиток мисленнєвих процесів, зокрема уміння формулювати, застосовувати, оцінювати інформацію ще не стало об'єктом теоретико-методологічного усвідомлення і практичної реалізації. Причина полягає в тому, що парадигма активного мислення не знайшла власної змістової ніші в особистих професійних пріоритетах більшості учителів. Однією з перспективних технологій навчання доцільно вважати кейс-технологію, яка являє собою синтез проблемного

навчання, інформаційно-комунікаційних технологій та проєктного навчання і є засобом розвитку критичного і системного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Математика визнана універсальною мовою науки, елементом загальної людської культури, водночас є могутнім засобом розвитку особистості. Однією з характерних особливостей розвитку людської культури в 21 столітті є широке проникнення математичної думки в найрізноманітніші сфери інтелектуальної діяльності.

Упродовж багатьох століть математика залишається невід'ємним елементом системи освіти, оскільки формує в особистості наполегливість, раціональне мислення, конструктивну комунікацію та аргументованість і виваженість у прийнятті рішень, естетичне сприйняття світу тощо.

Для розв'язування мисленневих завдань необхідно використовувати операції мислення, зокрема аналіз, синтез, абстракцію, узагальнення і порівняння. Логічно виникає потреба розвивати у здобувачів освіти відповідні когнітивні операції, а отже різні види мислення. Кожен вид мислення оптимальний для розв'язування окремо взятого завдання та дозволяє людині розв'язувати його, виходячи з ситуації, в якій вона знаходиться. Здатність до аналітичного мислення надає можливість використовувати логіку при аналізі інформації та прийнятті рішень. Творче мислення дозволяє отримати нові рішення окремої проблеми. Однак, одного творчого мислення недостатньо для розв'язування певної математичної задачі, а у поєднанні з розвиненим аналітичним мисленням можна досягнути бажаного результату. Виникає необхідність розвивати системне мислення. Системне мислення характеризується цілісним сприйняттям явищ і предметів, із врахуванням зв'язків між ними та дозволяє сприймати події у новому баченні з більш адекватною оцінкою і як результат – успішно досягати цілей. Системне мислення можна трактувати як здатність використовувати системний підхід у діяльності людини.

Виокремимо загальні ознаки системного мислення:

- уміння моделювати ситуацію і виявляти у ній суттєві закономірності;
- розвиток здібності до цілісного сприйняття світу;
- уміння розглядати об'єкт як цілісне утворення з метою дослідження елементів об'єкта дослідження як системи;
- розвиток здібностей застосовувати системний підхід для розв'язування практичних задач.

Критичне мислення невіддільне від системного мислення, для якого знання є відправна точка для міркувань та дій. Уміння критично оцінювати інформацію сприяє розвитку системного мислення. Обидва види мислення – системне та критичне є взаємопов'язаними, адже отримана інформація піддається повному аналізу і виробленню конкретних суджень, прийняттю рішень.

Критичне мислення – це здатність особистості аналізувати ту чи іншу проблему із різних точок зору, користуватися інформацією з різних джерел, відрізняючи об'єктивний факт від суб'єктивної думки про нього, уміння розв'язувати неординарні проблеми, здійснювати пошук глибинних структур, робити логічні умовиводи.

Одним із шляхів досягнення якісних результатів у формуванні високого рівня математичної грамотності здобувачів освіти є використання відповідних методик навчання, які базуються на математичних знаннях, сформованості умінь учнів самостійно здобувати нову інформацію та опановувати нові види діяльності. До таких методів навчання варто віднести метод кейсів, який можна охарактеризувати як дослідницько-пошуковий, проблемний, діяльнісний. Кейс-метод – інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання до вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою цього методу учні мають можливість проявити й удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Використовуючи кейс-метод у практичній діяльності, учитель створює умови для формування системного та критичного мислення в учнів. Метод ситуаційного навчання формує позитивне ставлення з боку учнів, забезпечує освоєння теоретичних положень та оволодіння практичним використанням матеріалу, формує вміння системно оцінювати проблему та шляхи її розв'язання, критично аналізувати та робити висновки.

З проблемами використання кейс-технологій у навчальному процесі пов'язані дослідження таких вчених і педагогів: К. Баханової, В. Волканова, Н. Васильєвої, А. Мартинець, О. Марущак, Г. Сазоненко, В. Щедрикова. Зокрема, розробкою кейс-технологій займалися О. Стаченко, О. Шовкопляс, Т. Гарбузняк, І. Багірова, Б. Бурихін, О. Конова, З. Федорінова, Ю. Дегтярьова та інші.

Кейс-технології в навчальному процесі сприяють формуванню в учнів уміння та навичок:

- комунікації;
- презентації;
- взаємодії та прийняття рішень;
- самостійного пошуку інформації задля розв'язання ситуаційного завдання експертного аналізу.

У процесі роботи з кейс-методом спостерігається єдність основних функцій діяльності вчителя: виховної, навчальної, організаційної, дослідницької.

Застосовуючи даний метод у навчанні, можна виокремити ряд переваг. Серед них:

- можливість перевірити теорію на практиці;
- отримання навичок роботи у команді;
- вміння формулювати питання, аргументувати свою відповідь;
- розвиток системи цінностей, життєвих установок, професійного світосприйняття;

- розвиток самостійного мислення;
- уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору;
- навички знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Найбільш доцільним для розвитку критичного та системного мислення школярів вважають метод ситуаційного аналізу, суть якого полягає в глибокому дослідженні реальної або імітованої ситуації. Учні, зокрема основної та старшої школи, починають швидше мислити (розвивається формально-логічне мислення), з радістю сприймають завдання, у яких потрібно розмірковувати, вступати у полеміку, знаходити різні варіанти розв'язання проблеми. Проблемна ситуація, а отже хороший кейс, як правило, мотивує до пошуку нетривіальних підходів, оскільки немає єдиного правильного розв'язку.

Під час створення тематичного кейсу з математики важливо врахувати:

- назву (мотивуючу, проблемну);
- контекст (ціннісні дані про зовнішні фактори, які дозволяють зрозуміти та інтерпретувати кейс);
- випадок (визначений об'єкт, який цікавить і як він пов'язаний з головним питанням дослідження);
- факти (об'єктивна інформація: статистика, результати анкетувань, фото тощо);
- рішення (частина кейса, яка може містити рефлексію, коментарі, сценарій).

Висновки. Результати наукових досліджень свідчать, що різниця між учнями, які демонструють високі результати з математики та учнями, які не володіють математичними знаннями обумовлена не складністю навчального матеріалу, а насамперед типом їх мислення. Кейс-метод дозволяє учням застосувати одержані теоретичні знання у практичній ситуації, усвідомити цінність одержаних знань та сформованих умінь. Перевагою кейс-технологій є гнучкість, варіативність, що сприяє розвитку креативності в учнів. При

концептуальному, дослідницькому підході до викладання математики, а також стимуляції мислення учні навчаться позбуватися згубних уявлень про те, що для вивчення математики потрібні вроджені здібності, швидкість та пам'ять. Метод кейсів сприяє активному засвоєнню знань та накопиченню інформації, яка має практичну цінність. Також у процесі роботи з кейсом учні розвивають наскрізні уміння, зокрема уміння аналізувати, критично та системно мислити, приймати рішення, співпрацювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук І. Кейс-метод на уроках, як засіб налагодження педагогічної взаємодії. *Педагогічний вісник: науково-педагогічний журнал Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2015. № 3 (41). С. 6–9.
2. Вірченко Н. О. Вибрані питання методики математики / Н. Вірченко. К., 2003. 282 с.
3. Іванюк Т. Г. Уміння системно мислити – вимога та ціль навчання математики: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (м. Тернопіль, Україна, 09 – 10 квітня 2020 року) Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. 450 с.
4. Концепція Нової української школи, С. 19–20
URL:<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>.
5. Сидоренко О. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. 178 с.
6. Слепкань З. І. Психолого-педагогічні та методичні основи розвивального навчання математики. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 240 с.
7. Швардак М. В. Кейс-метод у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. Вип. 33. С. 209–211.

УДК 371.048.4

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри педагогіки
і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗЗСО ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Глобальні трансформації українського суспільства, викликані воєнною агресією проти України, зумовлюють переосмислення усіх засадничих компонентів функціонування країни. Водночас, уже нині зрозуміло, що потрібно

напрацьовувати новий підхід щодо кадрового забезпечення ринку праці. Важливо максимально ефективно підійти до розподілу наявного і потенційного трудового ресурсу з метою створення умов для оптимального відновлення країни. Тому необхідно забезпечити належну підготовку молоді до професійного самовизначення і подальшої професійної самореалізації. Професійне самовизначення – це процес прийняття рішення особистістю для вибору виду майбутньої трудової діяльності. Його розглядають не як одноразовий акт, а як цілісний процес почергових виборів на шляху становлення особистості як професіонала.

Професійне самовизначення характеризується як багатомірний процес у різних аспектах:

- як серія завдань, які суспільство ставить перед особистістю, що формується, і які вона повинна вирішити за певний проміжок часу;
- як процес поетапного ухвалення рішень, за допомогою якого особистість формує баланс між своїми інтересами та здібностями, з одного боку, та запитамі суспільства в конкретний період часу, з іншого;
- як процес формування індивідуального стилю життя, важливою частиною якого є професійна діяльність [4].

Дослідники, розглядаючи професійне самовизначення, зазначають, що кожний окремий, навіть незначний, вибір на життєвому шляху, є обов'язковим, тобто певним ланцюгом кроків, що взаємодоповнюють один одного. Він починається з більш або менш розгорнутого орієнтування в обстановці, далі може йти обробка й оцінка можливих варіантів подальшої дії та її наслідків, більш або менш виявлена боротьба прагнень і, нарешті, формування того чи іншого рішення. Роблячи послідовні вибори, людина не звужує свої можливості, втрачаючи необрані варіанти, а навпаки, відкриває для себе новий світ, розширює свій вибір.

Також у поняття професійного самовизначення включають вибір кар'єри, сфери застосування і саморозвитку особистісних можливостей, практичне дієве

ставлення індивіда до соціокультурних і професійно-виробничих умов його суспільно-корисного буття й саморозвитку.

Готовність до професійного самовизначення у педагогічній науці розглядають як:

– сталий стан особистості учня, в основі якого лежить динамічне поєднання певних властивостей, що включає спрямованість інтересів і схильностей, практичний досвід та знання своїх особливостей у зв'язку із вибором професії;

– внутрішню переконаність та усвідомленість важливості вибору професії, поінформованість про світ праці, про те, які фізичні та психологічні вимоги професія висуває до людини;

– здатність до пізнання індивідуальних особливостей (образ «Я»), аналізу професій та прийняття рішення на основі зіставлення цих двох видів знань, тобто здатність до свідомого вибору професії.

Готовність оптанта до вибору професії О. Тополь розглядає як консолідоване особистісне утворення, яке включає спрямованість на певну професійну діяльність (мотиви, інтереси, потреби), професійну самосвідомість (здатність до саморегуляції, саморозвитку та самоосвіти), професійно-оперантну підструктуру (наявність спеціальних знань, умінь, навичок), комплекс індивідуально-типологічних особливостей і професійно важливих якостей, що забезпечують ефективне виконання конкретної професійної діяльності [3].

М. Мельник готовність до професійного самовизначення визначає як інтегральну властивість особистості, що сприяє усвідомленому та самостійному вибору професії і здійсненню певної активності для її оволодіння. У структурі професійного самовизначення старшокласників вона виділяє мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти.

Мотиваційний компонент показує ставлення старшокласника до обраної професії. До складу мотиваційного компоненту входять ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, мотиви навчання тощо. Когнітивний компонент готовності

до професійного самовизначення включає знання учня про себе та свої можливості, зокрема, стан здоров'я, інформованість про світ професій, вимоги професій до працівника тощо. Діяльнісний компонент включає наявність особистого професійного плану учня та практичні кроки його реалізації. Компонент включає професійно важливі знання та вміння, якості особистості [2].

Отже, високий рівень готовності оптантів до вибору професії передбачає сформованість в них активної позиції стосовно розв'язання проблем вибору професії та позитивного ставлення до праці, наявність обґрунтованої мотиваційної основи вибору фаху та професійного плану, який оптанти готові реалізувати, належний рівень інформованості про світ професій і обрану ними зокрема, про шляхи професіоналізації, наявність у школярів умінь та навичок роботи з професіографічними матеріалами, уміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно важливі якості, відповідність обраної учнем професії його інтересам, здібностям, можливостям і соціальному запиту [1].

Водночас, розглядаючи питання готовності сучасної молоді до реалізації в подальшій професійній діяльності слід зважати на те, що ринок праці буде кардинально переформатований, будуть висунуті якісно нові вимоги до фахівця, який буде розбудовувати країну, тож важливо робити акцент на формування здатності оптанта здійснювати самопідготовку до профсамореалізації, вміння швидко адаптовуватися до перманентно мінливих умов праці і реагувати на нові виклики.

Щоб здійснювати ефективну профорієнтаційну діяльність у сучасних ЗЗСО слід враховувати соціально-професійні орієнтири оптантів – головних суб'єктів професійного самовизначення. З цією метою було проведено анкетне опитування випускників шкіл Тернопільської області. Найпопулярнішими напрямками, за якими оптанти виявляють бажання здійснювати подальшу професійну самореалізацію є медична і економічна галузі, а також спеціальності, пов'язані із ІТ-технологіями (по 7,9%). Також кожен двадцятий

випускник школи прагне опанувати педагогічні спеціальності або ж обрати фах журналіста чи маркетолога. Певною популярністю серед одинадцятикласників користуються професії дизайнера і механіка (по 3,2%). Водночас кожен восьмий респондент (12,7%) на момент опитування не визначився щодо своєї подальшої професіоналізації.

Аналіз відповідей щодо обізнаності опитаних про майбутню професію показує, що респонденти найкраще поінформовані про зміст професії (79%), перспективи професійного зростання (64,5%) і умови праці (58,1%). Половина респондентів (51,6%) вважає, що знає відповідні способи праці, а частина (40,3%) – про майбутню матеріальну винагороду. Найменша кількість випускників ЗЗСО (38,7%) орієнтується у психологічних якостях, необхідних для успішного професійного самоздійснення. Водночас більше половини опитаних (57,4%) заявляють, що намагаються розвивати відповідні професійно значущі якості. Також переважна більшість опитаних учнів (75,4%) прагнуть отримати інформацію про майбутній фах з різних джерел. Кожен третій опитаний (31,1%) здійснює професійні проби, намагаючись таким чином краще пізнати особливості майбутньої професійної діяльності. Лише невелика кількість опитаних випускників шкіл (6,6%) визнала, що ніяк не готується до майбутньої професії. Важливо, щоб тенденція до формування активної позиції опитаних щодо професійного самовизначення зростала, адже ринок праці майбутнього потребуватиме працівників, здатних оперативно реагувати на заміну потреб у тих чи інших фахівцях, готових опановувати нові технології і адаптовуватися до умов, що постійно змінюються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кавецький В. Є. Урахування особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів учнів при забезпеченні готовності опитаних до професійного самовизначення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Старобільськ: Видавництво Державного закладу Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. 2017. №8 (313). Ч. 2. С. 70–77.

2. Мельник М. Готовність до професійного самовизначення на етапі ранньої юності як психолого-педагогічна проблема. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nivoo_2013_1_11.pdf

3. Тополь О. Формування готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємницької діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1997. 22 с.

4. Чечко І. І. Готовність до професійного самовизначення в контексті провадження профорієнтаційної роботи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №2. Т.1. С. 134–138.

УДК 37.091.3

Квятковська Анна Олегівна,
аспірант НАПН, викладач вищої категорії
«Київський фаховий коледж зв'язку»,
м. Київ

ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Актуальність розвитку цифрових компетентностей викладачів зумовлюється необхідністю вдосконалення системи фахової освіти в Україні. Пріоритет професійної освіти як один із найважливіших аспектів суспільного життя зумовлює необхідність змін у системі професійної (професійно-технічної) освіти, що передбачено Законами України «Про освіту» (2017), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998), «Про професійний розвиток працівників» (2012), «Про вищу освіту» (2014), а також у ряді документів: «Концепція розвитку освіти дорослих» (2011), «Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року» (2013), Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016), Розпорядження КМУ «Про схвалення концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» (2018), Наказ МОН України «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти», котрі декларують та унормовують ідеї професійної підготовки здобувачів освіти та визначають перспективні напрями інтеграції вітчизняної освіти до Європейського освітнього простору [2].

Для формування та розвитку цифрової професійної компетентності педагогів та викладачів у фахових коледжах необхідно створити адекватне інформаційно-освітнє середовище (ІОС), у якому можна впроваджувати інноваційні методи, форми, засоби навчання, комунікаційні технології, особливо цифрові. Аудиторії та лабораторії повинні бути оснащені технічними

засобами, сучасними комп'ютерами, сучасними засобами для дистанційного навчання. Повинна здійснюватись апробація розроблених технологій навчання під час лекцій, практичних і лабораторних занять. Обов'язковою вимогою до викладача є постійний, дистанційний контроль знань студентів, цілодобовий доступ до навчальних матеріалів, проведення інтерактивних занять та різних конференцій, предметних фахових тренінгів для підвищення бази знань студентів. Саме фахові коледжі дають студентам фундаментальну підготовку в тій галузі, яку вони опановують. Рівень випускників забезпечує надбання випускниками компетентностей в обраних областях навчання, саме тому цифрова компетентність викладача фахового коледжу має надзвичайно високу цінність.

Цифрові компетентності – це базова річ, без якої неможливо уявити ефективну роботу сучасного викладача. У сучасних умовах періодичних локдаунів і карантинів саме цифрові технології дають змогу не зупиняти навчання, а безпечно продовжувати його в режимі онлайн або змішаному форматі. Саме тому кожен викладач повинен бути зацікавлений у підвищенні своєї цифрової компетентності, щоб мати конкурентоздатність на ринку праці. Це є пріоритетом сьогодення.

Педагогічні працівники мають розуміти, як цифрові технології можуть підтримувати комунікацію, співпрацю, творчість та інноваційність, усвідомлювати їх функціональні особливості, обмеження, наслідки та ризики використання; загальні принципи, механізми та логіку, що лежать в основі створення цифрових сервісів, які постійно розвиваються, а також знати основи функціонування та використання різних цифрових пристроїв, комп'ютерних програм та мереж. Педагогічні працівники мають критично оцінювати достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив відомостей та даних на свідомість та розвиток особистості, на прийняття рішень, і усвідомлювати юридичні та етичні аспекти, пов'язані з використанням цифрових технологій [1].

У 2021 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року, що підкреслює особливу важливість цієї теми.

Існує Європейська рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu). Це не тільки технічні навички, але й опис того, як цифрові технології можна використовувати для освіти та навчання. Документ описує 22 компетентності, що згруповані в шести сферах (рис.1) цифрової компетентності вчителів та викладачів:

1. Професійне залучення – використовувати цифрові технології для спілкування, співпраці та професійного розвитку.

2. Цифрові ресурси – шукати, створювати та обмінюватися цифровими ресурсами.

3. Викладання й навчання – управляти та організувати робочий і навчальний процес за допомогою цифрових технологій.

4. Оцінювання – використовувати цифрові технології та стратегії для оцінювання учнів.

5. Розширення можливостей учнів – використовувати цифрові технології для підвищення інклюзивності та активного залучення учнів до навчання.

6. Сприяння цифровій компетентності учнів – дати їм можливості використовувати цифрові технології для спілкування, створення контенту, розвитку та розв’язання проблем [3].

Рис.1 Сфери компетентності викладача

Цифровізація стає у світі провідним трендом сучасності. І підвищення цифрової компетентності викладача є одним із вагомих факторів для подальшої ефективної роботи зі студентами. Основна ідея для сучасного викладача – це людина, яка повинна вміти вчитись і навчатись, інтегруватись до змін, які відбуваються у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Морзе Н. В. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf> (дата звернення : 27.04.2022).
2. Ничкало Н. Г., Гуревич Р. С. Формування фахової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах дуальної освіти засобами комп'ютерно орієнтованих технологій. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4446/1897> (дата звернення : 27.04.2022).
3. Офіційний сайт Європейського Союзу. Система цифрових компетенцій для преподавателей (DigCompEdu). URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення : 28.04.2022).

УДК 123 (177)

Книш Інна Василівна,
доктор філософських наук, доцент
Сумського національного аграрного
університету, м. Суми

НОМАДИЧНІ ПРАКТИКИ «МАСКОВОГО ІСНУВАННЯ»: МАСКАРАД, КАРНАВАЛ, ПАНДЕМІЯ

Вступ. Універсальність номадичних практик «маскового існування» як культурного феномену зумовлена багатоманіттям їхніх форм і функцій, варіативністю змісту, способів гри тощо. Маска вможливує поєднання величного й нікчемного, трагедії й фарсу, глибокодумності й розумової обмеженості. Як зауважує культуролог Андрій Толшин, маска стає «не тільки засобом приховування і зміни зовнішності, але й засобом творення, маркування чи позначення соціально значущого явища» [7, с. 62]. Особливого значення номадичні практики «маскового існування» набувають за часів політичних, соціальних, культурних, світоглядних та інших криз, зокрема пандемій, коли передусім ідеться про захист здоров'я і життя.

Мета розвідки полягає в аналізі ролі номадичних практик «маскового існування» в карнавальній і маскарадній культурі та за часів пандемії.

Матеріали обговорення. У працях теоретика європейської культури й мистецтва Михайла Бахтіна визначено місце маски та відмінність (хоча й доволі нечітку) між формами карнавальної та маскарадної культури, які подібні до номадичних практик «маскового існування». Дослідники Світлана Гертнер і Юрій Китов, розмірковуючи про зміну ставлення до маски, наголошують на його переорієнтуванні з естетичного та релаксаційного аспектів на моральний, з акцентуванням переваги знання над невіглаством. Науковці Мойсей Каган і Юрій Солонін обстоюють використання схожих на номадичні практик свідомості, вихованості та креативності: «Серед найважливіших характеристик суб'єкта культури вирізняються свідомість (здатність і потреба проявляти надприродні якості), вихованість (сформованість за реально-ідеальною культурною матрицею) і креативність (уміння виробляти «культурний продукт», не знищуючи великі цінності минулого, але, навпаки, використовуючи їх у своїх діях)» [4, с. 88].

Результати й обговорення. Традиція карнавалів (від фр. *carnaval* – карнавал < італ. *carnevale* < лат. *carnem levare* – позбавити м'яса; дослівно – останній день перед постом) і маскарадів (від фр. *mascarade* < італ. *mascherata* ← *maschera* – маска) [8, с. 125] сягає корінням сивої давнини. І сьогодні люди у той чи інший спосіб продовжують приховувати свою особу, замінюючи маски псевдонімами (від грец. *ψευδής* – помилковий, *ὄνομα* – ім'я), нікнеймами (від англ. *nickname* – прізвисько), аватарами (від санскр. *avatāra* – сходження) тощо.

Межа між карнавальною й маскарадною маскою розмита. Із цього приводу дослідник В'ячеслав Іванов зазначає: «Гротескність, притаманна карнавалу, в маскарадних формах придворного життя зводиться нанівець» [5, с. 7]. У карнавальній і маскарадній культурі різні за змістом маски, що виконують різні функції та вступають у різні взаємини, не є антагоністичними, натомість кожна посідає певне місце і доповнює іншу.

Зокрема, карнавальна маска залучена до ігрового життя фольклору. Амбівалентний і внутрішньо суперечливий гротескний образ – це така собі незавершена метаморфоза буття, в якій, за слушними спостереженнями Михайла Бахтіна, справжній гротеск «дає у своїх образах обидва полюси становлення, водночас – те, що відходить, і нове, те, що вмирає, і те, що народжується; він показує в одному тілі два тіла, брунькування і ділення живої клітини життя» [1, с. 31]. Гротескне тіло, що є не замкненим і не завершеним, переростає себе. «Акценти лежать на тих частинах тіла, де воно або відкрите для зовнішнього світу, тобто де світ входить у тіло або випирає з нього, або воно саме випирає у світ, тобто на отворах, на опуклостях, на всіляких відгалуженнях і відростках: роззявлений рот, дітородний орган, груди, фал, товстий живіт, ніс. Тіло розкриває свою сутність як начало, що зростає і виходить за свої межі, тільки в таких актах, як злягання, вагітність, пологи, агонія, їжа, пиття, випорожнення» [1, с. 33].

Маска, що відірвалася від народно-карнавального світовідчуття, поступово втрачає здатність до творення нового образу або сутності, загального оновлення й у маскарадній культурі починає набувати нових форм завдяки номадичним практикам «маскового існування». На переконання Андрія Толшина, так маніфестують себе «зміна пріоритетів, змінення парадигми, перебудова всієї ціннісної ієрархії різноманітних компонентів і атрибутів культури, зумовлені перемінами у світосприйнятті та ставленні до світу, що відбулися на межі доби Відродження і Нового часу» [7, с. 66].

Втрачаючи сакральне, магічне значення, маскарадна маска видозмінюється і мігрує у площину знаків (XIII – XVII століття), які супроводжують видовища. Відбувається, за висловом В'ячеслава Іванова, «ніби одомашнення офіційною системою тих чи інших схожих форм» [5, с. 7], і маска, стаючи світською за характером, тиражується й дорівнюється за значенням до артефакту (XVIII століття): перестає бути знаряддям сатири, втрачає гротескність і потребу в комунікативних засобах, тримає щось (обличчя або сутність) у таємниці, вводить в оману, забуття, набуває самодостатності та

поверхневих функцій і ознак, поширюється в культурі, стає предметом інтер'єру, стильовою прикметою, оздобою, символом приховування зовнішності та перетворюється на маску масок, «симулякр» [7, с. 65–66] завдяки номадичним практикам «маскового існування».

Цікава спроба французького філософа й письменника Мішеля Монтеня, якого двічі було обрано мером Бордо, відокремити власне «Я» від цієї соціальної ролі: «Потрібно сумлінно грати свою роль, але при цьому не забувати, що це лише роль, яку нам довірили. Маску і зовнішню подобу неможливо робити сутністю, чуже – власним. Ми не вміємо відрізнити сорочку від шкіри. Достатньо посипати борошном обличчя, не посипаючи ним одночасно й серце... Пан мер і Мішель Монтень ніколи не були однією й тією самою особою, й між ними завжди пролягала чітко визначена межа» [6, с. 291]. Філософ і його послідовники були впевнені в тому, що вивисуються над своїми соціальними функціями, проте згодом людям почне здаватися, що соціальні ролі відчужуються від них, перетворюючи їх на маріонеток.

Сучасні номадичні практики «маскового існування», зумовлені пандемією COVID - 19, теж дають поживок для розуму. Якщо у близькосхідних і середньоазійських державах приховування жіночого обличчя чимось на кшталт маски (чадрою, нікабом, паранджою) продиктовано культурно-релігійною традицією, то запровадження тотального маскового режиму під час пандемії є складником системи застережних заходів, породженої «страхом перед коронавірусом COVID -19» [2, с. 112], можливою інвалідизацією та смертю. Ця проблематика ще не стала звичною в науковому дискурсі, але поступово набуває все більшої актуальності й привертає увагу широкого кола дослідників.

Натомість тема карнавалу, маскараду, масок, що їх повсякчас надягає та змінює людина, має свою тривку традицію в мистецтві, пояснювану її далекосяжністю щодо зображення й осмислення феномену «варіювання меж» людини. Роман Оноре де Бальзака «Шагренева шкіра», драма Михайла Лермонтова «Маскарад», роман Іллі Ільфа та Євгенія Петрова

«Золоте теля», оперета Йоганна Штрауса «Летюча миша», кінострічки «Маска», «Відок» – ось лише незначний перелік творів на підтвердження цього факту.

У «Записках лікаря» російський письменник Вікентій Вересаєв розповідає про пацієнтку, якій було виписано рецепт на карболку для дезінфекції туалету. Вона, вважаючи за неможливе так розпорядитися цінними «ліками», випила склянку й померла. Вочевидь, Вікентій Вересаєв мав намір не лише показати читачеві невігластво не(до)освіченого населення, а й закликати освічений прошарок до співчуття й бажання допомогти. Показовим можна вважати і брифінг колишнього американського президента Дональда Трампа, під час якого він усерйоз розмірковував про застосування відбілювача й ізопропілового спирту для ін'єкцій хворим на COVID-19 [9]. Обидва наведені приклади виразно, хоча й дещо перебільшено покликаються до номадичних практик «маскового існування». Тому на освічену світову спільноту наразі покладається важливий обов'язок насамперед задіяти якомога більший обсяг вироблених іншими номадичних практик та інформації, а згодом перетворити їх на істину і знання. До речі, американський письменник Дейв Еггерс у романі «Сфера» саме так змальовує прозорий і відкритий альтернативний світ майбутнього: «Сфера» – це союз блискучих розумів покоління, де всі дослухаються до всіх і всі натхненно вдосконалюють світ» [3, с. 5], де гаслом є таке: «Знання – сила, всезнання – влада».

Висновки. Отже, вочевидь, номадичні практики «маскового існування» за часів пандемії значно відрізняються від аналогічних у контексті карнавальної та маскарадної культури. Тож культурології як науці найближчим часом доведеться зібрати, описати й осмислити наявні номадичні практики «маскового існування» та міжкультурної комунікації й розробити нові, узгодивши їх із використанням медичних систем і засобів індивідуального та групового захисту (масок, респіраторів, рукавичок тощо). Також на часі перегляд питання щодо рукостискань і приховування частини обличчя під

маскою, подолання невігластва не(до)освіченого загалу та пробудження в людях освічених бажання йому допомогти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2 – е изд. Москва : Худож. лит., 1990. 543 с.
2. Гертнер С. Л., Китов Ю. В. Культура и COVID-19: взгляд из России. *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*. 2020. № 2 (94). С. 103–115.
3. Еггерс Д. Сфера : роман / пер. з англ. Тараса Бойка. Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. 520 с.
4. Культурология : учебник / под ред. Ю. Н. Солониной, М. С. Кагана. Москва : Высшее образование, 2005. 566 с.
5. Маски: от мифа к карнавалу: история маски от III тысячелетия до нашей эры до XX века / [подгот. : В. В. Ивановым и др.]. Москва : М-во культуры и массовых коммуникаций Российской Федерации, Федеральное агентство по культуре и кинематографии, Гос. музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина, 2006. 31 с.
6. Монтень М. Опыты : в 3 кн. Кн. 3. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1960. 499 с. Сер. Литературные памятники.
7. Толшин А. В. Значения и свойства маски в карнавале и маскарade. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2007. № 41. Т. 8. С. 62–69.
8. Шанский Н. М., Боброва Т. А. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов. 7-е изд., стереотип. Москва : Дрофа, 2004. 398, [2] с.
9. Noor P. Please Don't Inject Bleach: Trump's Wild Coronavirus Claims Prompt Disbelief. *The Guardian*. 2020. April 24 : 1. URL : <https://www.theguardian.com/us-news/2020/apr/24/trump-disinfectant-bleach-coronavirus-claims-reaction>

УДК 37: 37.013; 37.018

Княжева Ірина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки Державного
закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса;
Чернявська Марія Олександрівна,
магістрантка Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Сучасне суспільство потребує підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних, компетентних фахівців, здатних до продуктивної

професійної діяльності в інноваційних умовах, що постійно змінюються. Особливу роль у цьому запиті відведено майбутнім педагогам, культура педагогічної діяльності яких значною мірою уможливило вирішення глобального завдання щодо виведення системи вітчизняної освіти на світовий ринок освітніх послуг.

Значний науковий інтерес представляють собою дослідження, присвячені з'ясуванню ролі культури у становленні людства й окремої особистості (М. Бахтін, В. Вернадський, Д. Лихачов, Ю. Лотман, М. Мамардашвілі, Х. Ортега-і-Гассет, В. Розанов, В. Сидоренко, В. Соловйов, П. Флоренський та ін.). Культура як інтегративний компонент змісту освіти стала предметом досліджень В. Бондаря, Ф. Гоноболіна, Дж. Картера, Н. Кузьміної, К. Левітана, Л. Мітіної, О. Мороза, К. У. Петтерсона, Л. Рате, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, О. Щербакова та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Роль освіти у становленні індивіда як людини культури, його самовизначення в культурі розглядали В. Андрущенко, А. Асмолов, Р. Берне, В. Зінченко, М. Каган, Ю. Пасов, Н. Хаан, О. Шевнюк та ін. Досліджено різні аспекти формування професійної культури майбутнього педагога (О. Барабанщиков, В. Бенін, Є. Бондаревська, М. Букач, О. Газман, В. Гриньова, Т. Гулієва, О. Жорнова, І. Ісаєв, І. Колесникова, Н. Масленнікова, І. Пальшкова, С. Чорна, П. Щербань та ін.). Зокрема доведено, що змістове ядро професійно-педагогічної культури складає культура мислення (базується на теоретичному осмисленні педагогічної реальності, усвідомленні закономірностей, принципів освітнього процесу, прогнозуванні його результатів тощо), культура діяльності (передбачає усвідомлене оволодіння професійними вміннями й інноваційними способами праці, наявність творчого потенціалу і здатність до його реалізації тощо педагогічної творчості), культура мовлення (передбачає результативну реалізацію всіх функцій мови; «дотримання сталих мовних норм усної і писемної літературної мови», логічність, виразність, свідомість, невимушеність мовлення, цілеспрямоване, «майстерне вживання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [6, с. 64] і культура спілкування

(включає знання норм і правил побудови суб'єктних взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу та здатність їх застосовувати в різноманітних ситуаціях взаємодії [7]).

Здійснено філософський і психолого-педагогічний аналіз педагогічної діяльності як наукового феномену (О. Абдулліна, С. Вітвицька, І. Зязюн, М. Євтух, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, О. Мороз, В. Сагатовський, В. Сухомлинський та ін. Зокрема академік І. Зязюн наголошував на необхідності реалізації діяльнісних засад побудови системи сучасної освіти, що дозволить реалізувати таке її надважливе завдання, як формування та розвиток «особистості як активного і творчого суб'єкта саморозвитку та самостановлення» [1, с. 216]. Водночас проблема формування культури педагогічної діяльності лише починає посідати суттєве місце в сучасному науковому дискурсі. Її актуальність на сьогодні зумовлена низкою наявних суперечностей, а саме:

- між особистісно зорієнтованою освітньою парадигмою, що розглядає особистість педагога як мету вітчизняної системи педагогічної освіти, і поглядом, що неправомірно зберігається, як на засіб вирішення поточних соціально-історичних завдань;
- між пануванням усвідомлення самоцінності людської особистості та традиційною методологією системи вищої освіти, спрямованої на формування людини лише як фахівця;
- між потребами студента-майбутнього педагога в самореалізації у просторі культури та педагогічної дійсності та реальними умовами, наявними засобами ЗВО, недостатніми для формування культури педагогічної діяльності;
- між об'єктивною потребою формування культури педагогічної діяльності майбутнього вчителя та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад цього процесу.

Визначаючи види професійно-педагогічної діяльності як узагальнені характеристики функційної спрямованості праці фахівця-педагога, для її класифікації в науковій літературі представлено різноманітні підстави, проте

спостерігається певна єдність у розумінні складно організованого характеру цього виду професійної діяльності. Серед найпоширеніших та історично закріплених принципів як підстав для здійснення класифікації можна виділити сферний (або задачний, цільовий), за яким вирізняються навчальна, методична, наукова, виховна педагогічна діяльність. Функційний принцип, покладений в основу класифікації, запропонованої Н. Кузьміною [4] та її послідовниками, дозволив вирізнити гностичний, комунікативний, організаторський, прогностичний і конструктивний компоненти педагогічної діяльності.

Визначення поняття «культура педагогічної діяльності» потребує спочатку виявлення сутності понять, які виступають як його сутнісні змістовні складники. Серед них поняття «культура» і «діяльність».

Ретроспективний аналіз розуміння поняття «культура» представниками різних гуманітарних наук (В. Біблер, Є. Бистрицький, В. Блюмкін, Г. Гелель, П. Гуревич, О. Дробницький, Е. Дюркгейм, М. Каган, І. Кант, В. Кизима, Л. Коган, Ю. Лотман, Е. Маркарян, Т. Парсонс, С. Пуффендорф, Г. Сковорода, Е. Тайлор, Н. Чавчавадзе, Ф. Шиллер та ін.) упродовж багатьох століть, починаючи від еллінської епохи і до сьогодення, дозволяє схарактеризувати її як «універсум загальних, суспільних чи родових форм і норм життєдіяльності, що вироблені в ході історії як значущі» [3, с. 44].

Через призму діяльнісного підходу, культура, за Е. Маркаряном, представляє собою «технологічну основу людської діяльності; сукупність засобів і механізмів, завдяки яким мотивується, спрямовується, координується, реалізується і забезпечується людська діяльність» [5, с. 43].

Водночас діяльність уявляє собою «специфічно людську форму активного ставлення до довкілля, зміст якої складає його доцільна зміна і перетворення» [2, с. 123].

Культура педагогічної діяльності відображає єдність загальної культури особистості і культури професійно-педагогічної діяльності, що розгортається у специфічних умовах її здійснення і зумовлює організацію діяльності її суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
2. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). Москва : Политиздат, 1974. 328 с.
3. Княжева І. А. Методична культура педагога як інтегративна характеристика його загальної і професійно-педагогічної культури. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини*. 2011. Вип. 39. Ч. 1. С. 44–51.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. Москва : Высшая школа, 1989. 167 с.
5. Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука. Москва : Мысль, 1983. 284 с.
6. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.
7. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.

УДК 37.01

Коваленко Олена Михайлівна,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий дослідник
Інституту педагогіки АПН України,
м. Київ

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі зміцнення системи освіти в галузі науки, техніки, інженерії та математики (STEM) вважається засобом розв'язання численних соціальних питань та проблем, зумовлених виснаженням природних ресурсів та зміною клімату. Визнання дисциплін STEM в якості дієвих економічних чинників сприяло поширенню STEM-освіти в усьому світі, оскільки ефективна STEM-освіта є засобом розвитку в учнів широкого спектру компетенцій, необхідних для продуктивного професійного та творчого життя у XXI столітті. Проте, цілісне розуміння STEM залишається актуальною проблемою освіти в багатьох країнах.

У галузі освіти ґрунтовні STEM програми вважаються вкрай важливими для розвитку в учнів компетенцій, знань, навичок і системи поглядів. У зв'язку з цим навчальні заклади, зокрема загальної середньої освіти, які впроваджують

навчальні програми на засадах STEM потребують вчителів, які мають знання і педагогічні навички з різних дисциплін, що входять до STEM циклу, і здатні сприяти розвитку особистості школярів.

Зарубіжні вчені Bybee, R., Dugger, W., English, L., Furner, J., Holmes, K., Johnson, C., Morrison, J. зазначають, що незважаючи на повсюдну увагу до STEM-освіти, адміністрація та керівництво закладів загальної середньої освіти в різних країнах подекуди перебувають в процесі усвідомлення важливості імплементації STEM-освіти та шляхів її реалізації в навчальному класі [5].

Розглянемо підходи до запровадження STEM-освіти в різних освітніх контекстах. Аналіз сучасних досліджень щодо зазначеного питання показав, що на сучасному етапі найбільш поширеними є чотири шляхи імплементації її засад, а саме, ізольований (незалежний), дуєтний, інтегративний, інфузійний.

Ізольований, або незалежний, підхід також вважається традиційним. Він передбачає окреме навчання кожного предмета, що належить до циклу STEM дисциплін. У науковій літературі з питання, що досліджується, цей спосіб імплементації STEM-освіти символізується як S-T-E-M, щоб підкреслити незалежну предметну природу такого підходу, що передбачає мінімальну інтеграцію або повну її відсутність. У школах цей шлях реалізується у вигляді навчання за традиційним переліком шкільних предметів, таких як природничі науки (хімія, фізика, біологія і т.д.), математика, технологія та інженерна справа. Варто зауважити, що до номенклатури виучуваних дисциплін включені такі предмети, як технологія та інженерна справа, які подекуди були виключені з шкільних програм. На жаль, підхід S-T-E-M заохочує широке застосування таких форм роботи, як лекції, які зумовлюють втрату інтересу до вивчення предметів STEM циклу. До того ж, така практика навчання передбачає викладення фактів та інформації, відірваних від контексту реального життя і не створює умов для учнів вчитися в дії, застосовуючи отриманні знання для розв'язання проблем, що постають в реальних життєвих ситуаціях. У такий спосіб школярі набувають порізнених паралельних уявлень про зміст предмета [2]. Подібне фрагментарне засвоєння знань, цінностей і навичок не

синхронізовано з компетенціями, затребуваними реаліями XXI століття, та не відповідає засадам STEM підходу, який спрямований на те, щоб змусити учнів усвідомити комплексний та цілісний сенс їхнього існування у світі.

Другий шлях організації навчання STEM, дуєтний підхід, являє собою інтеграцію двох з чотирьох дисциплін, що належать до предметного циклу STEM. Так, у школах цей підхід може бути зосереджений на природничих науках та математиці. Така інтеграція є найбільш поширеним підходом до STEM-освіти в більшості шкіл різних країн [1]. Дисципліна, на якій сфокусована основна увага предметного циклу STEM, вивчається більш докладно та глибоко, ніж інші. Обрана галузь академічних знань і пов'язані з нею професії вважаються більш значущими. На думку дослідників Wei, B. та Chen, Y. такий підхід вважається більш підходящим для середньої освіти [6].

Дуєтний підхід уможливорює збереження індивідуальності дисципліни, оскільки в рамках цього підходу предметні зв'язки реалізуються у такий спосіб, щоб предмет не втрачав своєї унікальності.

Третій шлях імплементації засад STEM-освіти, інтегративний, полягає в поєднанні змісту навчання однієї з дисциплін STEM з трьома іншими предметами, що входять до означеного циклу. Наприклад, інженерний контент може бути інтегрований до природничих наук, технологій і математики. Такий інтегративний підхід має на меті усунення обмежень, які властиві дуєтному підходу, який сфокусовано виключно на математиці та природничих науках. Інтеграція дисциплін, що належать до предметного циклу STEM, досягається завдяки використанню інженерних або технологічних розробок для створення зв'язків концепцій і практик з математики або природничих наук [4].

Четвертий підхід - це інфузійна модель, яка передбачає взаємопроникнення змісту навчання дисциплін STEM циклу між собою, утворюючи єдиний предмет. Цей спосіб навчання STEM пов'язаний з міждисциплінарною сутністю STEM-освіти. Під час імплементації інфузійного підходу передбачається об'єднання мети, змісту, навчального контексту, педагогічних підходів, прийомів оцінювання результатів навчання усіх

чотирьох дисциплін STEM циклу в одне ціле. Ця модель STEM-освіти ефективно поєднується із нині розповсюдженим змішаним навчанням (blended learning). Міждисциплінарний підхід до навчання усуває бар'єри між чотирма дисциплінами шляхом об'єднання всіх областей знань і індивідуальних предметних навичок в єдине ціле.

Зауважимо, що ця форма STEM-освіти передбачає набуття вчителями відповідних знань, навичок і системи поглядів та уявлень з кожної дисципліни з тим, щоб уможливити формування в учнів цілісних компетенцій для розуміння і розв'язання проблем сьогодення [3]. Зміст навчання, інтегрований у такий спосіб, уособлює міждисциплінарний характер викликів, з якими стикатимуться теперішні школярі в майбутньому реальному житті, створює для учнів можливість отримання актуального і цінного досвіду, стимулює розвиток когнітивних навичок. До того ж, ефективне впровадження окресленого інфузійного підходу здатне сформувати учнів-новаторів, винахідників, які впевнені в собі, логічно мислять і є технологічно грамотними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Akaygun S, Aslan-Tutak F. STEM images revealing STEM conceptions of pre-service chemistry and mathematics teachers. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*. 2016. 4(1). Pp. 56-71.
2. Breine J, Harkness S, Johnson C, Koehler C. What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*. 2012. 112(3). Pp. 3-11.
3. Corlu S, Capraro RM, Capraro MM. Introducing STEM education: Implications for educating our teachers for the age of innovation. *Education and Science*. 2014. 39(171). Pp. 74-85.
4. English LD, King DT. STEM learning through engineering design: Fourth-grade students' investigations in aerospace. *International Journal of STEM Education*. 2015. 2(14). Pp. 1-18.
5. Holmlund TD, Lesseig K, David S. Making sense of "STEM education" in K-12 contexts. *International Journal of STEM Education*. 2018. 5(32). Pp. 3-18.
6. Wei, B., & Chen, Y. Integrated STEM Education in K-12: Theory Development, Status, and Prospects. In (Ed.), *Theorizing STEM Education in the 21st Century*. IntechOpen. 2020/

УДК 374

Козлова Людмила Миколаївна,
методист комунального закладу
Сумського Палацу дітей та юнацтва,
м. Суми

ПІЗНАННЯ МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

Краєзнавство – багатогранний спектр освітньо-пізнавальної, пошуково-дослідницької і суспільно-корисної діяльності, яке активізує і формує почуття патріотизму – глибокої любові до своєї Батьківщини; важливий фактор морального, трудового, естетичного, екологічного та фізичного виховання дітей; воно розширює їхній кругозір і розвиває пізнавальні інтереси, залучає до творчої діяльності.

Поняття «краєзнавство» – багатоаспектне, структурно різноманітне, стосується різних напрямів життєдіяльності краю.

Ідея вивчення рідного краю й використання краєзнавчого матеріалу в освітній роботі не нова. Вона одержала педагогічне обґрунтування в працях великого чеського педагога Яна Амоса Коменського, французького мислителя й педагога Жана-Жака Руссо. До проблеми використання краєзнавчого матеріалу в освітньому та виховному процесах у різні часи звертались і такі видатні педагоги як О. Духнович, Б. Грінченко, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Уперше серед українських учених тезу про можливість трактування краєзнавства у вузькому та широкому розуміннях обґрунтував С. Рудницький (1905) [6, с. 88]. Науково-педагогічні засади краєзнавства як засобу національно-патріотичного виховання заклав К. Ушинський, який теоретично обґрунтував необхідність використання краєзнавчого матеріалу в освітньо-виховному процесі та поклав початок практиці шкільного краєзнавства. Відома українська педагогиня С. Русова, авторка першого українського шкільного підручника «Початкова географія» (1911р.), виданого українською мовою, нерозривно пов'язувала вивчення географії з краєзнавством. А видатний мандрівник-краєзнавець І. Франко був неперевершеним організатором науково-пізнавальних подорожей та експедицій, ініціатором щорічних культурно-просвітницьких подорожей української студентської молоді Галичиною.

Теоретичні міркування та досвід краєзнавчої роботи свідчать про великі і різнобічні функціональні можливості краєзнавства. Навчальний матеріал з історії рідного краю є базою для формування ключових, предметних компетентностей, розвитку вмінь спостерігати, досліджувати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Краєзнавство у закладі позашкільної освіти, як джерело додаткових знань і виховний засіб педагога, є визначальним чинником залучення вихованців до вивчення рідного краю, популяризації краєзнавчих знань, одним з джерел збагачення їх знаннями рідного краю, виховання любові до нього, реалізації інтелектуального, творчого потенціалу дитини. Краєзнавство у позашкільлі ми можемо розглядати у таких двох взаємозв'язаних аспектах як: підхід (принцип) у викладанні навчального матеріалу на занятті, адаптований і до вікових особливостей дітей та напрям виховної діяльності, спрямованої на пізнання рідного краю.

Використання краєзнавчого матеріалу на занятті активізує розумову діяльність вихованців, дозволяє урізноманітнити методику проведення занять, сприяє поєднанню навчання та виховання в єдиний процес та дає змогу педагогу вирішити кілька важливих освітніх та виховних завдань: вивчення і усвідомлення історії та культури рідного краю; виховання патріотичних почуттів та якостей, розвиток національної свідомості; більш глибоке пізнання природи своєї місцевості та її екологічних проблем; ознайомлення з архітектурними пам'ятками регіону; формування естетичних смаків та почуттів.

Ефективність виховання інтересу до рідного краю визначає палітра форм, методів і прийомів [2, с. 52]. Результативність виховання любові до рідного краю великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми, методи і засоби освітньої та виховної діяльності мають найбільший вплив на підростаюче покоління, спрямовані на самостійний пошук і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості, стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва. Зазвичай

на кожному етапі виховання при підборі форм, методів і засобів діяльності повинні враховуватися вікові особливості дітей.

Чим доросліші вихованці, тим більші їхні можливості до критичного мислення, самоактивності, творчості, самостійності, до усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення.

З метою системної виховної роботи з розширення знань вихованців про рідне місто, відкриття цікавих сторінок його історії та сьогодення; розвитку організаторських, лідерських здібностей шляхом пізнавально-ігрової діяльності, доцільним може стати *тематичний цикл* «Відкрий для себе рідне місто» з реалізацією таких форм та прийомів як фотоекскурс «Історичні світлини», ерудит-лото «АБВ», гра-поле чудес «Подорож до Країни праці», творче завдання «Незвичайна споруда», творча вправа «Ланцюжок добра», відкритий мікрофон «За що я люблю своє місто?» тощо.

Активному залученню вихованців до соціальних ініціатив, розробці ідей для розвитку міста Суми сприятиме проведення і такого тематичного навчального циклу як «Ми з містом і для міста» з трьома модулями занять: пізнавальний (інтерактивна гра «БУМ» – Бережи Улюблене Місто), суспільно-корисний (пошуково-дослідницька акція з мультимедійною підтримкою «Вулиці міста в моєму об'єктиві»), лідерський (ігровий практикум «Місто Суми. Мій погляд». Навчаючи – вчуся).

Неможливо оминати увагою пізнавально-ігрову діяльність, яка створює досить сприятливі умови для активного залучення вихованців до вивчення історичних та культурних пам'яток рідного міста. Ігри-квести добре себе зарекомендували серед сучасних ігрових форм краєзнавчої роботи, спрямовані на популяризацію краєзнавчих знань, розширення пізнавального інтересу, створення умов для реалізації інтелектуального, творчого потенціалу дитини [3, с. 88].

Виклики сьогодення актуалізують використання мультимедійних засобів навчання та виховання, які є доречними і при активному залученні підлітків до

вивчення історичних та культурних пам'яток рідного міста, розвитку їх інтересу до краєзнавства, поглибленні знань про рідний край, згуртуванні вихованців. До форм роботи з мультимедійною підтримкою та активним використанням ІКТ можна віднести: пізнавальну гру «Краєзнавче асорті», медіа азбуку «Моє місто від А до Я», презентації та захисти соціальних проєктів «Наше місто – це ми», віртуальні екскурсії «Я познайомлю тебе з моїм містом».

Ефективною формою залучення вихованців до цікавих та корисних справ, проявом творчості, винахідливості; виховання бажання творити історію свого міста є проєктна діяльність [4, с. 112]. Презентація циклу краєзнавчих проєктів «Наше місто – це ми» може стати рекламою проєктної діяльності творчого об'єднання, скарбничкою творчих знахідок та кращих ідей краєзнавчої роботи.

Одним із найдієвіших способів представлення інформації, новим ефективним інструментом презентації, наочної та захоплюючої демонстрації є віртуальні екскурсії. Вдалий краєзнавчий потенціал нашого регіону може зробити досить захоплюючим мультимедійне знайомство з історичними, архітектурними пам'ятниками, музеями, вулицями, природними, культурними об'єктами, парками рідного міста, представлене мінігрупами гуртка в ході циклу віртуальних екскурсій «Я познайомлю тебе з рідним містом».

Сумщина багата на краєзнавчі об'єкти та пам'ятки, зберігає багато захоплюючих, дивовижних історій, цікавих таємниць для нових відкриттів, тому неможливо оминати увагою і екскурсії пам'ятними місцями рідного міста, які мають великий педагогічний потенціал [5, с. 136].

Аналіз показав, що краєзнавчий компонент є тією родзинкою, яка дає можливість педагогу-позашкільнику стимулювати вихованців до пізнання і розвивати їхні здібності в усіх напрямках. Краєзнавчі форми, методи, прийоми та засоби мають величезний потенціал у формуванні громадянської компетентності вихованців; сприяють розвитку їх пізнавальної та творчої активності, передбачають виробленню у них умінь міркувати, аналізувати,

ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь громадському житті гуртка та закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Віртуальний гід AR. Відвідайте Суми. URL: <https://visit.sumy.ua/virtualnii-gid-ar/>
2. Гумен С. Методологічні аспекти використання різноманітних форм в закладах освіти. *Краєзнавчі діалоги: Сумщина у сув'язі тисячоліть*: матеріали регіональної конференції. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2021. С. 51–55.
3. Калашник Т. Застосування краєзнавчих ігор в освітньому процесі. *Краєзнавчі діалоги: Сумщина у сув'язі тисячоліть*: матеріали регіональної конференції. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2021. С. 87–90.
4. Костенко О. Проектна діяльність у краєзнавстві як ефективний метод формування ключових компетентностей здобувачів освіти. *Краєзнавчі діалоги: Сумщина у сув'язі тисячоліть*: матеріали регіональної конференції. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2021. С. 112–115.
5. Лебідь О. Краєзнавчі екскурсії як метод формування культурної компетентності здобувачів освіти. *Краєзнавчі діалоги: Сумщина у сув'язі тисячоліть*: матеріали регіональної конференції. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2021. С. 135-138.
6. Прокопчук В. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. К., Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
7. Рудницька Н. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>
8. Софія Русова і сьогодні / упоряд. М. Ільків. Івано-Франківськ: СІМІК, 2009. 264 с.
9. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 2. 426 с.

УДК [377:373.3/.5.016:62:37.012](477)(043)

Колодійчук Олег Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри змісту і методик навчальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Соколовський Андрій Михайлович,
викладач циклової комісії соціальних та
візуальних комунікацій Тернопільського
фахового коледжу Університету
«Україна», м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ОПАНУВАННЯ КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ «КРЕСЛЕННЯ» СТУДЕНТАМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Сьогодні конкурентоспроможність і сталий економічний розвиток будь-

якої держави у світі неможливі без нарощування її виробничого потенціалу шляхом виготовлення нових товарів і надання послуг із використанням сучасних технологій. Отож у різних галузях народного господарства постійно існує потреба у висококваліфікованих професіоналах.

Великий попит на сучасному ринку праці має професія дизайнера. Дизайнер – фахівець з дизайну [2] – художньо-конструкторської діяльності, спрямованої на створення нових видів і типів виробів, які відповідали б вимогам суспільства (корисності, зручності в експлуатації, краси і т. ін.) [1].

Однією з умов оволодіння мистецтвом дизайну є осягнення графічної грамоти. Фундаментом для формування графічної компетентності майбутніх дизайнерів та запорукою їхньої подальшої результативної освітньої діяльності з опанування обраної професії є навчальна дисципліна «Креслення».

З метою з'ясування та усунення недоліків під час викладання креслення, а також підвищення його ефективності в Тернопільському фаховому коледжі Університету «Україна» у травні 2022 року було проведено анонімне онлайн-опитування студентів першого курсу, які навчаються за спеціальністю «Дизайн» (спеціалізація «Дизайн середовища»).

В анкеті учасникам було запропоновано такі шість запитань:

1. З якими проблемами Ви зіткнулися під час вивчення дисципліни «Креслення» в коледжі?
2. Під час вивчення якого навчального матеріалу (теми) з курсу креслення у Вас виникали/виникають труднощі?
3. На формування яких графічних знань і навичок під час уроків креслення доцільно виокремити більше часу?
4. З яких навчальних предметів, які вивчали в ЗЗСО, Ви застосовуєте набуті знання, уміння та навички, вивчаючи креслення в коледжі?
5. Чи маєте Ви можливість удосконалювати свою графічну грамотність на заняттях під час вивчення інших дисциплін у коледжі?
6. Які уміння та навички, набуті в процесі оволодіння кресленням, сприяють вивченню інших дисциплін?

Результати моніторингу показали, що до основних проблем, з якими зіткнулася більшість студентів під час опанування дисципліни «Креслення», належать: недостатній рівень знання основної термінології з креслення та уміння читати кресленики (у тих, хто не вивчав креслення в ЗЗСО); запровадження дистанційного навчання (під час проведення онлайн-уроку важко сприймати демонстровану наочність).

Найбільше труднощів у здобувачів освіти виникало під час оформлення графічних документів відповідно до вимог стандартів ЄСКД, зокрема виконання креслярського шрифту, основних типів ліній, нанесення розмірів тощо, komponування зображень на кресленику, побудови овалів, трьох проєкцій деталі (виглядів) за її наочним зображенням, поділу кола на рівні частини, виконання спряжень ліній та дуг.

На думку респондентів, виокремлювати більше часу доцільно саме на викладання того навчального матеріалу, під час вивчення якого виникали труднощі для того, щоб сформувати відповідні графічні знання і навички.

Опитувані застосовують під час вивчення креслення у коледжі знання, уміння та навички, сформовані у закладах загальної середньої освіти на уроках математики, алгебри, геометрії, трудового навчання та образотворчого мистецтва.

Відповідаючи на п'яте запитання, студенти зазначили, що мають можливість удосконалювати свою графічну грамотність на заняттях із таких навчальних дисциплін: «Основи композиції», «Рисунок», «Живопис», «Комп'ютерні технології дизайну інтер'єру», «Проектна графіка», «Проектування».

Водночас розвиток пізнавальної активності, просторового мислення та уваги, уважності, спостережливості, охайності, точності в роботі на уроках креслення сприяє засвоєнню навчального матеріалу з озвучених вище дисциплін.

Отже, якісний аналіз результатів проведеного анкетування показав, що необхідно внести низку змін в освітню програму навчальної дисципліни

«Креслення»; укласти методичні рекомендації для здобувачів освіти щодо вивчення креслення в дистанційному режимі; під час вивчення креслення системно реалізовувати міжпредметні зв'язки, що сприятиме формуванню професійних компетентностей (зокрема технологічної) майбутніх дизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дизайн. *Словник української мови в 11 томах.* URL: <https://slovnuk.me/dict/sum/дизайн> (дата звернення : 22.05.2022).
2. Дизайнер. *Великий тлумачний словник сучасної мови.* URL: <https://slovnuk.me/dict/vts/дизайнер> (дата звернення : 22.05.2022)

УДК 373.1

Кондирєва Майя Миколаївна,
методист, в. о. завідувача відділу
методики навчальних предметів
суспільно-гуманітарного та естетичного
циклів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

САКРАЛЬНІ ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДОБИ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті йдеться про актуальність осмислення значення сакральних та археологічних пам'яток доби запорозького козацтва на уроках української літератури в контексті вимог нової української школи, а відтак окреслено систему роботи учителя-словесника, що стосується формування соціальних та громадянських ключових компетентностей, реалізації наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність», соціокультурної змістової лінії чинних оновлених програм з української літератури та організації позакласної роботи у 5–11 класах.

Ключові слова: ключові компетентності, наскрізні змістові лінії чинних програм, предметні компетентності, сакральні та археологічні пам'ятки, патріотичне виховання, громадянська активність і відповідальність, різні види роботи, уміння.

Закон України «Про освіту» визначає мету повної загальної середньої освіти – *усебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості*, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання упродовж життя, *готова до свідомого життєвого вибору* та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та *громадянської активності* [1]. Задля реалізації поставленої мети й розпочато реформування загальної середньої освіти в Україні, що передбачає найперше модернізацію змісту освіти. Учні 5–10 класів уже з 2018-2019 навчального року навчаються за оновленими чинними програмами, а з 2019-2020 навчального року – й учні 11 класу.

У змісті чинних навчальних програм з української літератури для 5-11 класів, як і у програмах з інших навчальних предметів, упроваджено компетентнісний підхід (*компетентність* – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [4]), який відповідає стратегічному напрямку розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа», та показано через систему очікуваних результатів науково-пізнавальної діяльності учнів науково-методичні тонкощі формування компетентностей, серед яких соціальні й громадянські компетентності, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності [3]. *Ключова компетентність* – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів [5], серед яких особливої уваги заслуговують *громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей*.

Спільними для всіх компетентностей є наскрізні уміння, задля формування яких учитель-словесник у кожному класі згідно з програмними вимогами, з урахуванням вікових та психологічних особливостей розвитку

дитини повинен передбачити *банк* тем для побудови усних і письмових висловлень монологічного і діалогічного характеру різних жанрів, дискусій, завдань і запитань для роботи з текстом художнього твору, методів і прийомів для розвитку критичного мислення, інтерактивних вправ.

Метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної предметних компетентностей (*предметна (галузева) компетентність* – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань [4]), гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій.

Для опису *предметної літературної компетентності* необхідно використати такі ключові поняття, як «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо. Систему виховного впливу на учнів у рамках реалізації розділу «Очікувані результати» чинних програм з української літератури можна здійснювати, використовуючи у рамках міжпредметної інтеграції відомості про сакральні та археологічні пам'ятки доби козацтва – *предмети (зброя, одяг, взуття, прикраси, побутові речі, будівлі тощо), характерні ознаки поведінки, манер, характеру, стосунків, почуттів, обрядів, звичаїв, традицій і дій козаків, уподобань, писемні спогади тих часів, зразки мистецтва та ін.*

Засвоєння учнями *літературного компонента* сприяє їх залученню до надбань світового письменства, розвитку мотивації до читання протягом життя, збагаченню духовно-емоційного досвіду, формуванню загальної культури, підвищенню рівня мовної освіти.

Вивчення української літератури сприяє вихованню любові до народу, мови, звичаїв, національних традицій, культури, розумінню національної історії, розвиткові системи цінностей.

Тому *мету літературної освіти* можна сформулювати так: виховання творчого читача, у якого сформовані самостійне критичне мислення, гуманістичний світогляд, загальна культура, естетичні смаки [2].

Творчість деяких письменників порушує проблеми доби козаччини, як-от:

Клас	Автор і назва твору	Очікувані результати
5	Міфи і легенди давніх українців: «Прийом у запорожців»	визначає причиново-наслідкові зв'язки між явищами
	Зірка МЕНЗАТЮК, «Таємниця козацької шаблі»	дискутує про значення історичного минулого для сучасної людини; аргументовано й грамотно висловлює власну думку щодо проблем, порушених у творі; створює презентацію і карту про місця подорожі головних героїв; створює ілюстрації / буктрейлер до твору

6	Володимир РУТКІВСЬКИЙ, «Джури козака Швайки» («На козацьких островах»)	висловлює власні судження про геройство та уміння з честю вийти з найскладніших ситуацій козака-характерника Швайки та його юних помічників Грицика та Санька; зіставляє специфіку розкриття історичної теми в літературі та кінематографі; створює презентацію про головних героїв твору; дискутує про проблеми національної свідомості, патріотизму, зрадництва, усвідомленого вибору
	Степан РУДАНСЬКИЙ, «Запорожці у короля»	пояснює зв'язок історичних фактів з їх гумористичним відображенням у співомовках; створює ілюстрації до твору; віднаходить інформацію про зустріч запорожців з королем
7	Суспільно-побутові пісні: «Ой на горі та жєнці жнуть», «Стоїть явір над водою»	висловлює судження про відповідальність кожного за збереження духовної спадщини для майбутніх поколінь; зіставляє специфіку розкриття теми у різних видах мистецтва
	Андрій ЧАЙКОВСЬКИЙ, «За сестрою»	характеризує образи козаків-запорожців; висловлює власні судження про геройство і лицарську відвагу головного героя

8	Українські історичні пісні: «Та, ой, як крикнув же козак Сірко», «Ой Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізник», «Чи не той то Хміль»	розповідає про національних героїв, яких змальовано; характеризує образи лицарів-оборонців рідної землі; прагне наслідувати їхні чесноти
	Пісні Марусі ЧУРАЙ («Засвіт встали козаченьки»)	розуміє , що поет – активний творець духовності; осмислює духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу
9	Українська література доби Ренесансу і доби Бароко: загальні відомості про козацькі літописи (Самовидця, Г. Граб'янки, С. Величка)	знає загальну інформацію про козацькі літописи, коментує зміст
	Микола ГОГОЛЬ, «Тарас Бульба»	знаходить зв'язок сюжету з історією України; характеризує образ головного героя; пояснює колізію морального й національного вибору в образах синів Тараса Бульби
	Пантелеймон КУЛІШ, «Чорна рада»	визначає й коментує історичну і художню правду у творі, основний конфлікт у ньому, особливості оповіді, історичний колорит; характеризує образи й символи; порівнює образи Якіма Сомка та Іванця Брюховецького; дискутує про зв'язок історичного минулого із сучасністю, важливість знання історії

10	Панас МИРНИЙ, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	коментує власне розуміння понять честі, справедливості, людської гідності й можливі способи їхнього ствердження; переконливо й толерантно висловлює власні судження про ці поняття
11	Ліна КОСТЕНКО, «Маруся Чурай»	висловлює власну думку про особливості історичного мислення письменниці в «Марусі Чурай»
	Сучасний літературний процес (Оксана ЗАБУЖКО, «Читаючи історію»)	

Особливо продуктивним щодо вироблення в учнів умінь продуктивного комунікування є інтерактивне навчання, проєктна та ігрова діяльність, технологія майстерень, інформаційно-комунікаційні технології не тільки на аспектних уроках, а й на уроках розвитку зв'язного мовлення та у позаурочній роботі.

Таким чином, на основі зазначеного вище можемо зробити висновок, що у випускників закладів загальної середньої освіти мали би бути сформовані соціальні та громадянські компетентності, покликані протистояти життєвим викликам сучасності. Запорукою успішного результату у такій нелегкій справі (коли навіть немає інструментарію вимірювання рівня сформованості патріотизму) є найперше реалізація змістового модуля чинних програм з української літератури та розвиток читацької компетентностей шляхом вироблення відповідних умінь для досягнення очікуваних результатів мовно-літературної освіти. Наслідки такої освіти ми зможемо відстежити у реальному житті як громадянську відповідальність (події російсько-української війни є цьому підтвердженням), яка формувалася і з урахуванням опису сакральних та

археологічних пам'яток запорозького козацтва в художніх текстах та історичних згадок про них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.pdf> (дата звернення : 06.05.2022).
2. Концепція літературної освіти (Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.01.2011 № 58 «Про затвердження Концепції літературної освіти»)/ URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/ (дата звернення : 06.05.2022).
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи/ URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D202016/12/05/konczepczyia.pdf> (дата звернення : 06.05.2022).
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення : 10.05.2022).
5. Чинні програми з української мови і літератури для 5–11 класів/ URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення : 09.05.2022).

УДК 371.3

Коненко Лариса Богданівна,
завідувач відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;
Іваночко Ольга Василівна,
методист відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сьогодні освіта перебуває у вирі реформ та інновацій, обумовлених глобальними суспільними тенденціями та викликами: потребою в онлайн-навчанні у дистанційній формі, переорієнтації із парадигми знань до парадигми компетентностей, формування м'яких соціальних навичок та ін. У цих умовах вчитель стоїть перед складним вибором ефективних та дієвих підходів до організації освітнього процесу. На допомогу приходять інноваційні підходи у його роботі.

Слово (innovatio) прийшло до нас з англійської мови й означає «нововведення», «новаторство». Філософське розуміння змісту інновації полягає у створенні нового, суспільно значущого продукту діяльності людини, який узагальнено характеризується двома ознаками: перетворенням явищ, речей, процесів; новизною, оригінальністю.

До сучасних інноваційних підходів у роботі вчителя початкових класів належать:

Особистісно-орієнтовані технології навчання:

- технологія різнорівневого навчання;
- технологія навчання як навчального дослідження;
- технологія навчання в співробітництві;
- технологія евристичного навчання;
- метод проєктів;
- розвиваюче навчання – (Ст. Занков, В. Давидов, Д. Ельконін).

Предметно-орієнтовані технології навчання:

- технологія постановки мети;
- технологія повного засвоєння (М. Кларина);
- технологія педагогічного процесу за С. Шевченко;
- технологія концентрованого навчання;
- модульне навчання.

Інформаційні технології:

- ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології);
- технології дистанційного навчання.

Технології оцінювання досягнень учнів:

- технологія «Портфоліо»;
- безоцінкове навчання;
- рейтингові технології.

Інтерактивні технології:

- технологія «Розвиток критичного мислення через читання та письмо»;
- технологія проведення дискусій;

- технологія «Дебати»;
- тренінгові технології.

Звичайно, що будь-який вчитель шукає свої шляхи, з роками виробляє і використовує прийоми активізації розумової діяльності на уроках. При цьому варто пам'ятати, що завдання вчителя – не давати готові знання учню, а компетентно організувати самостійний пізнавальний процес. Відтак, потрібно використовувати у своїй педагогічній практиці такі інновації, які реалізують особистісно-орієнтоване навчання, які забезпечують залучення кожного учня в активний пізнавальний процес.

Під час війни школа стає осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи школи та налаштовувати освітній процес так, щоб він був комфортним і нетравмуючим для дітей та педагогів.

Найбільш оптимальна та безпечна форма організації освітнього процесу в умовах воєнного стану – дистанційна. Корисними у цій ситуації будуть напрацьовані під час пандемії коронавірусу моделі змішаного та дистанційного навчання у синхронному й асинхронному режимах.

Під час онлайн-занять педагогам варто проводити консультації з дітьми, інтегровані уроки, навчальні заняття-бесіди, полілоги та творчі заняття.

Водночас в умовах війни варто оптимізувати навчальне навантаження. Заняття у синхронному режимі важливі для учнів, проте більше в соціально-психологічному аспекті, ніж у навчальному. Тому їх кількість на день має бути принаймні вдвічі меншою, ніж під час дистанційного навчання у мирний час.

Решту часу варто присвятити роботі в асинхронному режимі:

- ✓ спілкування у месенджерах;
- ✓ робота з онлайн-ресурсами (наприклад Всеукраїнська школа онлайн, На урок тощо);
- ✓ виконання дітьми вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки врегулювання емоційного стану тощо.

Завдання можуть передбачати читання літератури, перегляд фільмів, малювання, ліплення, інші творчі заняття, що можуть допомогти зняти психічне та емоційне напруження.

Методи роботи з учнями слід добирати відповідно до навчального предмета, віку дітей та їхніх інтересів. Перевагу варто надавати проблемним, пошуковим, творчим методам роботи. В умовах війни бесіда або діалог кращі за інструкції чи розповіді, а творче завдання – за вправи. Онлайн-ігри, як можна використовувати під час навчання: «365 за шкалою медіаграмотності», «Пригоди Літератуса» і «Медіазнайко».

Оскільки використання групових, колективних форм роботи є ускладненими в умовах дистанційного навчання, варто робити акцент на дискусійних, партнерських варіантах і формах актуалізації опорних знань та закріплення теоретичного матеріалу, що сприятимуть розвитку актуальних соціальної та громадянської ключових компетентностей.

Обираючи методи роботи, важливо пам'ятати, що діти обмежені в ресурсах. Тому досліди, проєкти, творчі завдання варто застосовувати обережно, враховуючи наявність в учнів необхідного обладнання.

Домашні завдання, що передбачають виконання навчальних завдань із предметів, варто звести до мінімуму. Втім школи та вчителі можуть це регулювати залежно від ситуації, емоційного стану та потреб дітей.

Розклад занять в умовах війни має бути гнучким та регулюватися залежно від поточної ситуації. Час початку першого уроку варто змістити принаймні на годину пізніше, оскільки діти можуть погано спати вночі через повітряні тривоги або психологічно нестабільний стан.

Учитель має академічну свободу й може самостійно визначати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми, обирати програмне забезпечення, методи та форми організації навчальної діяльності учнів.

В умовах війни вчителям варто переглянути календарні плани до кінця навчального року і спланувати вивчення предмета у найбільш зручний для учнів спосіб, створюючи для дітей комфортну, довірливу обстановку.

Оскільки освітній процес здійснюється переважно із застосуванням технологій дистанційного навчання, не зайвим буде повторити з дітьми правила роботи з онлайн-платформами, взаємодії у хмарних сервісах, інструменти спільної роботи з документами та засоби групової діяльності й комунікації.

Під час проведення онлайн-занять бажано залучати учнів до активної роботи, висловлювання своїх ідей та пропозицій, надавати можливість їм спілкуватися між собою.

Доцільним також буде проведення індивідуальних зустрічей з новоприбулими учнями з метою представлення закладу освіти як ефективного та безпечного освітнього простору і створення стислих інформаційних листів аналогічного змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А. М. Упровадження інновацій – стратегія прискореного розвитку педагогічної практики і теорії. *Постметодика*. 2010. № 2. С.16–23.
2. Інноваційні підходи у роботі вчителя початкових класів. URL: <https://genezum.org/library/innovaciyni-pidhody-u-roboti-vchytelya-pochatkovykh-klasiv-330>
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
4. Олійник В. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2001. № 4. С. 61–69.
5. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotu-p/>

УДК 37.015.3

Коротюк Зоряна Михайлівна,
методист, в.о. завідувача навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Мерена Надія Михайлівна,
методист навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнних дій війна оселяється всередині кожного з нас. Вона виснажує нас фізично та психологічно. Попри те, що наша психіка здатна адаптуватися під будь-які складнощі, кожен день бойових дій у рідній країні пережити надзвичайно складно. У цей непростий час варто підтримувати себе, рідних та близьких. Це життєво необхідно для того, щоб зберегти здоров'я – фізичне та психологічне.

І нам, як фаховій психологічній спільноті, необхідно віднайти ті способи і форми допомоги усім учасникам освітнього процесу, які допоможуть їм справитися з травмою війни, з тими злочинами та насильством, вчиненими країною-агресором. Вкрай важливо, щоби ці способи допомоги могли бути реалізовані у стислі терміни і це було ефективним.

Тому важливою умовою цього є збереження психічного здоров'я дітей та дорослих, які зіштовхнулися з болем, втратами, тривогою за майбутнє.

Під час війни настрої населення постійно змінюється – від оптимізму та натхнення до страху та паніки. Коли стається щось жахливе, люди діють за програмою виживання. Вони діють швидко та планують своє життя лише на кілька годин. Після того, як шок проходить та повертаються базові емоції, людина може піти у страх та відчай, або ж відчути сильну ейфорію.

Втім, ейфорія не може тривати довго, адже ресурси психіки обмежені, тому настрої поступово починає погіршуватися. Якщо ви знаєте про коливання настрою та циклічність цих коливань, вам простіше буде переживати емоційні ями, під час яких особливо гостро відчувається страх та відчай. Коливання настрою – це НОРМАЛЬНО.

Те, що всі ми переживаємо зараз самі і спостерігаємо в інших, називається **гостра стресова відповідь**.

Стресовий стан виникає у відповідь на винятковий фізичний чи психологічний стрес (подразник), що, як правило, проходить протягом годин або днів. Стресом може бути сильне переживання, відчуття підвищеної тривоги

за власне життя, здоров'я або близьких членів родини, колег, сусідів, домашніх тварин [1].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) виникає як затяжна реакція на стресову подію або ситуацію виключно загрозливого або катастрофічного характеру, що виходить за рамки повсякденних життєвих ситуацій, які здатні викликати дистрес практично у будь-якої людини [2].

Людина, що пережила травматичну подію, часто відчуває себе самотньою, ізольованою. Їй здається, що той, хто не пережив подібну ситуацію не в змозі її зрозуміти. Вона сконцентрована на своєму болю, страхах і думках. Посттравматичний стрес є звичайним наслідком переживання жахливих та небезпечних для життя подій. Спогад про травматичну подію є настільки сильним, що він неконтрольовано проникає у свідомість. Природною реакцією на це є намагання виштовхнути цей спогад та уникати будь-яких нагадувань про нього. На жаль, це приносить лише тимчасове полегшення; у тривалій перспективі це навіть ускладнює проблему, позаяк пам'ять не здатна повністю опрацювати спогади. А тому вони продовжують повертатися, наприклад, у формі інтрузивних образів і нічних жахів.

Симптоми ПТСР (слід зазначити, що симптоми схожі з симптомами стресового стану, але їх прояв відбувається більш гостро та мають затяжний характер). Поставити діагноз можна тільки через деякий час, не менше ніж через 2-3 тижні.

Емоційні симптоми:

1. Відчуження від людей, замкненість, спостерігається якби «ступор».
2. Часте немотивоване відчуття тривоги.
3. Часті зміни настрою.
4. Прояв в'ялості, слабкості, апатії.
5. Постійне роздратування, прояв агресивності, невдоволеність.

Фізичні симптоми:

1. Безсоння, нічні кошмари.
2. Холодна пітливість без особливої причини.

3. Больові відчуття в області серця, шлунково-кишкового тракту.
4. Часті головні болі, запаморочення.
5. Розлади пам'яті (забування).
6. Зловживання алкогольними, наркотичними речовинами.

Перша допомога при виявленні ПТСР:

1. негайно вивести постраждалого із зони ураження.
2. Забезпечити максимальну безпеку.
3. Дати випити води, бажано теплої.
4. Дозволити військовослужбовцю емоційно «розрядитись» (проявити накопичені емоції гнів, злість тощо). Якщо він сам цього зробити не може привести його до цього.
5. обов'язково направити для огляду спеціалістів (психологів, медичних працівників).

Якщо всі ці симптоми спостерігаються більше ніж 3 тижні в обов'язковому порядку потрібно направити постраждалого у медичний заклад!

Американська психологиня Елізабет Рос має власну популярну теорію прийняття життєвих змін: заперечення, злість, торг, депресія, прийняття. Розкажемо про кожну стадію детальніше.

1 стадія – ЗАПЕРЕЧЕННЯ. «Не може зі мною такого статися!» Нам складно сприймати скрутні ситуації.

2 стадія – ЗЛІСТЬ. «Я ненавиджу. Тут небезпечно та страшно. Я хочу спалити реальність, у якій таке відбувається» – це думки в голові. Тут головне – спрямовувати негативну енергію на корисні справи, а не на близьких людей.

3 стадія – ТОРГ. Ми починаємо «домовлятися» про те, на що не можемо вплинути. «Якби я поїхала, то цього не сталося» або «Треба було не їхати, а залишатися вдома». Але ми вперто продовжуємо торги і виходимо на шлях до відчаю та безпорадності, а іноді знову до агресії.

4 стадія – ДЕПРЕСІЯ. Продовження стану безпорадності. Потрібно проаналізувати, чим можемо «тут і зараз» допомогти собі та близьким людям. Починаємо виконувати та ставити галочки. Чим більше з'являтиметься

виконаних справ, тим більше зростатиме почуття контролю над власним життям.

5 стадія – ПРИЙНЯТТЯ. Після проходження всіх етапів ситуація вбудовується в досвід, і життя триває далі.

Складнощі виникають, коли на якомусь етапі відбувається злам. Обставини, що швидко змінюються, змушують негайно реагувати на них, не залишаючи нам шансу зупинитися, поплакати або позлитися. Під таким тиском у психіки немає можливості пережити подію. Тоді бажане полегшення не приходить: або життя зупиняється в моменті травми, або ж стрес посилюється, що впливає на психічний і фізичний стан людини [3].

Кожному важливо в ситуації діючої війни вибудувати, наскільки можливо, регулярні «станції» поповнення основних ресурсів організму: відновлення водного балансу, енергетичного поповнення ресурсів (сон, їжа, фізична активність, соціальні активності, відпочинок і т.д.). Тож, що потрібно для того, щоб впоратись зі складними життєвими подіями і бути до них витривалими? В першу чергу, необхідно опанувати мистецтво «швидкого і якісного відновлення». Для цього важливе внутрішнє стишення і відкритість – вбирати, наповнюватися.

Другий важливий аспект – чути себе і віднайти свій темп. Турбота про себе – це не егоїзм. Якщо ми не будемо турбуватися про себе, як зможемо турбуватися про інших? Нам потрібний мудрий і чутливий внутрішній командир усередині, який знає, коли час відпочивати і передати завдання іншим, яке навантаження є для нас нормальним, а яке непомірне. Тобто кожному варто знайти такий темп, який нам під силу, і який дозволяє «рівно дихати» і невтомно робити працю у довготривалій перспективі.

Третій аспект – зменшення зайвих витрат енергії. Це так званий *режим «економії енергії»*. Енергія безцінна – її не можна витратити намарно. Нам треба берегти сили і мудро її витратити. Адже перемагає не той, хто «кількісно» сильніший, а той, хто стійкіший, витриваліший і володіє вмінням правильно

розподіляти енергетичний ресурс: пильнувати регулярне поповнення сил; добре відчувати себе і регулювати свій темп; мінімізувати марні витрати енергії.

Четвертий аспект – готовність до труднощів. Варто жити без очікувань на швидке завершення страждань, бути налаштованим на довготривалі випробування, але водночас ніколи не полишати надії. Готовність до труднощів – це не постійне переживання можливих найгірших наслідків, а вмінити прогнозувати, планувати, бути готовими до різних можливих сценаріїв, і водночас тримати динамічний баланс та уміти жити й бути повністю присутнім «тут і тепер».

Коли в організмі людини починає вироблятись надто велика кількість адреналіну (гормон стресу) – вона відчуває наростання паніки та посилення гніву. Це проявляється через часте серцебиття, звуження судин, розширення зіниць. Головне завдання у цій ситуації – якомога швидше знизити рівень адреналіну в крові. Діяти «тут і тепер» – пережити стрес.

Що можна зробити для послаблення рівня стресу?

1. *Кричіть.* Стимування негативних емоцій шкодить психічному й фізичному здоров'ю. Гнів, страх, агресію найкраще випустити через звук: кричіть у подушку або наберіть ванну і кричіть у воду – так ваші вигуки не будуть чутні іншим людям, якщо ви не хочете нікого лякати

2. *Малюйте відчуття чи напишіть лист.* Випишіть на папір усе, що турбує єдиним потоком. Пишіть, доки рука не втомиться. Таким чином, ви звільнитеся від емоцій, що давлять. Або намалюйте два малюнки: на одному зобразіть те, що відчуваєте зараз і те, як би ви хотіли себе почувати

3. *Заміна кольору.* Визначте якого відтінку ваші негативні емоції, а потім уявіть, які почуття ви хочете замінити. Наприклад, страх на спокій, тривогу на відчуття безпеки, страх на довіру до світу. До кожної емоції прикріпіть подумки колір. Далі уявіть, що на видиху ви виводите негативні темні емоції, а на вдиху впускаєте спокійні позитивні.

4. *Рутинні справи та турботи.* В стресовій ситуації нашому мозку потрібний якийсь «острівець» сталості: щоденні ритуали та турботи. Інакше

психічне та фізичне здоров'я буде під загрозою. Тому варто намагатися продовжувати жити у своєму розкладі: не забувайте про ранкові процедури, догляд, харчування, фізичні вправи.

5. *Внутрішня робота.* Розкажіть про те, що вас турбує, близькій людині. Проаналізувавши свою проблему вголос, ви доберетеся до кореня своїх проблем і знайдете вихід із ситуації.

Найкраще, що можуть зробити українці, – вірити в перемогу, але не чекати її, а працювати і жити далі

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологія поведінки на війні: практичний poradnik : навчальний посібник / колектив авторів; за заг. ред. В. І. Осьодла. К. : НУОУ, 2014. 125 с.
2. Мартіна Мюллер. Якщо ви пережили психотравмуючу подію / пер. з англ. Діана Бусько; наук. ред. Катерина Явна. *Серія «Сам собі психотерапевт»*. Львів: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. 120 с.
3. Сабліна Наталія Як зберегти себе в цей важкий період. URL : <https://www.sablinatz.com>
4. Культурный шок и социальная поддержка. Culture shock and social support. Pantelidou S., Graig T. *Психиатрия*. 2007. №4. с. 240. С. 3.
5. Wills T. A., Shinar O. Measuring perceived and received social support. Social support measurement and intervention: a guide for health and social scientists. S. Cohen, L.G. Underwood, B.H. Gottlieb editors. New York: Oxford University Press, 2000, pp. 86-135.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан Володимирович,
завідувач науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого
музею, голова Тернопільської обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України, м. Тернопіль

ЕПІСТОЛЯРІЙ ІГОРЯ ГЕРЕТИ – ОСНОВА НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ТА ДЕПУТАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ФОНДОВОЇ ЗБІРКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Анотація: У науковий обіг уперше вводиться інформація про листи, адресовані Ігорю Гереті. Кореспонденція громадсько-суспільної мотивації передана у фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею 2021 року.

Ключові слова: *кореспонденція, краєзнавство, лист, туризм, фонди.*

Донедавна «тема Герети» видавалася вичерпаною. Втім, передані Тернопільському обласному краєзнавчому музеєві кілька десятків листів, адресованих знаному історикові, археологу, культурологу спростовують завважене. Зазвичай, прочитання чужих «адресувань» вважається неприйнятним, однак... Вивчення отриманих «писань» розширює сприйняття інтелектуальних задатків нашого сучасника в царині ствердження Національної ідеї концептуальністю соціогуманітарних дисциплін.

Наука:

Наукову зацікавленість локально зберігає лист О. Росохацького. Одесит, зокрема, цікавиться: *«... про долю конференції яка повинна була відбутись в Тернополі в лютому цього року... ми надіслали на ваше ім'я до музею тези.*

Якщо вони не підійшли за змістом, чи з інших причин вони не будуть друкуватись нам хотілось би знати, чи можемо ми їх передати на іншу конференцію?..» [1].*

Серед опрацьованого, «найавторитетнішим» сприймається запрошення І. Герети Інститутом археології АН УРСР взяти особисту участь у засіданні секції охоронних археологічних досліджень при Координаційній раді «Археологія і давня історія Української РСР» [2].

Мистецьке краєзнавство:

Приязність взаємин доносить кореспонденція М. Штефуци: *«...Сподіваюсь, що ... моє святкове поздоровлення (додається вітальня поштівка: Великдень /30.IV./ 1989 р., рукопис, синя кулькова ручка – С. К.) знайде Вас і всіх Ваших рідних у повному здоров'ї та що не відмовитесь подати про себе хоч коротеньку звістку.*

Якщо одержу від Вас відповідь, поінформую Вас у листі про все, пережите за останні роки, відповім і на деякі Ваші запитання з Ваших листів з початку 70-их років.

До того часу бажаю всього найкращого!

Ваш М. Штефуца (підпис: синя кулькова ручка)» [3].

Поштовою карткою адресатка інформує про домовленість щодо придбання «Терноподем» робіт Шатківського – через Артемона Шатківського. Втім, Зоя Шатківська уточнює: «... Незрозуміла я чи з тернопільської вистави чи з львівської...» [4].

Полтавчанин Віталій Ханко зізнається: «... добре пам'ятаю ... нашу зустріч з Вами...

На Новорічні свята до Полтави завітала група з Тернополя і вони водили колядницьку ватагу. На головній вулиці Полтави Ваші земляки зустрілися з колядницькою ватагою, що вів мій син... На майбутній Новий рік, Коляду, Різдво, Щедрий вечір він хоче вести нові ватаги. Але для цього потрібна література. То чи не змогли б Ви дістати книжку (долучаю рекламу). Був би Вам вельми вдячний...» (Леся Храплива-Щур, «Українські народні звичаї в сучасному побуті» – С.К.) [5].

Туризм:

Важливою складовою розвою конкретного регіону постає туризм. Кожному поколінню часові реалії окреслюють свої потреби. Незмінною, проте, зостається промоція: знаковості непересічних особистостей, унікальності об'єктів. Практичності реалізації задуму передує «підготовка» можливо потенційних відвідувачів.

Серед «колекції» кореспонденції, адресованої І. Гереті, певна частина «зачіпає» означену тематику споглядального зацікавлення приїжджими. Наприклад, «запискою» А. Середницькому (збережено рукописну копію – через копірку, датовану «6.8.71.», – С.К.) наш краєнин звертається: «... Також прошу в'яснити як стоїть справа з рецензією Левка Крупи на мою книжечку «Музей В. Гнатюка у Велесневі». Чи редакція отримала її та чи зможе опублікувати.

А може Ви хотіли б мати цю книжечку?» [6].

Власне, опублікування відгуку надавало можливість читачам часопису віртуально відвідати нашу закутину.

Продовженням означеного слугує педвузівський лист. Анотаційно повідомляють: «9 травня 1991 р. сповниться 120 років від дня народження

видатного вченого-фольклориста, етнографа, філолога, громадського діяча, академіка АН УРСР Володимира Гнатюка, уродженця Тернопільщини.

У другій декаді травня 1991 р. в Тернопільському педінституті відбудеться наукова конференція «Роль В. Гнатюка в розвитку української культури» з участю вчених України, Чехословаччини, Польщі, Югославії, Румунії та інших країн. Планується виїзне засідання у с. Велеснів Монастириського р-ну – рідному селі ювіляра.

... Ювілей В. Гнатюка має стати справжнім святом української культури на його батьківщині.

Просимо поділитися своїми пропозиціями щодо вшанування ювіляра з оргкомітетом наукової конференції в педагогічному інституті» [7].

Принагідно, «змодельовавши» пізнавальний маршрут «Тернопіль – Струсів (родина Гірняків, Сліпих) – Бучач (Пінзель) – Монастириська (компактна переселенська лемківська осідлість) – Велеснів», охоплюється величезний пласт історико-культурного надбання.

Співзвучним пропонованому видається лист Остапа Черемшинського. Дописувач нагадує «основоположні» завваги документів «місцевих зрізів», подає, зокрема: «... «Рішення від 27 грудня 1989 року за №303 виконкому Тернопільської обласної Ради народних депутатів «Про спорудження пам'ятних знаків у Монастириському районі, затвердження плану монументального мистецтва з 1990 по 1995 роки і на період до 2005 року, визначення охоронних зон нерухомих пам'ятників історії та культури», де у додатку є список, в якому під №3 записано «Меморіальна дошка фольклористу та етнографу В. Гнатюку, Велеснів, 1991 рік, за рахунок коштів районного бюджету, дольової участі Товариства фонду культури, громадськості». Думаю, що Ти зробиш усе можливе, щоб у дні святкування 120-річчя від дня народження В. М. Гнатюка така дошка була відкрита у Велесневі учасниками ювілейних урочистостей!». На останок, читаємо «запит» про: «... нагрудний значок, поштові листівку та конверт, пам'ятну дошку?» [8].

Власне, «через Герету» інший напрямок подорожі вимальовується: «Самбір – Старий Скалат – Тернопіль». Отож. Голова ради Самбірського (Львівщина – С.К.) районного об'єднання Товариства української мови імені Тараса Шевченка Володимир Тимчишин повідомляє: «... З метою вшанування пам'яті нашого видатного актора, режисера, теоретика українського театру Леся Курбаса, який народився в м. Самборі.., Товариство встановило на будинку меморіальну таблицю, завершується спорудження пам'ятника.., плануємо відкриття музею...

Нам відомо, що Ви присвятили чимало праці в справі відновлення його імені. Тому ми просимо надати нам допомогу в організації музею Курбаса...» [9].

Прикінцеве речення-запитання листа Олександра Федорука «вимальовує» інший маршрут: «... Чи є знімки пам'ятника, який поставили Лепкому в Жукові?» [10]. Цікавою видається мандрівка: «Тернопіль – Козова – Бережани – Жуків».

Висновки. Опрацьована підбірка «однобоко» характеризує адресне листування, оскільки авторіві пропонованої розвідки «реакція» І. Герети невідома. Однак, зримо простежується бажання пізнання особистісно-загальних життєвих «нюансів», народних традицій, пошанування персоналій-інтелектів національної культурної спадщини. Частина надісланого, залишена «поза увагою» містить особистісно-побутові прохання.

* У цитатах збережено мову респондентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лист О. Росохацького (Одеса, 20.03.1990 – поштовий штемпель відправлення), адресований І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова.
2. Лист Інституту археології АН УРСР (Київ, 12.12.1990), адресований І. Гереті: машинопис.
3. Лист М. Штефуци (Братіслава, 16.04.1989), адресований І. Гереті: машинопис, доповнення, виправлення, ручка синя, кулькова.
4. Листівка З. Шатківської (Львів, 22.06.1990), адресована І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова.

5. Лист В. Ханка (Полтава, 17.02.1991), адресований І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова.
6. Лист А. Середницького (Варшава, 22.06.1971), адресований І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова
7. Лист оргкомітету (Тернопіль, 15.06.1990), адресований І. Гереті: машинопис.
8. Лист О. Черемшинського (Велеснів, 13.12.1990), адресований І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова.
9. Лист В. Тимчишина (Самбір, 27.06.1990 – поштовий штампель відправлення), адресований І. Гереті: рукопис, ручка синя, кулькова.
10. Лист О. Федорука (Київ, 31.07.1991), адресований І. Гереті: рукопис, ручка чорна, кулькова.

УДК 004.8

Криворучко Олена Володимирівна,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри інженерії програмного
забезпечення та кібербезпеки Державного
торговельно-економічного університету,
м. Київ;

Костюк Юлія Володимирівна,
здобувач Phd, старший викладач кафедри
інженерії програмного забезпечення та
кібербезпеки Державного торговельно-
економічного університету, м. Київ;

Костюк Ігор Вікторович,
кандидат технічних наук, керівник відділу
АСУТП ТОВ «ТІСЕР», м. Київ;

Повна Наталія Іванівна,
технік кафедри інженерії програмного
забезпечення та кібербезпеки Державного
торговельно-економічного університету,
м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ІНФОРМАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

У зв'язку з підвищенням вимог до ефективності процесів обробки інформації, актуальним завданням є розробка засобів автоматизованого аналізу залежностей в інформаційно-інтелектуальних системах (ІС). Завдання автоматизованого аналізу залежностей особливо актуальне для слабоструктурованих та слабоформалізованих проблем, що виникають у процесі використання ІС.

У сучасних умовах для вирішення подібних завдань широко використовуються штучні нейронні мережі, що показали свою ефективність у різних галузях. Але їх застосування в ІС має епізодичний характер, відсутня єдина технологія інтеграції нейромережових моделей в інформаційно-інтелектуальні системи, немає уніфікованих стандартів для представлення та передачі нейромережових моделей тощо [2]. Штучні нейронні мережі (ШНМ) – це сукупність моделей біологічних нейронних мереж, представлених мережею елементів у вигляді штучних нейронів, пов'язаних між собою синаптичними з'єднаннями та успішно застосовуються для вирішення різноманітних науково-технічних завдань, таких як автоматизація процесів розпізнавання образів, адаптивне управління, апроксимація функціоналів, прогнозування, створення експертних систем тощо.

Мережа обробляє вхідну інформацію та в процесі зміни свого стану у часі формує сукупність вихідних сигналів. Нейронні мережі є адаптивними системами, що самонавчаються, витягуючи інформацію з реальних процесів, а перетворення, виконуване мережею, визначається налаштуванням значень вагових коефіцієнтів з метою оптимізації заданого критерію якості функціонування мережі та топологією міжнейронних з'єднань. Упровадження засобів вирішення слабо формалізованих завдань, заснованих на нейромережних технологіях, в інформаційно-інтелектуальні системи дозволить суттєво підвищити якість та швидкість обробки інформації, розширити їх можливості у прикладних, дослідницьких та інших задачах [3]. При моделюванні нейронних мереж великий акцент робиться на їх програмній реалізації і найчастіше ігноруються апаратні та гібридні варіанти реалізацій штучних нейронних мереж. Однак слід зазначити, що апаратний підхід, хоча і поступається програмному гнучкістю налаштувань, трудомісткістю, зручністю в експлуатації, а відповідно і вартістю, але все ж таки значно виграє у швидкості.

Підвищення ефективності реалізації в ШНМ механізмів навчання, самонавчання та адаптації щодо особливостей проблемного середовища

визначають актуальність побудови нейромережних моделей, які формуються на основі використання методів обчислювального інтелекту. До них належать: навчання, адаптація, класифікація, системне моделювання та ідентифікація; генетичні обчислення – синтез, налаштування та оптимізація за допомогою систематизованого випадкового пошуку та еволюції. Ці методи не конкурують один з одним, а створюють ефект взаємного посилення (гібридні системи), де вирішуються завдання штучного інтелекту на основі нейронних мереж та генетичних обчислень.

Основи методів аналізу залежностей на основі емпіричних даних були закладені в математичній та прикладній статистиці. Важливо те, що активно розвивається підхід до побудови експертних систем, що базується на принципах ШНМ. Завдання автоматизованого аналізу залежностей особливо актуальне для слабоструктурованих та слабо формалізованих проблем, що виникають у процесі використання ІС [1].

ШНМ з генетичним налаштуванням параметрів (гібридні системи) мають переваги: уявлення знань у нейронних мережах у вигляді матриць не дозволяє пояснити результати проведеного розпізнавання чи прогнозування, тоді як у гібридних системах на базі неявних знань результати сприймаються як відповіді на питання «чому?»; нейронні мережі навчаються із допомогою універсального алгоритму, тобто трудомістке отримання знань замінюється збором достатньою за обсягом навчальної вибірки; завдання отримання знань включають складні процеси формалізації понять, визначення функцій належності, формування правил виведення.

Побудова традиційних математичних моделей для вирішення таких проблем утруднена або пов'язана із значними витратами, що перевищують очікуваний від моделі ефект. Це пов'язано з неможливістю повного дослідження внутрішніх взаємодій у системі, великою кількістю факторів, що впливають, неповнотою або неточністю опису об'єктів, динамікою або малою вивченістю предметної області.

Одним із можливих шляхів подолання таких обмежень може бути розробка технології побудови та використання нейромережних компонентів у складі прикладних інформаційних систем на основі уніфікованого формату представлення та опису нейромережних моделей [3].

Основні завдання вирішення цього питання складаються з аналізу можливостей та технологій застосування нейромережних моделей в ШНМ; розробки складу та структури опису нейромережних моделей; розробки технології, методів побудови та використання нейромережних компонентів в ПС; розробки мови опису нейромережних моделей, а також програмної системи підтримки нейромережних моделей для використання в інформаційно-інтелектуальних системах. Для виконання завдань використовуються методи проектування інформаційних систем, методи математичного, чисельного моделювання та оптимізації, які орієнтовані на застосування у побудові нейромережних блоків розв'язання задач оцінки, діагностики та прогнозування на основі емпіричних даних у складі існуючих інформаційних систем, побудові та дослідженні нейромережних моделей розв'язання задач аналізу залежностей у різних предметних галузях [4].

Застосування блоків моделювання штучних нейронних мереж в інформаційно-інтелектуальних системах на основі формату представлення нейромережних моделей, спрямоване на вирішення задач підвищення ефективності застосування інформаційно-інтелектуальних систем, що використовують реляційне представлення даних, а також спрямоване на вирішення додаткових задач за допомогою нейронних мереж. В цілому, інтелектуальні системи, побудовані на основі штучних нейронних мереж дозволяють успішно вирішувати завдання розпізнавання образів (насамперед), виконання прогнозів, оптимізації та управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодянский Е. В., Руденко О. Г. Искусственные нейронные сети: архитектуры, обучение, применения. Харьков: Телетех, 2004. 369 с.

2. Криворучко О. В., Костюк Ю. В. Нейромережеве моделювання в процесах прогнозування якості харчової продукції. *Комп'ютерні технології обробки даних*: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 10 груд. 2021 р. Вінниця. С. 75–77.

3. Криворучко О. В., Костюк Ю. В., Самойленко Ю. О. Ефективність використання нейромережних моделей прогнозування якості харчової продукції. *Сучасні методи, інформаційне, програмне та технічне забезпечення систем керування організаційно-технічними та технологічними комплексами*: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-техн. Internet-конф., 26 листоп. 2021 р. К: НУХТ, 2021. С. 99–100.

4. Руденко О. Г., Бодяньський Є. В. Штучні нейронні мережі: навч. посіб. Харків: ТОВ «Компанія СМІТ», 2006. 404 с.

УДК 37.035.6

Кухтяк Сніжана Богданівна,

методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

В умовах національно-духовного відродження України все більшої уваги набуває проблема формування у молодших школярів патріотичних якостей, особливо у взаємодії вчителя та сім'ї.

Суттєвою причиною окремих негативних явищ в українському суспільстві є криза патріотичної свідомості особистості школяра, яка потребує нагального вирішення.

Спільна робота школи та сім'ї ґрунтується на принципах пріоритетності сімейного виховання й гуманізації відносин педагогів і батьків. Результатом взаємодії школи та сім'ї має стати: по-перше, набуття батьками певних теоретичних знань і практичних умінь, а по-друге, коригування поглядів батьків на ступінь проблеми формування патріотичних якостей школярів [3].

Головною метою роботи з сім'ями має бути залучення батьків як рівноправних партнерів до активної участі у процесі формування патріотичних якостей молодших школярів через:

1) обговорення актуальності і важливості проблеми патріотичних якостей школярів, формування позитивного ставлення до експериментальної роботи;

2) вивчення інтересів і вподобань кожної сім'ї з метою використання їх у виховній роботі з дітьми; підвищення рівня поінформованості батьків з питань патріотичного виховання шляхом обґрунтування змісту моральних, сімейних та патріотичних цінностей; підготовку рекомендацій батькам із питань патріотичного виховання дитини в сім'ї;

3) проведення семінарів, практикумів, тренінгів щодо вибору сучасних ефективних форм та методів патріотичного виховання молодшого школяра;

4) організацію спільного дозвілля батьків і дітей, спрямованого на забезпечення спадкоємності поколінь, відродження звичаїв і традицій українського народу [1].

Патріотизм особистості школяра формується під впливом етнічного фактору, а також прив'язаності індивіда до рідної домівки, до рідної землі, забезпечувалось родинним вихованням, національною культурою, звичаями та традиціями.

Визначаються тісно пов'язані у структурі особистості три групи патріотичних якостей:

1) якості, що характеризують ціннісне ставлення особистості до своєї сім'ї, родини;

2) якості, що визначають моральне ставлення до людей, толерантне ставлення до інших культур і націй;

3) якості, що характеризують ставлення до своєї країни, рідного краю.

Роль патріотичного виховання учнів початкової школи в системі виховного процесу є надзвичайно важливою, оскільки молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування загальнолюдських та національних цінностей. У них формується любов до рідної землі, доброта, толерантність, чесність, справедливість, сміливість, відповідальність, гідність, турботливість.

Одним із шляхів цієї виховної роботи є співпраця вчителя початкової школи із сім'єю учня [2].

Таким чином, молодший шкільний вік характеризується дослідниками як період інтенсивного розвитку пізнавальної сфери, формування ядра особистості, її морально-етичних цінностей, які набувають усвідомленого характеру і сприяють виникненню відносно стійких форм моральної поведінки. Зрозуміло, що здатність дитини пізнавати і сприймати себе як члена сім'ї, родини, жителя певного міста чи села, країни значною мірою залежать від зовнішніх обставин, авторитету дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойченко В. Сучасний стан патріотичної вихованості молодших школярів. *Початкова школа*. 2005. №5.
2. Депетист О. В., Чала В. В., Ярова Н. А. Національно-патріотичне виховання молодших школярів. Харків : Основа, 2011.
3. Химко М. Робота з батьками молодших школярів. *Шкільний світ*. 2010.
4. Ярощук Л. Т. Методика виховної роботи / Л. Т. Ярощук. К. : Слово, 2012.

УДК : 613.1+614.4/.7](477.85)

**Лиса Оксана Миколаївна,
Строкань Валентина Іванівна,
Апріутес Світлана Вікторівна,**
викладачі Чернівецького медичного
фахового коледжу, м. Чернівці

РЕГІОНАЛЬНІ МЕДИКО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проблема збереження навколишнього середовища – одна із найбільш гострих проблем суспільного сучасного світу. Наша цивілізація не стоїть на місці. Це звичайно досягнення людства, але потрібно пам'ятати, що природні ресурси Землі необхідно витратити економічно й обережно. Людина розумна повинна піклуватися про чистоту навколишнього середовища, тому що все на Землі взаємопов'язане. Всякі катаклізми: виверження вулканів, цунамі відіб'ється на погоді і буде загрожувати життю в усьому світі [1, с. 21].

На сьогоднішній день планета людства вже зараз перебуває в небезпеці: вирубка лісів, брак прісної води, забруднення Світового океану. Це наслідки людської діяльності: безвідповідальне ставлення до дарів природи, пожежі, аварії, звалища сміття після пікніків, забруднення річок, морів. На жаль ніхто не думає про наслідки і не думає про майбутнє.

Біда не тільки в поведінці, культурі, а в тому, що люди знищують свій спільний дім, Матінку-природу!

Екологічна проблема – це зміна природного середовища в результаті антропогенних дій, а це призводить до порушення структури і функціонування природних систем (ландшафтів, біогеоценозів) та до негативних біологічних, соціально-економічних та інших наслідків. Навколишнє середовище, яке оточує тріаду живих істот, впливає на їх стан, визначає різні механізми органів мутагенів, з'ясовує питання фенотипової мінливості, завдяки фундаментальній, теоретичній, експериментальній, медичній біології.

В Україні екологічна ситуація значно погіршилася після аварії на ЧАЕС у 1986 році, що за собою потягнула збільшення: онкологічних захворювань органів дихання, ендокринної системи, крові тощо.

Екологічний стан Чернівецької області:

Не, дивлячись на те, що Чернівецька область топографічно розташована в центрі квітучої Буковини з благодатним районом гірничо-спортивного туризму, масово-оздоровчого відпочинку і лікування, область розвиває аграрну категорію виробництва, залучає до господарського обороту все більшу кількість природоохоронних ресурсів, що визначають стан екологічної ситуації краю [2].

Вивчаючи географію регіону, а саме Чернівецьку область, приємно говорити, що вона є привабливим регіоном для розвитку міжрегіональної співпраці, є райони області, які багаті на вапняки; поклади сланців; кухонної солі; джерела мінеральної води типу «Нафтуся», «Буденецька», «Брусницька»; в басейні річки Прут знаходяться поклади ангідриду й гіпсу; щебню і піску; на території Буковини є нафтогазоносні родовища. Також регіон багатий на

пріоритетні види економічної діяльності: переробка сільськогосподарської продукції; виробництво будівельних матеріалів; транзит; переробка деревини.

Але поряд з позитивом краю виникають екологічні проблеми:

- a) лісозаготівельні роботи в лісах Карпатського регіону в рази перевищують лісонасадження;
- b) забруднення водних об'єктів шкідливими речовинами підприємств;
- c) ерозія та зниження родючості ґрунтів.

А все це за даними вчених букові та хвойні ліси, які б в горах зменшували паводки, затримували у кронах атмосферні опади. А ще ліси невичерпне джерело фотосинтезу, газообміну, кругообігу речовин в природі – все це порушується і веде до медико-екологічних проблем, а саме: [1, с. 210]

- великий відсоток захворюваності через порушення обміну речовин;
- на території Буковини процвітає хвороба «Ендемічний зоб», який можна було б подолати за декілька десятиліть. Необхідно терміново прийняти програму подолання йододефіциту (тим паче, що на її реалізацію потрібні зовсім невеликі кошти), з йодованою сіллю потрібно виробляти всі готові продукти, її використовувати у громадському харчуванні, тоді люди постійно одержуватимуть необхідну кількість йоду. Щоправда, слід врахувати, що при тривалому зберіганні солі йод з неї поступово випаровується. Це ж відбувається при нагріванні, тому присолювати їжу краще після приготування. Якщо ситуацію терміново не виправити, краю загрожує виродження, кретинізм, збільшення населення з низьким рівнем IQ:

- шкідливий вплив зовнішнього середовища внаслідок виділення тератогенних речовин;
- вплив ГМО на людину;
- виникнення алергічних реакцій;
- пригнічення імунної системи людини;
- різні розлади обміну речовин, стійкість до антибіотиків;
- збільшення кількості онкологічних захворювань;
- безпліддя.

Через недостатній вміст йоду в ґрунтах регіонів України, віддалених від моря, гористих місцевостях, у низці прибережних регіонів тощо, мільйони українців щодня відчувають наслідки йододефіциту [3].

Скільки потрібно йоду, щоби бути здоровим?

Залежно від віку добова потреба в йоді складає від 90 до 300 мкг.

Для жінок така норма становить 150–300 мкг, а для чоловіків – до 300 мкг. Для дітей (0–6 років) – 90 мкг; (6–12) років – 120 мкг.

Більшість мешканців України щодня споживає лише 40–80 мкг йоду на добу! [5].

У зоні найбільшого ризику – Західна Україна та Чернігівська область, де споживання йоду найменше.

Експерти ВООЗ вважають безпечною дозу йоду в 1000 мкг (1 мг) на добу.

У деяких країнах, наприклад у Японії, добове споживання йоду може досягати 20 мг на добу (20000 мкг) через уживання морських водоростей та морепродуктів. В Австралії безпечним вважають споживання до 2000 мкг йоду на добу для дорослих і до 1000 мкг – для дітей.

За все життя людина споживає близько 3–5 г йоду — приблизно одну чайну ложку.

Створити надлишок йоду в організмі досить складно, оскільки 95–98% йоду, що надходить в організм, виводиться із сечею, а 2–5% – через кишківник [4].

Профілактика йододефіциту.

Є кілька стратегій боротьби з йододефіцитом, найпоширенішою з яких є йодування солі.

Щоб уникнути йододефіциту, до щоденного раціону слід включити: морепродукти (мідії, кальмари, креветки, ікру), білу рибу (минтай, хек, тріску), морську капусту (ламінарію), овочі (картоплю, редиску, часник, буряк, томати, баклажани, спаржу, зелену цибулю, щавель, шпинат), фрукти (банани, апельсини, лимони, дині, ананаси, хурму, фейхоа), яйця, молоко, яловичину, волоські горіхи.

Найпростішою профілактикою дефіциту йоду в організмі є споживання йодованої солі, насиченої цим мікроелементом. Отож для приготування щоденних страв замініть звичайну сіль на йодовану [3].

І на кінець – можливі шляхи вирішення екологічних проблем, які позитивно будуть впливати на медицину в регіоні Чернівецької області – Буковини:

- обмежити використання пестицидів та нітратів у сільському господарстві;
- призупинити вирубку лісів та встановити кримінальну відповідальність за порушення екологічних законів;
- формувати у людей екологічний світогляд;
- активно розвивати і використовувати альтернативні джерела енергії;
- впроваджувати екологічно безпечні та енергетично зберігаючи технології виробництва;
- посилити природоохоронний контроль;
- фінансувати розвиток робіт з продукції цінних і рідкісних рослин.

Природні процеси динамічні, екологічні системи рухливі. Пізнання цих процесів дає в руки людині можливість враховувати закони природи, що керують ними. Екологічна культура органічно включає світоглядні знання (природничі, технічні, правові, моральні тощо).

Екологічна відповідальність кожної молодої людини має стати частиною її особистої позиції, елементом цілісних орієнтацій у навколишньому світі, ставленні до людей, себе, матеріальних і духовних цінностей. Отже, природа – не бездонне джерело достатку, а людина – не «підкорювач» її; природа вразлива і має «межі міцності» зв'язків живих систем з усіма природними факторами.

Будьте здорові! Мирного неба над Україною!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконь М. В., Савчук А. І., Костишин І. М., Білокучма М. В., Степанов В. Г. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернівецькій області у 2018 році: монографія. Чернівці: Букрек, 2019. 216 с.
2. М. Ю. Яців Оцінка екологічної ситуації Чернівецької області, 2018. 9 с.
3. Пашковська Н. Впливовий АССпект: Буковині треба повернутися до йодування солі та видачі йодопрепаратів школярам. URL: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/vplivoviy-asspekt-bukovini-treba-povernutisya-do-yoduvannya-soli-ta-vidachi-yodopreparativ-shkolyaram-41738>.
4. Сорокман Т. В. «Прихований голод» або проблема йододефіциту URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4865-jododeficyt/>
5. Йододифіцит: що варто знати і як уберегтися URL: <https://phc.org.ua/news/yododeficyt-scho-var-to-znati-i-yak-uberegtisya>

УДК 372.8

Лобанова Юлія Олексіївна,

здобувач освіти факультету романо-германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ», м. Бахмут;

Єфімов Дмитро Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики викладання Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ», м. Бахмут

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Одним із пріоритетних завдань сучасної школи є створення умов, що забезпечують виявлення та розвиток обдарованих дітей, тому що від рівня підготовки майбутніх фахівців залежить трудовий потенціал країни у найближчій перспективі. Обдарованість складається з кількох доданків: інтелекту учнів, мотивації та творчих здібностей.

Над питанням обдарованості працювало багато психологів та педагогів, як українських, так і зарубіжних. Та попри все, ні один із них не дав повноцінного тлумачення терміну «обдарованість». Як відомо та прийнято вважати, обдарованість – це складне і багатогранне явище, диво, яким природа обдаровує людину. Обдаровані люди також називаються талановитими, тобто надзвичайно розвиненими в будь-якому напрямку. Є також люди, які мають

надзвичайні здібності до кількох видів діяльності одночасно. Такі люди рідкість, і вони є справжніми самородками.

Обдаровані діти – це майбутнє нації, інтелектуальна еліта, гордість, честь і світовий авторитет країни. Видатні українські діячі мають надзвичайний вплив на формування інтелектуального потенціалу громадян України. Не дивно, що лише еліта може підняти суспільство та країну на вищий рівень. Завдання країни – виховувати таланти змалку. В умовах реформування української системи освіти та дедалі зростаючої ролі творчої особистості в суспільстві, система роботи з обдарованими дітьми набула неабиякого значення. Перспективним вирішенням цієї проблеми є організація навчально-виховного процесу, який являє собою початок пошуку та відбору обдарованих учнів, створення умов для розвитку їхнього природного творчого потенціалу.

За результатами досліджень вчених психологів та педагогів відомо, що розвиток обдарованості може бути затриманий, а іноді і втрачений на будь-якому етапі розвитку дитини. Розвиток обдарованості може бути ефективнішим при дотриманні певних умов. Більшість дослідників проблеми обдарованості свідчать про те, що працюючи з обдарованими дітьми, необхідно використовувати активні й інтерактивні методи активізації творчого пошуку, до яких належать:

1. «Проблемний підхід» : при вивченні різних тем з предмета виникають деякі питання, на які учні не знаходять готових відповідей у підручниках. У цьому випадку, щоб отримати правильну відповідь, учні повинні застосувати те, чого вони навчилися раніше.

2. Цей підхід, відомий як «ефект Розенталя» або «ефект Пігмаліона» – психологічний феномен, при якому очікування індивіда щодо пророцтва значною мірою визначають характер його поведінки та реакції на інших. Американський соціолог Р. Мертон винайшов у 1948 році для тих пророцтв, які спонтанно «контролюють» поведінку людей і призводять до бажаних результатів, такий термін, як «самоздійснення пророцтва» [2].

Форми та методи роботи з обдарованими дітьми в умовах сучасної школи повинні співвідноситися з формами та методами роботи з усіма учнями школи, водночас вони відрізняються через специфіку шкільного предмета. Основною формою організації навчального процесу в школі залишається урок, тому форми, методи та прийоми в рамках окремого уроку спрямовані на індивідуальну та диференційовану роботу з учнями. Широко застосовуються групові форми роботи, різноманітні творчі завдання, форми занять, які дають можливість найактивніше залучати учнів у самостійну пізнавальну діяльність, також використовуються різноманітні дискусії та діалоги. Лекційні заняття, семінарські, заліки, різноманітні конкурси, екскурсії, творчі майстерні, уроки самостійної творчої роботи міцно увійшли до методичної системи вчителів-предметників [1].

У роботі з обдарованими дітьми існує проблема соціалізації. Полягає вона у тому, що обдаровані діти найчастіше ставлять собі нереальні, завищені цілі. Не маючи змоги з якихось причин досягти їх, вони ризикують нервово-психічним здоров'ям. Також однією з проблем соціалізації обдарованих дітей є те, що дуже часто вибір майбутньої професії своєї дитини роблять самі батьки, і тому віддають її до тієї установи, яку вважають за необхідне для її подальшого життя. Успішність соціалізації таких дітей забезпечується насамперед адекватним ставленням до них з боку вчителя. Підвищена увага до обдарованих дітей із боку викладачів веде до порушення внутрішньогрупової взаємодії [4].

При всіх існуючих труднощах, у системі освіти сьогодні відкриваються нові можливості для розвитку учнів із високим рівнем інтелектуального розвитку та обдарованих зокрема. Програма НУШ передбачає цілеспрямовану роботу з учнями високого інтелектуального рівня, починаючи з початкової школи [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бекетова З. М. Организация работы с одаренными детьми: проблемы, перспективы. *Завуч*. 2004. №7. С. 83–85.
2. Панов В. И. Одаренные дети: выявление – обучение – развитие. *Педагогика*. 2001. №4. С. 30–42.

3. Володарська М. О. Робота з обдарованими дітьми. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 190 с.

4. Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. Київ, 2020. URL: <https://liko-school.kiev.ua/images/professional-achievements/robotaGalushkina.pdf> (дата звернення : 22.04.2022).

УДК 371 «18»

Лупаренко Світлана Євгенівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЧИТАННЯ В УКРАЇНІ ХІХ СТ.

Важливо відзначити, що українська література в ХІХ ст. мала значну кількість творів для дитячого читання. Образ дитини був одним із центральних у творчості М. Вовчок («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк», «Ведмідь», «Невільничка»), М. Коцюбинського («Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник»), Б. Пруса («Сирітська доля», «Гріхи дитинства»), О. Пчілки («Півтора оселедця», «Золота писанка»). Видатний письменник і поет І. Франко також збагатив українську дитячу літературу численними дитячими книгами («Лис Микита», «Пригоди Дон Кіхота», «Коваль Бассім», «Абу-Касимові тапці», «Коли ще звірі говорили»), завдяки чому його визнано «батьком української дитячої літератури» [2, с. 19]. У творах видатних письменників розкривався внутрішній світ дитини, її психологія, думки, переживання у різних життєвих ситуаціях, а дитинство поставало як «виокремлений етап екзистенції» [3, с. 216], що має свої особливості, труднощі, радості і втіхи.

Багатомірність і різноманіття дитячих образів у літературі не лише відображали прогрес художнього пізнання й відмінності індивідуальностей авторів, але й зміни в реальному змісті дитинства та його символізації в культурі. Так, багатьма видатними педагогами й літераторами (Х. Алчевська,

Б. Грінченко, М. Добролюбов, О. Духнович, М. Коцюбинський, С. Русова, К. Ушинський, І. Франко) визнавалося, що формування мовленнєвих здібностей особистості починається в дитинстві, і тому будь-яка художня розповідь для дітей має бути викладена рідною мовою, тобто образною, простою, виразною, дохідливою, яскравою мовою, що сприятиме формуванню національної свідомості дитини. Цими науковцями були визначені специфіка, роль і функції дитячої літератури (адже протягом ХІХ ст. розгорнулася широка й гостра дискусія щодо доцільності існування самостійної дитячої літератури), виокремлені вимоги до її змісту й художнього оформлення, мови й композиції, розкриття характерів у площині її впливу на духовність дитини, а також започатковано розкриття в дорослій літературі ідеї цінності дитинства та особливостей дитячого розвитку.

Дитячі письменники прагнули досліджувати специфіку формування дитини задля того, щоб книги були зрозумілими і цікавими. Метою дитячих книжок визнавалося не стільки заняття дітей якоюсь справою й оберігання їх від шкідливих звичок і поганого впливу, скільки розвиток почуття любові, відповідальності та інших моральних якостей.

Письменники розкривали важливу роль книги (особливо казки) для розвитку маленької дитини, висвітлювали значення літературного читання у вихованні відомих письменників, наводили думки відомих письменників (Жан Жак Руссо та ін.) про дитяче читання й дитячу літературу. Вони підкреслювали, що бажання читати в особистості виходить із духовної потреби, яку не можна обмежувати.

У свою чергу, розкриття науковою спільнотою ролі дитячого читання для формування особистості зумовило необхідність складання спеціальних покажчиків якісних і цікавих книг для дітей (Х. Алчевська та інші) [1].

Так, українською просвітителькою Х. Алчевською разом з групою вчителів був розроблений покажчик книг для дорослого й дитячого читання «Що читати народу?» (1884) [1]. Книги обиралися вчительками, потім читалися учнями, підмічалася якість і кількість уражень, які виражалися в емоціях

дитини: у грі обличчя, вигукуваннях, плачі, сміху, а також у викладі прочитаного як усно, так і письмово, і на підставі цього з'ясовувалося питання: бажана або ні та чи інша книга для читання дорослій людині або дітям.

Отже, характерною особливістю ставлення українського суспільства до дитинства було визнання його важливості і значущості в розвитку дитини, а також цінності дитини, що виявлялося, зокрема, в тематиці дитячих творів, образах дітей як персонажів та провідних ідей, які автори намагалися донести до дітей. Дитячі письменники наголошували на необхідності дослідження дитини, зазначаючи, що вчитель і будь-яка людина, яка працює з дітьми, повинна займатися вивченням дитячої природи в різних її виявах. Усе це свідчить про розуміння українцями винятковості періоду дитинства і його проникнення в усі сфери людського життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алчевская Х., Гордеева Е. Что читать народу?: крит. указ. книг для народа и детского чтения. Санкт-Петербург : Тип. Об-ва «Общественная польза», 1884. 725 с.
2. Дорошенко В. Иван Франко. Львів : Громада, 1924. 32 с.
3. Ковальська І. Образ дитини в малій прозі Б. Пруса та М. Коцюбинського. *Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті* : зб. наук. праць. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. Вип. 6. Ч. II. С.214–222.

УДК 82.09

Магера Тетяна Володимирівна,
методистка, в.о. заступника директора
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти з науково-педагогічної та виховної
роботи, м. Тернопіль

СПІВПРАЦЯ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА ТА ІВАНА ФРАНКА НА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКІЙ, НАУКОВІЙ ТА ГРОМАДСЬКІЙ НИВАХ

Анотація. У роботі окреслено знаковість постаті В. Гнатюка у світовій науці та культурі; висвітлено питання співпраці І. Франка та В. Гнатюка на літературно-мистецькій, науковій та громадській нивах;

охарактеризовано творчий доробок славетного земляка у царині фольклористики та етнографії.

Ключові слова: Володимир Гнатюк, Іван Франко, фольклористика, етнографічні матеріали, дослідницька діяльність.

В. Гнатюк був світочем у царині етнографії, фольклористики, мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, обіймав посади Вченого секретаря Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, члена Чеського наукового товариства, Празької, Віденської та Всеукраїнської академій наук. Незважаючи на значні досягнення у царині науки, він був надзвичайно скромною людиною, завжди із вдячністю згадував своїх учителів, духовних наставників, прагнув «дорівнятися своїм учителям» (І. Франку та М. Грушевському), які «впровадили його в українську науку. Це їм обидвом він присвятив свою першу поважну працю, з ось якою дедикацією: «Високоповажним Панам проф. Михайлові Грушевському і д-рові Іванові Франкові, подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжі свою працю присвячує ученик» (Львів, 1906) [6].

У нашій науковій розвідці ми розглянемо кілька штрихів до біографії Володимира Гнатюка, зокрема висвітливо питання співпраці І. Франка та В. Гнатюка на літературно-мистецькій, науковій та громадській нивах.

У 1894 році Володимир Гнатюк, студент першого курсу філософського факультету Львівського університету, заприятелював із відомим українським письменником і вченим Іваном Франком. Це знайомство визначило увесь життєвий шлях юнака і з роками переросло в щире дружбу, постійну співпрацю на громадській, літературно-мистецькій та науковій нивах. Упродовж усього свого життя В. Гнатюк був популяризатором творчості І. Франка, його погляди розвивались в атмосфері творчої співпраці з письменником. І. Я. Франко на той час був уже вченим із двадцятирічним досвідом систематичної фольклористичної діяльності, відомим теоретиком фольклору не тільки в Україні, а й за її межами, «перший у нас в Галичині сягнув думками поза границі нашої вітчизни і своїми творами вказав шлях до широкої європейської

культури. Він причинився до розбудження нашого духовного життя і зв'язав своє ім'я якнайтісніше з історією нашого письменства» [1].

У січні 1894 року вперше побачив світ журнал «Житє і Слово», літературно-художній та громадсько-політичний часопис, що виходив у Львові (1894-1897) за редакцією Івана Франка, спочатку раз на два місяці, а з липня 1896 – щомісяця, перетворившись із Вісника літератури, історії і фольклору на осердя громадського життя Галичини [2]. Доцільно відзначити, що І. Я. Франко запросив талановитого студента Володимира Гнатюка для роботи над редагуванням журналу «Житє і слово». Згодом В. Гнатюк не лише редагував журнал, а й писав рецензії, збирав, досліджував та систематизував усну народну творчість. Іван Франко планував скерувати цей часопис «саме у фольклористичне русло, але оскільки перш за все йому була потрібна політична трибуна, то відвів фольклору окремий відділ «Із уст народу», залишивши місце для белетристики» [4]. Обкладинку часопису «Житє і слово» зображено на рисунку 1.

Рисунок 1. Обкладинка часопису «Житє і слово» (Львів, 1894 рік)

Під час навчання у Станіславській гімназії та Львівському університеті В. Гнатюк почав студіювати фольклористику та етнографію. Саме тоді вийшли

його перші праці в часописах «Житє і слово», «Народ» та ін. У період творчого злету (1894-1903 роки) В. Гнатюк записував у селах Монастириського і Буцацького районів Тернопільщини і на Львівщині сотні народних пісень, казок, легенд, переказів та різного роду етнографічного матеріалу; упродовж 1895-1903 р.р. здійснив шість фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпатську Україну... Результатом активної дослідницької діяльності на закарпатській Україні (а також у південній Угорщині та східній Словаччині) є 6 томів фольклорно-етнографічних матеріалів та 115 наукових розвідок [3]. У 1897 році В.Гнатюк видав першу книжку шеститомника «Етнографічні матеріали з Угорської Русі». Під керівництвом Івана Франка, з яким заприятелював, редагував етнографічний збірник «Матеріали до української етнології». Видав ряд наукових праць про лемків закарпатської смуги, а також югославських русинів: «Руські в Бачці» (1898), «Русини в Угорщині» (1899), «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» (1900), «Словаки чи русини» (1901). Всього опубліковано майже 1000 наукових праць.

І. Франко також завжди цінував дружбу з В. Гнатюком, про що засвідчує маловідома деталь з біографії письменника. Він один єдиний раз у житті був кумом – саме на хрестинах Гнатюкового сина Стефана (на жаль, хлопчик помер у шестимісячному віці), а кумувала дружина Михайла Грушевського – Марія [5]. А коли Іван Франко опинився у скрутному матеріальному становищі (звільнений з роботи в редакції газети «Кур'єр Львовські»), його молодший побратим, як голова студентського товариства «Академічна громада», активно взявся за організацію ювілею – 25-річчя письменницької діяльності Каменяра, який припав на жовтень 1898 року. «До підготовки ювілею Гнатюк залучає багатьох відомих діячів науки і культури з усієї України – Михайла Коцюбинського, Бориса Грінченка, Федора Вовка, Олену Пчілку, Агатангела Кримського, Івана Труша, Соломію Крушельницьку, Модеста Менцинського та інших» [1]. До ювілею І. Франка було видано збірку поезій І. Франка «Мій Ізмарагд», працю Михайла Павлика зі списком творів І. Франка, альманах «Привіт д-ру Івану Франку», а також збірку музичних

творів на його слова під назвою «Зів'ялі листки». Доцільно відзначити, що за рахунок випущеної лотереї управа товариства придбала збірку поезій «Мій Ізмарагд» і в такий спосіб виплатила Франкові гонорар.

Володимир Гнатюк не лише записував фольклор, а й був організатором збирацької роботи. Разом з І. Франком вони склали програми, встановлювали безпосередні зв'язки зі збирачами народної словесності, розшукували фольклорні записи таких видатних збирачів, як Марка Вовчка, О. Марковича, М. Максимовича, Й. Бодяньського, М. Драгоманова, І. Манжури, Леся Мартовича, М. Павлика, О. Роздольського та інших [3]. Упродовж 1897-1917 років за участю І. Франка В. Гнатюк публікує більше десяти різних програм для збирання фольклору. Усього В. Гнатюк підготував і видав 58 томів етнографічних збірників, був досвідченим збирачем та текстологом фольклорно-етнографічних матеріалів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що усе багатство й розмаїття творчої спадщини Володимира Гнатюка й досі, на жаль, не вивчено. Проте титанічну працю нашого славетного земляка завжди високо оцінював І. Франко і зазначав, що «В. Гнатюк – феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герета І. П., Черемшинський О. С. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник. 3-тє вид. допов. Львів: Каменяр, 1991. 95 с.
2. Житє і слово. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B8%D1%82%D1%94_%D1%96_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 15.05.2022).
3. Література рідного краю. 5-11 класи: хрестоматія. Тернопіль: Мандрівець, 2011. С. 165–166.
4. Сабат Галина. Іван Франко та Володимир Гнатюк як дослідники українського фольклору. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2021/05/12/%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84/> (дата звернення: 17.05.2022).
5. Спадщина, яка надихає митців. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/spadschina,_yaka_nadihae_mittsiv.html (дата звернення : 18.05.2022).
6. Український вільний університет. Серія: монографії, ч.36, Мюнхен-Париж, 1984 р. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7187/file.pdf> (дата звернення : 18.05.2022).

Мазур Валентина Олександрівна,
магістрантка факультету спеціальної
освіти, психології і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного
Університету, вчитель-логопед КЗЗСО
«Заборольський ліцей 32 Луцької міської
ради», м. Луцьк;

Гаврилова Наталія Степанівна,
кандидат психологічних наук, професор
кафедри логопедії та спеціальних методик
Кам'янець-Подільського національного
Університету, м. Кам'янець-Подільський

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ДИЗАРТРІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розглядаються проблеми розвитку мовлення дітей, зокрема, молодшого шкільного віку, алгоритм порушення мовлення при дизартрії. Окреслено основні причини мовленнєвих порушень дітей з дизартрією. Коротко подано особливості логопедичної роботи з дітьми зі стертою формою дизартрії.

Ключові слова: мовлення, мовленнєвий розвиток, порушення мовлення, дизартрія («стерта форма дизартрії»), логопедична робота, корекційна робота.

Мовлення є складною функціональною системою, що заснована на діяльності взаємопов'язаних мозкових структур, які виконують специфічну, притаманну тільки їй, дію. Мовленнєва діяльність дозволяє відображати внутрішнє мовлення у зовнішнє (говоріння та писання) та сприйняття і розуміння мовленнєвих висловлювань (слухання та читання) [8, с. 3–6].

Отже, мовленнєва діяльність є складнофункціональним двостороннім процесом (Т. В. Ахутіна, М. І. Жинкін, О. О. Леонт'єв, О. Р. Лурія, Є. Ф. Соботович, Т. М. Ушакова, Л. С. Цветкова та ін.).

Становлення повноцінного мовлення відбувається не в лінійній послідовності: оволодіння звуком, граматичне оформлення мовлення, розвиток

зв'язного мовлення, збагачення активного словника, а одночасно, тобто в комплексному розвитку.

На жаль, все частіше у дітей мовленнєвий розвиток зазнає затримки або характеризується особливостями розвитку. Відхилення у мовленнєвому розвитку негативно позначається на сприйнятті мовлення, звуковимові, що в подальшому перешкоджає навчанню та зниженню пізнавального процесу в цілому. Тому вчасна діагностика та корекційна робота – запорука повноцінного оволодіння мовленням.

Уже в період 5-6 років закінчується процес становлення звуковимови дітей. У віці шести років при нормі вже сформована правильна артикуляція. Але і при правильній артикуляції, коли наявні заміни звуку на інший звук, відноситься до порушення мовлення. Так, одне порушення має різні причини і, навпаки, причини вказують на ряд різних порушень.

Схожі порушення за зовнішніми проявами диференціюють на основі:

- чинників (соціальних або біологічних), що спричинили порушення;
- органічного або функціонального порушення;
- місця локалізації мовленнєвої функціональної системи (периферичному або центральному відділах);
- ступеня порушення мовленнєвої функціональної системи;
- часу появи порушення.

На сьогоднішній день, найбільш розповсюдженою формою порушення мовлення дітей є дизартрія.

Дизартрія (походить з латинської мови і в перекладі означає розлад мовлення). З медичної точки зору, дизартрія – це невиразне, змазане, мало розбірливе мовлення, обумовлене стовбуро-підкірковими та кірковими ураженнями мозку [7, с. 7].

Дизартрія – порушення звуковимови та просодичного компоненту мовлення, викликані порушеннями іннервації мовленнєвого апарату, пов'язані із органічним ураженням центральної та периферійної нервової систем.

У спеціальній педагогіці дизартрія визначається як порушення звуковимови, голосоутворення і просодики, що зумовлено недостатністю іннервації м'язів мовленнєвого, дихального, голосового апаратів та артикуляції (О. Ф. Архіпова, Л. В. Лопатіна, О. М. Правдіна-Вінарська, З. М. Серебрякова та ін.).

При дизартрії порушується руховий механізм мовлення за рахунок органічного ураження центральної нервової системи. Структуру дефекту при дизартрії утворює порушення всієї вимовної сторони мовлення і немовленнєвих процесів загальної та дрібної моторики, просторових уявлень тощо. Структура дефекту в спеціальній літературі [8, с. 116].

Отже, складність іннервації мовленнєвого апарату обумовлена характером і ступенем ураження усієї центральної нервової системи (О. Ф. Архіпова, Н. С. Гаврилова, Л. В. Мелехова, М. Палмер та ін.).

Патогенез дизартрії визначається органічним ураженням центральної і периферійної нервової системи під впливом різних несприятливих зовнішніх (екзогенних) факторів, що впливають у внутрішньоутробному періоді розвитку, у момент пологів і після народження.

Ознаки дизартрії:

1. Синдром артикуляційних розладів (порушення артикуляційної моторики: порушення м'язового тону, порушення рухливості артикуляційних м'язів).

2. Синдром порушення мовленнєвого дихання. Порушення іннервації дихальної мускулатури, порушення мовленнєвого дихання. Дихання в момент мовлення прискорене, не досить глибоке, після вимовляння окремих складів або слів дитина робить поверхневі судомні вдохи, активний видих скорочений і відбувається зазвичай через ніс, незважаючи на постійно напіввідкритий рот.

3. Синдром порушення голосу і мелодико-інтонаційні розлади. Порушення голосу пов'язані з парезами м'язів язика, губ, м'якого піднебіння, голосових складок, м'язів гортані, порушеннями їх м'язового тону і обмеженням їх рухливості. [8, с. 11].

Допомога дітям з дизартрією має бути комплексною і здійснюватися групою спеціалістів: невропатологом, логопедом, психологом, педагогами та із залученням батьків у корекційну роботу.

Мета обстеження дитини з дизартрією – вивчення стану сформованості позамовленнєвих функцій (гнозису і праксису), мовленнєвих процесів (експресивного й імпресивного мовлення, читання, письма), а також інтелектуальних можливостей.

Результати обстеження мають:

- по-перше, визначити всі причини мовленнєвого порушення у дитини;
- по-друге, допомогти логопеду, враховуючи індивідуальні особливості (зібрати анамнез, обстежити загальну та дрібну моторику, кінестетичний та кінетичний праксиси), визначити форму(декілька форм) дизартрії;
- по-третє, виявити якщо наявні вторинні (системні) порушення мовлення і порушення психічних процесів;
- психолого-педагогічне обстеження вважається завершеним тоді, коли виявлено основний чинник, що зумовив виникнення ознак (симптомів) мовленнєвого порушення, і логопед зможе аналізувати обстеження та спланувати корекційно-розвивальну роботу [7, с. 17].

Успіх логопедичної роботи залежить від: форми дизартрії, рівня мовленнєвого розвитку й віку дитини; розвитку мовленнєвої комунікації; мотивації, прагнення до подолання мовленнєвих порушень (самосвідомості, саморегуляції і контролю); розвитку слухового сприйняття і звукового аналізу. Логопедична робота при дизартрії є комплексною і має включати декілька аспектів.

Виправлення рухових порушень (медичний аспект):

а) лікувальна фізкультура і масаж. Ці види роботи має виконувати відповідний фахівець. Однак і логопед має знати деякі методи цієї роботи, щоб у разі відсутності таких фахівців він зміг допомогти дитині;

б) медикаментозне лікування, спрямоване на нормалізацію м'язового тону, стимуляцію моторного розвитку і зменшення гіперкінезів;

в) фізіотерапія, з метою лікувально-рефлекторного та емоційного розслаблення;

г) ортопедичне, переважно консервативне лікування. При цьому велике значення має правильно організований руховий лікувальний режим [4, с. 169].

Логопедична робота передбачає використання методик, спрямованих:

а) на роботу з розвитку загальної та дрібної моторики, спрямовану на подолання насильницьких рухів, зняття напруження м'язів мовленнєвого апарату, сприяти рухливості артикуляційного апарату, точності і диференціації рухів.

б) роботу із зупинки слинотечі (салівацією);

в) нормалізацію просодики мовлення (дихання, голосу, темпу, ритму мовлення, дикції);

г) систему вправ з розвитку фонематичних процесів і формування виділення фонем;

д) систему психологічного впливу [8, с. 169–170].

Тому, проведення логокорекції при дизартрії передбачає три етапи.

Перший етап, підготовчий, що є найважливішим, метою якого є : підготовка артикуляційного апарата до формування артикуляційних укладів, у дитини раннього віку – виховання потреби в мовному спілкуванні, розвиток і уточнення пасивного словника, корекція подиху і голосу. Важливим завданням на цьому етапі є розвиток сенсорних функцій, особливо слухового сприйняття і звукового аналізу, а також сприйняття і відтворення ритму. Методи і прийоми роботи диференціюються в залежності від рівня розвитку мовлення. При відсутності мовних засобів спілкування в дитини стимулюють початкові голосові реакції і викликають звуконаслідування, яким додають характер комунікативної значимості. Логопедична робота проводиться в поєднанні з фізіолікуванням, лікувальною фізкультурою і масажем та при потребі медикаментозним втручанням.

Для розвитку і корекції голосу в дітей з дизартрією використовуються різні ортофонічні вправи, спрямовані на розвиток координованої діяльності подиху, фонації й артикуляції.

Дихальна гімнастика починається із загальних дихальних вправ, ціль яких збільшити обсяг подиху, нормалізувати його ритм.

Для розвитку рухово-кінестетичного зворотного зв'язку необхідно проводити вправи: відтягування верхньої і нижньої губи; розправлення щік, опускання і піднімання нижньої щелепи. Розташування язика над нижніми і верхніми різцями.

Після цього проводиться артикуляційна гімнастика, диференціюється в залежності від форми дизартрії і тяжкості ураження артикуляційного апарата.

Під час корекції звуковимови використовується принцип індивідуального підходу. Прийоми постановки звуку вибираються індивідуально. Паралельно проводяться вправи для автоматизації слухового сприйняття.

Другий етап – формування первинних мовленнєвих умінь і навичок.

На третьому етапі проводиться диференціація проблемних звуків у зв'язному мовленні.

Зміст і методи роботи видозмінюються в залежності від характеру і складності дизартрії, від загального рівня мовленнєвого розвитку.

Отже, логопедична робота при дизартрії має бути розпочата якомога раніше, уже з дошкільного віку та при потребі продовжуватись у шкільному віці.

У молодших школярів освітніх закладів прояви змазаного мовлення з порушенням просодики, спрощення складних приголосних звуків та складнощі при диференціації звуків зустрічаються часто. Ці порушення при обстеженні вказують на легку форму дизартрії, що потребує логокорекційної допомоги, особливо на етапі диференціації.

У молодших школярів з дизартрією спостерігається несформованість загальної моторики, дискоординація рухів, розгальмованість або уповільненість, моторна незграбність, порушена рівновага (не можуть ходити

на пальцях ніг, п'ятках, стрибати, а деякі діти стояти на одній нозі). При спостереженні видно складнощі при утримуванні постави.

На початку ХХІ ст. сучасні дослідження в логопедичній практиці представлені науковцями (Л. Лопатіна, Л. Позднякова, М. Шеремет, Н. Пахомова, Н. Гаврилова, Ю. Рібцун, С. Конопляста, В. Галущенко тощо), які здійснили активний пошук нових корекційно-педагогічних методик з усунення мовленнєвих порушень (зокрема, дизартрії, стертої форми дизартрії) у дітей.

Так, зміст та методики при проявах стертої форми дизартрії підбирають як традиційні, так і впроваджують інновації за принципом індивідуального підходу, дотримуючись комбінованості, системності у роботі.

Корекційна робота при дизартрії, стертій формі мовленнєвого порушення зазвичай є довготривалою, систематичною та комплексною. Її результат залежить від вдалого поєднання логопедичного, психологічного, медичного впливу, підтримки і допомоги батьків дитини та самого бажання дитини з порушенням мовлення працювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
2. Гаврилова Н. С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. *Сер. Соціально-педагогічна*. Вип. XV. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 120–127.
3. Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія: навчально-методичний посібник [для студ. спец. 6.010105 Корекційна освіта] / М. В. Лепетченко. Д., 2015. 36 с.
4. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
5. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. Вид. 2-ге, допов. К. : Освіта, 1992. 176 с.
6. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наукових праць. Вип.1. К. : Актуальна освіта, 2004. С. 7–34.
7. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія та практика сучасної логопедії* : зб. наукових праць. Вип. 4. К. : Актуальна освіта, 2007.
8. Шеремет М. К. Неврологічні основи логопедії: навч. посіб./ М. К. Шеремет, О. В. Боряк. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. 252 с.

Мазур Петро Євстахійович,
кандидат медичних наук, директор
Кременецького медичного фахового
коледжу імені Арсена Річинського,
м. Кременець

ВЧИТЕЛІ ТЕРНОПІЛЛЯ У МІСЦІ ВІДОСОБЛЕННЯ В БЕРЕЗА-КАРТУЗЬКІЙ

Концентраційний табір у місті Береза-Картузька, це на Берестейщині (тепер територія Брестської області Республіки Білорусь), яка тоді входила у Поліське воєводство, був створений у червні 1934 року спеціальним розпорядженням президента Польської республіки. Табір створений, як місце ізоляції певної категорії людей у дослівному перекладі з польської називалось – місце відособлення.

Згідно президентського розпорядження, у табір дозволялось поміщати та утримувати людей терміном до трьох місяців без суду, лише за адміністративним рішенням поліції або керівника воєводства. Після відбування трьохмісячного терміну адміністрація табору пропонувала ув'язненим підписати документ, в якому вони мали задекларувати наміри лояльності до польської влади та скріпити це своїм особистим підписом. Якщо утримуваний не підписував документа, то термін утримання йому продовжували ще на три місяці.

Основною метою діяльності табору було не ліквідація людей, а за допомогою вчинення фізичного тиску здійснювати їх моральний злам, психологічне знищення особистості та схилення їх до цілковитої лояльності владі і діючому політичному режиму. Режим утримання включав у себе обмежене харчування, обмежене вживання води і, що особливо нікчемно і жорстоко, це обмеження можливості людей справляти свої фізіологічні потреби. Арештанти також залучались до важкої фізичної роботи, аж до виснаження організму.

Першими арештантами табору були переважно українська інтелігенція та члени українських громадських організацій, здебільшого люди з активною проукраїнською позицією.

З Тернопільської області в 1934-1936 рр. було ув'язнено 37 патріотів. Серед ув'язнених були освітяни.

8 липня 1934 року в концтабір був відправлений Йосип Павлишин з Тернополя. Подання на відправлення в табір обґрунтовуються тим, що він був українським офіцером, за що його було усунено з вчительської посади. Вказується також, що він являється керівником повітової ексекютиви ОУН у Тернополі, як працівник союзу кооператив часто виїжджає і використовує ці поїздки для організаційної роботи в дусі ОУН. Вибув з табору 20.09.1935 року [1, с. 259].

З 2 листопада 1934 по 3 липня 1935 року в концтаборі перебував Кравченюк Петро з Тернополя, слухач філософії університету Яна Казимира у Львові. Звинувачувався у тому, що, будучи референтом розвідки окружної ексекютиви ОУН, безпосередньо контактує з Крайовою ексекютивною ОУН у Львові, керує підривною роботою, згідно з отриманими наказами [1, с. 191].

Петро Кравченюк народився 25 червня 1902 року в м. Тернополі у багатодітній міщанській родині. Батько – Теодор Кравченюк був рільником, членом «Міщанського братства» та його хору. Залишившись вдівцем у 42 роки з п'ятьма дітьми і чималою господаркою, зумів дати двом синам гімназійну освіту, а Петро успішно продовжив навчання у Львівському університеті Яна Казимира.

Десь на початку 1934 року Петро був відратований поляками зостаннього курсу університету, бо почалося слідство і його відправили в Береза-Картузський концтабір.

У концтаборі Петро Кравченюк піддавався важким фізичним та моральним знущанням, на нього було накладено 4 покарання. Тому в концентраційному таборі він захворів на «курячу сліпоту» через недоїдання. Додому повернувся виснаженим фізично та морально. 17 листопада 1935 року одружився з Гуменюк Вірою, також вчителькою.

Від листопада 1937 до березня 1939 року Петро працював у Тернополі на посаді «магазинера» у Держмлині № 3 «Загребелля». З листопада 1939 року і весь період німецької окупації подружжя Кравченюків учителювали в семирічній школі с. Козлів Тернопільського району.

Цікаво відмітити наступний факт. Після захоплення території Західної України та Білорусі у вересні 1939 року, більшовики старанно вивчили табірні архіви і працівники НКВД проводили арешти національно-свідомого населення. Прийшли і за Петром, але його у Тернополі не було. Тому заарештували його брата Павла, який у шпиталі Верхньо-Уральської тюрми помер у 1942 році.

У післявоєнний період з 1944 по 1945 рік Петро Кравченюк працював на посаді директора семирічної школи с. Годів, з 1945 по 1954 рік на різних посадах (директор школи, учитель географії та німецької мови) в семирічній, а потім в середній школі с. Озерне Тернопільського району.

В 1957 році його запросили працювати викладачем латинської мови новоствореного Тернопільського медичного інституту (тепер національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського), але побоюючись перевірки його минулого, він не погодився. Дуже короткий час працював вчителем німецької мови в СШ №6 м. Тернополя, з 1955 по 1962 рік – Тернопільської заочної середньої школи, пізніше аж до виходу на пенсію у 1966 році – середньої школи ремісничої молоді № 1. З 1962 по 1967 рік, крім основної роботи, підпрацьовував сторожем в управлінні «Спецбуд» тресту «Тернопільпромбуд».

Помер Петро Кравченюк 14 березня 1976 року, похований на Микулинецькому цвинтарі.

Другим періодом, коли в табір масово завозили українських патріотів, був вересень 1939 року. Враховуючи, що кількість ув'язнених зросла в десятки разів, особові справи на них не заводились, а тому документів того періоду в Державному архіві Брестської області не збереглося.

Тому для вивчення історії табору вересня 1939 року особливо цінні спогади тих, хто там тоді перебував. Вчитель з Кременеччини Юрій Горошко написав

спогади «Як зі мною прощалася панська Польща» [2, с. 494-507], зберіг розпорядження про інтернування до концентраційного табору, видане 7 вересня 1939 року Кременецьким повітовим старостою [2, с. 467].

Юрій Горошко народився 23 квітня (6 травня) 1900 року в с. Великі Куськівці Кременецького повіту в маєтку поміщика, у якого наймитували його батьки. В сім'ї було дев'ятеро дітей, четверо з яких померли. Оскільки сім'я мала 1.5 га землі, вони жили у великій бідності.

Читати Юрія навчив сусідський парубок Іван. У 1913 році він закінчив міністерську однокласну школу, тоді двокласну в сусідньому селі Борсуки. Хотів у 1915 році поступати до Почаївської двокласної вчительської семінарії, але місцевий священник не видав метрики про народження.

З 1916 по 1918 рр. працював на залізничній станції Ланівці, потім Збараж. Пізніше працював на панських полях та й млині. Помітивши талант хлопця, місцеві євреї запропонували йому навчати своїх дітей. З часом у нього почало навчатись все більше дітей, з якими він працював до 1939 року.

З 1926 по 1939 рр. його вірші, фейлетони, статті друкувались в газеті «Громада» у Луцьку, «Громадському голосі», «Каменярах», «Господарському кооперативному часописі». У 1927 році він видав збірку «Поезії», в 1936 році – книжку «Пісні пісень». Став членом Української радикальної партії, започаткував у своєму селі кооперативний рух.

У 1929-1930 рр. працював секретарем повітового товариства «Просвіта» у Кременеці, пізніше аж до 1939 року – бухгалтером у споживчій кооперативі в с. Борсуки. У 1939-1941 роках був завідуючим початкової школи в с. Передмірка Кременецького району, пізніше до 1944 року – в с. Гриньки. Після приходу Червоної армії в 1944 році мобілізований на фронт, брав участь у штурмі Берліна.

У 1948 році закінчив Кременецьке педагогічне училище, в 1952 році – заочно Кременецький вчительський інститут. З 1948 року працював завідуючим, пізніше директором школи в с. Іванківці, з 1952 року вчитель

історії, співів, малювання, арифметики, ботаніки у рідному селі Передмірка. На пенсію вийшов у 1966 році.

Автор «Історії села Передмірка» (рукопис зберігається у Кременецькому краєзнавчому музеї) [3]. Збирав і записував пісні, частина з яких опублікована у збірнику «Пісні Тернопільщини» (К: Музична Україна, 1989 р.), більшість зберігається у фондах Кременецького краєзнавчого музею [4] та Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського Національної академії наук України [5, с. 404].

Помер 8 жовтня 1980 року. Похований на кладовищі с. Передмірка.

Як видатний діяч ОУН з 8.07.1934 р. до 11.12.1934 р. у таборі перебував студент філософії Халупінка Роман Іванович, 1912 року народження з с. Товстенке Чортківського повіту [1, с. 367–369].

За час існування табору з липня 1934 по 17 вересня 1939 року у ньому перебувало сотні в'язнів різних національностей: поляки, білоруси, євреї, литовці, чехи, німці, китайці. Значну кількість із них складали українські патріоти, серед яких вчителі Тернопілля, які завжди займали активну позицію у боротьбі за свободу і незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільїн О., Мазур П., Гудима А., Шандрук С. За тебе Україно. Вид. 2-ге . Тернопіль: Терно-граф, 2014 р. 536 с.
2. Ільїн О., Мазур П. Нариси історії Береза-Картуського концтабору (липень 1934 – вересень 1939). Тернопіль: Терно-граф, 2019. 640 с.
3. Кременецький краєзнавчий музей – 69003. Архів – 923. Історія села Передмірка.
4. Кременецький краєзнавчий музей – 69002 – Фольк. – 537. Фольклорні записи по с. Передмірка.
5. Тернопільський енциклопедичний словник /передмова Геннадія Яворського. Тернопіль: ВАТ ТВП-КА «Збруч», 2004. Т.1. А-Й. 696 с.

Малієнко Юлія Борисівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Багатомірність наукових інтерпретацій та універсальність поняття «інтеграція» зумовлюють його активне використання в освітній практиці. Зрозуміло, що інтеграція як педагогічний феномен може виступати передумовою освітніх змін, методологічним підходом до розроблення основних документів (Державних стандартів, програм тощо), принципом взаємодії окремих складників навчального процесу та результатом зазначеного [5, с. 125].

Інтеграцію як міжпредметну взаємодію науковці, педагоги досліджували ще в 60–70-х роках ХХ ст. З часом поняття «міжпредметні зв'язки» виявилось малим і тому на початку 80-х рр. ХХ ст. поступилося місцем поняттю інтеграції [6, с. 192]. Відтоді воно стає предметом наукових розвідок, які у ХХІ ст. набувають системного характеру. Нині тривають процеси дефініювання поняття, формування та реалізація інтегративного підходу у змісті окремих освітніх галузей, шкільної освіти в цілому.

Сучасні вчені по-різному тлумачать поняття «інтеграція». Наведемо лише окремі думки. Так, інтеграцію розглядають як важливий дидактичний принцип, що визначає організацію освітньої системи з урахування предметності як загальної форми методу інтеграції у педагогічному процесі [3, с. 145]. Розуміння інтегративності як принципу дидактики змінює характер педагогічного мислення, явище трансформується і стає основою. Формою у цьому випадку виступають міжпредметні зв'язки [6, с. 191].

Ученими Ю. Козловським, І. Козловською, О. Білик уведено поняття «едукативна інтеграція», під якою вони розуміють процес встановлення

істотних зв'язків між елементами, у результаті чого формується цілісна система з якісно новими властивостями [4, с. 56]. Важливим є зауваження вчених щодо збереження вихідними елементами інтегрованої системи своїх індивідуальних властивостей.

Ми розглядаємо інтеграцію в локалізованому вимірі: у контексті громадянської та історичної освіти. На наш погляд, інтеграція – це взаємозв'язок змістового, процесуального, ставленнєвого аспектів громадянської та історичної освіти, інших освітніх галузей, необхідний для формування в дитини цілісної картини світу та різнобічного розвитку особистості. Наголосимо, що зазначена інкорпорація галузей шкільної освіти є важливою передумовою ефективності нової навчальної літератури [5, с. 125].

Насамперед інтегрований підхід до навчання історії, громадянської освіти, інших суспільствознавчих предметів реалізується у відповідних розділах Державного стандарту базової середньої освіти, в основу якого покладено ідеї компетентнісно-інтегрованого навчання [1]. Стандарт 2020 має великий інтегративний потенціал з огляду на взаємодію різних галузей освіти з громадянською та історичною.

Підкреслимо ще один фактор інтегрованого підходу до навчання історії. Він стосується власне змісту історії – багатоаспектному, полікультурному спадку минулого. Відповідно до навчальної програми з історії для загальноосвітніх навчальних закладів – це органічне й оптимальне дотримання пропорцій між політичною, соціально-економічною та культурною складовими історичного процесу; загальнонаціональною історією, регіоналістикою й історичним краєзнавством; виокремлення побутової історії та особливостей трансформації рівня життя населення відповідно до подій, що відбувалися в Україні та світі [2].

Такий зміст формує інтегративні знання, передбачає застосування інтегративних технологій, отже, дає змогу забезпечити розвиток у дитини ключових компетентності та наскрізних умінь.

Концептуалізація інтегративного підходу в освіті, створення на цій основі навчальної літератури нового покоління сприятиме формуванню в учнів/учениць активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до національної, європейської та світової історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення : 19.05.2022).
2. Історія України. Всесвітня історія.10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 19.05.2022).
3. Кільдеров Д. Е. Інтеграційні процеси як соціально-педагогічна проблема підвищення якості освіти / Д. Е. Кільдеров. *Вища освіта України* (додаток 1). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». 2012. Т. 2. С. 144–151.
4. Козловський Ю. М., Козловська І. М., Білик О. С. Розвиток наукових досліджень з проблем освітньої інтеграції в українській педагогіці (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14. Т. 2. С. 55–59.
5. Малієнко Ю. Б. Інтеграція як концепт сучасного підручникотворення / Ю. Б. Малієнко. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 123–131.
6. Плачинда Т. Інтегративний підхід під час професійної підготовки майбутніх фахівців / Т. Плачинда. *Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка*. 2016. Вип. 3. С. 190–198.

УДК 908 (477.84)

Маркевич Тетяна Миколаївна,
головний спеціаліст відділу інформації
та використання документів Державного
архіву Тернопільської області,
м. Тернопіль

«З ІСТОРИЇ РОДОВОДУ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА...» (ЗА ДОКУМЕНТАМИ І МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Зважаючи на значний особистий вклад Ярослава Стецька у боротьбі за незалежність Української держави та до 110-ої річниці від дня його народження, Тернопільська обласна рада проголосила 2022 рік у Тернопільській області Роком Ярослава Стецька.

Ім'я Ярослава Стецька закарбоване на самих вершинах українського визвольного руху: член Проводу ОУН, Голова Державного правління (уряду)

новопроголошеної української держави, член Бюро Проводу ОУН, керівник Антибільшовицького Блоку народів, організатор Світової антикомуністичної ліги. Його ім'я стало одним із символів українського націоналістичного руху і визвольних змагань українського народу ХХ ст. загалом.

Історики зізнаються, що біографія Ярослава Стецька надзвичайно цікава й водночас – доволі мало досліджена. Адже у радянські часи інформацію про таких непересічних постатей поширювати забороняли.

Записи про народження, шлюб та смерть найближчих рідних політичного та військового діяча, активного діяча ОУН Ярослава Стецька знаходимо в метричних книгах міста Тернополя та сіл Великий Глибочок і Кам'янки Тернопільського району.

У метричній книзі про шлюб села Великий Глибочок Тернопільського району за 1870-1903 роки є запис від 29 лютого 1880 року про шлюб дідуся і бабусі Ярослава Стецька – Пилипа Стецька (сина Семена Стецька і Марії Брик) та Гелени Лалак (доньки Данила Лалак і Анни Полотнянки). Із запису дізнаємось, що Пилип Стецько одружився у віці 25 років, а Гелені було на той час – 19 років.

Батько Ярослава Семен Стецько – був першою дитиною. Він народився 17 лютого 1881 року в селі Великий Глибочок. Далі в родині Стецьків народжуються – сини Микола (18 травня 1883 року), Теодор (10 березня 1886 року; є помітка про смерть, але дата не вказана), Іван (28 червня 1888 року; помер – 08 січня 1891 року), Василь (15 березня 1890 року), Іван (01 червня 1892 року; є помітка про смерть 02 червня 1913 року), донька Анна (24 липня 1894 року), сини Леон (25 жовтня 1896 року; помер 18 жовтня 1918 року) і Теодор (14 січня 1899 року) та донька Ольга (28 серпня 1902 року).

Від своїх братів і сестер Семен Стецько відрізнявся зокрема, тим, що мав надзвичайно співучий голос і велику набожність. З дитячих років прислуговував у церкві, біля священника Омеляна Чайківського – відомого патріота України. Особливо пам'ятним для Семена став 1904 рік, бо тоді мав

незабутню зустріч з митрополитом Андреем Шептицьким, який приїхав на візитацію церков.

Семену Стецьку церковна громада Великого Глибочка доручила організувати урочисту зустріч митрополита Андрея. І ця подія відбулася на високому духовному й національному рівні. За такі старання Семен отримав від А. Шептицького подяку і запрошення на навчання у Львівську Духовну семінарію. Він був улюбленим учнем митрополита Андрея. Не тільки добре вчився, а й організовував у семінарії духовні концерти, проявляв великий патріотизм та любов до Бога і народу. Семінарію С. Стецько закінчив із відзнакою.

У метричних книгах міста Тернополя за 1871-1881 роки наявні записи про народження 14 червня 1880 року матері Ярослава Стецька – Теодозії Чубатої (доньки Луки Чубатого та Анни (доньки Мартина і Катерини Сатурських), а також про шлюб Семена Стецька і Теодозії Чубатої, який було укладено 12 вересня 1909 року.

У жовтні 1909 року митрополит Андрей висвятив Семена Стецька у сан священника і дав скерування у Великий Глибочок, бо там раптово помер о. Омелян Чайківський. Але о. Семен не зміг служити у храмі, де все нагадувало про його улюбленого вчителя о. Омеляна. Тернопільський деканат задовольнив прохання о. Семена і його перевели на посаду сотрудника, тобто помічника священника. Молода сім'я проживала то у Великому Глибочку, то в Луки Чубатого на хуторі Гаї Ходоровські.

В сім'ї народилося троє дітей: 25 вересня 1910 року – Омелян, 19 січня 1912 року – Ярослав. Записи про народження синів можна віднайти в метричних книгах м. Тернополя за 1908-1911 роки та 1911-1914 роки. Донька Оксана народилася в селі Кам'янки (сучасного Тернопільського району), про що свідчить запис в метричній книзі цього села за 1877-1937 роки від 01 лютого 1914 року.

Саме в цьому селі батько Ярослава був священником від 1913 року, аж до смерті. А помер він у віці 42 років – 05 жовтня 1923 року, про що є запис у метричній книзі села Кам'янки.

У метричній книзі про смерть села Великий Глибочок за 1865-1943 роки є записи про смерть дідуся Ярослава – Пилипа Стецька – 14 жовтня 1916 року та бабусі – Гелени Стецько (Лалак) – 22 червня 1919 року.

Після смерті о. Семена сім'я залишилася без годувальника. Матеріальне становище було важким. Мати Теодозія, котра навчала дітей у недільній школі села, платні не отримувала.

Від 1925 року Ярослав Стецько навчався у Тернопільській українській гімназії. Навчаючись у гімназії, Ярослав допомагав сім'ї тим, що готував дітей до іспитів у гімназію і школу, бо за цю роботу отримував хоч невеликі, але гроші. Ярослав був улюбленцем своїх однокласників, а також усієї гімназії. Без нього не обходилися заняття членів «Марійської дружини», гуртків історії чи іноземних мов.

На зберіганні в Державному архіві Тернопільської області є також документи з відомостями про успішність Ярослава Стецька та його рідного брата Омеляна, учнів 4 класу, під час навчання в Державній гімназії з українською мовою викладання, станом на 1924/1925 навчальний рік та записи про успішність Ярослава Стецька, учня 8 класу, станом на 1928/1929 навчальний рік.

Документи про Ярослава Стецька також можна віднайти у фонді Колекція документів і матеріалів про визвольні змагання Організації українських націоналістів – Української повстанської армії. Вони були передані на зберігання в Державний архів Тернопільської області громадським діячем Євгеном Чубатим.

Це зокрема, повідомлення про смерть матері Ярослава Стецька – Теодозії Стецько (Чубатої) від 26 жовтня 1956 року, повідомлення про смерть Ярослава Стецька в газеті «Шляхом перемоги» (Мюнхен) від 13 липня 1986 року та в газеті «Гомін України» (Торонто) від 16 липня 1986 року, телеграми-співчуття

дружині Ярослава Стецька (ксерокопії), випуск газети «Гомін України» (Торонто), присвячений пам'яті Голови Проводу ОУН Ярослава Стецька.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф.407, оп. 1, спр. 9, арк. 238, 258зв.
2. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 365, арк. 17зв.
3. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 386, арк. 180зв.
4. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 612, арк. 70.
5. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 613, арк. 10.
6. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 617, арк. 7.
7. ДАТО, ф.487, оп. 1, спр. 626, арк. 103,116,132зв.,146зв.,159,175зв.,194,212.
8. ДАТО, ф.р-3572, оп. 2, спр. 920, арк. 204.
9. ДАТО, ф.р-3572, оп. 2, спр. 921, арк. 143.
10. ДАТО, ф.р-3572, оп. 2, спр. 1221, арк. 16,48зв.
11. ДАТО, ф.р-3572, оп. 2, спр. 1222, арк. 60зв.,133зв.,135,140.
12. Баган, О. Ідея і чин Ярослава Стецька. Публіцистичний нарис. К., 2008. 164 с.
13. Великий українець із Тернопілля. Ярослав Стецько: життєвий шлях Провідника ОУН. Т., 2010. 176 с.

УДК 373.091.12.011.3-051:005.963](477.84),«1948»

Мартинів Марія Андріївна,
аспірантка Тернопільського національного
педагогічного університету
імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1948 р.)

Анотація. Аналізується організація і проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів у Тернопільській області влітку 1948 р. Досліджуються причини їх проведення у різних містах області, особливості викладання окремих курсів тощо.

Аналіз архівних матеріалів свідчить про відсутність пристосованого приміщення для проведення курсів підвищення кваліфікації освітян області на належному рівні. Зосереджено основну увагу на висвітленні нормативно-правових документів та лекційного змісту навчальної діяльності, викладацького складу, функціонування та становлення системи підвищення кваліфікації педагогів Тернопільської області тощо.

Ключові слова: Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів, підвищення кваліфікації, педагоги Тернопільської області, Тернопільський відділ народної освіти, Тернопільський обласний відділ народної освіти.

Аналіз архівних джерел свідчить про те, що у 1948 р. продовжувалася робота з педагогічними кадрами області на різних рівнях: від вихователів дошкільних закладів освіти – до інспекторів шкіл. Акцентувалася увага на контроль і звітність кожної відповідальної особи за рівень проведення курсів підвищення кваліфікації освітян області. У відповідності із наказом Тернопільського обласного відділу народної освіти (далі – ТОВНО) № 279 від 17 травня 1948 р. директором курсів перепідготовки керівних кадрів у Тернополі призначено А. П. Котка і дозволено йому розпоряджатися кредитами місячних курсів перепідготовки [1, арк. 57]. Хоча на документах він підписаний як директор Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації учителів (далі – ТІУКВ). Проте курси підвищення кваліфікації вчителів на 1948 р., проводилися в різних містах області: Тернополі, Збаражі, Бережанах Чорткові. Така обставина була вимушеним явищем у зв'язку із відсутністю пристосованого приміщення для ТІУКВ. А також, матеріалів в інституті з вивчення кращого досвіду вчителів шкіл, шкіл області мало [4, арк. 1].

Варто зауважити, що першочергово до проходження курсів при ТІУКВ залучали завідувачів районних відділів освіти (8 осіб), інспекторів шкіл районних та міських відділів освіти (47 осіб), завідувачів кабінетами (25 осіб), директорів середніх шкіл (34 особи) [1, арк. 47–51]. Окремо сформовано список районів, які мали відрядити завідувачів початковими школами на місячні курси перепідготовки до Бережан (204 особи) [1, арк. 52], до Збаража (114 осіб) [1, арк. 53]. Загалом, планувалося проходження курсів на літо 1948 р. для 318 завідувачів шкіл, 108 директорів семирічних шкіл, 20 директорів середніх шкіл, 10 завідувачів райміськвно, 50 інспекторів шкіл райвно, 20 завідувачів педагогічними кабінетами. Зокрема, завідувачі шкіл проходили курси в Збаражі і Бережанах при школі № 1, директори семирічних шкіл в Чорткові при школі

№ 1, директори середніх шкіл, завідувачі райміськвно, шкільні інспектори і завідувачі районних педагогічних кабінетів у Тернополі при школі № 1.

ТОВНО забезпечував педагогічний контингент заробітною платою на час перебування на курсах, перевезенням курсантів до місця їх проведення під керівництвом відповідального працівника апарату райміськвно. Списки завідувачів шкіл і директорів семирічних шкіл надсилалися до 25 травня 1948 р. до сектору кадрів ТОВНО і директору курсів. Завідувачі шкіл і директори семирічних шкіл мали забезпечити себе постільною білизною і харчуванням. Персональна відповідальність за організацію і проведення курсів у Збаражі покладалася на директора середньої школи і завідувача Збараським райвно. У Бережанах – на викладача педучилища М. Л. Осадчого і завідувача Бережанським райвно. У Чорткові на – завідувача Чортківським міськвно. У Тернополі на директора ТПУКВ А. П. Катка і завідувача міськвно Н. С. Карабаша [1, арк. 54].

Методичне керівництво курсами перепідготовки та контроль покладалося на І. К. Горкуна, заступника керівника ТОВНО і до 20 серпня його зобов'язували надіслати звіт про проведення курсів [1, арк. 56]. Враховуючи кількісні показники керівного складу народної освіти області, залученого до організації і проведення курсів, органи радянської влади доволі прискіпливо ставилися до контролю за їх проходженням.

Місячні курси завідувачів шкіл у Бережанах проводилися на підставі наказу Міністерства освіти № 699 від 29 квітня 1948 р. і наказу ТОВНО № 379 від 11 травня 1948 р. «Про покращення роботи шкіл відповідно підвищенні кваліфікації директорів та завідувачів шкіл».

Аналіз звіту проведення курсів у Бережанах упродовж 15 липня – 15 серпня поточного року свідчить, що їх основною метою було «...бездоганно працювати, виконуючи постанову ЦК ВКПб та ЦК КПбУ про покращення роботи шкіл...» [2, акр. 1]. У відповідності з перевітками 1947–1948 рр., згадуваний наказ мав покращити стан виховної та навчальної роботи педагогічних працівників, налагодити систему контролю за якістю освіти

області. Однак, незважаючи на контроль за організацією і проведенням курсів на рівні ТОВНО, причини їх різного географічного розташування зумовлювалося відсутністю належного приміщення у ТІУКВ, яке б вмістило значну кількість слухачів. Наприклад, навіть у 1949 р. його площа становила 35,25 м² [3, арк. 3], тому проведення курсів підвищення кваліфікації освітян поза межами інституту була вимушеною необхідністю.

Зокрема, у Бережанах, упродовж місяця на основі списків, надісланих ТОВНО, у 24 районах утворено шість груп слухачів по 30 осіб в кожній. Списки слухачів від районів надсилалися не завжди своєчасно, зазвичай, зазначалося лише прізвище, що ускладнювало процес підготовки. З метою централізованого контролю для формування списків курсантів, необхідно було заповнити певну форму для внесення даних кожного майбутнього слухача курсів із зазначенням короткої характеристики. Загалом до проходження курсів залучили 180 осіб. Про низький рівень виконання цього розпорядження свідчить той факт, що не усі райвно області надіслали інформацію про слухачів. Окремі райвно, такі, як Монастириське, Гримайлівське, Коропецьке, Пробіжанське відрядили лише 3-4 слухачі. Ті ж, які погодилися відправити педагогічних працівників, відкликали їх за виробничої необхідності [2, арк. 2–3], що свідчило про саботування зазначених курсів підвищення кваліфікації освітянами Тернопільської області. Окремо варто зауважити на тому, що деколи райвно скеровували на проходження курсів учителів, студентів заочної форми навчання (учителька Р. Штоколова). Для молодих педагогів ТОВНО не передбачало проходження зазначених курсів.

Власне організація і проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів була не на найкращому рівні. Так, курсантів забезпечували гуртожитком на 80 місць, хоча виділялося лише 10 ліжок, сніданком та вечерею. Електроенергія не подавалася, тому вони змушені були працювати при світлі каганців. Більшість педагогів наймала приватні помешкання. Незважаючи на побутові негаразди, відповідальні особи ТОВНО вели строгий облік відвідування і причини пропуску курсантами занять, за «...порушення порядку режиму на курсах,

порушники будуть каратися аж до виключення із курсів і про всякий не порядок з боку їх, буде повідомлено кожному завідувачу Районного ВНО і ОВНО, оскільки курси обласного значення» [2, арк. 5].

Загалом, ТОВНО констатувало, що курси підвищення кваліфікації, які проводилися у Бережанах успішно завершили 152 слухачі [2, арк. 14]. За нашими підрахунками, таких педагогів було 172. Зокрема, Гусятин – 4, Підгайці – 10, Золотий Потік – 5, Пробіжна – 4, Мельниця – 8, Скала-Подільська – 7, Чортків – 9, Бережани – 16, Золотники – 10, Монастириський – 5, Заліщики – 8, Товстенськ – 7, Підволочиськ – 11, Копичинці – 6, Білобожниця – 6, Теревовля – 7, Борщів – 7, Заложець – 4, Струсів – 4, Козівський – 11, Гримайлів – 2, Коропецький – 3, Бучач – 9, Скат – 9.

Чільне місце у проведенні курсів підвищення кваліфікації освітян області відігравав викладацький склад. Зауважуємо, що найважливішу роль посідали предмети ідеологічного впливу на освітянське середовище. Так, викладач історії Бережанського педагогічного училища П. Скотинанський (стаж роботи 20 років) читав «Вибрані розділи основ марксизму-ленінізму» (25 год.); викладач історії та географії Бережанського педагогічного училища І. Топорков (стаж роботи 2 роки) – «Постанови ЦКВКПб та ЦКБУ з ідеологічних питань і завдань школи» (10 год.); викладач педагогіки Бережанського педагогічного училища О. Мороз (стаж роботи 34 роки) – «Постанови партії та уряду про школу» (25 год.); інспектор шкіл А. Мошинський (стаж роботи 6 років) «Робота піонерської, комсомольської та учнівської організації», «Керівництво методичною роботою по підвищенню кваліфікації учителів», «Організація позакласної і позашкільної роботи з дітьми» (15 год.); викладач педагогіки Бережанського педагогічного училища І. Васильченко (стаж роботи 4 роки) – «Основи логіки» (10 год.); директор вечірньої середньої школи А. Клименко – «Планування та облік» (15 год.); викладач математики Бережанського педагогічного училища Л. Осадчин (стаж роботи 30 років) – «Аналіз уроку, як форма контролю і керівництва роботи вчителів» (15 год.) і «Методика арифметики» (10 год.); завідувач місцевого райвно, історик С. Бабій (стаж

роботи 12 років) – «Вивчення та популяризації кращого досвіду навчальної та виховної роботи вчителів», «Кращий досвід роботи директорів шкіл» (20 год.); викладач Бережанського педагогічного училища М. Огнистий (стаж роботи 12 років) – «Методика співів» (12 год.); викладач Бережанського педагогічного училища Й. Монстранський (стаж роботи 10 років) – «Каліграфія» (10 год.) [2, арк. 7–8].

Загальна кількість годин курсів підвищення кваліфікації педагогів становила 167 год., з них 75 год. відводилося на дисципліни суспільно-політичного скерування. Окрім того, що значна частина годин курсів підвищення кваліфікації відводилася на ідеологічне виховання педагогів області, окрема категорія курсантів не завжди встигала конспектувати матеріал з історії, розуміла його, особливо після того, коли замінили історика П. Скотинанського з 20-ти річним стажем роботи на молоду викладачку Випринцеву, без такого досвіду [2, арк. 9]. Фактично її низький рівень професіоналізму, нерозуміння курсу, призводило до того, що курсанти самостійно опрацьовували матеріал з історії.

Найскладніше було організувати підготовку слухачів до відповідних занять, адже місцева бібліотека школи не працювала довго. На вимогу райвно її відкривали до 23.00 год., курсанти користувалися її послугами. Як свідчить аналіз архівних матеріалів, певною проблемою було їх байдуже ставлення до своїх обов'язків. Доречно зауважити, що на загальних зборах слухачів ухвалено рішення про те, що після проходження курсів, вони отримають відповідні довідки з зазначенням переліку предметів, оцінок. Бували випадки, що за «...викладачем тягнеться цілий ряд слухачів і вимагають аби їх вдруге перепитали після заняття або на самому занятті, щоб одержати кращу оцінку» [2, арк. 10–13].

Все ж таки контроль за організацією і проведенням курсів підвищення кваліфікації педагогів області мав позитивні результати. Це стимулювало слухачів до відвідування занять й належної підготовки. Після завершення курсів не усі курсанти отримували довідки про проходження аналогічних

курсів у зв'язку з невиконанням навчального плану. З цього приводу Л. Осадчин, директор організації курсів у Бережанах, зауважував, що «...приходиться жаліти, що тільки увійшов в ритм і не вспів оглянутись, як треба закінчувати заняття. Місячні курси дають багато користі педагогам, але для завідуючих шкіл це дуже малий термін. Коли б була можливість, то бажано утворити трьохмісячні курси і щоб вони були постійно в одному визначеному місці. Такі курси можна устаткувати відповідною допоміжною літературою, лектурою, і всім необхідним, що потрібно для навчання і відпочинку. Надіюсь, моє маленьке побажання для будучих курсів дасть деяку користь» [2, арк. 18–19].

Таким чином, незважаючи на контроль за організацією і проведенням курсів підвищення кваліфікації учителів Тернопільської області влітку 1948 р. з боку ТОВНО, відсутність належного приміщення, устаткування, достатнього фінансування, саботування курсантами виконання навчального плану, констатуємо, що важливе місце посідали не лише дисципліни загальноосвітнього циклу, але передусім суспільно-політичного спрямування, які мали забезпечувати реалізацію радянської політики у сфері народної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 64.
2. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 19.
3. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 6.
4. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 6.

УДК 373.5.016

Мороз Ірина Володимирівна,
науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З РЕЧОВИМИ ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Процес навчання історії в основній школі без використання історичних джерел не є повноцінним, оскільки текст підручника чи розповідь вчителя – це

лише інтерпретація історичних подій. Зазначимо, що оптимальне використання історичних джерел у процесі навчання історії робить його більш осмисленим, сприяє розвитку в учнів історичного і критичного мислення.

Найдавнішими у складі джерельної бази історичної науки є речові джерела, тобто ті, що зберігають історичну інформацію про минуле у предметній формі й відображають передусім виробничу й творчу діяльність людей. До речових історичних джерел відносять матеріальні рештки діяльності людини чи змінене людською діяльністю природне середовище. Це насамперед місця проживання людей (стоянки, поселення, городища, міста), пам'ятки архітектури, кургани, могильники, храми, залишки жител, майстерень, знаряддя праці різних епох, предмети і речі домашнього вжитку, прикраси та ін.

За всієї багатоманітності речових джерел спільним для них є те, що вони хоча й віддзеркалюють розмаїття інформації про різні історичні епохи, мають однаковий тип її кодування. Скрізь носієм інформації виступають матеріальні речі та предмети [1]. Тому до речових джерел часто застосовують й іншу назву – пам'ятки матеріальної культури.

Речові джерела надзвичайно різноманітні й численні. Нерідко в них поєднуються ознаки декількох типів джерел, наприклад: власне речових, писемних, візуальних. Так, на деяких пам'ятках матеріальної культури збереглися написи та зображення. Зокрема, книга може розглядатися як писемне джерело, так і речове чи візуальне. Зображення є органічними елементами багатьох монументальних споруд (храмів), монет, медалей, печаток, ювелірних прикрас, посуду, дорогоцінної зброї, одягу тощо [1].

Специфіка викладання історії в основній школі передбачає використання в навчальному процесі не лише речових джерел, а їх зображень та історичних реконструкцій зроблених на основі їх вивчення істориками. Тобто їх можна аналізувати як на фото чи реконструкції, а також відвідавши музей чи сайт музею і переглянути як реальний експонат [2].

Вважаємо, що робота з історичними джерелами на уроках історії має здійснюватися системно, поступово ускладнюючи як самі джерела, так і

дослідницькі завдання до них – від коротких до більш складних джерел, від простих запитань до ускладнених. Дослідницьке завдання до історичного джерела має містити: 1) передбачуваний спосіб діяльності учня (*проаналізуйте, визначте, порівняйте, доведіть* тощо); 2) формулювання умови завдання; 3) джерела інформації (речове джерело або їх зображення, фонди музеїв) [3].

Робота з речовими історичними джерелами на уроках в основній школі передбачає насамперед їх аналіз. На початковому етапі у роботі з історичними джерелами доцільно використовувати алгоритми. Наприклад, аналіз знарядь праці можна зробити за таким алгоритмом [3]:

- Розгляньте зображені на ілюстрації знаряддя праці людини.
- Визначте, з якого матеріалу вони зроблені.
- Поміркуйте, яке їх призначення.
- Які висновки про розвиток суспільства (господарства, економіки)

можна зробити на основі зображених знарядь праці?

Втім слід пам'ятати, що це типові алгоритми, і залежно від особливостей джерела чи навчальної мети, алгоритм може змінюватися. Зокрема, при порівнянні знарядь праці, наприклад первісних людей, доцільні такі додаткові завдання:

- Порівняйте знаряддя праці неандертальця та кроманьйонця за складністю виготовлення.

- Які із зображених знарядь є складнішим за технікою виготовлення?

- Поміркуйте, що міг зробити неандерталець, використовуючи знаряддя №1.

- Поміркуйте, що міг зробити кроманьйонець, використовуючи знаряддя №3.

- Які висновки про заняття неандертальців та кроманьйонців можна зробити на основі зображених знарядь праці?

Для аналізу речових предметів побуту доцільно запропонувати учня такий алгоритм:

- Розгляньте зображені на малюнку предмети побуту.
- Визначте, як їх використовували в повсякденному житті.
- З якого матеріалу вони виготовлені?
- Як називається вид ремесла, що з ними пов'язаний?
- До якого історичного періоду відносяться ці предмети побуту?
- До історії якої країни належать ці предмети вжитку?

Значна увага в навчальній програмі й підручниках історії приділена питанням розвитку архітектури та мистецтва. Це обумовлено тим, що пам'ятки архітектури та мистецькі твори є «свідками» багатьох історичних подій. Аналіз цих пам'яток дозволяє візуалізувати для учнів історію, сформувані в них образне уявлення про певну історичну епоху чи конкретну країну. Пам'ятки мистецтва та архітектури відображають не лише певні мистецькі стилі та естетичні смаки, які були в тогочасному суспільстві, а й певний рівень розвитку виробничих технологій, конкретні суспільні явища, історичні тенденції [2].

Характеризуючи пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, учні можуть застосовувати такий алгоритм [3]:

- Хто є автором (архітектором) цієї пам'ятки? Яка її назва?
- До якого історичного періоду належить пам'ятка архітектури (чи мистецтва)?
- Як у пам'ятці втілено особливості історичного періоду (чи події), естетичні вподобання людей певної історичної епохи?
- Опишіть вигляд пам'ятки (якщо це споруда то - ззовні та всередині). У якому стилі її створено? Які характерні ознаки цього стилю?
- Як склалася доля історичної пам'ятки (збереглася неушкодженою, реставрована, відновлена; збереглася у вигляді копії).
- У чому історична та мистецька цінність пам'ятки?
- Що вразило Вас в цій пам'ятці найбільше?

Безперечно, що завдання до ілюстрації (наприклад в підручнику) не буде містити цілого алгоритму, бо в цьому нема потреби і він займає занадто багато місця, також відволікає увагу від основного завдання. Учням варто пояснити,

що такий алгоритм використовується зазвичай впродовж аналізу історичного джерела з метою отримання нової інформації та для критичного аналізу джерела. Якщо до джерела поставлене конкретне завдання, учні мають проаналізувати джерело за алгоритмом і дати відповідь на це завдання [2].

Отже, використання й опрацювання в освітньому процесі різноманітних історичних джерел дає змогу учням оволодіти методами історичного пізнання, сприяє формуванню в учнів умінь критичного аналізу інформації, історичного мислення в цілому. Під час організації роботи з джерелом варто орієнтуватися на активні та інтерактивні прийоми навчання – це робить навчання дієвим, продуктивним та цікавим для учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калакура Я. С., Головка С. В., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф., Корольов Б. І., Палієнко М. Г. Київ, Україна: Либідь, 2002. С. 488.
2. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. С. 186.
3. Мороз П. В. Робота з історичними джерелами як засіб формування дослідницької компетентності академічно здібних учнів. *Теорія і практика моделювання інноваційного розвитку профільного закладу загальної середньої освіти технічної спрямованості для академічно здібних учнів*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, Україна: Педагогічна думка, 2020. С. 54–56.

УДК 373.5.016

Мороз Петро Володимирович,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Ключові слова: статистичні матеріали, історичне джерело, дослідницьке навчання.

Статистичні джерела відіграють велике значення для вивчення та дослідження історії, оскільки містять досить точні дані про явища та процеси,

що відбувалися в суспільстві в той чи інший історичний період. Недарма стверджують, що статистичні дані – це немов дзеркало соціально-економічного розвитку країни чи певного регіону [4].

Історія розвитку статистики сягає сивої давнини. Її виникнення пов'язують із процесом появи найдавніших держав. Адже для ефективного управління державою виникає необхідність мати в своєму розпорядженні чималу кількість різноманітних показників, таких як чисельність та склад населення (вік, соціальний та майновий стан, стать), стан економіки та торгівлі, наявність коштів у державній скарбниці, кількість та розміри земельних наділів, обсяги зібраного врожаю, стан війська тощо [2].

Статистика як наука використовує, систематизує та узагальнює інформацію про певні види людської діяльності. Сам термін «статистика» походить від латинського слова «status», що означає положення, стан явищ. Від кореня цього латинського слова виникли слова «stato» (державна), «statista» (статистик, знавець держави), «statistik» (статистика – певна сума знань, зведень про державу) [5].

Відповідно до крилатого вислову німецького історика, публіциста і статистика Августа-Людвіга фон Шльоцера (1735-1809), «статистика – це нерухома історія, історія – це статистика в русі» [1, с. 93]. Втім зазначимо, що під статистикою тоді розумілося «державознавство» («Staatswissenschaft»), а її завданням, на думку Шльоцера, було збирання та опис «державних достопамятностей», тобто емпіричних фактів.

Нині термін «статистика» використовують у декількох значеннях:

- 1) це дані, які характеризують масові суспільні явища;
- 2) процес збирання, зберігання і оброблення даних про масові суспільні явища, тобто галузь практичної діяльності, спрямованої на одержання, оброблення, аналіз і видання масових даних про явища і процеси суспільного життя;
- 3) це наука, яка вивчає величину, розміри й кількісну сторону масових суспільних явищ та процесів у нерозривному зв'язку з якісною стороною цих

явищ, з їх соціально-економічним змістом [5].

За своїм змістом і залежно від галузі, де вона застосовується, статистика поділяється на різні види: економічна, демографічна, соціальна, адміністративна, військова, торговельна тощо. Варто зазначити, що кожен із видів статистичних джерел має свої характерні риси та особливості. Так соціальна статистика вивчає такі кількісні та якісні показники суспільного життя як соціальна структура і склад населення країни, рівень його освіти і культури, стан здоров'я і медичного обслуговування, зайнятість населення, рівень реальних доходів, споживання матеріальних благ і послуг, житлово-комунальні й побутові умови, умови праці та відпочинку тощо. Економічна статистика досліджує кількісну сторону масових суспільних явищ і процесів у сфері матеріального виробництва з метою виявлення тенденцій і закономірностей їх розвитку. Таким чином, застосування статистичних методів дозволяє виявити закономірності й тенденції розвитку соціально-економічних явищ і процесів як на рівні держави, так і на рівні регіонів [5].

Статистичні джерела вважаються точним інструментом дослідження конкретних історичних явищ та процесів. Їх доцільно використовувати на уроці історії під час вивчення соціально-економічного розвитку країн, рівня життя різних верств населення, для порівняльної характеристики розвитку різних держав у той чи інший історичний період. Як наочність при роботі з цифровим матеріалом в освітньому процесі використовуються статистичні таблиці, графіки, діаграми (кругові та стовпчикові) [4].

Зауважимо, що джерела із статистичними даними є тим навчальним ресурсом, який дає змогу реалізувати компетентнісний потенціал історії як навчального предмета (за ключовими компетентностями). У цьому випадку йдеться про математичну та інформаційно-цифрову компетентності, зокрема такі вміння, що передбачені навчальною програмою з історії, як: оперувати цифровими даними, математичними поняттями для пізнання і пояснення минулого й сучасних суспільних подій, явищ і процесів; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема

тощо); будувати логічні ланцюжки подій, вчинків; використовувати статистичні матеріали у вивченні історії [4].

Як зазначає Ю. Малієнко [3], вивчення не надто яскравих для учнів соціально-економічних процесів можна організувати як дослідження статистичних даних, що дасть змогу учням прослідкувати динаміку відповідних тенденцій. На думку науковиці, важливо ознайомити учнів із загальними рекомендаціями для роботи зі статичною інформацією. Зокрема, в процесі навчання історії варто використовувати завдання до статистичних матеріалів різних типів на зразок:

- Ознайомтеся з даними, наведеними у статистичних таблицях, діаграмах тощо.
- Визначте основні параметри, показники, якими користувалися дослідники (історики, економісти, соціологи та ін.) впродовж складання статистичної інформації, прокоментуйте її основний зміст.
- Визначте тенденції суспільного розвитку, що відображають таблиці, діаграми, поясніть, як зазначені зміни впливали на життя людини.
- Спрогнозуйте, для аналізу яких процесів можна використовувати відповідні статистичні дані [3].

Отже, статистична інформація відігравала важливу роль в суспільстві, адже без достовірних даних неможливо було ефективно управляти державою. Для історика статистичні матеріали є цінним і досить точним історичним джерелом, дослідження яких дає змогу більш повно висвітлити певний історичний процес чи явище. У методиці статистичні документи найбільш часто використовують під час вивчення соціально-економічних питань. Однак слід пам'ятати, що статистичні дані, як і будь-яке джерело, можуть давати неповну, однобічну, навіть сфальсифіковану інформацію. Тому статистичні матеріали варто розглядати сукупно з іншими джерелами, звертаючи увагу на достовірність даних. Необхідно також враховувати, хто, коли і де укладав інформацію, з якою метою, з яких джерел походять використані дані та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Schlözer A. L. Allgemeine Statistik. Theorie der Statistik: Nebst Ideen über das Studium der Politik überhaupt. Hf.1. Einleitung. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1804. 150 S. 97.
2. Захожай В. Б., Федорченко В. С. Теорія статистики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2006. 264 с.
3. Малієнко Ю. Б. Формування інформаційної компетентності дев'ятикласників на уроках історії. *Історія України. Всесвітня історія. Правознавство* : методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5–9-х класів ЗНЗ; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. Київ: УОВЦ «Оріон», 2017. С. 99–102.
4. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. С. 186.
5. Опря А. Т. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань): навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.

УДК 004.7

Мочук Оксана Богданівна,
методист центру інформатики, ІКТ та
дистанційної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від соціальних мереж – до онлайн-банкінгу: сьогодні Інтернет проник у наше життя і діяльність. Окрім комп'ютерів та ноутбуків, ми підключаємо до Інтернету все – мобільні телефони, планшети, холодильники, телевізори й багато інших портативних пристроїв. Саме тому дуже важливо знати якомога більше про безпеку у Всесвітній мережі. Необхідно віднайти правильні способи захисту нашого приватного життя, коли ми перебуваємо онлайн.

Багато хто думає, що безпека в Інтернеті – це ілюзія, і бути захищеним зараз неможливо, адже вебсайти збирають конфіденційну інформацію так тонко, що ми навіть не знаємо що саме їм відомо. Це, можливо, й так, але ця невпевненість – ще одна причина, щоб зберегти свою приватність та уникнути витоку персональних даних в Інтернет.

Щоб бути більш захищеним коли займаємося серфінгом в Інеті, крім того, що не показувати свої паролі, або не надавати забагато особистої інформації необхідно:

1) Оберіть найбільш прийнятний спосіб технічного захисту: від регулярно поновлюваного антивірусу до спеціального програмного забезпечення на своєму ПК.

2) Обов'язково перевіряти назву сайту в адресному рядку браузера, наприклад www.google.com.ua, а не www.goolge.com.ua.

Не вводити персональну інформацію (логін, пароль, номер телефону чи платіжної карти) на запити неперевірених сайтів. Вводити дані з платіжних карток чи паролі від них можна лише на сайтах зі значком «замочка» в адресному рядку. Таке з'єднання вважається захищеним, а ваші дані не потраплять до рук сторонніх осіб.

Використовувати безпечний пароль – це перша гарантія того, що ваша особиста інформація перебуває під надійним «замком». Адже паролі мають бути складними (букви й цифри, великі й малі, не менше ніж 8 символів), до різних ресурсів відмінні та не подібні й не мають містити особистих даних (наприклад, прізвище чи дату народження). Паролі до важливих ресурсів (електронна пошта, сторінка в соціальній мережі) потрібно змінювати хоча б раз у 3 місяці. Якщо ж у вас багато паролів до різних ресурсів записуйте їх або використовуйте програми зберігання паролів, наприклад, KeePass. Для надійнішого захисту використовуйте двох факторну автентифікацію, де це можливо!

Не реагувати на фішингові повідомлення, які приходять на електронну пошту і спонукають до негайних дій, не залишаючи часу на роздуми. Шахрайські повідомлення найчастіше надходять від імені відомих брендів, знайомих, друзів чи банків та впливають на емоційне сприйняття інформації. Вони можуть: викликати тривогу за стан своїх банківських рахунків; обіцяти грошові вигоди з докладанням мінімальних зусиль (лотереї, повідомлення про можливий неочікуваний спадок тощо); пропонувати фінансові угоди з

неймовірно вигідними умовами; закликати до пожертв після новин про стихійні лиха чи ще щось або ж звертатися до вашого милосердя, пропонуючи допомогти хворим дітям. Фішинг може використовувати не лише розсилку листів на електронні адреси, але й онлайн-оголошення, результати пошукових систем, імітацію «впливаючих» вікон із системними повідомленнями, смс-повідомлення розповсюдження інформації у соціальних мережах. Саме тому не натискайте на подібні оголошення. Перевірте їх. Задля простої й швидкої перевірки – рідним чи друзям можна зателефонувати, благодійні фонди чи банки мають офіційні контакти, через які можна уточнити будь-яку інформацію, а якщо листи від незнайомих вам осіб чи джерел – просто ігнорувати її.

Так, все вищезазначене насправді є важливим, проте враховуючи постійне масштабування інформаційних технологій майже в геометричній прогресії таких рекомендацій вже недостатньо. На сьогодні перелічені вище стандартні рекомендації можуть бути корисними лише для фізичних осіб як поодиноких елементів чи простих користувачів ПК, які контактують з іншим світом, але їхня інформаційна інфраструктура не виходить за межі одного телефона, комп'ютера та принтера. Зовсім інша розмова, коли в компанії використовується 5, 10 або 20 комп'ютерів.

З моменту появи Інтернету протягом багатьох років про нас накопичувалися гігабайти даних. Якщо до появи технологій Big data було незрозуміло, що робити з такою інформацією, то тепер люди навчили технологію збирати та аналізувати всі ці дані. Таким чином, компанії, які можуть дозволити собі обчислення таких масивів інформації, збирають на вас таку собі «справу». Історія ваших запитів у Google, переміщення, уподобання, переглянуті відео та перечитані новини – все це опрацьовується, зберігається та використовується для рекламування саме тих продуктів, які ви скоріш за все купите. Не вірите? Запитайте в Інтернеті: «Що про мене знає Google?». Навіть трошки іронічно, що питати ви це будете саме у Google. Це інформація, яку ми залишаємо замість плати за використання сервісів (наприклад, тієї ж пошукової

системи Google (чи будь-якої іншої) або навігатора). Проте більшу кількість інформації ми залишаємо в мережі добровільно та навіть із задоволенням. Фото в Instagram, Facebook, позначення геоданих та згадка про друзів на фотографіях дозволяє зрозуміти, де ви знаходитесь, з ким любите відпочивати, в яких місцях тощо.

Майже кожний мобільний додаток збирає та зберігає величезну кількість інформації про нас. До того ж ми дозволяємо це робити. Пам'ятаєте галочку, яку ми з вами вже автоматично ставимо навпроти «умови використання», щоб якнайшвидше перейти до користування додатком? Так, саме цією галочкою, ви дозволяєте зберігати, обробляти, використовувати та, можливо, навіть передавати вашу особисту інформацію.

Нещодавно в газеті The Guardian була опублікована стаття «I asked Tinder for my data. It sent me ... of my deepest, darkest secrets». Користувачка мобільного додатку Tinder звернулася із запитом до компанії з вимогою надати персональну інформацію про неї, що зберігається в компанії (на це має право кожен громадянин європейського союзу, відповідно до закону про захист інформації). Tinder на запит користувача відправив 800 сторінок персональної інформації, яка збиралася протягом 4-х років!

За словами авторки Джудит Дюпортейл, вона відчувала справжній сором за те, що вона там побачила: 800 сторінок листування з усіма користувачами, аналіз усіх вподобань, що вона поставила в Tinder, Facebook, Instagram (це були пов'язані акаунти), повний аналіз чоловіків, які б могли їй сподобатися та багато іншого. Це ще нічого, існує думка, що Facebook може пред'явити вам тисячі таких сторінок.

Вся зібрана інформація використовується для формування та пропозиції для вас тих матеріалів, які вас зацікавлять. Окрім цього, така інформація впливає на те, які вакансії вам будуть доступні у LinkedIn та, взагалі, чи приймуть вас на роботу. HR-директори та керівництво дуже пильні до ваших сторінок у соціальних мережах.

Таке поняття як «приватність» повільно, але впевнено розчиняється. Все більше вашої приватної інформації стає публічною. Ваш телефон можна сприймати як передавач, який зчитує та фіксує всі ваші рухи, які можуть використовувати, наприклад, силові структури. Нагадаю, все це абсолютно законно, адже ви поставили галочку та натиснули «прийняти».

Далі всіх у питанні контролю та збору інформації пішов Китай, де в тестовому режимі працює Система Соціального Рейтингу. Працює вона таким чином: кожен громадян має унікальний ідентифікатор, прив'язаний до його паспорта. Єдина централізована система отримує інформацію від органів державної влади (як ви сплачуєте квартплату, чи маєте судові справи, адміністративні правопорушення, чи сплачуєте податки, як сплачуєте відсотки за кредитом), взаємодіє з громадськістю (оплата паркування, успішність у навчанні, громадська активність тощо) та відстежує активність в Інтернеті (що ви купуєте, які сайти відвідуєте, які коментарі залишаєте). Також активно заохочуються доноси громадян один на одного.

Отже, система отримує інформацію про громадянина за майже 160 тис. параметрами та більше ніж зі 142 закладів. Після збору інформації система її аналізує та додає або віднімає бали від соціального рейтингу громадянина. Якщо у вас високий рейтинг, вам нададуть кредит на більшу суму та з меншими річними відсотками, запропонують знижку на авіаквитки, дозволять подавати до органів державної влади не повний пакет документів або дозволять взяти на прокат велосипед без застави. Якщо ж у вас низький рейтинг, вам відмовлять у кредиті взагалі, заборонять працювати на державній службі, перестануть продавати квитки на кращі місця у поїзді чи літаку тощо.

На кожного громадянина влада Китаю збирає терабайти інформації. Таким чином уповноважені посадові особи знають про своїх громадян більше, ніж самі китайці та їхні найближчі люди. Для юридичних осіб діє така ж система контролю. Проте якщо для юридичних осіб умови збільшення чи зменшення соціального кредиту чітко встановлені, то для фізичних осіб відсутні конкретно визначені критерії підвищення чи зниження рейтингу.

Повернемося з Китаю на батьківщину. Що ж у нас? Нічого подібного. Максимальний рівень інформаційного контролю в Україні – це сторічна технологія прослуховування телефонів. Хоча прослуховуванням це назвати не можна, скоріше витребуванням вже наявної інформації в оператора під час негласних слідчих дій. Також існують обшуки. В Україні дуже люблять обшуки: спочатку вилучити всі комп'ютери, сервери та накопичувачі, а потім вже розбиратися, що потрібно, а що ні.

Ми живемо у цифровому столітті, тому інформація – найцінніший товар. Особиста приватна інформація у будь-якому випадку буде просочуватися в Інтернет. Окремо фізичним особам було б дуже важко захищати свою інформацію в Інтернеті, тому ми довіряємо найважливіші дані великим корпораціям, які мають ресурси для зберігання та захисту такої інформації. Кожна велика інтернет-компанія, яка володіє та зберігає інформацію про вас, має величезні відділи для її обробки й захисту.

Підсумовуючи, можна сказати, що наші з вами цифрові копії знаходяться на долоні віртуального світу. Це той світ, де студент КПІ на другому році навчання може дізнатися про вас більше, ніж ваш чоловік або дружина. Таку можливість частково ми самі йому надаємо. Це той світ, де персональні дані – товар (кожному, мабуть, приходили СМС з номерами таксі, варто лише один раз потрапити в цю базу даних і вже ніколи не спекатися набридливої реклами). Той світ, де рекрутери спочатку дивляться сторінку претендента у Facebook, а потім резюме.

Проте, пригадайте, що ми не в Китаї, великі корпорації відповідальні за ваші персональні дані, а за пост у Facebook в нашій країні вас не посадять за грати й ваша інформаційна безпека – у ваших руках. Якщо інформація про вас чи вашу роботу, що знаходиться та обертається в Інтернеті, має велику цінність, тому не пошкодуйте часу та ресурсів на побудову власної стратегії інформаційної безпеки або найміть тих, хто зможе зробити це за вас. Однак у такому випадку необхідно приділити достатньо уваги врегулюванню договірних відносин із зовнішніми спеціалістами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпека дітей в інтернеті. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>.
2. Безпека в Інтернеті: що потрібно знати URL: <https://pon.org.ua/novyny/5427-bezpeka-v-internet-scho-potrбно-znati.html>
3. Бугайова Н. М. Ризики сучасних комп'ютерних технологій: ігрова залежність. *Інформаційні технології в наукових дослідженнях навчальному процесі*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луганськ, 14–16 листопада 2006 р. Т. 1. Луганськ, 2006.
4. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі : навчально-методичний посібник. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19667245.pdf>.
5. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі : посібник для батьків. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/internet_safety_dl/children_internet.pdf_
6. Інтернет-безпека.
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0>
7. Солодка О. М. Пріоритети удосконалення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. № 3(15)/2015. С. 36–41. URL: <http://ippi.org.ua/yudkova-kv-riven-informatsiinogo-imunitetu-yak-skladova-chastina-pravovoi-modeli-informatsiinoi-bezp>.

УДК 37.034

Мудрик Лілія Євгенівна,
методист центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА Я. КОРЧАКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

На сучасному етапі розвитку суспільства найважливішим завданням виступає духовно-моральне виховання особистості. Сьогодні нашій країні потрібен потужний потенціал високодуховної молоді, яка приносила б реальну користь власній державі. Зміни у різних сферах суспільного життя тісно пов'язані з духовною культурою та ціннісними орієнтаціями особистості.

Я. Корчак та В. Сухомлинський є видатними представниками світової педагогіки гуманізму. Вивчення та аналіз їх теоретичних поглядів, педагогічного досвіду сприяє пошуку орієнтирів, варіантів вибору шляхів реалізації гуманістичних ідей в освітній практиці.

Януш Корчак і Василь Сухомлинський створили авторські педагогічні системи, які набули популярності далеко за межами Польщі й України [1]. Видатні педагоги ХХ сторіччя вважають індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей найціннішими у людській особистості. Тому саме на положенні про самоцінність майбутньої людини, її праві на свободу та гідність, визнанні абсолютного значення дитинства у формуванні особистості ґрунтується гуманізм їхніх педагогічних систем [4].

Педагогічним кредо Януша Корчака було – любов до дітей, повага до особистості дитини, тендітне ставлення до її серця. Педагог неодноразово говорить про важливість розуміння духовного світу дитини, «досягти її поваги та довір'я, коли він повірить нам, тоді загадок і помилок стане менше» [4]. Сухомлинський продовжує свого попередника: «Справжній педагог не може не враховувати того, що дитяче сприйняття світу, дитяча емоційність та моральна реакція на оточуючу дійсність відрізняється своєрідною ясністю, тонкістю, безпосередністю» [4].

Уміння піднятися до духовного світу дитини, подивитися на своїх вихованців, на оточуючий світ очима дітей, оволодіти таємницями перевтілення, знайти в серці дитини її струну і «настроїтися самому на тон цієї струни» – характеризує справжнього майстра педагогічної ниви, слова якого знаходять відгук у серцях дітей.

Папа Іоанн Павло II назвав Корчака «найбільшим моральним авторитетом ХХ століття» [5].

Корчак вчив ніколи не нехтувати повсякденними дрібними справами, незначними зусиллями волі і розуму; вчив прощати. Він відмічав три стадії духовного розвитку: набуття віри, усвідомлення батьківщини, виховання любові до людини – і на його думку при проходженні цих трьох стадій кожною людиною – це є шлях до кращого суспільного ладу.

Збірка «На самоті з Богом. Молитви тих, котрі не моляться», створеної у 1920-х – це близько двадцяти поезій у прозі, у яких педагог і письменник, а

радше дбайливий садівник у винограднику людства, перевтілюється то в бунтівника, то в старого, то в легковажну жінку, то в хлопчину – у пошукові Того, хто є Батьком для всіх. «Таємничі нашепти душі, що вона їх сама собі повідає, нанизав я на сюжети молитов. Знаю, що всяке творіння мусить собою до Бога й від Бога до себе увесь світ пронизати. Знаю. І від того маю я певність: Ти мені допоможеш, Боже», – така коротенька передмова Корчака до цієї збірки [2].

Януш Корчак був впевнений, що діти потребують контактів з Богом, особливо ті, в кого було важке життя. У сиротинці педагог домігся створення кімнати тиші, в якій діти могли побути недовго самі. Варто згадати слова Корчака, в яких відображена вся глибина його мудрості: «Ми не даємо вам Бога, бо кожен має сам знайти його у своїй душі. Не даємо Батьківщини, бо її ви маєте надбати працею свого серця і розуму. Не даємо любові до людини, бо немає любові без прощення, а прощення є тяжкою працею, і кожен має взяти її на себе. Ми даємо вам одне – даємо прагнення до кращого життя, якого немає, але яке колись буде, до життя по правді та справедливості. І, можливо, це прагнення приведе вас до Бога, Батьківщини та Любові». Ці слова Януш Корчак сказав дітям, прощаючись із ними перед тим, як піти на війну в 1919 році.

У передмові до своєї книги «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський пише про те, як знайомство з творами Януша Корчака «Коли я знову стану маленьким» і «Як любити дитину» розкрило перед ним світ людини, яка всю себе до останку віддала дітям: «Життя Януша Корчака, його подвиг вражаючої моральної сили й чистоти послужили мені натхненням. Я зрозумів: щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддавати їм своє серце» [6].

Одне із головних завдань виховання полягає в тому, щоб дитина «серцем відчувала, що навколо неї є люди, які потребують допомоги, турботи, ласки, сердечності, співчуття» [6].

Вагому роль у духовному житті дитини В. Сухомлинський відводив рідній мові, наголошуючи, що вона є духовним багатством народу. Вже з перший днів спілкування з майбутніми учнями відкривав їм багатство й красу

рідного слова. Слово він вважав могутнім засобом формування духовного світу, загальної культури та інтелекту дитини. Його вихованці писали казки, вірші, оповідання, розкриваючи красу душі та долучаючись до чарівного світу слова.

Проведений аналіз доводить, що хоча Я. Корчак і В. Сухомлинський жили і працювали в різний час, у різних соціальних умовах, національних традиціях, що залишило свій відбиток у мисленні та діях педагогів, у їх педагогічних поглядах прослідковується багато спільного, у глибшому підтексті їх педагогічних технологій зустрічається багато точок зіткнення. Обидва педагоги належать до одного напрямку гуманістичної педагогіки – «педагогіки серця». Я. Корчак працював у дитячих будинках інтернатного типу, в яких втілював гуманістичне виховання, створюючи умови для цілісного розвитку творчих сил кожної дитини. Школа В. Сухомлинського – сільська загальноосвітня середня школа, що була орієнтована на ідеї гуманізму, людяності, доброго ставлення до дітей, створення умов для індивідуально-творчого розвитку особистості в процесі співпраці. Педагогічні ідеї та діяльність педагогів були спрямовані на формування духовного світу особистості на засадах загальнолюдських і національних духовних цінностей. Не випадково одним із пріоритетних напрямів вважали гармонійний розумовий, інтелектуальний, моральний, духовний розвиток особистості.

Таким чином ми бачимо, що педагогічні надбання Януша Корчака та Василя Сухомлинського були, є і будуть актуальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кушнір В. М. Януш Корчак та Василь Сухомлинський: дві постаті гуманістичної педагогіки : монографія / В. М. Кушнір; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 182 с.
2. Нова українська школа.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення :12.06.2022).
3. Олександр Клименко. Януш Корчак : творчість = життя URL: <https://www.volynnews.com/blogs/oleksandr-klymenko/yanush-korchak-tvorchist--jittya/> (дата звернення : 12.06.2022).
4. Світлана Денисюк. Велетні педагогіки гуманізму. Порівняльний аналіз педагогічних концепцій А. Макаренка, В. Сухомлинського і Я. Корчака .Prace Naukowe. Pedagogika 8-9-10, 483-491

5. Сергій Черепанов. Імені великого захисника дітей. URL: https://zn.ua/ukr/personalities/imeni-velikogo-zahisnika-ditey_.html (дата звернення : 12.06.2022).

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 2. / за ред. В. Сухомлинського. К. : Рад школа, 1976. 670 с.

УДК 378.14

М'ялковська Ольга Ярославівна,
методист лабораторії STEM-освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА STEM-ОСВІТИ

Анотація. В тезах висвітлені окремі питання професійної компетентності педагога як важливої складової для реалізації основних напрямків STEM-освіти.

Ключові слова: Професійна компетентність, STEM-освіта, педагог.

Освіта, як система і цілеспрямований процес в останні роки зазнає суттєвої трансформації в усіх країнах світу. Зміни, які відбуваються у системі освіти України, проявляються в різних напрямках, формах, сферах діяльності. Забезпечення якісної освіти та побудова ефективної системи освіти в значній мірі залежить від професійної компетентності педагога.

Професійна компетентність вчителя – поняття динамічне, багатогранне й багатоаспектне, його зміст змінюється у відповідності із процесами, що відбуваються у суспільстві й освіті [1].

Останнім часом в освітньому просторі України набирає позитивної динаміки тренд STEM-освіта, яка охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Тому комплекс компетентностей педагога повинен ефективно відображатися у напрямках STEM-освіти, нових інтерактивних ідеях змісту природничо-математичних дисциплін.

Оскільки акронім STEM об'єднує всі природничо-математичні науки, інженерію в одне ціле, завдання компетентнісного педагога ефективно трансформувати STEM-освіту в освітній процес, який ґрунтується на інтеграції знань, кооперації умінь та залучення великої кількості ресурсів.

Під професійною компетентністю педагога доцільно розуміти особистісні можливості педагога, які дозволяють йому самостійно і якісно реалізовувати цілі освітнього процесу для ефективного впровадження складових STEM-освіти, зазначених у Концепції «Нова українська школа» та Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Знання педагогічної теорії, вміння застосовувати її у освітній діяльності, єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення інноваційних змін є визначальним спектром компонентів STEM-освіти.

Дослідник В. Кричевський визначає професійну компетентність як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [3, с. 67].

Для розв'язання педагогічних завдань із впровадження складових STEM-освіти компетентнісний педагог має володіти вміннями: прогностичними, проєктивними, рефлексивними, інформаційними, розвивальними, комунікативними, перцептивними.

Розвиток STEM-освіти повинен здійснюватися через залучення ресурсів та співробітництво у процесі навчання й викладання між шкільними колективами і зовнішніми учасниками, такими, як заклади вищої освіти, академічні наукові установи, науково-дослідні лабораторії, підприємства, бізнес-структури, громадські та інші організації. Особлива увага приділяється співробітництву фахівців різного профілю у розробці спеціального середовища навчання з використанням ІКТ [4].

Якість впровадження STEM-освіти в значній мірі залежить від професійної компетентності педагогічних працівників. Наскільки педагоги ефективно і якісно використовують нові ідеї, підходи, методи, принципи, засоби навчання з акцентом на ключові напрями для реалізації STEM-освіти.

Професійну компетентність потрібно постійно розвивати й удосконалювати. Тому з метою результативного розвитку напрямів STEM-освіти першочерговими завданнями є підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; розширення мережі регіональних STEM-центрів/лабораторій; створення інформаційної бази розвитку STEM-освіти в регіоні.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. На думку А. С. Макаренка, педагогічна майстерність – це знання особливостей педагогічного процесу, уміння його побудувати і привести у рух [5].

У Концепції природничо-математичної освіти (STEM-освіти) зазначається, що вища/професійна – має на меті становлення фахівців різних STEM-професій на базі закладів вищої освіти, а також підвищення професійної майстерності педагогічних працівників щодо впровадження нових технологій навчання, зокрема викладання STEM-курсів; впровадження, реалізації STEM-проектів [2].

Для забезпечення належної якості природничо-математичної освіти (STEM-освіти) в сфері загальної середньої освіти необхідним компонентом є підвищення рівня професійної компетентності вчителів. Професійній компетенції педагогічних працівників сприяє участь у різноманітних методичних заходах регіонального, всеукраїнського, міжнародного рівнів, науково-практичні конференції, семінари, вебінари, фестивалі, конкурси тощо. Відділ STEM-освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», видавництво «Видавничий дім «Освіта», ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» реалізували соціальний інноваційний освітній проєкт «Web-STEM-школа» на платформі Українського проєкту «Якість освіти». Це є нові ресурсні

можливості для навчання, спілкування, обміну та вивчення найкращого вітчизняного і зарубіжного досвіду, знайомство з новаторами сучасної освіти.

Впроваджуючи Концепцію «Нова українська школа», в основу якої покладено компетентнісний підхід, на педагогічного працівника покладаються нові повноваження щодо векторів STEM-освіти: інтеграція, міждисциплінарність, трансдисциплінарність, проєктна діяльність, навчання впродовж життя, формування навичок XXI століття, формування іншомовної, цифрової та інших компетентностей НУШ, застосування системи BYOD, використання інноваційних технологій, підготовка до реального життя, обізнаність і самовираження в культурі (STEM+Art = STEAM) тощо.

Професійні стандарти «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначив чіткі орієнтири професійного розвитку педагога. Так, до переліку професійних компетентностей увійшли:

- мовно-комунікативна;
- предметно-методична;
- інформаційно-цифрова;
- психологічна;
- емоційно-етична;
- педагогічне партнерство;
- інклюзивна;
- здоров'язберезувальна;
- проєктувальна;
- прогностична;
- організаційна;
- оцінювально-аналітична;
- інноваційна;
- рефлексивна;

Нормативний перелік професійних компетентностей дає широкий спектр можливостей для реалізації основних положень Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти).

Реалізація STEM-освіти вимагає від науково-педагогічних та педагогічних працівників активно використовувати новітні педагогічні підходи до викладання й оцінювання, інноваційні практики міждисциплінарного навчання, методи та засоби навчання з акцентом на розвиток дослідницьких та інноваційних компетенцій, брати участь у розробленні спільних навчальних STEM-програм та їх креативного контенту. Саме у зв'язку з цим, посилена увага, як зазначалось вище, приділяється здійсненню якісної підготовки вчителів, реалізації довгострокових ініціатив щодо їх професійного розвитку [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція «Нова українська школа» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>
3. Моральна готовність, спроможність та потреба жити за традиційними моральними нормами. Ш. Амонашвілі, С. Висоцька, М. Коломієць, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.;
4. URL: https://pidru4niki.com/14681025/pedagogika/profesiyna_kompetentnist
5. URL: https://pidru4niki.com/14681025/pedagogika/profesiyna_kompetentnist
6. URL: <https://drive.google.com/file/d/0b3m2tqbm0apkekwtzfdhwxjuodg/view>
7. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-seredn>

УДК 373.2

Ніколаєнко Лариса Іванівна,

кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчально-методичної роботи комунального закладу Сумський Палац дітей та юнацтва, м. Суми

МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Епідеміологічна ситуація, що склалася в Україні, стала викликом для всіх учасників освітнього процесу. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти

і науки України закладам освіти запропоновано використовувати технології змішаного навчання. З огляду на зазначене, особливої актуальності набувають технології дистанційного навчання.

Дистанційне навчання – форма організації і реалізації освітнього процесу, за якою його учасники (об’єкт і суб’єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально (тобто, на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-на-віч, інакше, коли учасники територіально знаходяться поза межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних навчальних приміщеннях закладу освіти не є обов’язковою) [2].

Відповідно до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки для організації дистанційного та індивідуального навчання в закладах освіти рекомендовано використовувати такі веб-технології та програмні засоби:

- Платформа Moodle;
- Платформа Google Classroom;
- Веб-додаток Edmodo;
- Платформа LearningApps.org;
- Платформа Learning.ua;
- Платформа Stepik;
- Хмарні сервіси (Office365, Google) [2].

Проаналізувавши зазначені вище платформи та сервіси, для організації музичних занять з дітьми старшого дошкільного віку у закладі позашкільної освіти обрали дидактичні можливості online-платформи LearningApps.org, що дозволяє створювати інтерактивні вправи, вікторини, ребуси, кросворди тощо. Виконання завдань дозволяє вихованцям в ігровій формі закріпити музичні поняття, назви нот, жанри музики, класифікацію музичних інструментів тощо. Значною перевагою упровадження дидактичних можливостей ресурсу LearningApps.org є інтерактивність, що дозволяє творчо підходити до подання та

засвоєння матеріалу, встановлювати швидкість та об'єм подачі матеріалу, інтенсифікувати та урізноманітнювати освітній процес, пристосовувати процес навчання під індивідуальні здібності та можливості дитини відповідно до рівня навчання та попереднього музичного досвіду. Готуючи вправу, педагог може обрати вже готові завдання відповідно до розділів та напрямку діяльності або створити власну, використовуючи існуючі шаблони [1]. Наведемо приклади практичного використання дидактичних можливостей online-платформи LearningApps.org. та інтерактивних сервісів.

З метою активізації уваги дітей важливим є використання інтерактиву. Зокрема, для ознайомлення дітей з ритмом, тривалостями нот за допомогою елементів методики «Піано-Райдуга» використовуємо сайт <http://immigrad.com>. Цікавими є візуальні таблиці ритму, розмальовки «Королівство ритмів».

Активізує увагу дітей такий вид інтерактивну як інтелектуальні розминки. За допомогою генераторів ребусів створюємо та використовуємо у роботі ребуси та кросворди. З метою їх створення використовуємо сайти <http://rebus1.com/ua>, <http://crosswordus.com>.

З метою ознайомлення дітей з назвами музичних інструментів, повторення або закріплення їх назв, розвитку уваги, використовуємо вправи «Кмітлива вікторина», автор В. Найда (<https://learningapps.org/display?v=pqehqfvct19>), «Знайди за тінню», автор О. Шкурко (<https://learningapps.org/13143749>), «Музичні загадки», автор О. Даценко (<https://learningapps.org/display?v=priv42esn17>).

З метою розвитку музично-слухових навичок, збагачення емоційно-естетичного досвіду вихованців використано вправу «Впізнай українські мелодії», автор І. Стеценко (<https://learningapps.org/display?v=p2y3wh2xc18>).

На музичних заняттях діти ознайомлюються з елементарною музичною грамотою. Вивчення музичних понять відбувається в ігровій формі та проходить через усі види діяльності (слухання музики, музично-ритмічні рухи, спів, музично-дидактичні ігри, гра на дитячих музичних інструментах). З метою закріплення понять «соло», «оркестр» застосовуємо однойменну вправу, автор І. Стеценко (<https://learningapps.org/display?v=pjdicsfp518>).

З метою закріплення жанрів музики, використовуємо вправу «Пісня, танець, марш», автор Dianochka (<https://learningapps.org/display?v=pux0vn4gj20>).

Гра на дитячих музичних інструментах є одним з найулюбленіших видів музичної діяльності, що розвиває музичні здібності дітей, активізує інтерес до інструментальної музики та дитячої творчості. З метою вивчення та закріплення назв музичних інструментів, їх класифікації, розвитку уваги, пам'яті застосовуємо вправи «Музичні інструменти», автор І. Семирко (<https://learningapps.org/display?v=pkq336ns316>), та автор О. Чернописька (<https://learningapps.org/display?v=pmjc9f9o317>), «Групи музичних інструментів», автор А. Кругляк (<https://learningapps.org/display?v=pm91gzb4318>).

Закріплення понять, що були вивчені на музичних заняттях протягом навчального року, узагальнення знань відбувається за допомогою інтерактивної вправи-гри «Так чи ні?», автор Л. Ніколаєнко (<https://learningapps.org/display?v=pfjoah8tc20>) та «Музичної вікторини», автор Л. Ніколаєнко (<https://learningapps.org/display?v=pjwy81o5n20>).

Досвід нашої роботи показує, що дистанційна освіта – сучасна форма навчання. Використання дидактичних можливостей online-платформ, сервісів підвищує ефективність освітнього процесу, дозволяє за допомогою інтерактивних вправ цікаво, в ігровій формі закріпити матеріал, що вивчається. Зазначимо, ми не розглядаємо дистанційну освіту як альтернативу традиційній системі освіти. На нашу думку, у позашкільній освіті раціонально поєднувати дистанційні освітні технології з традиційними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аман І. С. Інтернет-сервіс мультимедійних дидактичних вправ LearningApps. URL: <http://internet-servisi.blogspot.com/p/learning-apps.html> (дата звернення : 05.11.20 р.).
2. Методичні рекомендації щодо організації проведення навчальних занять за допомогою дистанційних технологій для учнів початкової школи закладів загальної середньої освіти в умовах карантину. URL: http://bytenku.ucoz.ua/Distansiynе-n/pov_01-22-386_krilevec_dod.pdf (дата звернення : 07.11.20 р.).

Новосьолова Валентина Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

МЕТОДИ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Глобальні зміни способу життя, мислення, спілкування, бачення майбутнього є викликом, але водночас і величезною можливістю, що забезпечує умови для адаптації до зовнішнього середовища, задоволення творчих, духовних та емоційних потреб здобувача освіти. Тому необхідно підготувати учнів до можливостей та викликів ХХІ століття. Освітній процес має бути насамперед спрямований на розвиток таких якостей як дослідницька активність, критичне мислення, вироблення вміння знаходити нестандартні рішення, а також здатність їх змінювати й адаптовувати в навчальних та життєвих ситуаціях. Для того щоб навчити учнів адаптуватися до різноманітних життєвих умов і бути успішним, нам необхідно змінювати традиційні методи навчання, які відповідатимуть вимогам сучасності.

Упровадження Державного стандарту базової середньої освіти [1, 2020], який реалізує концептуальні засади Нової української школи [2] і ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» надало імпульсу для досягнення ефективності шкільної модернізації. У новому Держстандарті закладено базові знання й вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів. Окрему групу в їх перелікові складають вимоги, у яких передбачено формування навчально-дослідницьких умінь здобувачів освіти. Зокрема зазначено, що учень або учениця в процесі навчання: досліджує індивідуальне мовлення, використовує мову для власної мовної творчості, спостерігає за мовними та літературними явищами, аналізує їх [1]. Отже, чільне

місце в чотирьох групах умінь у Держстандарті відведено навчально-дослідницьким.

Дослідницьке навчання в умовах реалізації концептуальних засад Нової української школи передбачає поєднання оптимальних методів формування навчально-дослідницьких умінь, які сприятимуть виробленню навичок самоосвіти впродовж життя, створенню позитивної мотивації учнів та учениць до освітнього процесу та стимулюванню пізнавальної активності й самостійності їх у процесі вирішення конкретної практичної задачі, розвитку пізнавального інтересу до вивчення мовних фактів, явищ і процесів та здатності займати дослідницьку позицію, творчому переосмисленню мовного матеріалу й самостійному пошукові нових знань.

Основним шляхом формування навчально-дослідницьких умінь учнів є організація дослідницької діяльності, зокрема застосування дослідницького методу. Означений метод навчання передбачає творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку.

Навчально-дослідницька діяльність учнів на уроках української мови являє собою активний системний пошук необхідної інформації, який ґрунтується на опрацюванні різних надійних джерел текстової і графічної інформації (довідкової літератури, енциклопедичних і лінгвістичних словників, наукової, публіцистичної, художньої літератури, довідкових медіаресурсів тощо), що даватиме змогу самостійно розкривати основні властивості мовних одиниць і явищ, розрізняти основну й додаткову інформацію, аналізувати й порівнювати мовні одиниці різних рівнів, оцінювати здобуті результати освітньої діяльності тощо.

Найефективнішим, на наш погляд, складником дослідницького навчання є метод спостереження над мовою і мовними фактами, який передбачає усвідомлене сприймання, зіставлення, аналіз, синтез, узагальнення і систематизацію вивчених мовних явищ і понять (їх ознак, структури, функцій, сфер уживання). Використання методу спостереження дає змогу здобувачам

освіти осмислювати, сприймати й усвідомлювати мовні явища й факти, наблизити освітній процес до потреб життя, самостійно вирішувати повсякденні життєві ситуації.

Використовуючи метод спостережень, можна донести до усвідомлення учнями певну суму знань про мову, не пропонуючи їм готових відомостей, а даючи в певному порядку теоретичний матеріал і організовуючи непомітно для школярів процес осмислення цих відомостей. Наприклад, перед вивченням теоретичного матеріалу теми «Позначення м'якості приголосних» учні міркують над проблемними запитаннями (*Чому слова бюро і б'ють, свято і черв'як пишемо по-різному і чи були життєві ситуації, коли виникали сумніви у написанні слів з такою орфограмою?*). Метод спостереження над мовою можна застосовувати для дослідження широкого кола мовних явищ, оскільки він дає змогу змінювати «поле охоплення» досліджуваного об'єкта, висувати й перевіряти гіпотези. Для прикладу наведемо таке завдання: *«Об'єднайтеся в пари. Користуючись Вікіпедією, дізнайтеся, де в Україні розташована гора Аюдаг. Як перекладаються з кримськотатарської мови два слова, що складають її назву (Ауив Даğ)? Висловіть припущення, чому гора має таку назву»*.

Спостереження над мовою може вестися й після вивчення теоретичного матеріалу. У такому випадку цей метод використовують для розширення кола фактів, що ілюструють і підтверджують вивчене мовне явище. З цією метою можна запропонувати завдання на кшталт: *«Об'єднайтеся в три групи. Пригадайте, що вам відомо про орфографію. За потреби зверніться до Українського правопису. Проведіть конкурс на краще запитання: доберіть і запишіть якомога більше запитань для учасників іншої групи, щоб виявити, що й наскільки добре кожен із вас засвоїв із цього розділу»*. У зазначеному вище контексті доцільно активно використовувати різноманітні медіатексти, після перегляду яких варто запропонувати дослідити, наприклад, мовні засоби образності чи емоційності, найбільш уживані мовні конструкції або зафіксувати і виправити мовні огріхи [Новосьолова, 2020].

Учитель-словесник має допомогти учневі виробити навички здобувати знання під час самостійних спостережень, навчитися загострювати увагу на певному мовному понятті й розвивати вміння аналізувати мовне явище чи факт, робити висновки, формулювати визначення і правила (*«Поспостерігайте впродовж тижня за мовленням своїх друзів і рідних. Зберіть дані щодо особливостей вимови ними слів зі звуками [ч], [щ], [ф] та звукосполученням [хв]. Проаналізуйте зібрані відомості, підготуйте невелике повідомлення за результатами дослідження»*).

Продуктивним, на наше переконання, є метод творчої реалізації, що визначає порядок самостійної творчої діяльності учнів, забезпечує рівень її оригінальності, індивідуальної креативності. Різновидами цього методу є:

а) продукування творів, що передбачає ознайомлення учнів з творчим завданням, обговорення особливостей завдання, самостійне виконання його, презентацію виконаної роботи, підсумкове обговорення творчої діяльності учня (*«Скориставшись інформацією з перевірених джерел, дослідіть, які рослини є символом різних куточків України. Створіть повідомлення про символи-рослини твоєї родини, села чи міста, презентуйте результати дослідження перед колективом класу, запишіть коментар однокласника чи однокласниці, який найбільше вразив»*).

б) створення проєктів (усвідомлення проєктного завдання відповідної теми, поетапна робота: творче опрацювання інформаційних текстів, аналіз матеріалу, опанування узагальнення, оформлення, захист, загальне обговорення проєкту, підбиття підсумків) [3].

У використанні методів цієї групи слід дотримуватися міри та обґрунтування раціональності застосування їх у кожній ситуації. Ефективність цих методів підвищується за умови поєднання з іншими методами навчання.

Потреба формування навчально-дослідницьких умінь особливо гостро відчувається в умовах запровадження дистанційного навчання як окремої форми навчання та як використання дистанційних технологій навчання під час вимушеного карантину та воєнного стану, адже навчально-дослідницьку

діяльність визначають також як вищу форму самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Отже, реалізація дослідницької технології навчання активізує пізнавальну діяльність учнів, але потребує багато часу, специфічних умов, високої педагогічної кваліфікації вчителя, адже учням надається максимальна самостійність, а роль вчителя в умовах реалізації дослідницького підходу до навчання української мови полягає у координуванні напрямку дослідницької діяльності. Учитель-словесник має бути не джерелом та інтерпретатором нової навчальної інформації, а консультантом і помічником учнів-дослідників. Учитель насамперед повинен організовувати самостійну пізнавальну діяльність учнів на уроці, допомогти учням виробити навички здобувати знання під час самостійних спостережень, мотивувати учнів навчатися загострювати увагу на певному мовному понятті й розвивати вміння аналізувати певне явище чи мовний факт, робити висновки, формулювати визначення і правила.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування навчально-дослідницьких умінь учнів є важливим складником освітнього процесу в умовах Нової української школи. Необмежені можливості всебічного розвитку особистості учня засвідчують використання сучасних форм і методів організації роботи дослідницького характеру, внаслідок яких активізується навчально-пізнавальна й творча діяльність особистості школяра, формуються його світоглядні переконання, розвивається логічне мислення, творча уява й творчі здібності здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.
2. Концепція «Нова українська школа». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Новосьолова В. І. Особливості формування навчально-дослідницьких умінь учнів на уроках української мови в умовах нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. (8 (346) Ч. 1). С. 181–197.

Огірко Олег Васильович,
доктор філософії, доцент кафедри
філософії та педагогіки Львівського
національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій
імені Степана Ґжицького, м. Львів

ХРАМОВЕ МИСТЕЦТВО ЦЕРКВИ – МОГУТНІЙ ЧИННИК МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації і змісту навчальної діяльності. Важливе місце серед них посідає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що вирішує проблеми формування особистості, а саме: залучення студентської молоді до дослідницької діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційних технологій, розвиток їхніх дослідницьких умінь і творчих здібностей, вироблення здатності до самостійних суджень і оцінок, навичок критичного мислення. Музейна педагогіка має важливе значення в системі освіти і розвитку, вона сприяє всебічному розвитку особистості студентів, активному пізнанню навколишнього світу [3].

Музейна педагогіка – це наукова дисципліна на перетині музеєзнавства, педагогіки і культурології, яка розглядає музей як освітню систему. Через свій міждисциплінарний характер музейна педагогіка оперує категоріями музеєзнавства та культуролого-релігієзнавчих дисциплін. Вона здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музею. Завдання музейної педагогіки випливають із вимог сьогодення, мудрого використання історичної та культурно-духовної спадщини нашого народу у системі виховної роботи [3].

Музейна педагогіка – це інноваційна педагогічна технологія, яка ґрунтується на інтеграції суспільно-гуманітарних наук: історії, музеєзнавства,

мистецтвознавства, культурознавства, філософії, релігієзнавства, теології та сприяє розвиткові творчих здібностей студентської молоді.

Музейна педагогіка – мережа, яка допомагає розвинути духовність студентської молоді. Духовність походить від слова дух. Не можна зараховувати до неї те, що не має посилання на Бога як Особу. Духовність – це релігійна або моральна культура душі, тобто коли людина відповідає за свої вчинки перед собою, ближнім і Богом. Вона проявляється в людей, які постійно розважають над Словом Божим, вшановують його, читають Святе Письмо і реалізують його настанови у житті. Духовність – це приналежність людини до Божественного через віру, надію й любов, це життя людини у святості й досконалості.

Духовність – необхідна умова досягнення людиною правдивого щастя. Духовність особистості проявляється: у долученні до традиційних духовно-моральних цінностей і народної духовної культури; у постійній праці над моральним вдосконаленням; у прагненні до істини (пор. Ів. 8,32); у потребі до самопізнання і самореалізації; у необхідності слухати власну совість і зберігати її чистою; у прагненні зберігати мир у власній душі та в суспільстві; у вмінні користуватися своєю свободою і поважати свободу інших людей, бо свобода – це не бажання робити те, що хочеш, а бажання робити тільки те, що веде до добра; у творчості, скромності і здатності стримуватися; у здатності бачити в людях позитивні якості, приймати інших такими, які вони є; у прагненні до добра; у здатності любити і приймати любов [2, с. 68].

Найкраще духовність формується в храмі, тобто у місці, де постійно перебуває Господь Бог. Храм (церква) – це споруда, будинок, куди збирається на молитву люд Божий. Церква – дім Бога. Хоч Господь Бог є всюди присутній, проте для Його прослави будуються храми, де вірні збираються на прилюдні молитви до Бога і беруть участь у Богослужіннях. На Сході церкви звернені престолом на схід, бо там засіяло Світло Правди – народився, жив, навчав, терпів, вмер і воскрес Ісус Христос. Обов'язково у храмі має бути іконостас, на

якому є ікони Ісуса Христа, Богородиці, св. апостолів, пророків і головних свят церковного року.

Церква своїм внутрішнім влаштуванням складається з: притвору; храму вірних; вівтаря, який є символом перебування Бога, на знак чого у східних храмах постійно горить «вічне світло» – лампада. Центральним місцем у вівтарі є престол, на якому лежить посвячений архиєреєм антимінс (полотно з частиною святих мощей), лежить Євангеліє, хрест, стоїть Кивот, у якому переховуються частини Святих Дарів.

Храм вірних від вівтаря відділяє іконостас. Центральними іконами на ньому є ікони Діви Марії (зліва від Царських воріт) та Ісуса Христа (справа від Царських воріт). Поруч з іконою Христа традиційно зустрічається ікона св. Миколая або св. Івана Хрестителя, а поруч з іконою Богородиці – ікона святого, на честь якого посвячено святиню. В другому ряді іконостасу часто поміщені ікони 12 головних літургійних свят, а посередині – образ Тайної Вечері. Третій ряд – зображає 12 апостолів, а посередині – Христос-Пантократор (Вседержитель). Четвертий ряд – 16 пророків, а посередині – Богородиця з Божим Дитятком. Часто іконостас завершується розп'яттям (хрестом), як символом спасіння. У вівтар заходять лише ті люди, які прислуговують у храмі.

Ікона (з грецької мови εἰκόν – картина, зображення, портрет) – в широкому значенні відноситься до всіх культових картин, пов'язаних із Східною Церквою, шанованих однаково як в святині так і в приватних будинках. З огляду на тематику і функцію можна виділити дві групи ікон: портретні зображення Христа, Богородиці та святих, а також ікони розповідного характеру, найчастіше виконуючі дидактичну функцію, ілюструючі події із Святого Писання і життя святих.

Ікона є знаком невидимого і надприродного. Вона є усвідомленням Божої присутності. Першою такою іконою став Христос Бог – Слово. Ап. Іван так говорить: «І Слово стало тілом і оселилося між нами, і ми бачили Його славу, славу Єдинородного від Отця, повного благодаті та Істини» (Ів. 1,14).

Богословіє вчить, що ікона, храм, поезія, спів та інші предмети сакрального мистецтва в святій Літургії: дають благодать, так як сім святих Тайн, бо за словами Христа: «де двоє або троє зібрані в ім'я Моє, там Я серед них» (Мт. 18,20); ікона дає своєю символікою присутність особи, яку зображує; ікона, храм – зустріч з Богом чи особою, яку вона зображує; це засіб для прославлення Бога та наука про правду Божу; джерело богословської думки і Божих правд – джерело досвіду богословії [1, с. 265].

В іконі немов у дзеркалі бачимо Христа і Його славу (небесну, Божу). «Хто бачить Мене, той бачить Отця. Віруйте, що Я в Отцеві, а Отець в Мені» – говорить Христос. Основою для іконопису стали слова ап. Павла: «Він (Христос) є образ – ікона Невидимого Бога» (Кол. 1,15). На перших сторінках Святого Письма при описі створення людини написано: «Сказав Бог: Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу» (Бут. 1,26). Бог став людиною в Христі і в тому є образ Отця, який людина може бачити. Це і дає їй можливість зображувати його мистецтвом. Це і є основою, і змістом священного мистецтва. Ікона не є зображенням таїнства (це неможливо), а творення його благодатної присутності. Тому ми, йдучи за апостольським переданням, – «Вид Твій (Господи) на іконі малюємо і побожно цілуємо, щоб піднятися до Твоєї любові та від неї отримати ласку оздоровлення» (Зі стихирі Вечірні першої неділі посту) [1, с. 267].

Ікона – не реальне зображення таїнства, а творення його благодатної присутності, що діє на душу. Ікона – це рисована різними кольорами Біблія, вона представляє історію спасіння людства. Вона не показує як виглядає Бог, а навчає, хто є Бог. Ікона – це священне мистецтво Східної Церкви, яка при своєму написанні проходить три символи: хрещення, миропомазання і Євхаристію, що звершується молитвами. Розрізняють: головні Господські ікони (лик Ісуса Христа – «Спас нерукотворний»; Христос Суддя, що тримає закриту книгу; Христос Учитель, що тримає відкриту книгу; Христос – великий священник; Христос Пантократор (Вседержитель), що представляє й Отця, і Сина як володар світу; Христос у молитовній трійці з Матір'ю Божою та Іваном

Хрестителем, званою Деїсус); Богородичні ікони (Богородиця «Оранта», «Та, що молиться»; Богородиця Знамення з Дитятком Ісусом в небесній «мандолі» на Її грудях; Богородиця Заступниця в молінні – Деїсус; Богородиця Провідниця «Одигітрія»; Богородиця Умілення «Елеуса»; Богородиця Страстей або Неустанної Помочі; Богородиця на троні), ікони літургійних свят (Пасхи та 12 головних свят) та ікони святих (Степана, Василя, Юрія, Івана Хрестителя, Дмитра, Володимира, Ольги, Катерини, Варвари, 12 Апостолів, дияконів та ін.). Отже, ікона – явище літургійне, яке виражає догматичне вчення Церкви. Те, що Євангеліє говорить словами, ікона відображає фарбами, тому не можна нехтувати іконами [1, с. 268].

Зображення німбу довкола голови Ісуса Христа та напис «ΩΟΝ» – означає у старослов'янській мові Сий, або Сущий, а в українській мові – «Я є Той, Хто є», або Господь Бог – Ягве. Чудотворні ікони: Почаївська, Зарваницька, Крехівська, Унівська, Володимирська, Тереховлянська, Гошівська, Самбірська, Вишгородська та інші. Ікони у східному обряді не є декоративними образами з реалістичним зображенням особи, а, навпаки, представляючи нереальну, видовжену постать, звертають увагу до її духа. Великі очі – ознака глибокого молитовного споглядання, малі уста – схильність до мовчанки та розважання, тонкі губи – символ духовної, а не сенсуальної людини, довгий простий ніс – ознака краси та гідності, сильна, велика шия – символ внутрішньої, духовної сили, тонка рука – символ духовності та аскетизму, рука, яка вказує на Дитятко – «Це Месія, Спаситель».

Християни моляться не до ікон, а перед іконами, вшановуючи не матерію ікони (фарбу, папір, дерево, золото), а святу особу, що представлена на ній. На VII Вселенському Соборі Церкви в Нікеї у 787 р. засуджено іконоборство і стверджено, що в почитанні ікон віддається пошана тим особам, яких вони представляють, а ніяк не почитання ікон, мов божків.

Відповідні кольори: червоний є символом божественності або мучеництва, а синій як символ людськості чи небесної тверді, як вона сприймається із землі. Золотаво-жовтий колір символізує середовище небесного царства, святість

людини. Білий колір означає Преображення Господнє, перетворення, з'явлення небесного на землі. Блакитні і зелені кольори відтворюють земне, оскільки перший – колір нашої планети як вона виглядає з космосу, а другий – колір її ланів, лісів. Пурпуровий колір (сполучення червоного із синім) – означають царськість, царське походження. Чорний колір – колір з негативним значенням, що означає знак скорботи, символ пекла, колір посланців сатани, вживаний в іконах із зображенням Страшного суду [1, с. 267].

Київський князь Святослав (Ізборник, 1076 р.) писав: «Церкву розумій, що вона Небо, вітвар – престол Спасителя, а служителі – ангели». Зовнішні вигляди храмів мають свою символіку: у вигляді корабля – це символ «перевезення» людей через бурхливе море до вічного і щасливого життя в небі; у вигляді чотирикутника – символізує 4 сторони світу, куди сягає спасіння Христове; у вигляді хреста – символізує перемогу над дияволом, знак спасіння християн; у вигляді кола – означає Божу вічність, велич; у вигляді зірки – символізує світло Христове, що веде до вічного щастя. На церквах є різна кількість куполів або бань (купол нагадує й означає небо): 1 баня – означає Одного Бога; 2 бані – дві природи Ісуса Христа; 3 бані – символ Пресвятої Трійці; 5 бань – 4-х євангелістів та Ісуса Христа; 7 бань – 7 Святих Тайн; 9 бань – 9 ангельських чинів; 12 бань – 12 апостолів; 13 бань – 12 апостолів та Ісуса Христа.

Відмінності у будові храмів: на Сході візантійський стиль будови, що містично завершується куполом (банею), що символізує небосхил. Це місце, де постійно перебуває Бог. Західні храми будуються у готичному (гостроверховому) стилі, що символізує храм, до якого сходить Бог, коли люди приходять на Богослужіння. Грандіозна величина латинських храмів є символом, який великий є Господь і якою малою є людина. Східні християни почувають себе гостями у Божому храмі, перебуваючи у частині храму, що зветься храм вірних, а Христос постійно перебуває в окремій частині храму-святилищі, що відгороджена іконостасом. На заході іконостаси не використовуються. Вірні західного обряду збираються довкола престолу, миряни з одного боку, а

духовенство напроти, з другого боку, а Христос приходить на престол як гість на зібрання людей. Східні християни вшановують Христа утаєного в Кивоті у святилищі під видами Хліба і Вина, а західні християни виставляють святі Тайни для публічного почитання в монстранції під видом прісного хліба (оплатка) [1, с. 271].

Сакральне мистецтво – це священне мистецтво Церкви. Воно сприяє формуванню правдивої християнської духовності, яка полягає у житті людини у Христі, для Христа і через Христа.

На прикладі старовинних храмів княжого міста Львова таких як: Архикафедральний Собор святого Юра з XVIII ст. у стилі бароко (рококо); княжий храм св. Миколая з XIII ст.; П'ятницька церква з XV ст.; церква і монастир св. Онуфрія з XVI ст. у стилі ренесансу; Вірменський собор з XIV ст. у вірменсько-орієнтальному стилі; латинський Собор Успення Матері Божої з XIV ст. в готичному стилі; Успенська церква з вежею Корнякта з XV-XVI ст. у стилі ренесансу; церква святого Андрія (костел-базилика в стилі італійського, з домішками німецького ренесансу) з XVII ст. та Гарнізонний храм святих апостолів Петра й Павла (костел Єзуїтів) з XVII ст. є чудова можливість поглибити духовність студентської молоді засобами музейної педагогіки.

Численні музеї Львова, зокрема такі, як: Львівський національний музей імені Андрея Шептицького, Львівський музей історії релігії, Музей етнографії та художнього промислу Національної академії наук України, Музей митрополита Андрея Шептицького дають прекрасну нагоду виховувати нашу молодь засобами сакрального і образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрушко В. Т., Огірко О. В. Релігієзнавство: проблеми і перспективи викладання : навчальний посібник. Львів: НЛТУУ, ЛНУВМБТ, 2011. 321 с.
2. Огірко О. В. Християнська етика для всіх: словник християнсько-етичних термінів. Львів: ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2016. 273 с.
3. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> > Liubych_2014.

Онищук Людмила Зеновіївна,
методист, в.о. завідувача центру
моніторингу якості освіти, ЗНО та
аналітичної діяльності Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ВИКОРИСТАННЯ ТАБЛИЧНОГО РЕДАКТОРА MS EXCEL ДЛЯ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Сьогодні одним із потужних засобів інформаційних технологій є табличний редактор MS Excel. Табличні редактори або електронні таблиці призначені, в основному, для обробки числових даних. Ця програма автоматизує роботу з табличними даними: введення, виконання обчислень, побудову на їх основі графіків і діаграм. MS Excel є потужним інструментальним засобом, що надає сучасному педагогу, зокрема, заступникові директора з навчально-виховної роботи широкі перспективи в плані підвищення ефективності освітнього процесу, моніторингу навчальних здобутків учнів.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні можливостей застосування офісного додатка MS Excel для моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти.

Задля розвитку закладу освіти надзвичайно важливим є стратегічне управління: системний підхід, прогнозування і стратегічне планування, коли керівник визначає вектори руху в короткостроковій і довгостроковій перспективі [1]. Отже, необхідна достовірна і своєчасна інформація про функціонування закладу освіти загалом чи окремих напрямків освітнього процесу. Заповнити інформаційний вакуумний простір дозволяє внутрішкільний моніторинг, ключовим об'єктом якого є результати навчальних досягнень здобувачів освіти. Результати моніторингу потрібні:

- для визначення індивідуальної освітньої траєкторії учня;
- для складання річного плану роботи;

- для розроблення стратегії розвитку закладу освіти;
- для самооцінювання освітньої діяльності закладу освіти;
- у процесі планування науково-методичної роботи закладу освіти;
- для визначення напрямів підвищення кваліфікації педагогів [1].

Аналітична діяльність заступника директора з навчально-виховної роботи передбачає збір, аналіз та обговорення результативності навчальних досягнень здобувачів освіти на певному рівні. Основною метою такого моніторингу є виявлення об'єктивного та раціонального підходу до оцінювання навчальних досягнень учнів з боку вчителя, простеження системності в оцінюванні учнів, динаміки їх навчальних досягнень.

Потужним інструментом аналізу результатів навчальних досягнень здобувачів освіти є табличний редактор. Можливості MS Excel в обробці текстової та числової інформації дозволяють візуалізувати результати моніторингу й подавати їх у вигляді діаграм, графіків, аналітико-довідкових таблиць, зберігати їх для подальшого аналізу тощо [2]. За допомогою MS Excel найдоцільніше і найпростіше побудувати шаблон електронної таблиці для аналізу результативності навчання, автоматизувавши ті методи, якими найчастіше користуються керівники закладів освіти, заступники з навчально-виховної роботи, здійснюючи аналіз навчальних досягнень: визначення рівнів навчальних досягнень учнів, результативності / якості навчання, показника якості навчання тощо.

Варто зауважити, що Microsoft Excel має велику бібліотеку вбудованих функцій, які допомагають виконувати окремі операції з даними.

Для визначення середнього бала за предметами доцільно застосовувати функцію AVERAGE (СЕРЕДНЄ).

Автоматизувати підрахунок балів початкового, середнього, достатнього чи високого рівнів допоможуть статистичні функції, які підраховують кількість комірок, що відповідають заданій умові – COUNTIF (РАХЯКІЩО) або заданим умовам – COUNTIFS (РАХЯКІЩОМН).

Для написання формул визначення відсотків балів початкового, середнього, достатнього чи високого рівнів слід скористатися функцією, яка підраховує кількість комірок у діапазоні з числами – COUNT (РАХ).

Оперативно визначити показники результативності та якості навчання допоможе функція сумування – SUM (СУМА).

Щоб написати формулу для текстового позначення рівнів навчальних досягнень учнів, варто скористатися логічною функцією IF (ЯКЩО). Ця функція перевіряє, чи виконується задана умова, і повертає одне значення, якщо вона виконується, та інше значення, якщо не виконується [3].

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1	Таблиця успішності учнів_класу за II семестр																
2	№з/п	ПІП учня	укр мова	укр мова	англ мова	математика	історія	природознавство	фізкультура	образотв. мистецтво	музика						середній бал
3	1	Ірина	10	10	10	10	10	10	11	12	11						
4	2	Ганна	10	10	9	8	10	11	10	12	11						
5	3	Петро	6	7	5	5	6	7	10	8	8						
6	4	Андрій	8	9	8	8	8	9	12	10	9						
7	5	Іван	6	9	6	7	10	10	12	11	8						
8	6	Сергій	4	5	6	5	8	8	12	9	8						
9	7	Ольга	9	11	10	10	10	10	11	12							
10	8	Ілля	5	6	4	6	6	8	10	9	9						
11	9	Марія	2	3	2	2	2	2	6	8	8						
12	10	Артем	5	9	9	10	10	10	11	10	10						
13	11																
14	12																
15		середній бал	6,5	7,9	6,9	7,1	8	8,5	10,4	10	9,4						
16																	
17		початковий	1	1	1	1	1	1	0	0	0						
18		початковий, %	10%	10%	10%	10%	10%	10%	0%	0%	0%						
19		середній	5	2	4	3	2	0	1	0	0						
20		середній, %	50%	20%	40%	30%	20%	0%	10%	0%	0%						
21		достатній	2	4	3	3	2	4	0	4	6						
22		достатній, %	20%	40%	30%	30%	20%	40%	0%	40%	60%						
23		високий	2	3	2	3	5	5	9	6	4						
24		високий, %	20%	30%	20%	30%	50%	50%	90%	60%	40%						
25																	
26		результативність навчання	90%	90%	90%	90%	90%	90%	100%	100%	100%						
27		якість навчання	40%	70%	50%	60%	70%	90%	90%	100%	100%						

Для «оперативного оповіщення» учителя про результати успішності доцільно використовувати умовне форматування. Воно дозволяє задати будь-які умови і отримати осередки, що відповідають цим умовам, виділені кольором, іншим шрифтом, кольоровими шкалами, гістограмами, піктограмами тощо. Наприклад, можна виокремити учнів з низькими (високими) результатами тощо.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
Таблиця успішності учнів_класу за II семестр											
№з/п	ППП учня	укр мова	укр л-ра	англ мова	математика	історія	природознавство	фізкультура	образотв. мистецтво	музика	
1	інна	10	10	10	10	10	10	11	12	11	
2	ганна	10	10	9	8	10	11	10	12	11	
3	петро	6	7	5	5	6	7	10	8	8	
4	андрій	8	9	8	8	8	9	12	10	9	
5	іван	6	9	6	7	10	10	12	11	8	
6	сергій	4	5	6	5	8	8	12	9	8	
7	ольга	9	11	10	10	10	10	10	11	12	
8	ілля	5	6	4	6	6	8	10	9	9	
9	марія	2	3	2	2	2	2	6	8	8	
10	артем	5	9	9	10	10	10	11	10	10	
11											

За допомогою табличного редактора можна створювати різноманітні графіки та діаграми, що дає можливість візуалізувати результати моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти.

На підставі проведеного аналізу було з'ясовано, що табличний редактор MS Excel є ефективним інструментом діяльності заступника директора з навчально-виховної роботи, пов'язаної з моніторингом навчальних досягнень здобувачів освіти, аналізом результатів, підготовкою звітної документації тощо. Проведене дослідження не вичерпує поставленої проблеми. Потужність і багатofункціональність табличного редактора зумовлюють можливість інших його застосувань у практиці роботи педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ: Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
2. Використання вбудованих функцій в Microsoft Excel. URL: <https://webportal.com.ua/functions-excel/> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Моніторинг навчальних досягнень здобувачів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник/ Л. З. Онищук. Тернопіль, 2020. 58 с.

Петришин Людмила Йосипівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені В.Гнатюка; професор кафедри
педагогіки і психології та інклюзивної
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ТВОРЧІСТЬ ЯК СИСТЕМНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ КРЕАТИВНОЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У системній організації процесу креативної наукової діяльності необхідно дотримуватися творчої стратегії в побудові пошуку нових, нестандартних ідей у процесі наукотворчості, у чому сприятиме саме побудова творчої стратегії.

Міждисциплінарний аналіз проблеми становлення креативних молодих науковців на основі вивчення психологічної, соціологічної та педагогічної наукової думки зумовив аналіз креативності в різних аспектах. Водночас зауважимо, що у науковому просторі, аналізують креативність як чинник професійної успішності; як аспект наукового стилю діяльності; творчий елемент в управлінському спілкуванні; як педагогічну креативність у професійній підготовці; як комунікативну креативність; як чинник розвитку наукових працівників здатних продукувати креативні ідеї та діяти інноваційно.

У численних наукових публікаціях у контексті формування креативної особистості та її креативних здібностей висвітлено різні аспекти цієї проблеми: історико-психологічні аспекти проблеми формування креативності досліджували Дж. Гілфорд, П. Торренс, М. Воллах, Х. Грубер, Дж. Девідсон, Н. Коган, С. Медник, Д. Фельдман, Д. Харінгтон; теоретичні й методичні аспекти проблеми дослідження розкрито в працях В. Дружиніна, Д. Богоявленської, М. Гнатко, Л. Єрмолаєвої-Томіної, В. Козленко, В. Моляко; психологічні аспекти теорії творчості висвітлювали Л. Виготський,

Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн, А. Брушлинський, О. Леонтєв, О. Лук, В. Моляко, В. Рибалка; особливості педагогічної творчості проаналізовано в наукових дослідженнях В. Андреева, В. Загвязинського, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, М. Поташніка, В. Сластьоніна.

У процесі креативної наукової діяльності необхідна побудова саме творчої стратегії, а це об'єднання дій, спрямованих на продукування креативної ідеї в науковій діяльності та вирішення системних проблем, що і вказуватиме на наявність в особистості креативної компетентності. Так, В. Моляко [5] звертає увагу на стратегію як «особистісне утворення», що становить основу творчої обдарованості, тому що конденсує в собі ті структури, які детермінують аналіз ситуацій, оцінки нової інформації, вибір об'єктів дослідження, вибір орієнтирів, планування творчої поведінки, прогнозування розвитку гіпотез і вирішення задач, можливості гнучкої переорієнтації в змінах умов діяльності та ін.

З огляду на це, стратегії направляють свідомість, насичують її конкретним змістом, акумулюють у підсвідомості знання й технології їх використання, які можуть бути реалізовані (зі змінами або ж в «чистому» вигляді) під час виникнення нових проблем і вирішення нових задач. Стратегічна організація підсвідомості зумовлює використання аналогів, комбінаторики, а реконструювання визначає напрям у діяльності. Це те інтуїтивне почуття, яке «веде» рішення, «веде» суб'єкта у виборі різних напрямів, подекуди незрозумілих. Таким чином, виникають інтуїтивні здогадки, передбачення, часткові чи повні рішення [4, с. 27–28].

Узагальнивши, можна визначити основні цілі системного процесу креативної наукової діяльності, що ґрунтуються на творчій стратегії, яка слугує основою креативної діяльності у наукових пошуках.

Творча стратегія у свою чергу прогнозує: появу креативної поведінки; вибір орієнтирів та об'єктів креативності; прогнозування розвитку креативної наукової ідеї; формування креативних умінь і навичок, креативної компетентності у процесі наукотворення.

Окрім того, творча стратегія виступає основою реалізації завдань системного процесу креативної наукової діяльності, та конкретизує цілі означеного процесу:

1) навчально-пізнавальний пошук (формує такі вміння: аналізувати та творчо осмислювати перспективи професійного розвитку; вести творчо-евристичний пошук нових шляхів вирішення професійних задач; вміння формувати креативну ідею й перевіряти її у подальшій професійній діяльності; синтезувати та аналізувати професійну ситуацію та уникати стереотипів у розв'язанні проблеми, застосовуючи креативні методика та техніки; враховувати нові дані й ставити нові питання до проблеми, що виникла в традиційній ситуації; сформувати креативні уміння й навички, креативну компетентність; сформувати уміння вести креативно-пошукову роботу в теоретико-практичній, самостійній, індивідуальній та науково-дослідній діяльності, а також у процесі проходження професійної практики);

2) самоосвітній аналіз (самоорганізуватись та самоактуалізуватись у процесі креативної поведінки, потенціалу, здібностей, що слугують основою креативності молодого науковця; уміння прогнозувати розвиток креативної ідеї та реалізувати її в науковій діяльності);

3) науково-творчий пошук (систематизування знань щодо розуміння сутності та змісту креативності, можливостей практичної реалізації різних видів та форм креативної діяльності й визначити шляхи їх застосування в креативній науковій діяльності) [9].

Усі визначені завдання повинні ґрунтуватися на вмінні вести творчу стратегію в процесі наукової діяльності у виші та на певних принципах як першоджерелах, що зумовлюють діяльність науковий пошук, дають змогу розробити наукову теорію та реалізувати на практиці мету, завдання, форми й методи необхідні у системному процесі креативної діяльності [5, с. 25].

Позаяк наукова діяльність тісно пов'язана з різними інститутами, то і креативна наукова діяльність має використовуватись у різних сферах суспільного розвитку. Таким чином, принципи доцільно класифікувати та

об'єднати в блоки, до складу яких належать такі: науково-організаційні; психолого-педагогічні; клієнтоцентровані.

До науково-організаційних принципів процесу креативного наукового пошуку належать принципи законності та прав людини; принципи державного підходу до знань; справедливості й моральності; гласності та демократизму; інтеграції та соціалізації; зв'язку змісту й форми наукової діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості.

Психолого-педагогічні принципи спричиняють пріоритетність особистості в соціально-педагогічній діяльності, а також надають важливу роль соціально-психологічним механізмам навчання та виховання, формування особистості у взаємозв'язку із креативним середовищем. До цих принципів належать такі: принцип диференційованого та індивідуального підходу; системності в роботі з творчо-обдарованими особистостями; творчої самореалізації особистості; природо відповідності – урахування індивідуальних особливостей; об'єктивності та науковості інформації, що використовується; єдності, поваги та вимогливості; цілеспрямованості та системності; свободи вибору.

Загалом до клієнтоцентрованих принципів належать принципи незалежності; толерантності й опори; конфіденційності; добровільності; комплексного підходу; гуманізму; мотиваційно-творчої спрямованості; стимулювання креативного потенціалу; наукової обґрунтованості; програм креативного розвитку особистості.

Мета та реалізація завдань процесу креативної наукової діяльності зумовлені дотриманням таких принципів у процесі ведення наукових пошуків, зокрема: принципу системності, що базується на вивченні процесу формування креативності як системи, внаслідок упровадження якої формується креативність і креативна компетентність; принципу саморозвитку, самоорганізації, що базується на прагненні до креативної діяльності та творчого перетворення інформації та володінні гнучким креативним мисленням в процесі наукостворення; принципу рефлексії на власний досвід, як навчальний, так і

практичний, що забезпечує продуктивний синтез наукових знань та орієнтує на володіння креативною компетентністю; принципу творчого самовираження та самоорганізації; принципу формування креативної позиції науковця щодо будь-яких аспектів різностороннього наукового пошуку, оволодіння креативними вміннями й навичками, зіставлення фахових знань та знань, отриманих у процесі креативної наукової діяльності [7; 9].

Реалізація означених принципів допоможе отримати ґрунтовні знання в процесі креативних наукових пошуків, поглибити зміст продуктивно-творчого наукового досвіду, конкретизувати вміння застосовувати креативно-творчу стратегію й забезпечити успішний особистісно-креативний науковий розвиток.

Застосування творчої стратегії у системному процесі креативної наукової діяльності молодого науковця допоможе досягнути ефективного результату, що зумовлює становлення креативної особистості, якій властиво: використовувати методологію творчості, що є основою наукового пошуку та креативної діяльності; застосовувати креативні здібності, знання та вміння під час розв'язання професійних проблем; вести креативно-евристичний пошук нових наукових ідей; здійснювати креативно-пошукову роботу в теоретико-практичній, самостійно-індивідуальній та науково-дослідній діяльності; уміти продукувати креативні ідеї та перевіряти їх на практиці; уникати стереотипів у розв'язанні проблеми, синтезувати та аналізувати ситуацію; вести альтернативний пошук методів і способів розв'язання проблеми, креативно їх застосовувати; чітко та компетентно формувати основні цілі наукового пошуку; креативно самореалізовуватись, самоактуалізовуватись та саморозвиватись [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития : инновационный курс. Кн. 1 / Андреев В. И. Казань : Казан. ун-т, 1996. 567 с.
2. Закон України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України. Ін-т законодавства. К., 2002. 95 с.
3. Капська А. Й. Ступенева система професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери / А. Й. Капська. *Науковий часопис*: серія 11. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2004. 1(23). С.19–29.
4. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник / Безпалько О. В., Вайнола Р. Х., Капська А. Й. та ін.; за ред. проф. А. Й. Капської. К. : НДПУ,

2000. 372 с.

5. Моляко В. А. Техническая творческая одаренность / В. А. Моляко. *Обдарована дитина*. № 4. 2002. С. 27–28.

6. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик. М. : Академия, 1999. 184 с.

7. Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді: Указ Президента України. URL: [http:// zakon1.rada.gov.ua/laws/show/612/2000](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/612/2000).

8. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>.

9. Петришин Л. Й. Формування креативності майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : монографія / Людмила Йосипівна Петришин. Тернопіль : Астон, 2014. 400 с.

УДК 94(477.84)

Полянський Федір Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Державного архіву
Тернопільської області, м. Тернопіль

**АРХІВНО-СЛІДЧІ СПРАВИ ДЕРЖАРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ
ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ
ВЧИТЕЛЬСТВА ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У 1940-Х РОКАХ**

Анотація. У статті подано аналіз виявлених архівно-слідчих справ українських вчителів, що зазнали політичних репресій радянського карально-репресивного апарату на основі документів Держархіву Тернопільської області.

3925 архівно-слідчих справ зберігаються у фонді «Управління Служби безпеки України в Тернопільській області» Держархіву Тернопільської області, що були створені в ході розслідувань діяльності арештованих органами держбезпеки СРСР у 1940-х роках.

Справи велись на кожного репресованого окремо або могли бути об'єднані у групову справу. Серед матеріалів архівно-слідчих справ пізнавальними для дослідження є матеріали оформлення арешту та проведення обшуку, матеріали слідства (протоколи допитів обвинуваченого та свідків, протоколи очних ставок, особисті свідчення обвинуваченого тощо), характеристики з місця проживання або роботи та матеріали оформлення слідства (протокол пред'явлення слідчих матеріалів, обвинувальний висновок,

вирок позасудового органу, суду, трибуналу тощо), а також довідка про політичну реабілітацію особи.

Цінність таких матеріалів як історичних джерел полягає в тому, що можна проаналізувати не тільки особисті історії заарештованих, але й окремо дослідити долю вчительства у політичних репресіях. Учителю як одній з впливових верств населення завжди приділялась велика увага, а особливо з боку окупаційних адміністрацій. За комуністичною ідеологією, «радянське вчительство, виховане Комуністичною партією, мало стати великою культурною і політичною силою країни». Тому «фільтрація» вчительських кадрів у 1940-х роках була на особливому контролі в радянському карально-репресивному апараті.

У процесі дослідження сімсот п'ятдесяти архівно-слідчих справ виявлено й справи учителів-українців. Згідно аналізу даних справ з'ясовано, що вчителям висували звинувачення в антирадянській агітації, участі в громадських «контрреволюційних» організаціях (ОУН, «Просвіта»), сприяння німецьким окупантам.

Так, Глухенко Ганна Василівна, 1924 р.н., українка, вчителька початкової школи у с. Лука Коропецького району Тернопільської області, згідно постанови Особливої наради при МДБ СРСР від 4 жовтня 1947 року була позбавлена волі терміном на 10 років у виправно-трудових таборах СРСР.

Згідно протоколу допиту обвинуваченої, Ганна була особисто знайома з командиром повстанської сотні «Сірі вовки» Петром Хамчуком. Вона як учасниця ОУН з 1943 року, виконуючи обов'язки повітової розвідниці, організувала мережу розвідників. Особливо залучала для агентурної роботи учителів та інших службовців, що працювали у структурі радянської адміністрації. Підтримувала зв'язок з бойовими одиницями УПА та постачала їм радянську пресу. Крім того, будучи «завербована» органами МДБ, надавала їм тільки застарілу або завідомо неправдиву інформацію про членів ОУН. Крім Ганни, були заарештовані і відбували покарання її батьки – Василь Васильович

і Марія Дмитрівна Глухенки та брат Микола. Реабілітована 15 червня 1959 року [1].

Дуліба Степан Микитович, 1915 р.н., українець, вчитель у с. Руська Гута Шумського району, у 1945 році був заарештований та позбавлений волі терміном на 5 років у виправно-трудовах таборах. Згідно з обвинувальним висновком, Дуліба Степан був визнаний у тому, що у квітні 1943 року дав згоду працювати секретним агентом німецької жандармерії з виявлення радянських партизан і ворожих німцям осіб. Згідно протоколів допиту з'ясовуємо, що слідству було цікаво і про інструкції ОУН щодо методів викладання у школі. Як німецька жандармерія, так і радянські карально-репресивні органи підозрювали Степана у зв'язках з ОУН. Реабілітований 15 листопада 1973 року [2].

Дутка Ганна Дмитрівна, 1920 р.н., українка, вчителька, у 1947 році була заарештована у с. Васильківці Гусятинського району Тернопільської області терміном на 8 років у виправно-трудовах таборах. Вчительку початкових класів неповної середньої школи с. Васильківці Дутку Ганну органи НКВД звинувачували в участі ОУН під псевдо «Галина». Згідно з протоколом допиту обвинуваченої, Ганна брала участь у засіданнях станичної ОУН у селі, сплачувала членські внески, матеріально допомагала підпіллю, зберігала і вивчала націоналістичну літературу («Історію України» (1936 року видання)), підшивки газети «Свобода» (за 1932, 1934 роки), інші видання з відтиском тризуба. Реабілітована 30 червня 1966 року [3].

Ковальська Емілія Кіндратівна, українка, вчителька, 1909 р.н. разом з чоловіком Ковальським Теодозієм Йосиповичем, 1897 р.н., вчителем Тернопільської гімназії та інспектором відділу народної освіти 23 червня 1941 року були заарештовані у м. Тернопіль. Теодозій звинувачувався у належності до Львівського окружного проводу ОУН та підготовку збройного повстання проти радянської влади. Відбував термін у Верхньо-Уральській в'язниці до смерті 5 лютого 1944 року. Емілія як членкиню ОУН було

позбавлено волі терміном на 3 роки у виправно-трудовах таборах м. Челябінськ. Померла 1 листопада 1943 року, не добувши терміну ув'язнення. Реабілітована 29 грудня 1975 року [4].

Круковський Степан Іванович, 1913 р.н., українець, вчитель у школі в с. Зелене Теробовлянського району. 25 грудня 1939 року заарештований у м. Теробовля за те, що був активний членом та керівником місцевої ланки ОУН в селі Лошневе. Організовував рух спротиву проти радянської влади. Позбавлений волі терміном на 8 років у виправно-трудовах таборах. Реабілітований 15 грудня 1962 року [5].

Угрин Іван Васильович, 1912 р.н., українець, вчитель школи в с. Бурдяківці Скала-Подільського району. 27 січня 1945 року заарештований за те, що був членом українського допомогового комітету та ОУН під час німецької окупації. Крім того, будучи мобілізованим у радянську армію, переконував військовослужбовців переходити на сторону українського підпілля. Позбавлений волі терміном на 10 років у виправно-трудовах таборах. Реабілітований 16 листопада 1956 року [6].

Яцкевич Дмитро Йосипович, 1921 р.н., українець, вчитель у школі с. Раковець Часноківський Почаївського району. 10 лютого 1946 року був заарештований органи НКВД за участь в ОУН, де виконував обов'язки секретаря станичного і помічника відділу пропаганди місцевої ланки ОУН. Реабілітований 30 листопада 1978 року [7].

У проаналізованих архівно-слідчих справах найповніше представлені свідчення самого обвинуваченого вчителя та очевидців. Допити, що мали за мету виявити не тільки конкретні компрометуючі матеріали, але й весь масив інформації, яку здатен надати вчитель про свою участь у громадських організаціях у період польської/німецької, активно використовувались органами МВС і КДБ не лише в суді, але й у подальшій слідчій, аналітичній, розвідувальній та контррозвідувальній практиці. Достовірність даних залежала

від сумлінності виконання своїх обов'язків слідчими. Здебільшого, це були фальшиві дані, наведені підсудним для власного виправдання, чи нав'язаних слідчим для виявлення злочинних чи шпигунських дій, достовірну інформацію можна вичленити за допомогою найпростішого порівняльного аналізу. Тому для щонайповнішої картини реальних обставин політичних репресій вчителів у 1940-і роки потрібно уважно і всесторонньо вивчати матеріали архівно-слідчих справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області. – Ф. Р-3429. – Оп.3. – Спр. 325.
2. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.418.
3. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.272.
4. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.406.
5. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.270.
6. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.407.
7. Там само. – Ф.Р- 3429. – Оп.3. – Спр.379.

УДК 378.01: 373.3 /5. 02: 930 (045)

Пометун Олена Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор
головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ІНТЕГРОВАНІ КУРСИ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЗМІСТУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Протягом перших десятиліть ХХІ ст. світ неймовірно змінився і далі змінюється надзвичайно швидко. Провідною тенденцією змін є інтеграція окремих суспільств у глобальне ціле з новими, властивими цьому цілому якостями і характеристиками. Інтеграція в сучасному світі обумовлює і необхідність інтеграції в освітньому процесі насамперед як системного об'єднання, з'єднання, наближення навчального матеріалу окремих предметів чи дисциплін в єдине ціле [4, с. 314].

Інтегрований підхід в освіті веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом можуть

бути цілісні знання різних рівнів: про дійсність, природу, з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [2, с. 9].

Інтегрований підхід в освіті задекларований в останніх освітніх документах, зокрема в Концепції Нової української школи, Державних стандартах початкової (2018) і базової середньої (2020) освіти.

У документах Організації економічного співробітництва та розвитку відображено завдання освіти перших десятиліть ХХІ століття: надати учням активність, відчуття цілі та компетентності, які їм потрібні, щоб формувати власне життя та робити внесок у життя інших [8]. Важливим викликом є переосмислення знань і міжнародне переосмислення того, що варто знати. Siri і Google зробили запам'ятовування предметного контенту застарілим. Реальний світ не обмежений предметами. Зростає також міжнародний консенсус щодо важливості та визначення компетентностей учнів ХХІ століття: критичне мислення, спілкування, співпраця, розв'язання проблем, творчість, етика та громадянство, міжкультурна компетентність, глобальна обізнаність, адаптивність, а також комп'ютерні та цифрові технологічні можливості [7, с. 2]. Ці ключові міжпредметні компетентності на думку низки дослідників є обґрунтованою підставою для об'єднання предметного змісту. І тому важливим напрямом удосконалення освіти стає перехід до інтегрованого навчання. Інтегрований курикулум може реально забезпечити не лише формування в учнів указаних компетентностей, а й ефективність навчання, узгодженість змісту і методики та уникнення дублювання [6].

Тому одним із основних завдань якісного оновлення середньої освіти в Україні є перехід до інтеграції навчальних предметів як у межах однієї, так і кількох галузей знання задля усунення протиріч між обсягом знань, що невпинно зростає, та здатністю учнів їх засвоювати.

Традиційна побудова курикулуму за окремими предметами створює загрозу ізоляції в свідомості учня знань, умінь, навичок і ставлень, опанованих в одному навчальному предметі, від тих, що формуються при вивченні інших.

Це питання є актуальним в силу того, що традиційна практика суспільствознавчої освіти (більше 50-ти років) була предметоцентричною, передбачаючи викладання окремих предметів галузі – історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, правознавства, етики. За такої практики основна увага зосереджувалась на питаннях внутрішньопредметної інтеграції.

Нині за умов реалізації компетентнісного підходу та одночасного скорочення часу на викладання предметів галузі єдиним шляхом якісного навчання є галузева міжпредметна інтеграція. Адже компетентнісний підхід у навчанні передбачає набуття учнями міжпредметних комплексів знань, умінь, навичок і цінностей – ключових і предметних компетентностей та наскрізних умінь, що уможливають успішне здійснення тої чи іншої діяльності [5, с. 52]. А це потребує встановлення зв'язків інтегрування у змісті, формах і методах навчання учнів на всіх рівнях освіти, що, своєю чергою, обумовлює змогу формування в учнів уміння встановлювати всебічні зв'язки між науковими фактами, поняттями, законами, теоріями із різних галузей знань. Інтегроване навчання не лише економить навчальний час і запобігає перевтомі учнів, а й поживляє освітній процес. Воно забезпечує кожній особистості можливість самостійно досягати певних цілей, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах, що сприяє якісно новому рівню освіти.

Інтеграцію розглядають сьогодні як дидактичну концепцію побудови цілісного освітнього процесу, як підхід до розв'язання актуальних освітніх завдань, зокрема й у навчанні історії та громадянської освіти. Йдеться про формування у вчителів та учнів нового, інтегративного мислення як інструменту активного, творчого освоєння світу. Водночас практика створення інтегрованих предметів і курсів як і науково-методичного їх забезпечення ще не набула в Україні достатнього поширення.

Традиційною для нашої освіти є інтеграція, що реалізується у межах окремого навчального предмета. Встановлення зв'язків між блоками навчальної інформації чи окремими темами в межах одного навчального предмета

називають послідовною чи внутрішньопредметною інтеграцією, що надає учням змогу розуміти систему і логіку змісту предмета. Це прослідковується в багатьох навчальних програмах та методиках навчання різних предметів як попередніх років, так і в останній час. Зрозуміло, що внутрішньопредметна інтеграція життєво необхідна за умов «крапельної» структури курикулуму, коли урок з багатьох предметів відбувається один раз на тиждень.

Міжпредметна інтеграція (внутрішньогалузева або міжгалузева) вимагає вивчення програмового матеріалу з урахуванням змісту різних навчальних предметів і галузей знань. Така інтеграція передбачає синтез об'єктів, явищ і процесів реальної дійсності, що складають зміст освітнього процесу і методологію його реалізації, здійснює відчутний позитивний вплив на всі його сторони та забезпечує учням змогу досягти планованих освітніх результатів. А, отже, може розглядатись як прояв дидактичних принципів системності й науковості та як дидактична умова підвищення науковості та доступності навчання, що позитивно впливає на якість освітнього процесу [3].

У низці вітчизняних досліджень проблеми [1; 5] визначено такі види міжпредметної інтеграції: контент-орієнтована (інтеграцію будують на основі змісту навчальних предметів – навколо однієї теми, об'єкта дослідження об'єднують відомості різних галузей знання); діяльнісно-орієнтована (здійснюють через формування однакових способів дій на уроках із різних предметів чи шляхом організації інтегрованої діяльності на інтегрованих уроках або проєктної діяльності); ціннісно-сміслова (базується на спільних для різних предметів смислах і цінностях, що складають основу орієнтацій і ставлень учнів).

В умовах запровадження Державного стандарту базової середньої освіти (2020) практична реалізація інтегрованого навчання вимагає поєднання всіх вищезазначених видів інтеграції, оскільки без цього неможливо розв'язати основні завдання з формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів. Адже ключова компетентність є здатністю учня застосовувати щодо

міжпредметного кола проблем знання, вміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певних навчальних предметів і предметних галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановська О. В. Міжпредметна інтеграція як провідна тенденція в організації профільного навчання. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. № 1(22), С. 9–13.
2. Гончаренко С. У., Козловська І. М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі. *Педагогіка і психологія*. 1997. №2. С. 9–18.
3. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи. Частина 2, 2017. URL : <https://nus.org.ua/articles/integrované-navčannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chasty-na-2/>
4. Пометун О. І. До актуальних завдань дидактики і методики в контексті європеїзації української освіти. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації*: матеріали V Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 27 – 28 травня 2021 р.). С. 314–315. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/726258/> (дата звернення : 20.05.2022).
5. Пометун О. І. Інтегроване навчання історії: підходи і проблеми. *Актуальні проблеми історичної освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 березня 2021 року) ХДУ, м. Херсон, Україна. С. 51–55. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725054> (дата звернення : 20.05.2022).
6. Drake SM and Reid JL (2020) 21st Century Competencies in Light of the History of Integrated Curriculum. *Front. Educ.* 5:122. doi: 10.3389/educ.2020.00122.
7. OECD, D. (2005). Definition and selection of key competencies-executive summary. <http://www.deseco.admin.ch/bfs/deseco/en/index/02.html>.
8. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). The future of education and skills: Education 2030. OECD Education Working Papers.

УДК 004

Посна Людмила Василівна,
викладач кафедри освітніх та
інформаційних технологій Комунального
закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
м. Суми

БЕЗПЕКА В ІНТЕРНЕТІ

Анотація. У статті визначені ризики перебування користувачів у соціальних мережах. Показана необхідність формування інформаційної культури дітей, батьків, а також професійної інформаційної культури в онлайн просторі, а також необхідність навчання безпечної поведінки у віртуальному світі.

Мета статті. Визначити ризики для користувачів Інтернету та надати дієві рекомендації із забезпечення безпечного перебування у мережі. Визначити роль педагога у формуванні цифрового етикету.

Ключові слова: *Інтернет, безпека, контент, мережа, комп'ютерна залежність, онлайн насилля, інтернет-шахрайство.*

Переважає більшість людей використовує Інтернет для того, щоб одержати інформацію того чи іншого типу в тому чи іншому вигляді, обмінюватися нею чи застосовувати її для роботи, розваг, відпочинку, самоосвіти. Не користуватися Інтернетом сьогодні усе складніше, адже ми користуємося ним не лише заради задоволення, але й, усе частіше, від нього залежить більша частина нашої роботи.

Виклад основного матеріалу. Питання інформаційної безпеки у нашій державі регламентує Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена указом Президента України від 29 грудня 2016 року № 47/2017. Однак, Інтернет-безпека кожного з нас у значній мірі залежить від нас самих. Для того, щоб відчувати впевненість під час роботи в Інтернеті, слід знати хоча б основні небезпеки та шляхи їх уникнення.

Спробуємо систематизувати загрози, що чекають нас на просторах Всесвітнього павутиння. Існує немало спроб зробити це щонайлогічніше. Ми спочатку усі загрози поділимо на частини, з огляду на їх «цільове призначення»:

1. Загроза апаратній частині інформаційної системи.
2. Загроза інформації. Інформацію можна вкрати, знищити, спотворити, опублікувати без згоди автора чи власника тощо.
3. Загроза проникнення зловмисника на ваш акаунт у ранзі адміністратора і дії від імені власника аж до перехоплення керування інформаційною системою.
4. Шахрайські дії з метою виманювання грошей чи матеріальних цінностей різноманітними засобами.
5. Руйнівний вплив недоброякісних інформаційних ресурсів на

особистість, світогляд, психічний стан користувачів.

Шкідливі програми, що проникають у комп'ютер, можуть примусити його складові працювати в нештатному режимі, що призводить до їх виходу з ладу. Це може проявлятися в тому, що система «не знаходить» якийсь із пристроїв, не читається диск або ж система просто не завантажується. Зустрічається порівняно рідко, ліквідується програмами-антивірусами. Має, до речі, подібність до виходу з ладу обладнання внаслідок непрограмних причин. Засоби усунення цієї загрози мало відрізняються від спрямованих на захист інформації.

Інформаційна безпека – це стан захищеності систем опрацювання, зберігання та передачі даних, при якому забезпечується конфіденційність, доступність та цілісність даних.

Конфіденційність – це забезпечення доступу до інформації обмеженого кола людей, право на який регламентується правилами використання інформації даного рівня (правилами доступу) і захист від доступу сторонніх осіб.

Цілісність – це забезпечення захисту від спотворення чи знищення інформації.

Доступність означає безумовний доступ до інформації кожному, хто має на це право і забезпечення захисту від блокування інформації.

Історично першими вірусами були програми, спрямовані на порушення саме **цілісності** інформації.

У 1961 році інженери Віктор Висоцький, Дуг Макілрой і Роберт Морріс з фірми Bell Telephone Laboratories розробили маленькі програми, здатні робити копії самих себе. Це були перші віруси. Вони створювалися у вигляді гри, яку інженери назвали «Дарвін». Її мета – відправляти ці програми друзям, щоб подивитися, яка з них знищить більше програм опонента і зробить більше власних копій. Гравець, якому вдалося заповнити комп'ютери інших, оголошувався переможцем.

Вірусами їх назвали за аналогією з біологічними вірусами, що викликають хвороби. Щоб розвиватися, звичайному вірусу необхідний живий організм, в якому він буде створювати свої копії, так і комп'ютерному вірусу для розмноження необхідно заражати якомога більше комп'ютерів [2].

Сьогодні це вправи для початкуючих хакерів, адже така шкода не передбачає матеріального зиску. Однак, серед неймовірної кількості програм, які проникають до нас із мережі, цілком можуть трапитися й такі.

Конфіденційність. Є інформація, яка, на думку автора чи власника, має бути прихована від стороннього ока. Наприклад, авторські програми, призначені для власного використання або для комерційного розповсюдження, інформація наукового, державного, воєнного, кримінального, інтимного характеру тощо. Вона являє собою ласий шмат для любителів наживи або чужих секретів, з метою продажу, несанкціонованого використання чи шантажу. Для того, щоб заволодіти вашою інформацією у хід запускають різноманітні шпигунські програми. Шкідливі програми можуть заблокувати доступ до потрібних нам програм з метою, наприклад, шантажу.

Про віруси

Види та типи шкідливих програм.

На сьогодні найнебезпечнішим вірусом визнано MyDoom, який було виявлено у 2004 році. Поширювалася ця загроза через електронну пошту та файлообмінники. Загальна сума збитків, завданих цим вірусом, склала 38 млрд. доларів.[10].

Ось короткий перелік програм, які можуть завдати нам шкоди і напрями їх «діяльності».

Хробаки – Worm

Хробак – програма, яка робить копії самої себе. Її шкода полягає у засмічуванні комп'ютера, через що він починає працювати повільніше. Відмінною особливістю хробака є те, що він не може стати частиною іншої нешкідливої програми. Поширюються по мережі, відтворюючи себе,

заражаючи усе на своєму шляху. Підстерігають користувачів різноманітних чатів (skype, icq і т. ін.) на популярних сайтах і браузерах.

Віруси-маскувальники – Rootkit

Ці віруси використовуються для приховування шкідливої активності. Вони маскують шкідливі програми, щоб уникнути їх виявлення антивірусними програмами. Rootkit'и також можуть модифікувати операційну систему на комп'ютері і замінювати основні її функції, щоб приховати свою власну присутність і дії, які робить зловмисник на зараженому комп'ютері.

Віруси-шпигуни – Spyware

Шпигуни збирають інформацію про поведінку і дії користувача. Здебільшого їх цікавить інформація – адреси, паролі, дані кредитних карт. До них можна віднести програми-кейлогери, які відслідковують дії не на моніторі, а безпосередньо на клавіатурі. На мобільних пристроях програми-шпигуни можуть записувати розмови та знімати відео із камер і передавати їх по мережі.

Зомбі – Zombie

Віруси зомбі дозволяють зловмисникові керувати комп'ютером користувача. Комп'ютери – зомбі можуть бути об'єднані в мережу (бот-нет) і використовуватися для масової атаки на сайти або розсилання спаму. Користувач може навіть не здогадуватися, що його комп'ютер зомбований і використовується зловмисником.

Рекламні віруси – Adware

Програми-реклами, без відома користувачів вбудовуються у різне програмне забезпечення з метою демонстрації рекламних оголошень. Як правило, програми-реклами вбудовані у програмне забезпечення, що поширюється безкоштовно. Реклама розташовується у робочому Інтерфейсі. Найчастіше такі програми також збирають і переправляють своєму розробникові персональну інформацію про користувача.

Віруси-блокувальники – Winlock.

Такі програми блокують користувачеві доступ до операційної системи. При завантаженні комп'ютера з'являється вікно, в якому користувача

звинувачують у скачуванні неліцензійного контенту або порушенні авторських прав. І під загрозою повного видалення всіх даних з комп'ютера вимагають відіслати смс на номер телефону або поповнити його рахунок. Звісно, що після переказу грошей на рахунок зловмисника, банер нікуди не зникає [2]. Найчастіше такому шантажу піддаються любителі «сайтів для дорослих» або піратського програмного забезпечення.

Віруси-майнери – Bitcoin miner.

Новинка у світі шкідників. Що більша потужність комп'ютера, то більше «криптовалюти» він може «накачати». Намагаючись «заробити» якомога більше, зловмисник починає красти ресурси чужих комп'ютерів. Для цього по мережі розсилаються віруси-майнери, які проникають на велику кількість комп'ютерів і з їх допомогою передають своєму господарю якісь крихти криптовалюти, що, додаючись, можуть давати значну величину. Власник зараженого комп'ютера і не здогадується, що він допомагає «невідомому другові», а продуктивність його комп'ютера може помітно зменшитися.

Немає змоги перелічити усі види і типи шкідливих програм. Важливіше знати, звідки вони беруться на наших пристроях, чим загрожують та як від них захиститися.

Шляхи проникнення вірусів на наші пристрої.

Назвемо найбільш поширені шляхи розповсюдження вірусних програм. Порядок їх переліку не говорить про рівень їх небезпеки, кожна із можливостей зараження має бути врахована.

1. Віруси-хробаки потрапляють на наші пристрої через локальні мережі та Інтернет. Сьогодні тільки в соціальних мережах налічуються близько 3,5 млрд. користувачів [13]. Це – благодатний ґрунт для розмноження цих та інших шкідливих програм.

2. Використання піратського програмового забезпечення: операційних систем, комп'ютерних ігор, прикладних програм тощо. Разом із ними ми скачуємо на наші пристрої віруси найрізноманітніших типів, із яких найменш небезпечними є надойдлива реклама.

3. Відвідування сайтів, що не мають відмітки надійності у вигляді замочка або напису на зразок «Безпечний» у адресному рядку. Більше того, деякі користувачі ігнорують попередження програм-захисників про небезпеку відвідування потенційно небезпечного Інтернет-ресурсу, так їм хочеться «клубнички» або піратської копії гри, аудіо чи відео-продукції.

4. Зовнішні носії. Найперше – флеш-накопичувачі, що відвідують різні комп'ютери. У школах через них може передаватися шкідливий контент унаслідок використання комп'ютерів різними користувачами. На сьогодні те ж саме можна сказати й про мобільні пристрої, які можуть бути використані для перенесення інформації.

5. Електронна пошта. Завдяки появі макровірусів цей засіб спілкування набув недоброї слави розповсюджувача комп'ютерної загрози [8].

Ознаки зараженості пристроїв шкідливими програмами.

Ознаками наявності на комп'ютері, смартфоні чи планшеті вірусу є зміни в його роботі:

- Дуже тривале завантаження операційної системи аж до повної його неможливості.
- Відмова пристроїв (клавіатури, миші) працювати у штатному режимі.
- Помітне сповільнення роботи комп'ютера чи смартфона.
- Відмова програм запускатися чи їх неправильна робота.
- Перенавантаження процесора та нестача пам'яті там, де це зазвичай не спостерігалось.
- «Зникнення» чи поява дисків, папок та незрозумілих файлів.
- Незрозумілі системні повідомлення, звукові ефекти і т. д.

Засоби уникнення зараження комп'ютерів та інших пристроїв шкідливими програмами.

Засоби ці настільки прості, що частина користувачів просто не вважає за потрібне їх вживати. А наслідки такої легковажності можуть бути занадто болючими.

- Використання програмних засобів захисту. До таких належать як попередньо встановлені (вшиті в ОС), так і пропоновані сторонніми розробниками програми. Windows 10 передбачає встановлення на комп'ютер брандмауера та антивірусної програми Захисник Windows. За правильного їх налаштування ці програми здатні протистояти більшості загроз із Інтернету. Не відключайте їх, якщо турбуєтеся про здоров'я вашого комп'ютера. Для надійнішого захисту можна вибрати більш «просунуті» антивірусні програми, огляд яких ви знайдете серед наведених посилань у кінці цього матеріалу. Не піддавайтеся спокусі встановити на один пристрій усі антивіруси, які вдалося скачати. Вони неминуче будуть конфліктувати між собою.

- Постійно встановлюйте оновлення операційної системи та антивірусних програм.

- Систематично виконуйте сканування комп'ютера антивірусними програмами.

- Використовуйте ліцензійні копії операційної системи та програм, що інстальуються на комп'ютер. Уникайте піратських програм.

- Заходячи на незнайомий сайт уперше, зверніть увагу на його адресу. Якщо там відсутнє зображення закритого замочка або напис на зразок «Надійний», добре подумайте перед тим, як користуватися ним. Не заходьте на сайти, якщо програми захисту вважають їх небезпечними.

- Не відкривайте у скриньці електронної пошти файли, походження яких вам не відоме.

- Правильно встановлюйте налаштування конфіденційності браузерів.

- Використовуйте для різних сервісів різні паролі. Пароль має містити не менше 8 символів – літер у різному регістрі, цифр, спеціальних символів. Випадкових літер і випадкових цифр – не дати народження чи імені і т.д. Раз на кілька місяців змінюйте паролі.

- Не вішайте усі використовувані вами сервіси на той же акаунт чи номер телефону.

- Слідкуйте за новинами у галузі антивірусного захисту [1].

Чистіть свої пристрої від шкідливих програм, а мізки – від небезпечного вмісту, обачно ведіть себе в Інтернеті, бережіть своїх дітей. Пам'ятайте: ніколи і ніде ви не знайдете таку статтю, яка застереже вас від будь-яких загроз в Інтернеті! Так само як і не існує абсолютного антивірусу. Щохвилини на планеті з'являються нові й нові програми-шкідники та прийоми обдурити довірливих мешканців планети «Інтернет». Багато що буде залежати саме від вас.

Висновки. Дехто вважає, що Інтернет – абсолютно анонімне середовище. І поводить себе негоже: залишає брудкі коментарі, вживає ненормативну лексику, порушує правила про матеріали, які не можна розташовувати в мережі. При цьому думає, що йому вдалося заховатися за чудернацьким ніком або за комбінацією клавіш, запропонованою браузером. Мушу вас розчарувати. Якщо ваша поведінка надто далеко вийде за рамки, вас знайдуть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Профспілка освіти і науки України. Безпека в Інтернеті. Що потрібно знати. URL: <https://pon.org.ua/novyny/5427-bezpeka-v-nternet-scho-potrбно-znati.html>
2. Основні види вірусних програм. URL: <https://zillya.ua/osnovni-vidi-virusnikh-program>
3. Марина Дорош. Небезпечний інтернет URL: <https://ms.detector.media/media-iditi/post/7981/2012-02-16-nebezpechnii-internet/>
4. Всеосвіта. Небезпеки в Інтернеті. Про що розповісти учням та батькам. URL: <https://vseosvita.ua/news/nebezpeky-v-interneti-pro-shcho-rozpovisty-uchniam-ta-batkam-4666.html>
5. Небезпека в Інтернеті. URL: <http://dianorage.blogspot.com/>
6. Небезпека Інтернету для дітей і дорослих. URL: <https://hi-news.pp.ua/kompyuteri/8907-nebezpeka-nternetu-dlya-dtey-doroslih.html>
7. Безпечний Інтернет. Безпека дітей в Інтернеті. URL: <https://www.sites.google.com/site/bezpechniyinternet/s/nebezpeka-v-interneti>
8. Компьютер и Интернет. Инструкции по применению. Компьютерные вирусы. Типы, виды, пути заражения. URL: <https://teralex.ru/bezrubriki/kompyuternye-virusy-tipy-vidy-puti-zarazheniya.html>
9. Компьютер и Интернет. Инструкции по применению. Компьютерные ловушки. Как не попасть в них. URL: <https://teralex.ru/bezopasnost/internet-lovushki-kak-ne-popastsya-nanix.html>
10. Самые опасные интернет-вирусы. URL: <https://workion.ru/samye-opasnye-internet-virusy.html>
11. Самые опасные интернет-вирусы (видео). URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=31&v=4-6TVShLj2A&feature=emb_logo

12. Скрытый майнер. Определяем и уничтожаем. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=d8fuCQ4IYC8>
13. Статистика Интернета на 2019 год. URL: <https://www.web-canape.ru/business/vsya-statistika-interneta-na-2019-god-v-mire-i-v-rossii/>
14. Радіо Свобода. Соціальна інженерія: як шахраї використовують людську психологію в Інтернеті. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/socialna-inzhenerija-shaxrajstvo/29460139.html>

УДК 373.5.016:32(072)

Ремех Тетяна Олексіївна,
кандидат педагогічних наук, старший
дослідник, завідувачка відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КУРСІ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»

Зміст шкільної громадянської освіти визначають суспільні потреби, вимоги соціальних і державних інституцій, а також інтереси особистості, її ставлення до суспільно значимих проблем та готовність долучатися до їх розв'язання [2].

Метою громадянської освіти є цілеспрямована підготовка учнівства до ефективного функціонування в системі демократичних суспільних відносин на основі соціальної взаємодії, громадянської участі та відповідальності [1].

Для досягнення цієї мети учні/учениці мають оволодіти знаннями про здобутки й розвиток демократичного суспільства в державах світу, поступ, цінності та принципи становлення демократії в Україні. Важливим завданням навчання курсу є формування в учня/учениці мотивації, вмінь і навичок, необхідних для активної залученості й відповідальної участі у громадсько-політичних процесах на основі власних переконань, цінностей, поваги до прав і свобод інших громадян, конструктивного ставлення до суспільного життя [2].

Освітню модель громадянської освіти складають цінності, поведінкові установки, знання та їх критичне осмислення, практичні вміння й навички, оволодіння якими дає змогу учнівству дієво долучатися до суспільного життя та демократичних процесів [1].

Практична реалізація завдань навчання десятикласників/десятикласниць курсу «Громадянська освіта» потребує створення та впровадження в освітній процес методичного інструментарію, спрямованого на набуття ними громадянської компетентності через активне залучення до проблемного навчання, експериментування, дослідницької діяльності, розвитку критичного мислення, самостійності суджень.

Особливості змісту курсу «Громадянська освіта» та вимоги до результатів навчання визначають особливості оцінювання. Крім усталених функцій, оцінювання є важливим складником навчання громадянської освіти, адже принципи, форма і власне процес оцінювання впливають на розвиток громадянської компетентності учнів/учениць.

У навчальній програмі зазначено, що головну увагу в курсі слід приділяти не стільки здобуттю учнями/ученицями нової інформації, скільки виробленню навичок, умінь та формуванню ціннісних орієнтацій людини і громадянина [1]. Відтак основу оцінювання учнів/учениць має складати діяльнісний компонент: вміння досліджувати суспільно значимі явища, події і процеси, формулювати й аргументувати власну думку, дебатувати, співпрацювати з іншими тощо.

При оцінюванні результатів навчання учнів/учениць із громадянської освіти вчитель/вчителька має враховувати: обґрунтованість, осмисленість, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість їхніх міркувань, рівень сформованості передбачених програмою умінь і навичок як-от вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, формулювати висновки, виявляти й розв'язувати проблеми, висувати гіпотези й передбачення, формулювати оцінні судження тощо [3, с. 164].

Застосування процедур оцінювання на уроках громадянської освіти має бути спрямоване на аналіз учнем/ученицею власного поступу, вдосконалення власних навичок, управління власним навчанням. Тому важливим на уроках курсу є формувальне оцінювання, яке дає можливість відслідковувати процес навчання. Таке оцінювання відрізняється від підсумкового тим, що, по-перше,

здійснюється у ході освітнього процесу, по-друге, спрямоване на перевірку його перебігу, і, по-третє, є позитивним, ціннісним та індивідуалізованим.

Інструментами формувального оцінювання є педагогічне спостереження вчителя/вчительки за діяльністю десятикласників/десятикласниць, аналіз їхньої діяльності (обговорення, есеї, презентації, інфографіки, міні досліджень та ін.), надання зворотнього зв'язку. Ефективним способом залучення учнів/учениць до оцінювання є застосування процедур самооцінювання та взаємного оцінювання, що дає змогу підвищити їхню відповідальність за власне навчання, спільно виробити критерії оцінювання, активно засвоїти навчальний матеріал, удосконалити навички оцінювати результати власної діяльності.

Формувальне оцінювання впливає на підвищення результативності навчання, допомагає учням/ученицям усвідомити способи досягнення кращих результатів, а вчителю/вчительці – спланувати траєкторію досягнення навчальних цілей відповідно до потреб і поступу кожного учня й кожної учениці. За компетентнісного підходу до навчання курсу основою оцінювання навчальних результатів учнів/учениць має бути оцінка: рівня сформованості їхніх компетентностей та наскрізних умінь; здатностей обдумувати й виконувати колективні завдання; набуття навичок співпраці; емоційного стану і динаміки розвитку учня/учениці [3, с. 166].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 20.05.2022).

2. Методичні рекомендації про викладання предмета «Громадянська освіта» у 2020/2021 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1/9-430. URL : <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-pro-vykladannya-predmeta-gromadyanska-osvita-u-2020-2021-navchalnomu-rotsi/> (дата звернення : 20.05.2022).

3. Ремех Т. О., Пометун О. І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с.

Сава Оксана Володимирівна,
вихователь вищої категорії ТЗДОЯС №2,
м. Тернопіль

НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

У дошкільній сфері працюю з 1999р., а з 2012 р. почала працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Не можу назвати цей досвід великим, адже щоденно намагаюсь набувати нових знань, умінь та навичок у вихованні і навчанні особливих дітей. Звісно, уже чимало розроблено програм і методик для роботи з дітьми з ООП, але нам, педагогам, доводиться шукати нові підходи, спираючись на індивідуальні особливості кожної дитини і на власний досвід.

За період роботи працювала з чималою кількістю особливих дітей із різною нозологією: розлади аутистичного спектру, синдром Дауна, порушення нормотипового розвитку. І хочу зазначити, що діти усі абсолютно різні, хоча у них може бути встановлений однаковий діагноз. Тому кожен з них потребує абсолютного індивідуальної траєкторії розвитку.

Діти з розладами аутистичного спектру вимагають дещо інших методів і прийомів у навчанні і вихованні, аніж діти з синдромом Дауна, чи діти з порушенням нормотипового розвитку. Навіть маючи схожі діагнози, діти дуже різні, а коли й діагнози різні, працювати потрібно за індивідуальною схемою, шукаючи підхід до кожної дитини, подекуди і дуже не скоро.

Діти з розладами аутистичного спектру здебільшого не хочуть великого і шумного колективу, люблять усамітнюватись, не підтримують зоровий контакт, мало проявляють свої емоції, у них присутній страх перед соціумом, важко ідуть на контакт (мало спілкуються або зовсім не спілкуються, не тому що не можуть, а тому що не хочуть), їм властиві так звані «ритуальні рухи». Словом, це діти, які живуть у власному світі, ще прийнято їх називати «діти дощу».

Завдання педагогів ввести дитину-аутиста в соціум, якомога безболісніше для неї, не травмуючи її психіку. Діяти потрібно дуже обережно і поступово, методом ігрової діяльності, власним прикладом. У жодному разі не можна тиснути на дитину з подібними розладами, бо отримаємо ще більше занурення у власний світ, неконтрольований страх чи приступ агресії, істеричний спротив. Діти з аутизмом потребують чітких і зрозумілих вказівок з невеликою кількістю слів. Мова педагога повинна бути дещо стишена, проте чітка і зрозуміла.

Такі діти здебільшого роблять лише те, що хочуть робити у цей момент, говорять лише тоді, коли хочуть і з ким хочуть. А наше завдання підштовхувати їх до того, щоб вони хотіли спілкуватись, зацікавлювати, створювати такі умови, щоб вони почували себе у безпеці і не бачили у педагогах, та й взагалі у дорослих, якоїсь загрози, ми маємо бути друзями і союзниками.

У дітей з РАС дуже розвинена пам'ять, проте запам'ятовують вони часто лише знаки, символи, окремі фрази, не усвідомлюють де їх потрібно використовувати. Часто у 3-4 роки діти вміють читати, писати, рахувати, знають англійські букви, слова, пісні, проте не вміють одягнутись, взутись, не знають як себе поводити у навколишньому середовищі. Перед нами стоїть завдання якомога більше наблизити дитину з РАС до реального життя. Хоча такі діти дуже не люблять змін (змінювати власний розпорядок, одяг, іграшки, оточення), у них має бути усе за чітко напрацьованою схемою, бо їх лякає щось нове і незрозуміле.

Щоб заспокоїти дитину з РАС, потрібно насамперед усунути причину, подразник, а тоді дозволити дитині усамітнитись. Для цього у групі створені різноманітні куточки, де дитина може обрати вид діяльності, який на даний момент їй потрібен. Адже одну дитину заспокоює малювання, іншу – ліплення, ще іншу – настільні ігри чи розглядання ілюстрацій або окрема іграшка. Також у групі є палатка-хатинка, у якій особливо часто хочуть усамітнюватись діти з РАС. Звичайно, я не можу дозволити усамітнюватись на довгий час, адже наше головне завдання – ввести дитину в соціум, навчити боротись з своїм страхом,

не реагувати на подразники, спілкуватись з однолітками. Для цього я проводжу різноманітні ігри, естафети, використовую трудові доручення, колективну працю і максимально залучаю до цього усіх дітей.

У своїй роботі з «дітьми дощу» я використовую також нетрадиційні методи та прийоми навчання і виховання, які особливо необхідні таким дітям. Наприклад, ароматерапія використовується для укріплення фізичного і психологічного здоров'я, а коли ще ввімкнути музичний супровід (музика має бути легкою і дещо стихеною) дитина релаксує, сидячи чи лежачи на зручному килимку, заспокоюється, покращується її емоційний стан. Здебільшого це інструментальна спокійна музика, класичні твори.

Інколи використовую кріотерапію. Коли діти відчувають кінчиками пальців крижаний холод, у них покращується кровообіг, починає краще працювати мислення, вони стають активнішими.

На заняттях з малювання надаю перевагу малюванню пальчиком, адже це дає можливість самовиразитись. Дитина буде наносити на папір свої відчуття: страх, радість, смуток і т. д. Також малювання пальчиком добре впливає на розвиток дрібної моторики рук, розвиток мислення і мовлення.

Дітей з синдромом Дауна називають «сонячні діти». Вони теж усі дуже різні, хоч і мають ідентичний діагноз. Сонячні діти ніжні, доброзичливі, хочуть тепла, ласки, любові. Навчаючи і виховуючи таких дітей, не треба боятись зайвий раз обійняти дитину, посміхатись до неї, говорити лагідно, не переходячи на підвищений тон. З ними потрібно гратись і, граючись, навчати. У навчанні потрібно докладати чимало зусиль, адже інтелект у таких діток може бути збережений лише частково, у кожного по-різному. Отож, розвивати дрібну моторику, пам'ять, увагу, мислення, мовлення потрібно кожному за індивідуальною програмою, яку потрібно виробити після спостереження вихователів і обстеження психологом та логопедом.

Насамперед я навчаю таких дітей навичок самообслуговування, адже здебільшого вони приходять у дитячий садок з відсутністю цих навичок. Потрібно пам'ятати, що діти з синдромом Дауна можуть маніпулювати

дорослими, зловживати допомогою дорослих. Навіть коли їх навчили одягатись, взуватись, їсти самостійно, вони будуть хитрістю вимагати, щоб за них це зробив хтось, будуть леститись, щиро усміхатись. Це тому, що їм притаманна така риса характеру як лінь, на навчанні це теж відбивається. Дорослі не повинні піддаватись на ці хитрощі, а стимулювати дітей самостійно себе обслуговувати. Для цього потрібно використовувати ігрову форму, наприклад придумати гру «Хто швидше взується», не шкодувати похвали, заохочувати дитину самостійно виконувати завдання.

Діти з порушенням нормотипового розвитку теж абсолютно різні. У них може бути частково збережений інтелект або пограничні. У моїй практиці траплялись пограничні діти, вони не змогли освоїти навіть навичок самообслуговування (тобто вони самостійно не їли, не одягались, не ходили в туалет). Проте діти, у яких інтелект частково зберігся, потребують допомоги педагога, щоб оволодіти елементарними знаннями, уміннями та навичками. Щоб навчити дітей з порушенням нормотипового розвитку, потрібно набратись терпіння і пам'ятати, що у роботі з ними важлива наочність, повторення і обов'язковий приклад дорослого (це важливо у роботі з усіма дітьми, але з дітьми з такою нозологією найбільше). Повторення відіграє важливу роль, адже те, що може запам'ятати дитина загального розвитку за одне заняття, особлива дитина буде запам'ятовувати цілий місяць або й довше. Пам'ять у таких дітей дуже короткотривала, увага розсіяна.

Важливе місце у навчанні дітей з порушенням нормотипового розвитку займає трудове виховання. Діти з великим задоволенням виконують трудові доручення, прагнуть допомагати дорослим. Не варто боятись залучати таких дітей до праці, якщо вона приносить їм задоволення.

Серед них є діти з сенсорною, або сенсо-моторною алалією. Вони не розуміють значення слів, не можуть відтворити мовлення. Такі діти часто навіть не реагують на своє ім'я, не кажучи вже про вказівки дорослого. У таких випадках будь-яке слово має супроводжуватись наочністю, щоб дитина бачила, що від неї вимагають.

У випадку моторної алалії інколи потрібно вивчати жестову мову. Хоча такі діти розуміють усі вказівки дорослого, вони не можуть висловити власні бажання, придумуючи свої жести, щоб дорослі їх хоч якось зрозуміли. Через це діти роздратовані, їхній стан емоційно нестабільний. Навички самообслуговування у дітей з моторною алалією сформовані дуже добре, вони здебільшого можуть і хочуть навчатись.

У роботі з дітьми з ООП часто потрібно міняти вид діяльності, адже втомлюються вони набагато швидше, у них розсіюється увага. На заняттях потрібно переключатись на фізкультхвилинку, гру, піскотерапію і т. д. Важливо дотримуватись однієї теми, але у різних формах роботи. Часто це може бути спонтанно, педагог має бачити і відчувати настрій дітей, а тому повинен бути готовим у будь-який момент відійти від конспекту заняття, тобто проводити інтегроване заняття. Наприклад:

«Хто як зимує» + «Сніг»

Ознайомлення з природою + малювання

Мета: розширити уявлення дітей про зиму та зимові явища в природі, зокрема зимівлю диких звірів; закріпити на смак і зовнішній вигляд яблуко, грушу, мед, горіх, моркву; задіяти смакові та нюхові рецептори; активізувати словник дітей назвами диких тварин та продуктів; увести в активний та пасивний словник дітей нові слова «барліг» та «душло»; забезпечити психологічний комфорт дітей; сприяти зняттю емоційної напруги та втоми; продовжувати вчити малювати пальчиком на папері; розвивати пам'ять, увагу, мислення, зв'язне мовлення, вміння розуміти вихователя та діяти за вказівкою дорослого; виховувати любов до тварин, бережне ставлення до природи, естетичний смак.

Матеріал: кімната, облаштована під ліс; плакат з малюнком зимового лісу; іграшки: ведмедик, білочка, зайчик, їжачок, жабка; на тарілках: мед, яблуко, морква, горішок; малюнки: мед, яблуко, горіх, морква, груша.

Роздатковий матеріал: тканинні торбинки з липовим цвітом; гуашеві фарби білого кольору; заготовлений фон для малювання; вологі серветки.

Попередня робота: з'ясувати у батьків чи можна дітям вживати мед, яблуко, горіх, моркву, грушу.

Хід заняття

1. Привітання:

Ми за ручки всі візьмемось

І до друзів посміхнемось,

Скажемо усім: «Привіт!

Нас вітає цілий світ!» (О. Сава)

Вихователь: Діти, пригадайте, яка зараз пора року?

- Зима.

Вихователь: подивіться, який гарний малюнок. Нам його передала Зима, щоб ми дізналися, як лісові звірята зиму зустрічають.

2. Бесіда за малюнком «Хто як зимує».

Вихователь: Діти, хто це спить під купою гілочок?

- Ведмедик.

Вихователь: Так, це ведмідь, він зимує у барлозі. Це така хатинка із сухих гілочок і сухого листя. Ведмідь у барлозі засинає і спить аж до весни. Це називається зимова сплячка.

Вихователь: А хто це, діти?

- Заєць.

Вихователь: так, малята, це заєць, він зимує де попадеться: під кущем, у снігу. З настанням зими його шубка стає білою і ще теплішою, тому холоду заєць не боїться. Завдяки білій шубці він стає непомітний у снігу, де і ховається...

Вихователь: А ось, малята, їжак. Він заліз у нору глибоко під землю і теж, як ведмідь, впав у зимову сплячку.

Вихователь: А хто ж це, друзі, з таким пишним хвостом?

- Білка.

Вихователь: Білка зимує на дереві, у дуплі. В неї запасів на зиму багато: горіхи, гриби і шишки, та й шуба у неї тепла.

Вихователь: А хто ж це заховався в очереті, біля ставка?

- Жаба.

Вихователь: Жаба теж впадає у зимову сплячку і прокидається лише з настанням тепла. А зимує вона у воді під бережком.

Вихователь: Діти, а давайте помандруємо у ліс, і подивимось, чи всі звірята у своїх домівках.

(діти йдуть змійкою, звучить музика)

Вихователь: Помандруємо у ліс,

Там вже випав перший сніг.

А звірята розгубились,

На галявині усілись,

Бо не знають де їх дім.

Допоможемо ми їм? (О. Сава)

3. Дидактична гра «Розселимо звірят».

Вихователь: отож, будьте уважні, якщо хочете допомогти звірятам.

Пада, пада сніг лапатий.

У барлозі звір кошлатий (В. Паронова)

Вихователь: Діти, хто це?

- Ведмідь.

Вихователь: Правильно, його потрібно віднести у домівку, хто це зробить? (дитина знаходить ведмедика і відносить у «барліг»).

Вихователь: Зимно зайчику в ліску,

Скаче бідний по сніжку,

(В. Паронова)

Діти, хто знайде зайчика і віднесе під кущ?

(дитина знаходить зайчика і відносить під кущ)

Вихователь: Грудень, і о цій порі

Їжачок в своїй норі

Умостився тишком-нишком.

(В. Паронова)

Малята, хто знайде їжачка і поселить у домівку?

(дитина знаходить їжачка і відносить у нору).

Вихователь: Взимку білочка руденька

Вибігла з дупла швиденько.

(В. Паронова)

Хто знайде білочку і поселить її у домівку? (дитина знаходить білочку і поселяє на дереві).

Вихователь: Мерзне спинка, мерзнуть лапки...

Засина зелена жабка.

(В. Паронова)

Хто візьме жабку і віднесе додому? (дитина відносить жабку в очерет біля ставка).

4. Ароматерапія + релаксація

Вихователь: дивіться, діти, звірята нам залишили спогад про літо: пахучі мішечки з липовим цвітом. Тож вмощуйтеся зручно на подушки, піднесіть до носа мішечки, заплющте очі і вдихайте аромат запашної липи: перенесемося з вами у літо...

(звучить легенька інструментальна музика)

Вихователь: Ви чуєте...це липа шелестить...

Пахучим цвітом заплітає коси...

Здалека промінь сонця струменить...
А зранку омивають срібні роси...
Цей аромат почула і бджола,
Летить сюди щоби пилок зібрати...
А запах липи лине й до двора,
До діток, що гасають біля хати...
Веселий сміх і радість дітвори...
Дзвінкий тоненький голосочок бджілки...
І липи аромат ляга згори,
А ми його вдихаєм-це ж бо літо... (О. Сава)

Вихователь: А тепер, діти, розплющуємо очі і повертаємось у зимовий ліс. Малята, за те, що ми допомогли звірятам, вони залишили нам частування. Сідаємо за столик.

5. Дидактична гра «Відгадай за смаком».

На столі горішки, морква, яблуко, груша і мед. Дітям із заплющеними очима пропонують відгадати, що вони куштували і вибрати відповідний малюнок.

Вихователь: Ну що ж, діти, звірята вже у домівках, і нам пора повертатись додому.

6. Фізкультхвилинка «Повертаємось додому, як звірята»

-руки на пояс, на пальчиках, як білочка шукає горішок;

-руки за голову, як ведмедики, перевалюємось з ноги на ногу;

-руки перед грудьми, стрибаємо, як зайчики;

-дрібним кроком, як їжачок;

-і як жабка грілась до сонечка: потягнулись.

Вихователь: От ми і вдома. Чудова подорож у нас була. Дивіться, а на столі щось лежить! Це ще одне завдання.

7. Дидактична вправа «Склади ціле з частин»

Вихователь: Малята, у кожного з вас є частина картинки, а тепер підберіть другу частину.

Вихователь: друзі, мені здається, що на малюнку, який намалювала зима, не вистачає снігу, а давайте ми разом його намалюємо?!

8. Малювання «Пада, пада сніг лапатий!»

1) Вихователь: Тож вмощуйтеся зручно на свої місця, будемо малювати сніг. Але малювати будемо не пензликом, а пальчиком. У кожного з вас є фарба білого кольору, мокаємо туди пальчик і ставимо відбитки на папері: це лапатий сніг. Ось так (показую). А тепер беремось за роботу.

2) Самостійна робота дітей. Індивідуальний підхід.

Вихователь: Молодці діти. Тепер витираємо пальчики серветкою і ідемо прикріплювати сніг до картини, що нам залишила зима. Тепер точно звірята не замерзнуть.

9. Підсумок заняття.

Вихователь: Діти, що ми сьогодні робили, куди мандрували?

- У ліс.

Вихователь: Кого зустріли у лісі?

- Ведмедя, зайця, їжака, білку, жабу.

Вихователь: а що ж ви малювали?

- Сніг.

Вихователь: Діти, сьогодні ви всі були дуже старанні, допомогли звірятам потрапити додому, намалювали гарний сніг, а ще ми підемо на прогулянку і подивимось, чи падає на вулиці сніг.

Особливу увагу у роботі з дітьми з ООП слід приділяти мовленню. Адже у більшості з них затримка мовного розвитку різних ступенів. Тому я, як вихователь, тісно співпрацюю з логопедом, виконуючи настанови. Для цього існує зошит взаємозв'язку логопеда з вихователем, де логопед вказує, яку індивідуальну роботу з розвитку мовлення з тією чи іншою дитиною має провести вихователь, на що слід звернути увагу на заняттях. Темі занять логопеда і вихователя співпадають, адже діти особливі і їм потрібно багаторазове повторення.

Значну роль у вихованні і навчанні особливих дітей відіграє робота з батьками. Адже усе, що я апробувала на занятті, чи в індивідуальній роботі, потрібно закріпити вдома, щоб результат був кращим. Дуже важливо дотримуватись однієї лінії у вихованні і навчанні, як у садочку, так і вдома, щоб не дезорієнтувати дитину. Дуже важливо донести батькам, що потрібно навчитись приймати свою дитину такою, як вона є, любити її, піклуватись про неї, приділяти достатньо уваги та набратись терпіння. Батьки мають зрозуміти, що тісна співпраця з педагогами принесе результат, хоча і не дуже швидкий.

Отже, працюючи з дітьми з ООП, потрібно бути готовим до того, що з кожною новою дитиною треба вчитись знову і знову, потрібно підбирати індивідуальні методи та прийоми, напрацьовувати нові методики та програми

індивідуально під кожну дитину, працювати у тісному тандемі з психологом, логопедом та батьками.

Слід пам'ятати, що насамперед особливі діти потребують любові, розуміння, тепла і ласки! Не можна забувати, що вони є частинкою суспільства! На нас, педагогів, покладено завдання навчити дітей з ООП жити у соціумі, контактувати з іншими членами суспільства.

УДК 7.03

Саранчук Наталія Романівна,
методист відділу методики навчальних
предметів суспільно-гуманітарного та
естетичного циклів Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

МИСТЕЦТВО В ЖИТТІ ІГОРЯ ГЕРЕТИ

Чимало відомих композиторів, співаків, музикантів розпочинали свій мистецький шлях з церковного хору. Українські композитори Кирило Стеценко, Яків Степовий, Микола Леонтович, Василь Барвінський, співаки Соломія Крушельницька, Іван Козловський, Дмитро Гнатюк...

Мистецтвознавче пізнання світу для Ігоря Герети також розпочалось з церковного хору. Це визначалось сімейною традицією: батько-священник і мати, яка багато років працювала диригентом церковного хору, прищепили своїм синам Ігорю і Олегу любов до музичного мистецтва. Безперечно, мистецьке обдарування передалось дітям Ігоря Герети доньці Ярині та сину Устиму. Мистецька аура супроводжувала пана Ігоря все життя, а спілкування з цікавими музикантами Тернопілля збагачувало мистецький інтелект.

Улюбленим музичним інструментом пана Ігоря була віолончель. Він обожнював звучання цього струнно-смичкового інструменту. Багатолітня дружба з відомими музикантами Тернополя, братами Ярославом і Романом Теленками дала змогу глибоко осягнути таємниці музичного всесвіту. Цікавий факт: брат Ігоря Герети Олег був професійним скрипалем і альтистом. Час

невблаганний: на жаль, братів Теленків і братів Геретів уже немає, але пам'ять про їхні мистецькі здобутки, висока духовність залишилась назавжди і заслуговує на увагу та популяризацію.

Кожна людина має улюблені музичні твори. Для Ігоря Герети знаковим музичним твором була «Мелодія» Мирослава Скорика. Упродовж свого життя він вивчав народні пісні, особливе захоплення у нього викликали лемківські пісні, а саме пісня «Лучка, лучка, лучка зеленая». Наприкінці 80-х років минулого століття із забуття, а вірніше з андеграунду, повернулись пісні січових стрільців, а згодом пісні вояків УПА. Ігор Герета приділяв багато часу вивченню цих пісень та їх популяризації. Це не випадково, адже кузеном бабці Ігоря Герети був Роман Купчинський. З-поміж стрілецьких пісень улюбленою була пісня «Вже вечір вчоріє, повстанське серце б'є...»

Цікавою сторінкою життя пана Ігоря Герети було спілкування із творчим побратимом, відомим тернопільським поетом Борисом Демковим. Велику повагу пана Ігоря викликали українські естрадні пісні у виконанні вокально-інструментального ансамблю «Ватра» (пісня «Зеленеє жито, зелене» та інші) під орудою Ігоря Білозіра, пісні у виконанні відомого українського співака Василя Зінкевича, які хвилювали душу і викликали гордість за українське мистецтво.

Ігор Петрович Герета жив і працював у непростий час. Спілкування з представниками дисидентського руху, особливо мистецького середовища, зазнавало переслідувань. Знаковою була діяльність мистецького клубу «Золотий вересень», учасниками якого були непересічні особистості: актори Львівського національного драматичного театру ім. Марії Заньковецької Федір Стригун, Таїсія Литвиненко, Володимир Глухий, Юрій Брилинський, відомий український поет, драматург, перекладач, автор українських пісень Богдан Стельмах.

За сприяння Ігоря Герети частими гостями Тернополя були діти відомого українського композитора Кирила Стеценка.

Екскурс у минуле, без якого, як відомо немає майбутнього, заслуговує на

увагу сучасників, послідовників ідей дисидента, історика, археолога, мистецтвознавця Ігоря Герети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Демків Б. М. І ми були молодими : штрихи до ювілейного портрета Ігоря Герети / Б. Демків. *Вільне життя*. 1998. 26 вересня.
2. Ігор Герета, 1938–2002: археолог, мистецтвознавець, культуролог, політичний діяч. Визначні постаті Тернопілля: біогр. зб. Київ, 2003. С. 63–64.
3. Ігор Герета : Статті. Спогади. Світлини / ред. М. Литвин, В. Липовецький, П. Костів, М. Триліх. Тернопіль : Астон, 2012. 227 с.
4. Герета Ігор Петрович – археолог, мистецтвознавець, культуролог, політичний діяч, заслужений діяч мистецтв України, почесний член Співки краєзнавців / Савак Б. Краєзнавці Тернопільщини / Б. Савак. Денісів, 2003. С. 21–23.

УДК 37

Сесик Оксана Олегівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПИСІВ СЛАВЕТНИХ ЖІНОК НАШОГО КРАЮ

Нема більшого гонору для інтелігентного чоловіка, як берегти свою і національну честь та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому кращу долю
Іван Пулюй

Науки виникають не самі по собі. Вони з'являються внаслідок необхідності вирішення тих чи інших проблем, що постають у процесі еволюції. Сьогодні науково-технічний прогрес торкнувся практично всього людського буття. Тисячі геніальних учених присвятили своє життя розкриттю загадок навколишнього світу й підняттю цивілізації на сучасний рівень. І цей процес триває, наші знання розширюються й поглиблюються.

Згадаймо декотрі імена, пов'язані з нашим краєм, адже Галичина щедра на таланти...

Вона подарувала людству цілу плеяду геніальних співаків і композиторів, поетів і письменників, учених і винахідників. Та через ряд історичних обставин, часом драматичних, а іноді й трагічних, їм доводилось збагачувати скарбницю знань нашої цивілізації, перебуваючи далеко за межами рідного краю, і тому на отчій землі їх талант не завжди був належно оцінений і визнаний. Як цілком справедливо зазначив президент Міжнародної асоціації українців, відомий український критик Іван Дзюба, «конче потрібно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, «привласнених» іншими культурами».

Саме таким спрямуванням вирізняються з-поміж інших праці українського педагога В. Сухомлинського, оскільки вся його творчість пронизана ідеями гармонійного розвитку особистості та збереження, утвердження загальнолюдських духовних цінностей. Учений стверджував, що у центрі гармонійного всебічного розвитку стоїть висока моральність. Велику увагу зосереджував на важливості патріотичного виховання [9].

Освітняни мусять зрозуміти, що потреби сьогодення вимагають, щоб наша молодь чітко окреслила власну позицію щодо розбудови та захисту української державності. Патріотизм, духовність, любов до родини та своєї землі – головні пріоритети формування особистості в контексті впровадження Нової української школи.

За останні роки стараннями окремих дослідників і подвижників поступово стають відомими незаслужено забуті й штучно вилучені імена літераторів, художників, істориків.

Ми спробуємо розглянути поняття цінностей, акцентуючи увагу на людині, особистості, як найвищій цінності та важливості формування духовних цінностей особистості засобами вивчення життєписів славетних жінок нашого краю.

Початок ХХ століття – складний, однак надзвичайно цікавий історичний період, у якому відбувалися наукові відкриття, створювали геніальні твори мистецтва та літератури, зароджувались нові політичні рухи, філософські течії.

Саме в цей період жили та творили справжні героїні свого часу – непересічні жінки, що стали першими в царині мистецтва й освіти, науки та медицини, військової справи та громадсько-політичного життя. Вони ламали стереотипи і догми щодо ролі жінки в суспільстві, дозволяли собі проявити характер, сказати обставинам «ні» і будувати власні долі так, як хотіли.

Першою українкою, яка глибоко зацікавилася жіночим питанням, вказувала на його гідне розв'язування та словом і ділом відстоювала інтереси жіноцтва, справедливо вважається **Наталія Кобринська** – письменниця, видавець і громадська діячка.

Вихована в інтелігентній атмосфері, дівчина не бачила і не відчувала нерівного з чоловіком становища жінки. Читання книг було для неї не лише задоволенням, а й джерелом освіти, адже гімназійна та вища освіта в Австро-Угорщині була недоступною для дівчат. «Я через літературу дійшла до зрозуміння положення жінки в суспільстві – тож хотіла і других повести на ту дорогу», – писала вона у автобіографії.

1887 року Наталія Кобринська разом зі своєю подругою Оленою Пчілкою реалізовує проєкт, аналогів на той час якому не було: перший у світі жіночий альманах. Антологія жіночої творчості «Перший вінок», зібрана, упорядкована й видана жінками, містила твори Лесі Українки, Олени Пчілки, Дніпрової Чайки, Людмили Старицької, Уляни Кравченко, Анни Павлик, Олесі Бажанської. Саме зі сторінок альманаху прозвучала смілива й майже безпрецедентна на той час ідея жіночої гімназійної та університетської освіти. Кобринська закликала письменниць допомогти у зборі підписів під петицією до австрійського уряду з вимогою допустити жінок до вищої школи. Підписи збирали в багатьох куточках Західної України.

У 1918 році підготувала збірку «Воєнні новели», в яких – вболівання над долею українського народу, поділеного кордонами, втягненого у війни за чужі інтереси, де брат воює проти брата. Це була лебедина пісня письменниці.

Кращі твори Наталії Кобринської стали цінним надбанням української літератури, а її культурно-громадська феміністична діяльність є вагомим

внеском у суспільно-демократичний рух та дороговказом для праці тогочасного прогресивного жіноцтва.

Олена Кульчицька – видатна українська художниця, яка першою здобула професійну освіту. Без її творчого доробку важко уявити мистецтво Галичини ХХ століття.

Оскільки мистецька освіта в Галичині в ті часи для жінок була недоступною, Олена поїхала до Відня, де вивчала живопис, гравюру і офорт, кераміку, скульптуру малих форм, емаль, основи книжкової графіки. Навчання у Відні припало на період розквіту модерного мистецтва Австрії. Художниця захистила диплом і за випускні роботи отримала першу премію і можливість кількомісячних мистецьких мандрів культурними осередками Європи.

Першу вчительську посаду Кульчицька одержала у Львові, викладала рисунок у Ліцеї імені королеви Ядвіги та поринула у творчу роботу і мистецьке життя міста. У 1909 році презентувала свої роботи (52 твори). Успіх був вражаючим.

Олена була чудовою вчителькою і вихователькою, володіла справжніми секретами педагогічної майстерності. На уроках малювання і праці вимагала від учениць охайності, прищеплювала любов до майбутньої професії, до краси, до всього українського. Паралельно займалася творчістю: стала зачинателем західноукраїнської графічної школи і першим видатним графіком.

Після Першої світової війни Кульчицька із захопленням ілюструвала дитячі казки, букварі, на яких вирости цілі покоління галицьких дітей. Художниця створила також графічну серію українських письменників (1920 р.), куди увійшли портрети Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Лесі Українки, І. Франка.

У Музеї етнографії виготовила сотні зразків національного одягу різних регіонів Західної України. У 1942-1943 роках пише акварелі із зображенням пам'яток архітектури.

Крім того завжди виявляла зацікавлення народною архітектурою. Вона постійно замальовувала гуцульські хати, їх інтер'єри. Багато у неї малюнків із

зображенням церков, дзвіниць, монастирів. Дуже багато цих пам'яток безслідно зникло під час Другої світової війни і після неї, але залишився великий альбом рисунків художниці, де відтворені перлини народної архітектури.

З 1945 до 1954 року Олена Львівна викладала графіку у Львівському поліграфічному інституті, професором якою стала у 1948, в стінах цього навчального закладу виховала кілька молодих талановитих спеціалістів.

В Україні так повелося: що більше людина варта вдячної пам'яті, то менше відоме її ім'я. **Костянтина Малицька** була не лише першою українською вчителькою, громадською діячкою, а й авторкою відомої пісні «Чом, чом, чом, земле моя», яку вважають народною.

Навчалася у школах Станіслава, пізніше вступила до Львівської державної семінарії. Була завсідником катедри Святого Юра у Львові, в якій знаходилася велика бібліотека, залюбки послуговувалася її багатим книжковим фондом. Саме у Львові вперше спробувала себе на літературних теренах – у віршуванні.

Вчителювати Костянтина Малицька почала з двадцяти років. У 1904 році, працюючи на Буковині, написала вірш «Чом, чом, чом, земле моя...», покладений на музику композитором Денисом Січинським. Ця пісня швидко стала популярною, на ній виховувались покоління українських дітей.

Творча та життєва енергія спонукала до нових громадських починів: вона провела велику роботу з організації численних жіночих гуртків по селах округи. У травні 1905 року була натхненником при заснуванні «Жіночої громади». Поголос про педагога-організатора пішов далеко за межі округи, а побратими-українці не могли нахвалитися її діями.

1906 року народна учителька отримала запрошення працювати в першій українській приватній дівочій школі ім. Т. Шевченка, заснованій Українським Педагогічним товариством у Львові. Крім учителювання, поринула в численні українські громадські зачинання та продовжила свої творчі розробки. Вона редагує журнал «Дзвінок», працює в педагогічних товариствах «Рідна школа»,

«Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» та активно співпрацює з «Просвітою».

Перша світова війна стала поворотним моментом у долі Костянтини. У 1912 році спільно з М. Білецькою організувала фонд «На потреби України», допомагала багатьом творчим та суспільним діянням української громади, а з часів війни фонд став матеріально допомагати Українським Січовим Стрільцям.

Воєнна кампанія та участь у ній нової української військової формації (УСС) надихнула на написання патріотичних пісень, які миттєво поширювалися поміж «січовиків», серед них: «Повставали козаченьки» (вояки виконували її на давній козацький мотив), «У Січі, у Січі гуртуємось брати», «Січ у поході», «В Січ вставай», «Вгору прапор», «Марш Соколів» та ін.

Багато сили віддала розвитку української школи, і особливо її рідної дівочої школи ім. Тараса Шевченка. Тоді ж вона захоплюється кооперативним рухом, створює крамниці для фінансової допомоги освітянам, працює в психотехнічній секції, яка запровадила в школах тестування. У 1934 році за її безпосереднього сприяння були підготовлені понад 500 тестів для визначення в учнів ступеня концентрації їх уваги, абстрактного мислення, зорової та вербальної пам'яті, вміння орієнтуватися в просторі.

Знову пише оповідання, поезії, сценарії... Друкувала свої твори в журналах «Молода Україна», «Світ дитини», «Зоря», альманах «Нова хата», «Учитель», «Жіноча доля», сатиричному часописі «Комар» та інших виданнях. Із 1939 року працювала старшим бібліографом Наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, укладала універсальний покажчик дитячої літератури.

Все життя вона була українською патріоткою, яскравим педагогом-сподвижником європейського рівня.

Таким чином, використовуючи різнобічні класичні та інноваційні засоби навчання і виховання та вивчаючи життєписи славетних людей нашого краю, тісно співпрацюючи з бібліотекою освітнього закладу, села, міста тощо творчий учитель зуміє не лише досягнути поставленої навчальної мети, а й сформує

відповідні компетентності школяра, любов до рідного дому, батьківщини, гордість та пошану до подвижників нації минулого і сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / пер. з російської. Подільський культурно-просвітницький Центр ім. Реріха, 2007. 74 с.
2. Акімова О. В. Розвиток самодостатньої особистості, її соціалізація / О. В. Акімова. *Наша школа*. 2006. № 2-3.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. К.: Либідь, 2008. 348 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Вид. 3-тє. / Г. Ващенко. Полтава: Полтавський вісник, 191 с.
5. Дем'янюк Т. Методика виховання в сучасній школі. К., 2000.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. / І. М. Дичківська. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
7. Петрова Н. М. Інноваційна діяльність вчителя як ключова категорія педагогічної інноватики / Н. М. Петрова. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2014. № 3. С. 3–7.
8. Прогнозування та планування роботи класного керівника: метод. посіб. / авт.-упоряд. Сорока Г. І. Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення. Х.: Основа, 2005.
9. Сухомлинський В. О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / В. О. Сухомлинський. *Шлях освіти*. 1996. №1.
10. Технології формування ціннісного ставлення особистості до сім'ї, родини, людей. *Метод. вісник*. Вип. VI / авт.-упоряд. Н. Гавриш, Г. Ситник. Рівне, 2010.

УДК 374.02

Сєрих Тетяна Миколаївна,
доктор філософії, методист Сумського
Палацу дітей та юнацтва, м. Суми

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ ТА ПОСЛІДОВНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЗАСОБУ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ КЗ СУМСЬКИЙ ПДЮ)

Активізація інтеграційних процесів України з Європейськими країнами, з чим невіддільно пов'язане входження нашої держави у Європейський освітній простір, зумовила збільшення потреба в ефективному обміні інформацією у різних галузях знань на міжнародному рівні, що призвело до підвищення статусу іноземної (англійської) мови як важливого засобу комунікації. Громадяни України усвідомлюють роль та місце вивчення англійської мови в

системі освіти, визнають соціальну значущість оволодіння іншомовним спілкуванням.

На всіх рівнях освіти чільне місце відведено формуванню ключових компетентностей, серед яких і здатність спілкуватися іноземною мовою. Зокрема, метою повної загальної середньої освіти є «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві...», а досягнення цієї мети забезпечується шляхом «формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами...» [6].

Національна система освіти зазнає змін і продовжує удосконалюватися відповідно до визначених державою орієнтирів. Звернімо увагу на те, що у Законі України «Про освіту» [6] визначено засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, серед яких чільне місце відводиться цілісності та наступності системи освіти. За О. Вашуленко, «наступність зумовлюється попередніми етапами, ступенями розвитку, які визначають теперішнє й орієнтують на майбутнє» [2, с. 51]. Освітній процес на всіх рівнях спрямовується на шлях цілісного розвитку особистості дитини з акцентом на дотримання принципу наступності системи освіти загалом та іншомовної зокрема.

Дотримання принципу наступності забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу, як зазначає Л. Калмикова [4, с. 10]. На сучасному етапі розвитку суспільства держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти як обов'язкової первинної складової системи безперервної освіти [5], що спрямована на всебічний розвиток дитини, формування моральних норм, набуття нею соціального досвіду. Особистісний розвиток у дошкільному віці – передумова для успішного навчання дитини в подальшому.

У розгалуженій системі закладів освіти чільне місце відводиться і закладам позашкільної освіти, які в Законі України «Про освіту» окреслені як «невід’ємні складники системи освіти» [6]. У цілому позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», Законом України «Про позашкільну освіту», і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. У системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового-третього рівнів Національної рамки кваліфікацій. Діяльність закладів позашкільної освіти спрямована на розвиток зазначених здібностей та обдарувань дітей будь-якого віку, починаючи від дошкільного.

З огляду на те, що дошкільна освіта визнана невід’ємним складником та першим рівнем у системі освіти (нульовий рівень Національної рамки кваліфікацій), стартовою платформою особистісного розвитку дитини, важливим є перенесення термінів навчання іноземної мови на більш ранній – дошкільний чи молодший шкільний вік, оскільки педагогіка давно акцентує увагу на готовності дітей цього віку до оволодіння іншомовним спілкуванням. Цю реформу щодо системи мовної підготовки вважаємо вагомою та підкреслюємо відображення цього на законодавчому рівні. На початку 2021 року Міністерством освіти і науки України було затверджено нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) [1], що визначає вимоги до обов’язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку (6 (7) років)), а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти. Освітній напрям «Мовлення дитини. Іноземна мова» увійшов до варіативного складника Стандарту та спрямований на формування мовленнєвої компетентності у сфері іноземної мови, що передбачає «оперування дитиною на базовому рівні основами іншомовних фонетичних, лексичних і граматичних знань у процесі аудіювання, діалогічного та монологічного мовлення» [1].

У системі закладів освіти, діяльність яких спрямована на всебічний гармонійний розвиток особистості, чільне місце належить закладам позашкільної освіти, серед яких КЗ Сумський ПДЮ. Вивчення англійської мови в Палаці охоплює дітей різного віку, починаючи від дошкільного. Організація освітнього процесу в гуртках гуманітарного напрямку, що спрямована на вивчення англійської мови, відбувається з дотриманням поступового переходу від початкового рівня до вищого з метою удосконалення отриманих компетентностей. Для забезпечення наступності між усіма рівнями позашкільної освіти обраного напрямку важливо встановити зв'язки між метою та завданнями виховання, розвитку і навчання та враховувати той рівень, з яким дитини прийшла до закладу освіти. З цього приводу О. Сухомлинський та О. Савченко наголошували на неприпустимості різкого перелому в житті дітей щодо отримання певних знань на різних ланках освіти, оскільки дитина повинна продовжувати «робити сьогодні те, що робила вчора», а нове повинно з'являтися в житті дитини поступово й не приголомшувати лавиною вражень [7, с. 4–5].

У Сумському Палаці дітей та юнацтва працює кілька гуртків, діяльність яких спрямована на удосконалення знань дітей із англійської мови та формування їхньої іншомовної комунікативної компетентності. Гуртки працюють за програмами, складеними педагогами Палацу та затвердженими у порядку, визначеному законодавством України. Стійкість педагогічної системи, спрямованої на вивчення англійської мови в Палаці, забезпечується дотриманням принципу наступності, а цілісне вивчення англійської мови забезпечується діяльністю таких гуртків:

- ✓ гуртка «Англійська мова» у Школі раннього розвитку дитини «Малюк» для дітей 6-го та 7-го років життя за навчальною програмою «**Перші кроки в англійській мові**»;
- ✓ студії інтелектуального розвитку «Intel-Land» для дітей 6-9 років за програмою «**Easy English**» (початковий рівень, 3 роки);

- ✓ лінгвістичного клубу «English Club» гуманітарного спрямування для вихованців від 9 до 12 років за навчальною програмою «**Improve your English**» (основний рівень, 3 роки);
- ✓ лінгвістичного клубу «English Club» гуманітарного спрямування для вихованців від 12 до 15 років за навчальною програмою «**Speak English with pleasure**» (основний рівень, 3 роки);
- ✓ лінгвістичного клубу «English Club» гуманітарного спрямування для вихованців від 15 до 18 років за навчальною програмою «**With English around the World**» (основний рівень, 2 роки);
- ✓ лінгвістичного клубу «English Club» гуманітарного спрямування для вихованців від 16 до 21 років за навчальною програмою «**Spotlight on FCE**» (вищий рівень, 2 роки).

Реалізація освітнього процесу гуманітарного напрямку щодо вивчення англійської мови в Палаці здійснюється за різними програмами кількома педагогами, тому дуже важливо забезпечити дотримання принципів наступності та цілісності. О. Савченко [7] наголошує на складності дослідження цієї проблеми через відсутність єдиних підходів та розробленої загальної концепції, результатом чого стало недостатнє розкриття цього питання як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Проблема наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками – одна зі складних проблем загальної освіти, а в системі закладів позашкільної освіти ця проблема залишається поза увагою вчених.

Розглянемо напрямки, які допоможуть комплексно дослідити питання забезпечення наступності та цілісності у навчанні іноземної мови в межах гуртків Палацу гуманітарного напрямку, спрямованих на вивчення англійської мови.

Перший напрямок – це узгодження мети та завдань між усіма гуртками відповідного напрямку. Аналіз мети та завдань роботи гуртків, що спрямовані на вивчення англійської мови як важливого засобу комунікації, простеження їх взаємозв'язку та послідовності щодо цілісного розвитку

вихованців та удосконалення їх знань, умінь, навичок іншомовної комунікації – важливий аспект дослідження проблеми забезпечення наступності та послідовності у навчанні англійської мови.

Другий напрямок – це дослідження змістового наповнення тематичних блоків кожної програми, за якими працюють гуртки в Палаці, з акцентом на збагачення освітнього змісту та його поступове розширення, що досягається завдяки:

- ✓ грамотному підбору тематичних модулів;
- ✓ дотриманню принципу зв'язку навчання із життям;
- ✓ розширенню тематичних блоків окремими актуальними питаннями відповідно до вікових потреб та можливостей вихованців;
- ✓ насиченню змісту навчання знаннями краєзнавчого характеру, які б максимально активізували пізнавальний інтерес вихованців та відповідали потребам дітей щодо пізнання навколишнього світу;
- ✓ збагаченню загальнокультурного розвитку вихованців шляхом розширення їх інформаційного простору з уникненням вимоги відтворювати здобуті знання на вимогу педагога.

Третій напрямок – це узгодження форм організації освітнього процесу та методів навчання з акцентом на:

- ✓ вікові особливості вихованців;
- ✓ специфіку організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти;
- ✓ відмову від регламентованого навчання в закладах позашкільної освіти (статистичних поз на заняттях, звичного для школи розташування столів, відповідей з дозволу педагога після піднятої руки тощо);
- ✓ введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності від репродуктивного до творчого характеру;
- ✓ забезпечення рухової активності вихованців на заняттях;
- ✓ використання різноманітних форм роботи;
- ✓ дотримання циклічності в організації змісту освіти;
- ✓ забезпечення взаємозв'язку отриманих знань із життям;

- ✓ заохочення самостійної діяльності;
- ✓ створення розвивального предметного середовища;
- ✓ використання методів, що активізують мислення, уяву, пошукову діяльність, з елементами проблемності у навчанні, заохочення пошукової діяльності;
- ✓ використання ігрових прийомів, створення емоційно-значимих ситуацій з метою заохочення до вияву ініціативи, творчості, фантазії, відповідальності, що спонукатиме до вирішення задач відкритого типу з варіантами «правильних» рішень;
- ✓ урізноманітнення форм спілкування з однолітками на заняттях з можливістю вчитися не лише у педагога, але й один в одного; підтримку діалогічного спілкування; ініціювання власних висловлювань та аргументацію власних точок зору, відстоювання пропозицій з правом на помилку.

Теоретичний аналіз проблеми наступності в освіті дає підставу стверджувати, що вона займає чільне місце в організації освітнього процесу і є умовою неперервного розвитку особистості дитини на різних вікових етапах. Актуальність питання забезпечення наступності та послідовності в системі позашкільної освіти беззаперечна, оскільки саме завдяки цьому забезпечується поступальний розвиток особистості дитини, спадкоємні зв'язки між освітніми рівнями та їхня узгодженість. Забезпечення наступності та послідовності у навчанні англійської мови є основною умовою функціонування системи гуртків гуманітарного напрямку Сумського Палацу дітей та юнацтва. Порухення цього важливого принципу в освітньому процесі призводить до зниження його ефективності. Пізнавальна сутність наступності в системі позашкільної освіти полягає у встановленні закономірних зв'язків між етапами розвитку особистості з урахуванням специфіки певного вікового періоду, у створенні психолого-педагогічних умов, які дають змогу своєчасно коригувати роботу й перспективно планувати оптимізацію пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / під наук. керівн. Піроженко Т. О., авт. кол-в: Байер О. М., Безсонова О. К., Брежнева О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П. та ін. 2021. 37 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Вашуленко О. Питання наступності в педагогічній теорії. *Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук*. 2005. № 4. С. 49–59.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за наук. ред. укр. вид. д. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення. *Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку*: матеріали конференції. Переяслав-Хмельницький, 2000. С. 10–15.
5. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text>.
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.

УДК 9:342 (477) «1917-1921»

Сидоренко Оксана Миколаївна,
викладач суспільних дисциплін ВСП
«Професійно-педагогічний фаховий
коледж Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка»,
м. Глухів, Сумська обл.;

Ювченко Тетяна Михайлівна,
викладач суспільних дисциплін ВСП
«Професійно-педагогічний фаховий
коледж Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка»,
м. Глухів, Сумська обл.

РОЗБУДОВА СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЗА ЧАСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

(ЧЕРВЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

З утворенням і поступовою еволюцією Української Центральної Ради від громадського органу до вищого законодавчого органу (парламенту) постало гостре питання формування національної судової системи.

27 червня 1917 року була опублікована «Декларація Генерального Секретаріату», де вперше окреслено коло діяльності секретаріату судових справ. Так: 2 завданням Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українізації та демократизації суду і виробу відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу на Україні [1, 3].

Незабаром, 15 червня 1917 року на Засіданні Малої Ради секретарем судових справ був затверджений В Садовський. Але слід зазначити, що за «Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату» від 4 серпня 1917 року дана посада не передбачалась [2, 1].

Отже, на думку сучасного дослідника О. М. Мироненка судова система України перебувала в підпорядкуванні центру, «У перші пореволюційні місяці на Україні судова система майже нічим не відрізнялась від інших територій Росії, де Тимчасовий уряд ліквідував військові польові суди, станові «особливі присутствія», посади земських начальників, відновив діяльність мирових судів, які були скасовані ще на Україні у 1889 році, за виключенням Одеси, Харкова привів судові установи у відповідність з першою редакцією «Судових інститутів 1864 року»» [3, с. 69].

Так, на засіданні Української Центральної Ради, 30 жовтня 1917 року було прийнято рішення про доповнення складу Генерального Секретаріату «комісарами по справах військових, продовольчих, залізничних, пошти і телеграфу, судових» [4, с. 375]. 1 листопада 1917 року комісаром судових справ став есер М. Ткаченко. 7 листопада 1917 року назву «Генеральний комісаріат судових справ» було «замінено Генеральний секретаріат судових справ» [5].

20 листопада 1917 року Українська Центральна Рада прийняла постанову: «Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки» [6].

Після створення Генерального секретаріату судових справ Української Центральної Ради вирішує приступити до реформування судової системи. Перш за все було необхідно приступити до створення найвищого судового органу.

Законопроект про створення Генерального Суду внесено і обговорено на засіданні Генерального Секретаріату 29 листопада 1917 року, він був ухвалений Українською Центральною Радою [7].

Отже, Генеральний Суд мав діяти на засадах, що визначені законом, до прийняття Конституції. В статті 1 даного закону зазначалось: Генеральний Суд складається з трьох департаментів – цивільного, карного, адміністративного і виконує на цілій території України всі функції, належні досі Правительствующего Сенатові в справах судових і справах нагляду над судовими установами і особами судового відомства також тимчасового, до розв'язання питання про скасування особливих судів, виконує функції головного воєнного суду, щодо справ, вирішених на території України [8, 1].

Таким чином, недоліком даної статті було те, що Генеральному Суду надані функції Правительствующего Сенату тільки «в справах судових, і справах нагляду над судовими установами, особами судового відомства». В свою чергу, інструкції, що вирішували всі інші справи, що входили до компетенції найвищого судового органу, не було створено. І лише 2 червня 1918 року Генеральному Суду були надані «всі функції, належні до утворення його Правительствующему Сенатові» [9].

Місце перебування Генерального Суду визначено м. Київ. Члени Генерального Суду отримували звання генеральний суддя на основі Конституції. Їх повноваження визначались відповідними дореволюційним російським законодавством.

Введення конкретної справи доручалось одному із судів. Керівництво канцелярією, «розпорядною» та господарською частиною мав здійснювати суддя за призначенням генерального секретаріату судових справ.

При генеральному суді утворювалось також прокуратура, яку очолював старший прокурор. Регламент її роботи затверджувався генеральним секретаріатом судових справ. В прокуратурі Генерального суду згідно штатного кошторису були такі посади: старшого прокурора, три-прокурора, писаря і помічника [10].

17 грудня 1917 року Українська Центральна Рада затверджує закон «Про заведення апеляційних судів». За даним законопроектом передбачалось створення 3 апеляційних судів – Київського, Харківського, Одеського [11]. Юрисдикція Київського апеляційного суду поширювалося на територію: Київської, Полтавської, Чернігівської, Волинської, Подільської губерній; Харківського – на територію Харківської і Катеринославської губерній та Бердянського і Мелітопольського повітів Таврійської губернії; Одеського – на територію м. Одеси, а також Херсонську губернію і Дніпровський повіт Таврійської губернії.

Апеляційні суди в своїй діяльності керувались правилами, встановленими раніше для судових палат, але з деякими змінами. Так, згідно ст. 7. Закону посади голів департаменту і посада «старшого голови» не передбачалися. Порядкуючий у кожному департаменті обирався на «загальному суддів апеляційного суду звичайною більшістю на 3 роки». З числа порядкуючи на загальному зібранні обиралась особа, яка виконувала функції «Старшого Председателя щодо розпорядку і догляду за всім апеляційним судом».

У разі, якщо вибори зазначених осіб не відбулись, генеральний секретар юстиції призначав своїм наказом.

Прокурорів апеляційних судів призначав, як і прокурорів всіх інших судових установ, генеральний секретар судових справ. У прокуратурі Київського апеляційного суду, згідно з затвердженим штатом були такі посади: старший прокурор, два прокурора, писаря, помічника писаря. 23 грудня 1917 року був прийнятий спеціальний закон «Про урядження Прокурорського нагляду на Україні» [12].

Всіх судів апеляційних і Генерального суду призначала Українська Центральна Рада (далі УЦР) на підставі закону «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів» від 23 грудня 1917 року [13].

Право на зайняття посади суддів і прокурора зазначених вище судів, мала особа з вищою освітою. Але при отриманні 3/5 голосів присутніх членів УЦР, судьями могли бути обрані і особи без вищої освіти.

Особи, які бажали бути обраними судьями Генерального і апеляційних судів подавали заяву через генеральний секретаріат судових справ в УЦР. Генеральний і апеляційні суди, після сформування персонального складу, мали право пропонувати своїх кандидатів на вакантні місця.

Вибори суддів відбувались шляхом таємного голосування. Обраним вважався кандидат, що набрав більшість голосів, за винятком випадку, коли необхідно обрати 3/5 голосів присутніх членів УЦР.

21 січня 1918 року відбулися вибори суддів Генерального і Київського апеляційного суду. Судьями Генерального суду були обрані наступні кандидатури: Пухтинський М. Д., Ачкасова П. М., Бутовський О. М., Попов Г. С. Судьями Київського апеляційного суду обрали: Лащенко Р. М., Яценко Н. М., Коренева В. О., Гречуха Т. І., Подгорського О. І., Малютіна І. В., Юдіна М. І, Гречинського С. П. [14, 1].

Штат генерального і Київського апеляційного судів був малочисельний, особливо якщо зауважити на ту роль, яку вони відігравали у функціонуванні всієї судової системи. До штату генерального суду входили 15 суддів, 4 писаря, 10 помічників писаря, 3 судові виконавці, регістратор, архіваріус. У Київський апеляційний суд передбачено 20 посад суддів, 4 писаря, 15 їх помічників, 2 судових виконавців, скарбник, архіваріус [15].

Отже, слід зазначити, що переважна більшість судових органів УНР наприкінці 1917 – початку 1918 років не функціонували. На думку Д. І. Дорошенка: «Більшовицька окупація кінця 1917 і початку 1918 рр. внесла велику дезорганізацію в судове життя: багато судових діячів було замордовано, багато десь поховались і повтікало. Міністри судових справ С. П. Шелухину, який фактично перший організував міністерство судових справ, довелось відновляти судовий апарат на місцях і робити багато нових призначень на судові посади» [16, с. 371].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вісті з Української Центральної Ради. 1917. № 10. Червень. С. 3.
2. Вісті з Української Центральної Ради. № 20/21. Листопад. С. 1.
3. Мироненко О. М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. /О. М. Мироненко. Київ, 1995. С. 69.
4. Українська Центральна Рада Документи і матеріали в II томах /упорядники: В. Ф. Верстюк (голова), О. Д. Бойко, Т. С. Осташко та ін.; редакційна колегія: В. А. Смолій (відповідальний редактор). Київ: Наукова думка, 1997. Т.1. С. 375.
5. Центральний Державний Архів Вищих Органів України. Ф. 1115. Українська Центральна Рада. Оп. 1. Одн. зб. 1. Арк. 35.
6. ЦДАВОУ. Ф. 1115. Українська Центральна Рада. Оп. 1. Одн. зб. 1. Арк. 36.
7. ЦДАВОУ. Ф. 1063. Генеральний Секретаріат. Оп. 3. Од. зб. 1. Арк. 98, 99.
8. Вісник Генерального Секретаріату. 1917. 9 грудня. С. 1.
9. ЦДАВОУ Ф. 1064. Рада Міністрів. Оп. 1. Од. зб. 77. Арк. 14.
10. ЦДАВОУ. Ф. 1063. Генеральний Секретаріат. Оп. 1. Од. зб. 6. Арк. 21.
11. ЦДАВОУ. Ф. 1115. Українська Центральна Рада. Оп. 1. Одн. зб. 1. Арк. 169–170.
12. ЦДАВОУ. Ф. 1115. Українська Центральна Рада. Оп. 1. Одн. зб. 1. Арк. 176.
13. Там же. Арк. 178.
14. Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. 1918. № 2. 11 січня. С.1.
15. ЦДАВОУ Ф. 1063. Генеральний Суд України. Оп. 1. Одн. зб. 6. Арк. 21–22.
16. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр.: у 2-х т. / Д. І. Дорошенко. Ужгород, 1930. Т. 1. Центральна Рада. С. 371.

УДК 373.5.016

Слижук Олеся Алімівна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української літератури
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ПОНЯТТЯ ПРО ЖАНР БАЙКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У зв'язку з впровадженням Державного стандарту базової середньої освіти (2020) відбулися істотні зміни в літературній освіті учнів. Вони передбачені в модельних навчальних програмах із української літератури. Зокрема, це й добір текстів, і нові підходи до вивчення літературних творів різних жанрів.

У модельній навчальній програмі з української літератури для 5-6 класів «добір художніх творів для текстуального вивчення та позакласного читання зроблено з урахуванням їх художньої вартісності, дидактичного потенціалу, читацьких інтересів, пізнавальних можливостей та естетичних потреб сучасних

учнів» [4]. Один із тематичних розділів програми для 6 класу – «Мудрість байки».

Методика вивчення жанру байки в 6 класі ґрунтується на принципі наступності між початковою школою та адаптаційним циклом базової середньої освіти (5-6 класи).

Навчальні моделі аналізу жанру байки у шкільних курсах літератур детально описані в наукових працях В. Гладишева, Н. Грицак, Г. Токмань та ін. Ці вчені розкривають методику роботи з байкою на уроках української та зарубіжної літератур у старших класах середньої загальноосвітньої школи та під час вивчення літературних курсів студентами. Так, Н. Грицак відзначає специфічні риси байки як жанру літератури: «У порівнянні з іншими жанрами саме національно-культурологічне наповнення байки є набагато виразнішим, адже байка, сягаючи своїм корінням фольклорних джерел, в алегоричній формі передає своєрідний національний код (спосіб життя, народну мудрість, морально-етичні цінності). Крім цього, неповторність жанру байки пов'язана з тим, що за специфікою розповіді про подію вона наближена до епічного твору, за віршованою формою і образністю мови – до ліричного твору, за гострим конфліктом – до драматичного твору» [3].

У межах тематичного блоку «Мудрість байки» шестикласники повторюють вже відомі їм теоретико-літературні поняття «алегорія», «мораль байки» та знайомляться з новими для них – «гумор», «сатира». Для текстуального вивчення запропоновані кращі зразки байок українських письменників-класиків.

Аби осягнути з учнями витоки української байкарської творчості, пропонуємо учням знайомство з байкою Григорія Сковороди «Бджола і Шершень» в адаптації Леоніда Ушкалова. Робота зі словами із бджолярської лексики допоможе шестикласникам уявити персонажів байки. Важливим видом роботи з текстом цього літературного жанру є виучування реплік одного із персонажів напам'ять та інсценізація. Зрозуміти мораль цієї байки Григорія Сковороди допоможе постановка проблемних запитань та виконання

дослідницьких проєктів. Залучення мистецького контексту – творів українських художників і скульпторів, на яких зображена постать Сковороди-філософа, поглибить уявлення молодших підлітків про нього.

У 3 і 4 класах учні вивчають кілька байок Леоніда Глібова, а в 5–знайомляться з його загадками. Тому вивчення творів цього письменника може відбуватися за вибором учителя.

Не можна оминати увагою у межах названого тематичного блоку твори Микити Годованця – патріарха української байки. Наразі є надзвичайно актуальним патріотичний пафос його байки «Голуб і лелека». У цій байці ведеться діалог між головними персонажами. В образі Голуба алегорично втілений тип людей, тісно прив'язаних до своєї домівки, які ніколи її не залишали. Тому їм не відоме щемливе відчуття повернення до своїх гнізд після тривалої мандрівки. Лелека – це образ людей, які понад усе люблять свій рідний край. Вони ніколи не проміняють його навіть на теплі й сонячні краї, де можуть жити в райських умовах. Для них «Любов до рідного – могутнє диво!». Важливою є аналітико-синтетична робота над текстом байок: визначення теми, основної думки, особливості структури та усна характеристика героїв.

Для позакласного читання пропонуємо шестикласникам байки сучасних письменників Петра Гришка, Аркадія Музичука та Миколи Білокопитова на актуальні для сучасних учнів морально-етичні теми.

Отже, формування у шестикласників поняття про жанр байки, за новою модельною навчальною програмою, відбувається із урахуванням традиційних методик, розроблених ученими-методистами, поєднаних із новітніми прийомами аналізу літературних творів цього жанру, спрямованих на розвиток їхніх читацької та ключових компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (дата звернення : 15.05. 2022).
2. Гладішев В. В. Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Миколаїв : Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського, 2008. 426 с.

3. Грицак Н. Р. Теорія і методика жанрового аналізу малих епічних і ліро-епічних різнонаціональних художніх творів : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 400 с.

4. Модельна навчальна програма «Українська література 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Яценко Т. О. та ін. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с.

URL : https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21.33_Ukrains_ka_literatura_1.pdf (дата звернення : 15.05. 2022).

5. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 312 с.

УДК 371.012.3

Слободянюк Тетяна Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри культури та соціально-
гуманітарних дисциплін Національної
академії образотворчого мистецтва і
архітектури, м. Київ

ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Системний підхід встановлює цілісність, взаємозалежність нововведень та змін у педагогічній системі вищої школи; дозволяє розкрити внутрішні механізми інновацій. Сучасний стан впровадження інновацій вищої школи в Україні обумовлено потребою у синтезі теорій інноваційних процесів, розроблених у різних наукових галузях. Основні завдання щодо розбудови і докорінного оновлення освіти визначені Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указом Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Національною доктриною розвитку освіти та іншими документами.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що спроби знайти вирішення проблем освітніх інновацій тільки з позицій якоїсь однієї дисциплінарної теорії інноваційного процесу є недостатніми.

Проблемою у сучасній педагогіці є питання інноваційної моделі розвитку освіти та її реалізації в навчальному процесі вищої школи, а також проблема єдності навчання і наукових досліджень, мотивації навчання, оскільки і процес

навчання, і сам результат залежать від забезпечення якості освіти в умовах університету. У Законі України «Про вищу освіту» (2014) першочергова увага надається саме цим аспектам – «рівню здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей» і якості освітньої діяльності, тобто рівню «організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі». На сучасному етапі активовані питання, пов'язані з впровадженням міжпредметної інтеграції через ідеї дуалізму в освіті. Восени 2018 року міністр освіти і науки Л. Гриневич запропонувала створення робочої групи, назвавши дуальну освіту «потребою нашої країни». Кабінет Міністрів України у вересні 2018 року схвалив концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти до 2023 року. Метою реалізації концепції є визначення положень державної політики щодо підвищення якості професійної підготовки на підставі дуальної форми навчання. Означені завдання реалізуються шляхом дослідження таких конкретних проблем: освітньо-інноваційні проекти у забезпеченні якості освіти в умовах університету; культурологічні детермінанти розвитку та забезпечення якості освіти в університеті; розвиток і саморозвиток у системі «викладач-студент» як основа забезпечення якості освіти в університеті. Студент поєднує професійне навчання і стажування на підприємстві. Зокрема, реалізація концепції відбуватиметься в три етапи.

Перший етап (2018-2019 роки) – розроблення нормативно-правової бази для введення дуальної форми здобуття освіти.

Другий етап (2019-2020 рр.) – розроблення типових моделей дуальної форми навчання у навчальних закладах, реалізація пілотних проектів і проведення оцінки ефективності.

Третій етап (2020-2023 рр.) – створення кластерів дуальної освіти на базі конкурентоздатних закладів освіти.

Засновником дуальної освіти вважають Німеччину. Систему запровадили Канада, Австрія, Швейцарія та інші країни. Створення необхідних умов для забезпечення дуальності освіти наступні: сформованість відповідного мислення

і загальної культури; залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідницької, технічної, культурно-просвітницької).

У галузі педагогічної науки, існують різні точки зору, з яких може бути обрано найбільш оптимальну. Дуалізм був сприйнятий на рівні державних програм у країнах континентальної Європи і став базовою основою спеціалізації у процесі професійної підготовки. III Міжнародний форум «INNOVATION MARKET» 2018 року проводився за участю Національної Академії Наук, закладів вищої освіти, Міністерства освіти і науки. Програма конференц-заходів була присвячена обговоренню широкого спектру тематик із розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності в освіті, науці, також проведено круглий стіл на тему «Стратегічні засади інноваційного розвитку в умовах світової глобалізації». Формат форуму дав можливість обговорення інновацій в освітньому процесі, включаючи міжнародні освітні програми, перспективи розвитку дуальної освіти через застосування сучасних освітніх програм, де провідні експерти з Ізраїлю, Німеччини та України обговорили актуальні питання сфери інновацій.

Учасники парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», відзначали: досвід останніх десятиліть свідчить, що чинником конкурентоспроможності країн є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують їх конкурентоспроможність. У 2014 році та в жовтні 2018 року пройшли міжнародні виставки «Інноватика в сучасній освіті». Проведено змістовну експертну дискусію «Міжнародна діяльність університетів як метод конкурентної боротьби на світових освітніх ринках» і ряд читацьких конференцій, презентацій, брифінгів, круглих столів спільно з провідними навчальними закладами. В Україні починаючи із 2004 року проводиться педагогічний експеримент щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу на основі критеріїв ECTS і тестування навчальних закладах різного рівня акредитації, з удосконалення системи забезпечення якості освіти на засадах тестового контролю й експертних методів

оцінювання. Досвід підтверджує, що ключова роль у забезпеченні та належному спрямуванні інноваційного розвитку, формуванні національної інноваційної системи, належить державі, яка встановлює стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку, включаючи зокрема бюджетне фінансування, податкове стимулювання, кредитну підтримку тощо.

Необхідність поєднання навчання і наукових досліджень – головний принцип вищого навчального закладу за умови встановлення паритетних стосунків на концепції співпраці, партнерства між студентом і педагогом з метою здійснення міждисциплінарних зв'язків та комплексного вирішення інноваційних проблем технологічних проєктів.

У площині результативних вимірів проблема якості освіти потребує розв'язання науково-дослідницьких і практичних завдань: оцінки і забезпечення високої якості процесу освіти відповідно до мети результату, зафіксованого у формі певного стандарту, а також у вигляді сформованості компетентностей.

Особливу значимість у процесах функціонування національної інноваційної системи має організація та стимулювання процесів оновлення технологій, передачі наукових розробок із сфери одержання знань у виробництво за допомогою ринку інтелектуальної власності, створення інноваційної інфраструктури. Однією із сучасних тенденцій розвитку освіти є її стандартизація, завданням якої є створення єдиного педагогічного простору, дотримання єдиних стандартів освіти у всіх типах навчальних закладів, залучення до світової освітньої культури.

Отже, запровадження освітніх інновацій дедалі актуалізується для України. Вони мають задовольняти вимоги й потреби процесів глобалізації, європейської інтеграції, запровадженням інноваційних моделей розвитку університетської освіти, які потребують вдосконалення мотиваційних та економічних механізмів підвищення якості функціонування освітньо-наукового простору в сучасному університеті. Конкуренція вищих навчальних закладів стимулює пошук нових технологій, форм, методів організації навчально-

виховного процесу, диктує відповідні критерії щодо підбору науково-педагогічних кадрів. Закономірність і природність такого процесу пояснюється тим, що основоположним принципом системного підходу, який дозволяє виділити й описати інновацію як систему, є принцип цілісності з пріоритетом функції над структурою, тобто трансформація структури системи контролю повинна відбуватися після визначення і з'ясування функцій даної системи; принцип розвитку – враховується динамічність системи педагогічного контролю, розширення і накопичення інформації при збереженні якісних показників педагогічного процесу.

Модернізація вищої освіти – це розширення автономії вищих навчальних закладів із навчальної, наукової діяльності; перетворення їх в освітньо-науково-інноваційні центри; створення єдиного наукового та навчально-методичного механізму для інноваційної сфери; стажування у провідних зарубіжних університетах і дослідницьких центрах із напрямків інноваційної діяльності; проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у вищих навчальних закладах, впровадження наукових результатів у навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380).URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Слободянюк Т. Б. Інновації в педагогічному процесі: метод моделювання та образно-логічні схеми в навчальній роботі. *Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe: зб.матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 23–25 квіт. 2020 р.* Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. С. 57–60. URL:https://dut.edu.ua/uploads/1_2027_64606816.pdf
3. Слободянюк Т. Б. Психологічна готовність майбутніх спеціалістів мистецтвознавства до інноваційної діяльності. *Проблеми методології сучасного мистецтва знавства та культурології* : зб. матеріалів II Міжнар. наук. конф., 11–12 листоп. 2020 р. Національна Академія мистецтв України. К., 2020. С. 134–137. URL:http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/conf_docs/tesy/2020-12/Tesy-metodology_final.pdf
4. Слободянюк Т. Б. Аналітичні методи моделювання образно-логічних схем у навчальній діяльності студентів. *Педагогічні та психологічні науки: закономірності та тенденції розвитку* : кол. монографія з педагогічних та психологічних наук (Республіка Польща, м. Влоцлавек), “Izdevnieciba “Baltija Publishing” (м. Рига, Латвія). 2020. С. 335–352. URL:<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-21>

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист, в.о. завідувача відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ЗНАЧЕННЯ МОВИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Мова – не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного і ментального розвитку, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості.

Відомий український учений і громадський діяч Іван Огієнко зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості» [1, с. 76]. У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми консолідуючими чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти [2]. Власне мова визначає територію держави. Вона завжди є умовою і фактором існування держави. Відома аксіома «Межі моєї мови – це межі моєї держави» має авторство, позаяк це слова і Т. Прокоповича, і Б. Хмельницького. Українська мова на нашій землі передувала розвиткові держави та визначила кордони української самостійності. Мова творить націю, зберігає національну пам'ять, формує національну свідомість, тому державотвірна та націєтвірна функції мови засвідчують нашу неповторність, самобутність, унікальність [3].

Нинішня мовна ситуація в Україні є результатом тривалої війни проти української мови, української ідентичності й української державності, яку Росія розпочала після 1654 року та яка відкрито продовжується і сьогодні.

Межі мови – це межі України, це, власне, та думка, якою тепер послуговується Путін, «захищаючи» «русскоязычное населеніє» як належність

своїй державі. Передумова нападу – захист «рускоязичного населення». Саме звідси серед умов перемир'я з Україною Росія незмінно висуває мовне питання (10 березня 2022 р.), що є другим після основної вимоги не вступу України до НАТО та закріплення їх у Конституції України: російська мова – друга державна. Скасування всіх законів, що її обмежують [4]. Не менш промовистим щодо державної значущості мовного питання є перехоплене Центром протидії дезінформації при РНБО повідомлення мовно-освітніх планів Росії в Україні від 15 березня 2022 року, що і є програмою «денацифікації освіти»:

- знищення навчальної літератури, що спотворює історію або пропагує нацизм та русофобію;
- відновлення обов'язкового викладання російської мови та літератури у школах;
- проведення курсів підготовки шкільних викладачів гуманітарних дисциплін зі звільненням тих, хто відмовляється їх проходити;
- багаторазове збільшення квот прийому російськими вишами абітурієнтів з України;
- надання російській мові статусу державної [5].

Тобто написано рашистський освітній план знищення держави Україна («денацифікація освіти»).

Мовне питання незмінно присутнє в переговорному процесі. Зокрема, 16 березня 2022 року глава МЗС Росії Сергій Лавров заявив, що «одне з основних питань переговорів – статус російської мови та російськомовних ЗМІ в Україні, гарантії прав національних меншин, зокрема російських» [6]. Відтак 17 березня 2022 року Путін провів телефонну розмову з Президентом Туреччини Р.Т. Ердоганом та розповів йому, чого російська сторона наразі вимагає від України у перемовинах. Серед вимог, крім «нейтралітету» України і відмови від євроатлантичного курсу, – «захист російської мови» та «денацифікація» [7].

Невже ці невідступні і системні вимоги Путіна щодо російської мови як основи рускава міра в Україні не переконують значну частину українського

суспільства, що мова має значення, що мова ворога – це прописка ворожої держави-терориста на території України. Наявність російськомовних – це основний мотив Путіна напасти на Україну, щоб їх, як бачимо в Харкові чи Маріуполі, Херсоні, Гостомелі, Ірпені, Бучі... убивши, «захистити».

Чи можна бути українцем та не розмовляти українською мовою? Чи можна бути французом і не говорити французькою, бути поляком – і не говорити польською і т.д.? Чи можна сказати, що я – китайський патріот, якщо говорю, приміром, українською? Чи ви повірите в це? З одного боку, ми не заперечуємо, що люди, які не володіють українською, борються за незалежність. Водночас їхнє існування є основною причиною зазіхання Путіна на Україну. Якби їх не було, він би не казав, що має тут когось захистити.

Чому ми збереглися як окремий етнос, попри понад 350-літній період втрати державності через окупацію Московією? Бо саме мова була тим кордоном, що відмежовувала нас від ворога і об'єднувала всередині.

Тому сьогодні, як ніколи, актуальним залишається мовне питання і не треба говорити, що це не на часі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень з мовної проблематики свідчить, що науковці розглядають у своїх працях різні аспекти розвитку і функціонування української мови в сучасних умовах. Зокрема, питання сучасного стану та нормативно-правового забезпечення функціонування державної мови досліджують Л. Аза, Є. Головаха, М. Вівчарик, Я. Грицак, І. Дзюба, В. Лизанчук, Н. Паніна, А. Погрібний та інші вчені. Пріоритети мовної політики в консолідації українського суспільства розглядають у своїй працях І. Дзюба, С. Здіорук, М. Карпенко, Л. Масенко та інші науковці.

Велику увагу проблемам функціонування української мови в умовах війни і не тільки приділяє українська мовознавиця, педагогиня, політична і громадська діячка Ірина Фаріон, котра вважає, що українська мова – головний ворог Росії, а Сергій Жадан, український письменник, перекладач, громадський діяч, зауважує, що мова – наша зброя. «Під час повномасштабної війни, яку розпочала Росія проти України, українська мова – не тільки ознака

національної ідентичності та громадянської позиції, а й інструмент боротьби з ворогом. Боронити свою країну від агресора можна не лише зброєю, а й словом». Практично всі українці знають і розуміють російську мову, але росіяни українську – ні. Незнання російськими військовими і диверсантами української мови – дієвий спосіб їх виявити. ЗСУ ж офіційно повідомили, що українські військові спілкуються виключно українською, навіть неідеальною. У соцмережах уже є безліч відео, як українські військові, бійці територіальної оборони чи цивільні мешканці перевіряють підозрілих осіб за допомогою українських слів або висловів. Слово «паляниця» вже стало одним із мовних символів цієї війни – росіяни просто не можуть його правильно вимовити, а їхні медіа перекладають його як «клубника». Дуже важливо сьогодні, щоб російськомовні українці активно переходили на українську, таким чином вони б висловили свою позицію проти агресора.

Знати українську мову, послуговуватися нею – це норма і обов'язок для кожного громадянина України (а не його волевиявлення), позаяк мова – це національний атрибут держави, так само, як гімн і прапор. Зрештою, мова творить національну ідеологію, формує і забезпечує існування держави [3].

Мова – це чинник національної безпеки, що в час війни набуває виняткового ідентифікаційного значення. Маємо вживати негайних системних заходів із розширення функціонування української мови відповідно до Конституції України та закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», не чекаючи закінчення війни, а роблячи кожен свою справу [8]. Тому Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти запроваджено курси української мови для внутрішньо переміщених осіб з метою позбутися суржику (русизмів), покращити знання, навчитися розмовляти українською, збагатити лексичний запас, почати думати українською, здобути мовну стійкість. Запровадження таких курсів, на думку Ірини Фаріон, має значення не лише з погляду соціалізації внутрішньо переміщених російськомовних осіб в природний українськомовний простір, але з погляду питань безпеки, де через відсутність

мовного бар'єру між так званим «російськомовним українцем» та росіянином легко може критися ворог та окупант. Саме мовний чинник сьогодні – це найпевніший спосіб виявити ворожі диверсійно-розвідувальні групи, вкрай загрозові для всієї країни в умовах війни [8].

Безпрецедентне єднання суспільства на тлі війни різко вплинуло і на ставлення до мови. Українська мова на сьогодні в тренді, абсолютна більшість громадян України (83%) за те, щоб українська була єдиною державною мовою в нашій країні. Така думка, згідно з результатами опитувань, проведених наприкінці березня, домінує в усіх регіонах, вікових та мовних групах. Водночас за кордоном після початку повномасштабної російської агресії намітилася стійка тенденція щодо збільшення кількості охочих вивчати українську мову. Так, кількість людей, які вчать українську на платформі Duolingo у світі з 24 лютого до 20 березня зросла майже вшестеро. Лідером приросту є сусідня Польща, де цей показник зріс у 26,77 рази. Хочеться сподіватися, що такий інтерес до української мови у світі збережеться надалі й незабаром наша мова в природний спосіб замінить російську в переліку офіційних мов ООН.

Українська мова в усьому світі тепер асоціюється з опором, сміливістю, єдністю та свободою. Російська мова – мова країни-агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К.: Абрис, 1991. 272 с.
2. Масенко Л. Мова і політика. К., 1999. 354 с.
3. Оксана Микитюк. Ідеологічна безпека крізь призму мови. «Мова – кордон національної безпеки»: зб. тез доп. Міжвузівського науково-практичного семінару. 19 лютого 2020 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2020. 42 с.
4. Серєда Олена. ZN.UA стали відомі шість ультимативних вимог Росії до України. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/dtua-stali-vidomi-shist-ultimativnikh-vimoh-rosiji-do-ukrajini.html>.
5. Рашисти планували знищити наші підручники й зробити російську мову державною. URL: <https://nspu.com.ua/novini/rashisti-planuvati-znishhiti-nashi-pidruchniki-j-zrobiti-rosijsku-movu-derzhavnoju/>.
6. Лавров про переговори: Є певна надія на компроміс. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331825/>
7. Путін озвучив Ердогану свої нинішні вимоги до України. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/18/7332409/>

УДК 159.922

Ткачишина Оксана Романівна,
кандидат психологічних наук Київського
університету імені Б. Грінченка,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ

Динамічність та мінливість сучасного світу досить часто робить його у свідомості особистості важкопрогнозованим та непередбачуваним, що призводить до виникнення стресових ситуацій, умов невизначеності в яких людина має діяти конструктивно та приймати оптимальні рішення.

Повсякденне життя особистості у час загальних соціальних трансформацій і потужного інформаційного тиску, які змушують перебувати в стані постійного емоційного напруження, стає загальною нормою. Перебуваючи у ситуаціях постійних стресів та емоційних навантажень, таким проблемам, як внутрішній неспокій, тривога, дискомфорт, зазвичай, не надається належної уваги, не дивлячись на те, що вони можуть призводити до криз, тяжких душевних розладів, потрясінь, які у трагічних випадках закінчуються самогубством.

Проблема формування ефективних копінг-стратегій особистості на сучасному етапі розвитку суспільства є актуальною і буде залишатись такою, оскільки змінюється світ в якому ми живемо, змінюється людське суспільство, і врешті-решт, змінюється особистість. Особистісні зміни значною мірою зумовлені процесом соціально-психологічної адаптації особистості до змін у суспільстві, що є особливо важливим в умовах кризових ситуацій, складних життєвих обставинах (війни, бойові дії, стихійні лиха тощо). Для того щоб успішно адаптуватися до нової соціально-психологічної реальності особистість має вибирати ефективні копінг-стратегії.

Сучасний соціум розмиває почуття надійності, захищеності та впевненості у завтрашньому дні, натомість виникають почуття невизначеності, важкопрогнозованості та непередбачуваності життєвих обставин. Зміна соціально-психологічної реальності, що викликана непередбачуваними або важкопрогнозованими подіями, такими, як війна, бойові дії, стихійні лиха та інші складні життєві обставини призводять до порушення нормального життя людини, забезпечення базових життєвих потреб, у тому числі, і потреби у безпеці. Все це потребує від особистості активізації адаптаційних ресурсів з метою пристосування до нових обставин життя в ситуації невизначеності, постійної тривоги та стресу.

В складних життєвих обставинах, критичних ситуаціях людина досить часто не може думати і мислити об'єктивно, конструктивно, адже у стресових умовах, критичних обставинах раціональна сфера особистості ніби затьмарюється, поступаючись емоційній. Тому, формування ефективних копінг-стратегій особистості для подолання життєвих труднощів є досить важливим.

У контексті вивчення проблеми формування ефективних копінг-стратегій особистості варто звернути увагу на дефініції, які зустрічаються у науковій психологічній літературі такі, як: адаптаційний потенціал особистості (Н. Коновалова, Л. Коробка, С. Добряк, Н. Завацька та ін.), «coping behaviour» (Л. Мерфі, Р. Лазарус, А. Маслоу, Д. Амірхан, С. Фолкман, Х. Вебер, Р. Мартон, Е. Хайм, Є. Варбан та ін.), копінг-поведінка як особистісний ресурс (Н. Єрмакова, С. Корсун, Т. Ткачук та ін.) тощо.

Війна в Україні, нестабільність економічних, політичних і соціальних умов, характерних для сучасного українського суспільства, призводять до проблем в орієнтації людини в навколишній соціальній дійсності, до неможливості прогнозування нею власного майбутнього, негативно впливає на функціонування, адаптацію та вироблення ефективних стратегій подолання ситуацій, пов'язаних із невизначеністю та стресом.

Визначення конструктивної поведінки особистості у сучасній науковій психологічній літературі перегукується з іншим синонімічним поняттям, таким, як «ефективні копінг-стратегії». Слід зазначити, що у психологічній літературі використовується низка термінів (копінг, копінгові дії, копінг-стратегії, копінгові стилі, копінг-поведінка), за допомогою яких визначають індивідуальну адаптаційну реакцію людини до складної життєвої ситуації. У сучасній вітчизняній психологічній літературі термін *копінг* трактується як адаптивна «переборювальна» поведінка або «психологічне подолання» (І. Афоніна, Б. Божук, Є. Варбан, С. Корсун, Д. Носенко, А. Подорожня, Н. Родіна, Т. Ткачук та ін.).

Першим, хто використав термін «coping», був Л. Мерфі у 1962 році, проте термін набув широкого вжитку і закріпився в сучасній психології завдяки А. Маслоу в 1987 році. Фундатор гуманістичної психології досліджував способи подолання дітьми вимог, висунутих кризами розвитку. До них він відносив активні зусилля особистості, спрямовані на оволодіння важкою ситуацією або проблемою. Термін «coping» при цьому розумівся ним як прагнення індивіда вирішити певну проблему [1, с. 279].

Аналіз сучасних наукових підходів свідчить, що психічне і фізичне самопочуття залежить від вибору індивідом копінг-стратегії як активної поведінки подолання психотравмуючої ситуації. У цілому до базових *копінг-стратегій* науковці та практики відносять стратегії «вирішення проблем», «пошук соціальної підтримки» й «уникання»:

1. Стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, яка характеризується прагненням використовувати особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми.

2. Стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, яка характеризується зверненням людини по допомогу і підтримку до оточуючого її середовища: сім'ї, друзів тощо.

3. Стратегія уникання – це поведінкова стратегія, яка характеризується прагненням уникати контакту з оточуючим світом та витісняє необхідність

розв'язання проблеми (відхід у хворобу, активізація вживання алкоголю та наркотиків, суїцид). Стратегія уникання – одна з провідних поведінкових стратегій, яка сприяє формуванню дезадаптивної, псевдодолаючої поведінки. Використання цієї стратегії обумовлене недостатнім рівнем особистісних копінг-ресурсів і навичок активного розв'язання життєвих проблем [3].

Активізація особистісних ресурсів та адаптаційного потенціалу особистості є важливою у складних життєвих обставинах, стресових та критичних ситуаціях задля успішного подолання життєвих труднощів. Особистісні ресурси впливають як на успішність процесу соціально-психологічної адаптації особистості, зокрема, і в кризових ситуаціях та складних обставинах життя, так і на формування ефективних копінг-стратегій особистості, що є результатом такої адаптації.

Варто зазначити, що особистісні ресурси значною мірою визначаються здатністю до побудови інтегрованої поведінки. Чим вища здатність до інтеграції поведінки, тим більш успішне додання стресогенних ситуацій. Адаптаційні здібності людини залежать від психологічних особливостей особистості. Саме ці особливості визначають можливості адекватного регулювання фізіологічних станів. Чим розвиненіші адаптаційні ресурси, тим вища ймовірність того, що організм людини збереже нормальну працездатність і високу ефективність діяльності під час впливу психогенних факторів зовнішнього середовища, в тому числі, і в умовах невизначеності та непередбачуваності [2].

У психологічній літературі до особистісних ресурсів як складових копінг-поведінки, крім копінг-стратегій, відносять *фізичні* (здоров'я, витривалість), *психологічні* (переконання, оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, внутрішній локус контролю, оптимізм, відповідальність, життєстійкість, сила «Я», впевненість у собі, позитивне самоставлення, розвиненість ціннісно-сислової структури особистості, емпатійність, розвинені навички спілкування, прагнення бути разом з іншими) [1, с. 279].

Визначимо основні *особливості ефективних копінг-стратегій особистості*, в тому числі, і у важких або непередбачуваних життєвих обставинах. До них відносимо наступні:

1. Можливість стабільного виконання завдань, що ставляться перед особистістю (завдання, які ставить перед людиною саме життя, необхідність їх вирішення, або їх ставлять інші люди).

2. Контроль над власними емоціями та емоційною сферою (навички самоконтролю, вміння опанувати себе у стресовій, критичній ситуації тощо).

3. Реалістичне уявлення про себе та інших (адекватна самооцінка, позитивне сприйняття себе, позитивна налаштованість до інших людей).

4. Здатність підтримувати конструктивні міжособистісні контакти (конструктивна спрямованість, а також бажання допомагати іншим, кому ще важче та ін.).

5. Вміння відволікатися, переключатися на іншу діяльність («не застрягати» на негативі, проблемі, бажання щось робити і не бути пасивним тощо).

Протилежна поведінка особистості, яка характеризується нездатністю впоратися навіть з нескладними життєвими завданнями, переповненістю емоціями та афективними переживаннями, самозвинуваченням і перебільшеною самокритикою, соціальною ізоляцією, заглибленістю у проблеми та негаразди і постійне їх «прокручування» в голові, може свідчити про вибір особистістю неефективних копінг-стратегій, які не тільки не вирішують проблемну ситуацію, але й ускладнюють психологічний стан людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.

2. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І Вернадського. Серія: Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). №3. С. 93–98.

3. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.

УДК 370

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Чередниченко Олександр Юрійович,
професор спеціальної кафедри номер 1
Інституту підготовки юридичних
кадрів для Служби безпеки України
Національного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
економічних наук, доцент,
м. Харків

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Військово-соціальна робота – важливий соціально-гуманітарний напрямок роботи з особовим складом командира будь-якого військового колективу. Потреба в ній зростає у період війн і після них. Для підвищення ефективності її здійснення потрібні знання щодо потреб і проблем її користувачів. Існуючі дослідження певною мірою розкривають її здійснення [1, 2, 3], хоча стосуються тільки НГУ або в цілому соціальної роботи. Ці дослідження узагальнюють світовий досвід, теорії, але не містять теоретичних основ оцінки потреб для військово-соціальної роботи в Україні. Хоча певні можливості для цього дані теорії і досвід надають. Розкриємо їх детальніше.

Користувач послуг військово-соціальної роботи – військовослужбовці і члени їх сімей. Вони є основними стейкхолдерами військово-соціальної роботи, їх потреби і проблеми є основою для визначення обсягу і терміну допомоги, що реалізує клієнтоцентричний та людиноцентричний підходи до військово-соціальної роботи. Зазначимо, що в основі надання допомоги може бути

проблемно-орієнтований підхід або орієнтований на завдання підхід, за яким у центрі військово-соціальної роботи є першочергові, ключові проблеми людей, невирішення яких приводить до погіршення ситуації. Тобто важливо вміти визначити потреби і проблеми людей для надання ефективною адресної допомоги конкретній людині. Для цього треба вміти як вивчати проблеми і потреби окремих людей, надавати індивідуальну допомогу, так і володіти тенденціями в НГУ, ЗСУ, СБУ, ДПСУ, МВС щодо типових проблем військовослужбовців та можливих способів їх вирішення, попереджувати їх виникнення і швидкої реакції на їх появу.

Виділяють схожі теорії життєстійкості, життєтворчості, порушення особистісного потенціалу особистості, життєтворчого потенціалу особистості, за якими, реалізується суб'єктність і самостійність особистості людини. Неможливість військовослужбовців будувати свої життя і життя своєї сім'ї за власними життєвими перспективами в силу різних факторів є основою для соціальної роботи з ними.

Існує і теорія відновлення. Згідно якої, люди захищені не лише природою розвитку, але й діями оточення і своїми власними діями, розвитком своїх сильних сторін, можливостями досягнення успіху і успішним досвідом (А. Masten, J. Coatsworth та ін.). Мова йде про здатність особистості до відновлення внутрішніх ресурсів після кризи, стресу тощо за допомогою самообілізації, підтримки найближчого оточення та середовища. Це є важливим для реабілітації особистості і її сім'ї після кризи, тривалого дистанціювання в силу участі члена сім'ї у бойових діях, лікування, після поранення чи інвалідності тощо. Близька до неї теорія резилієнсу – опора на сильні сторони людини при наданні допомоги їй і теорія активізації щодо зусиль самої людини у вирішенні її проблем. Отже, соціальна робота передбачає вивчення проблем для активізації потенціалу людини у їх вирішенні, а не вирішенні проблем за неї. Це перегукується з теорією участі молоді у вирішенні своїх проблем ЮНІСЕФ, згідно якої проблеми не треба

вирішувати за саму людину, їх треба вирішувати разом із нею і стимулювати її до самостійного вирішення проблем.

Соціально-педагогічні теорії соціальної роботи наголошують на тому, що діагностика в роботі з військовослужбовцями та членами їх сімей полягає у вивченні та аналізі фахівцями особливостей особистості і сім'ї, факторів і стресорів, які впливають на їхній розвиток і функціонування, викликають кризу, реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів, виконання функцій та обов'язків. А на цій основі вже потім здійснюється втручання або навчання іншій моделі поведінки.

Діагностика проблем вимагає знання наукових методів їх дослідження, а також типових проблем військовослужбовців і членів їх сімей. Пропонуємо власну класифікацію проблем користувачів військово-соціальної роботи таким чином:

1. Проблеми, які пов'язані з особистістю та її статусом і стосунками в колективі:

- 1.1. Проблеми особистісні;
- 1.2. Проблеми сімейні;
- 1.3. Проблеми в колективі;
- 1.4. Міжособові проблеми.
- 1.5. Проблеми, які пов'язані з комунікацією по службі.

2. Проблеми, які пов'язані з статусом військовослужбовця чи члена його сім'ї в суспільстві:

- 2.1. Соціальні проблеми учасників АТО/ООС та членів їх сімей;
- 2.2. Проблеми іміджу і поваги в суспільстві;
- 2.3. Проблеми реалізації державних соціальних гарантій військовослужбовцям і членам їх сімей.

3. Проблеми, які пов'язані з пандемією та іншими надзвичайними ситуаціями:

- 3.1. Ті, які потребують короткочасного негайного реагування і втручання (лікування, відновлення тощо).

3.2. Ті, які вимагають постійної допомоги (стійка втрата працездатності тощо).

4. Проблеми, які пов'язані з війною:

4.1. Проблеми, що пов'язані з евакуацією членів родин у безпечне місце в умовах війни, турботою про близьких;

4.2. Проблеми, які пов'язані з станом людини на передовій у бойових умовах;

4.3. Проблеми, що пов'язані з адаптацією до цивільного життя після поранення чи звільнення із лав;

4.4. Проблеми, які пов'язані з адаптацією молодої людини до військового колективу під час мобілізації.

Типологія проблем може бути продовженою за потребами. Така типологія проблем користувачів військово-соціальної роботи дозволяє визначити обсяг, місце, термін, вид допомоги у стандартах соціальних послуг через військово-соціальну роботу. При цьому для кожного стандарту і проблеми має бути обґрунтування, на підставі якого здійснюється надання соціальних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення*: зб. тез доповідей I Міжнар. наук.-практ. конф., 20.05.2021 р. / за ред Трубавіної І. М., Міршука О. Є., Чупрінової Н. Ю. Х.: НА НГУ, 2021. 336 с.

2. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю : дис д-ра пед. наук :13.00.05 / Луганськ:ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. 597 с.

3. Трубавіна І. М., Міршук О. Є. Військово-соціальна робота в НГУ: навч. посіб. Харків: НАНГУ, 2021.166 с.

УДК 37. 092. 22

Фідкевич Олена Львівна,
кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних
меншин і зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЄКТ РОЗВИТКУ БАГАТОМОВНОСТІ EUROCOMPREHENSION: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Одним із напрямів трансформації системи мовної освіти в країнах Західної Європи є використання нових інтенсивних технологій навчання мов, зокрема, рецептивної технології (проєкт EuroComprehension (Європорозуміння) або EuroCom).

Питання використання рецептивної технології у процесі навчання декількох мов знаходиться у центрі уваги багатьох зарубіжних учених: П. Балбоні, Н. Баришніков, Е. Бонвіно, Я. Гжега, М. Жаме, Ф. Й. Майснер, Д. Спіт, Б. Хуфайзен та ін. Серед них – автори підручників EuroCom: EuroComRom – романські мови (Х. Г. Кляйн, Т. Д. Штегман) [1], EuroComGerm – германські мови (Б. Хуфайзен, Н. Маркс) [2], EuroComSlav – слов'янські мови (Л. Зібатов, Г. Зібатов) [3].

В Україні проблемам використання рецептивної технології у процесі формування соціальної та індивідуальної багатомовності присвячені наукові дослідження К. Балабухи, В. Гаманюк, О. Першукової, Ю. Кажан, І. Локшиної, Л. Мороз та ін.

Утім у педагогічній науковій літературі в Україні ґрунтовно не представлений аналіз основних принципів EuroCom, глибоко не осмислені шляхи запровадження рецептивної технології у практику українських вчителів-мовників, немає чіткого розуміння, на яких етапах навчання потрібно її застосовувати, яке місце і роль цієї технології у процесі навчання декількох іноземних мов у закладах загальної середньої освіти.

Рецептивна технологія в межах проєкту EuroCom була запропонована у 90-х роках ХХ століття групою німецьких учених під керівництвом Х. Г. Кляйна (Університет дистанційної освіти в Хагені).

Проєкт EuroCom – це система практичних заходів, які спрямовані на надання європейцям можливості зберегти багатомовність або набути її за рахунок формування рецептивних компетентностей у споріднених мовах, починаючи з розвитку навичок читання ними. Стратегічною метою EuroCom є

прагматичне сприяння індивідуальній та соціальній європейській багатомовності.

Проект EuroCom дає інформацію щодо споріднених мов та пропонує навчальні стратегії, які спрямовані на активізацію усіх наявних механізмів їхнього свідомого засвоєння на основі трансферу мовних знань і умінь, використання попереднього мовного досвіду.

«Практичні результати із самого початку» – це одне із основних гасел проекту. EuroCom визначає пріоритет розвитку рецептивних видів мовленнєвої діяльності. Як доводять дослідження результатів використання рецептивної технології, вже через декілька занять учні здатні читати тексти виучуваними спорідненими мовами. Наразі технологія EuroCom використовується також і у процесі формування здатності учнів до усної та письмової продуктивної комунікації.

Як додатковий ефект у межах проекту розглядається формування європейської свідомості порозуміння, сприйняття культурного і мовного розмаїття як цінності.

Основними положеннями концепції EuroCom з огляду на його мету є такі:

- Жодна мова не є абсолютно невідомою ізольованою територією. Кожна нова мова, якщо вона належить до спорідненої мовної групи, має спільні ознаки.
- Кожна мова є цінною. Мовне і культурне розмаїття є суспільним багатством.
- Навчання має відбуватися на відкритті знайомого в незнайомому на основі активізації людської здатності переносити попередні знання і досвід у новий контекст.
- Все, що сприяє розумінню загального смислу тексту і ефективному спілкуванню навіть на найнижчому рівні оцінюється як позитивний навчальний досвід.

➤ На відміну від традиційного навчання цінуються всі зусилля, які докладають учні, що надзвичайно важливо з точки зору мотиваційного зворотного зв'язку.

EuroCom не ставить за мету досягти мовної досконалості на рівні носіїв мови (так звана *near native competence*) і виходить із визнання цінності та значущості часткової комунікативної компетентності у декількох мовах.

Розроблені у межах проєкту підручники не замінюють традиційні підручники відповідних мов, а розглядаються передусім як пропедевтичні курси, з метою полегшити шлях до вивчення інших споріднених мов, до усвідомлення взаємозв'язку мов та культур.

Отже, основні характеристики рецептивної технології EuroCom це:

- оптимізація зусиль у навчанні декількох мов (не збільшення, а зменшення їх);
- реалістичність та досяжність навчальних стратегій: відмова від надмірних вимог щодо рівня досягнень в опануванні декількома мовами (визнання цінності часткової комунікативної компетентності з метою досягнення цілей спілкування);
- зосередження на початковому етапі не на продуктивних видах мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формі, а на розвиткові компетентності у читанні;
- осмислення читання та аудіювання як основи для подальшого розвитку умінь письма, монологічного та діалогічного мовлення;
- визнання тексту як основної дидактичної одиниці у навчанні другої мови;
- пріоритет розвитку дедуктивних умінь у навчанні другої мови або декількох мов;
- розгляд помилок як результату певного досвіду;
- відмова від негативного оцінювання, адже навіть невдалі спроби можуть підвищувати мотивацію учнів до подальшого навчання.

Автори EuroCom виділяють сім мовних рівнів, які дають можливість в межах групи споріднених мов (романських, германських або слов'янських) виділити спільні для них елементи.

Ці сім рівнів отримали метафоричну назву «семи сит». Поділ роботи із новим текстом на сім сит спрямований на те, щоб полегшити роботу з осмислення інформації цього тексту.

Перше «сито» – це міжнародні слова, інтернаціоналізми. Друге – спільна лексика, яка присутня у всіх мовах групи. Це «сито» показує, як знання лише однієї мови може відкрити двері для інших. «Третє» – фонетичні відповідності (схожість звучання слів у різних мовах та усвідомлення можливих фонетичних відхилень). «Четверте сито» зосереджує на правописі та вимові, встановленні співвідношення між звуком та графічним знаком, який його позначає. «П'яте сито» стосується загальних для споріднених мов синтаксичних структур і використовує той факт, що у споріднених мовах існують структурно ідентичні синтаксичні структури. «Шосте сито» розглядає морфосинтаксичні елементи (граматичні явища словозміни, словотвору) і надає основні формули для визначення шляхів розвитку різних граматичних елементів у мовах («Як ми розпізнаємо першу особу множини романських дієслів?»).

Нарешті, «сьоме сито» зі списками префіксів і суфіксів дозволяє розробити значення складних слів шляхом відокремлення елементів від кореневих слів.

Важливою особливістю рецептивної технології EuroCom є намагання працювати із незнайомим текстом якомога довше без словників чи граматик, що сприяє швидкому процесу оволодіння рецептивними видами мовлення.

Отже, рецептивна технологія надає можливість здобувачам освіти мобілізувати усі наявні механізми свідомого засвоєння споріднених мов, трансферу мовних знань і умінь, отриманих у процесі вивчення попередніх мов. Її системне використання підвищує мотивацію здобувачів освіти, зменшує тривожність і страх перед вивченням нової мови; формує здатність до трансферу не тільки мовних, але й культурних явищ, навчальних стратегій;

підвищує інтенсивність розвитку аналітичних умінь; оптимізує процес формування читацьких умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Klein H. G. EuroComRom – Die sieben Siebe : Romanische Sprachen sofort lesen können /H. G. Klein, T. D. Stegmann. Aachen : Shaker, 2000. 287 S
2. Hufeisen B. EuroComGerm – Die sieben Siebe : Germanische Sprachen lesen lernen / B. Hufeisen, N. Marx. Aachen : Shaker, 2007. 370 S.
3. Zybatov, Lev EuroComSlav – a road to Slavic languages Wiener Slawistischer Almanach 52, 2003, pp. 281-295.

УДК 373.5.015:51

Хома Світозара Олегівна,
завідувач центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті окреслено питання, пов'язані із складністю сучасних виховних проблем, формуванням цінностей в умовах загарбницької війни московією.

Ключові слова: виховання, формування цінностей, виховне середовище, патріотизм, ціннісна забезпеченість, духовно досконала особистість.

Ми живемо в один із найважчих періодів людства нової ери. Загарбницька війна Росії змінила звичний ритм нашого життя. Діти, вчителі, батьки змушені були перейти на зовсім інший формат навчання і спілкування. Ми маємо внутрішні і зовнішні виклики, які повинні враховувати при організації освітнього процесу.

Ключовим внутрішнім викликом духовної безпеки нації виступає національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці». І сьогодні це набуває особливого смислу. Вороги

намагаються знищити нас. І зберігати ці цінності доводиться дуже дорогою ціною – ціною в тисячі життів.

Сутність цих почуттів-цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу.

Адже національна ідеологія формується разом із нацією, її духовним розвитком і становленням, що потребує уваги до виховного аспекту. Ціннісна забезпеченість є важливою складовою духовної безпеки, оскільки від цього чинника значною мірою залежить цілісність українського суспільства. Конфлікт цінностей тоталітарного та демократичного спрямування спостерігається не лише на рівні різних поколінь, а й різних регіонів, що було причиною активного просування московських політичних сил, а зараз загарбницької війни московії та геноциду українського народу.

Тому за теперішніх умов важливим є прикладання максимальних зусиль з підвищення духовного рівня української молоді, формування у неї стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому. Те, чим керується окрема особистість у своїй поведінці, діях, добре висвітлює її глибинну сутність. Якщо особистість чи суспільство сповідує високі гуманістичні цінності, то цілі і засоби її досягнення також будуть досить високими і гуманними.

Ведення інформаційної війни Росією показало невміння протистояти російській агресії на інформаційному рівні. Масована підміна національних архетипів масовою культурою є причиною відсутності стійких моральних цінностей, зорієнтованістю на ціннісно-примітивну субкультуру, збіднення власного духовного світу.

Релігійний фактор завжди був потужним засобом впливу на українську молодь, яка перебуває у пошуку абсолютних цінностей. На цьому тлі Церква Московського патріархату, виконуючи замовлення Кремля, через проповіді та

Боже Слово пропагувала цінності «руського мира», стимулюючи сепаратистські настрої, зневагу до української культури. Тому ми з вами маємо глибоко переосмислити основні завдання виховання у теперішній час, час війни.

Чому ми зараз переживаємо все це у своїй державі: смерть, розруха, руїна... А причина в тому, що ми дуже часто у своїх помислах, в своїх діях керувались не національною ідеєю, не духовними цінностями, а якимись мізерними жалюгідними особистими звичками на кожному кроці у нашому повсякденному житті.

Дехто, не зовсім добросовісно працював на своїх робочих місцях, нарікаючи на свої, на нашу думку, мізерні зарплати, дехто у цей же час обманював державу, не сплачуючи податків, виплачуючи в «конвертах» заробітну плату.

Ми завжди звинувачували в наших проблемах державу, забуваючи, що Україна, це ми. І тепер пожинаємо плоди цього. Ворог просто підступно скористався таким нашим ставленням до своєї держави. І зараз ми маємо виправити це.

Якою ж є духовно досконала особистість, людина із сформованими істинними цінностями. Важливо пам'ятати, що досконала особистість менше піддається відчаю, страху, зневірі. У цьому вбачається якраз її душевна стійкість. Духовно досконала особистість відзначається сталим цілепокладанням – цим внутрішнім стержнем, що захищає її від зовнішнього примусу та підкорення. Вона менш за все звертатиме увагу на різноманітні перепони, коли ідеться про досягнення високої мети. Тому саме така особистість спроможна ступити на нестандартний шлях, який пов'язаний із труднощами. Для такої особистості характерна пошана до ціннісного досвіду попередників, який однак не залишається її внутрішнім надбанням. Вона прагне по мірі своїх сил повторити його у власних вчинках.

Отож, виховання такої особистості має ставити на перше місце процес мислення, що дозволить вихованцеві з глибиною осягнути світ. Маємо вести мову про спрямоване формування ціннісно орієнтованого мислення.

Наступний важливий момент. У вихованні слід розширювати ареал практичної причетності особистості. У найбільш широкому сприйнятті – великої і малої батьківщини, держави. Широкі можливості тут відкриває проєктна діяльність, волонтерство.

Духовна цінність, щоб стати надбанням вихованця, вимагає сформованості особливого мотиву – незвичного світосприйняття або, образно кажучи, «перетворення гусіні у метелика». Останній, на відміну від першої, здатен літати, а отже сприймає світ по-іншому. Так само і досконала особистість залишає трясовину утилітарних життєвих цінностей і піднімається до вищих смислів життя, відправляється у політ, щоб утвердитися у духовно досконалішому. Це аж ніяк не означає, що такій особистості не властиві земні печалі і радості, інтереси і прагнення; однак вони відтепер не визначають сенс її життя: у неї відбувається процес до певної міри відчуження від них. Лише цінність своєю духовною силою може змінити душевну ситуацію, створити об'єктивну значущість та вибудувати відповідну ієрархію життєвих подій. У духовної особистості з'являється віра, яка забарвлює життя високим сенсом, у межах якого вона живе і духовно розвивається. Тепер вона може без будь-яких емоційних потрясінь відмовитися від малозначущого у світлі високої духовної ідеї, і це є показником її духовної зрілості. Якщо ж особистість не бажає долучитись до духовної цінності – куди вона при цьому прямує? До елементарної кмітливості, до дрібної ощадливості і низості, до всього, що робить сумнівним вище призначення людини. Коли педагог сформує у своїх вихованців схильність до розумної самовідмови, він створить міцне підґрунтя для досягнення власних виховних цілей.

Варто зауважити, що та чи інша виховна модель, яка прагне забезпечити справжній духовний розвиток підростаючої особистості, має дати їй внутрішні інструменти для життя у високосмисловому вимірі, тобто у межах непересічних

прагнень і справ. Сучасна наука про виховання веде широкий пошук шляху сходження особистості до вершин духовності, який передбачає подолання егоїзму у людині, боротьбу зі злом.

Свідоме й вільне оволодіння підростаючою особистістю будь-якою духовно-моральною цінністю ґрунтується на її психологічному розумінні й відповідних виховних впливах (методах, технологіях) педагога, а також на внутрішній самодіяльності вихованця як його свідомому волевиявленні.

Пам'ятаймо, що піклування про власну духовність – це центральний мотив, який має бути у людини, всі інші – повинні бути підпорядковані йому. Відмінність духовності від інших (розумових, художніх) обдарувань полягає у тому, що останні об'єктивно притаманні не усім людям, особливо у геніальності, то духовними цінностями мусять володіти усі люди, хоча із різним ступенем прояву.

Те, що примітивна група може чинити доволі значний тиск на розвинену особистість – це є встановлено психологічною закономірністю. Відтак, така особистість повинна володіти ще й рішучістю, впевненістю в собі, щоб протистояти таким груповим зазіханням.

Ступінь духовно-морального розвитку зростаючої особистості може бути різним. Тож завдання вихователя полягає у тому, щоб підняти його якомога вище. Це ж вимагає створення найбільш сприятливих умов (і зовнішніх, і внутрішніх), коли вихованці стають у активну позицію і набувають індивідуально-особистісної спрямованості. У цілому ж лише те виховання матиме широкі горизонти, яке практично утверджуватиме свою культуру і духовну сутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
2. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
3. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р.
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018

року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL : <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>

5. Бех І. Д., Журба К. О., Киричок В. А., Чорна К. І., Назаренко Г. А., Шкільна І. М. (2011). Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка.

6. Бех І. Д. Особистість у саяві духовності: монографія. Київ-Чернівці, Букрек. 2021.

УДК 374

Чаус Ірина Володимирівна,
методист, керівник гуртка
комунального закладу Сумський Палац
дітей та юнацтва, м. Суми

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кожна дитина – неповторна особистість, яка відчуває зв'язок з природою, досліджує світ, не може залишатися без руху і прагне спілкуватися. Ці та інші життєво важливі потреби вихованців стають для педагогів закладу позашкільної освіти орієнтиром на шляху формування ключових компетентностей, серед яких важливу роль відіграє здоров'язбережувальна компетентність.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що компетентнісний підхід висвітлено у працях Дж. Равена, А. Шелтена, А. Вербицького, І. Зимньої, Е. Зеєра, В. Серікова, А. Хуторського, С. Шишова. Складники реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали українські вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, Л. Масол, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші. Компетентнісний підхід у позашкільній освіті розробляли науковці О. Биковська, О. Беляєва, В. Вербицький, Л. Вотякова, А. Золотарьова, О. Лебедєв, Г. Пустовіт. Основні підходи до визначення поняття «здоровий спосіб життя» висвітлено у роботах Є. Вайнера, А. Волик, А. Ізуткіна, Ю. Лісіцина, Л. Сущенко тощо. Психолого-педагогічні аспекти виховання здорового способу життя дітей і молоді розглянуто в дослідженнях

В. Беспалько, Т. Бойченко, Г. Голобородько, М. Кобринського, Т. Круцевич, С. Лапаєнко, В. Оржеховської.

Здоров'я – найважливіша цінність не лише людини, а й суспільства загалом. Формувати культуру здоров'я особистості, прищеплювати розуміння пріоритету здорового способу життя, надавати ґрунтовні знання про основи здоров'я потрібно з дитинства, щоб знання, вміння, та навички перейшли у звичні необхідні потреби [3].

Важливим аспектом діяльності педагога закладу позашкільної освіти є різнобічний і гармонійний розвиток вихованців, створення умов для збереження, зміцнення і відновлення їхнього здоров'я, розвиток рухових та фізичних якостей, формування у дошкільників здоров'язбережувальної компетентності, основою якої є життєві навички, що сприяють фізичному, психічному, соціальному та духовному здоров'ю [2].

Дошкільний вік – найбільш сприятливий період для формування в дитини основ культури здоров'я. Дошкільники здатні опанувати елементарні знання, вміння та навички збереження та зміцнення здоров'я. А все це – основа здоров'язбережувальної компетентності.

Здоров'язбережувальна компетентність – це сукупність елементарних знань про людину, її здоров'я, здоровий спосіб життя; стійка мотивація пізнавати себе та довкілля, яка спонукає використовувати навички здоров'язбережувальної поведінки; потреба опановувати способи зберігати та зміцнювати власне здоров'я.

Як зазначено в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти, формувати здоров'язбережувальну компетентність необхідно поетапно. Спочатку розвивати стійку позитивну мотивацію до здоров'язбережувальної діяльності. Відтак – формувати уявлення й елементарні знання про здоров'я та здоровий спосіб життя, а на їх основі – навички здоров'язбережувальної поведінки. Наприкінці закріплювати й удосконалювати ці навички у предметно-розвивальному середовищі.

Для формування здоров'язбережувальної компетентності необхідно:

- заохочувати дітей дізнаватися нову інформацію про здоров'я; про способи, як його зберігати та зміцнювати; формувати інтерес до самопізнання;
- удосконалювати культурно-гігієнічні навички та навички самообслуговування, формувати стійку мотивацію до самовдосконалення;
- підтримувати інтерес до правил безпеки життєдіяльності та здоров'язбережувальної поведінки;
- формувати ціннісні уявлення про здоров'я та значення здорового способу життя для людини;
- закріплювати навички здоров'язбережувальної поведінки як в організованих формах освітньої роботи так і в повсякденному житті;
- формувати навички комунікативної взаємодії з дорослими й однолітками під час здоров'язбережувальної діяльності [1].

Головні критерії, яким педагог закладу позашкільної освіти має слідувати, щоб зберегти здоров'я вихованця:

Попередження втомлюваності вихованців:

1. Дидактичні ігри.
2. Фізкультхвилинки, релаксаційні паузи.
3. Групова і парна діяльність.
4. Емоційна передача змісту заняття.
5. Завдання на розвиток уяви, інтуїції, емоційно-чуттєвого сприйняття.
6. Чергування видів діяльності.

Попередження гіподинамії та зниження інтелектуальної активності:

1. Психофізичні паузи, зарядка для очей.
2. Підвищення активізації та розвиток ініціативи.
3. Науково-пошукова діяльність.

Раціональна організація освітньої діяльності на занятті:

1. Індивідуальний, диференційований підхід.
2. Використання ІКТ, відеоматеріалів.
3. Використання різнорівневих завдань.
4. Забезпечення індивідуальним роздатковим матеріалом.

5. Мотивація.
6. Виконання самостійної роботи.

Зміцнення психологічного здоров'я:

1. Створення ситуації успіху.
2. Коректність та об'єктивність оцінювання.
3. Уникнення негативних емоцій.
4. Доступність і наступність інформації.
5. Міжпредметні зв'язки.

Ціннісне ставлення до власного здоров'я:

1. Дотримання санітарно-гігієнічних умов.
2. Збереження зору.
3. Корекція освітлення приміщення.
5. Проведення фізкультхвилинок, рухавок.

Формування у вихованців знань про здоров'я:

1. Зв'язок з життям.
2. Здійснення самостійних спроб удосконалення здоров'я.
3. Формування навичок здорового способу життя.

Вироблення системи цінностей:

1. Ціннісне ставлення до суспільства і держави.
2. Ціннісне ставлення до людей.
3. Ціннісне ставлення до природи.
4. Ціннісне ставлення до мистецтва.
5. Ціннісне ставлення до праці.
6. Ціннісне ставлення до себе.

Для сприяння формуванню здоров'язберезувальної компетентності вихованців дошкільного віку закладу позашкільної освіти слід використовувати наступні здоров'язберезувальні технології:

Технологія забезпечення безпеки життєдіяльності. Полягає у формуванні у дітей навичок поведінки в конкретному місці перебування.

Екологічні здоров'язбережувальні технології. Полягають у вихованні любові до природи, потреби піклуватися про неї, залучення вихованців до дослідницької діяльності, формуванні гармонійних взаємин із природою.

Використання оздоровлювальних вправ передбачає перерви під час заняття (фізкультхвилинки, руханки, зорова та пальчикова гімнастика), які сприяють поліпшенню функціонування мозку, відновлюють тонус м'язів, що підтримують правильну поставу, знімають напругу з органів зору та слуху, з утомлених пальців.

Само масаж є засобом терморегуляції, тактильним подразником, а також заспокійливим засобом для зняття втоми.

Гра як один із шляхів формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців.

Важливою умовою формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців у закладі позашкільної освіти є інтеграція різних видів діяльності як от рухової, ігрової, комунікативної, сенсорно-пізнавальної, дослідницько-пошукової тощо [5].

Упровадження здоров'язбережувальних технологій потребує від педагога закладу позашкільної освіти не допускати перевантаження вихованців. Необхідно визначати оптимальний обсяг навчальної інформації й способи її надання, враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості дітей, їх індивідуальні особливості, а також намагатися планувати такі види діяльності, які сприяють зниженню втоми. Комплексне й систематичне використання різних форм, методів і прийомів освітньої роботи здоров'язбережувальної спрямованості сприятиме формуванню здоров'язбережувальної компетентності вихованців дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021р. URL: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/book?bid=37876>

2. Биковська О. В. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті / О. В. Биковська. *Позашкільна освіта і виховання*. 2007. № 2. С. 7–16.

3. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України / Т. Є. Бойченко. *Основи здоров'я та фізична культура*. 2008. № 11–12. С. 6–7.
4. Дубогай О. Навчання в русі: Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі / О. Дубогай. К.: Шк. світ ; Вид. Л. Галіцина, 2005. 112 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
5. Постоєнко С. Упровадження здоров'язбережувальних технологій на уроках. *Основи здоров'я*. 2013. № 7. С. 5–8.

УДК 37.016-051:78

Чжоу Тінтін,

здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди, м. Харків;

Мкртічян Оксана Альбертівна,

д.п.н., доцент, доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПИТАННЯ КОУЧИНГУ В МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ ШКОЛЯРІВ

У сучасній освіті активно розробляються та впроваджуються у шкільну практику інноваційні освітні технології на інтерактивній та діяльній основі. Так, є потреба в нових формах розвитку та навчання дітей. Учителі стали шукати нетрадиційні засоби взаємодії з учнями, нові методи ведення уроку з позиції інтерактивного діалогу. І саме таким засобом є коучинг – форма консультативної підтримки, яка допомагає дитині досягати значущих для неї результатів у певний час шляхом мобілізації внутрішнього потенціалу; розвитку необхідних здібностей та формування нових навичок; передбачає розвиток особистості.

Роль коуча в тому, що він посилює усвідомленість і відповідальність учнів: допомагає визначити мету, скласти план, перейти до дій, надихає, мотивує, знімає тривогу. Так, сучасні вчені-педагоги (Л. Обух, О. Нежинська, В. Тименко, І. Регуліч, З. Комарук та ін.) наголошують про те, що наповненість змісту навчання життєвими проблемами, вирішення проблемних ситуацій у

процесі продуктивної взаємодії вчителів та учнів призводить до певного результату.

Зазначимо, що коучинг знайшов застосування у важливих галузях людської діяльності, зокрема в музичній, основною особливістю якої є наявність індивідуальних занять та їх велике значення у навчанні музиканта-виконавця (інструменталіста, вокаліста, диригента) та композитора. На занятті основною формою роботи є бесіда, що робить реалізацію коуч-технологій перспективними та затребуваними для оновлення і оптимізації сучасної педагогіки музичної освіти.

Музичний коуч – це об'єднання двох спеціальностей – музиканта, спеціаліста музичної професії та коуча. З одного боку, це фахівець у галузі музики, музикант за покликанням та освітою, людина, яка володіє знаннями, вміннями та навичками в музичній професійній освіті, а з іншого боку – це коуч, який за допомогою питань підтримує, спрямовує та розкриває потенціал вихованця.

Так, в рамках музичних занять у класі коучем уточнюється, що вдалося і що не вдалося зробити на попередньому занятті; концентрується увага на намічених результатах та шляхах їх реалізації; активізується відповідальність учня за свої результати.

Музичний коучинг – це інноваційна технологія навчання музикантів. Зазначимо основні його складники:

- 1) співпраця, взаємодія учня-музиканта з музичним коучем;
- 2) розкриття творчого потенціалу вихованця (технічне вдосконалення, розуміння музичного стилю, музична грамотність);
- 3) особисті досягнення в музичній діяльності школярем.

Проте, не завжди коуч з вокалу може надати пораду учням, які грають на музичних інструментах чи фахівець із фортепіано – співакам чи виконавцям-інструменталістам. Так, наприклад, робота в ансамблі (вокально-інструментальний, інструментальний) передбачає злагодженість, гра на інструменті чи спів одного учасника впливає на виконання інших, оскільки в

ансамблі необхідно прагнути до єдиної інтерпретації твору. Коли у виконавців обмежений досвід спільної роботи, то необхідні музичні коригування [2]. Коучі-музиканти, які зосереджують всю конструктивну критику на одному учневі, ризикують створити проблемну ситуацію з іншими. Тренери регулярно стикаються з тим, що деяким виконавцям потрібно більше вказівок, ніж іншим. Також, цілеспрямовані школярі завжди вимагають більшої уваги для свого зростання як музикантів-професіоналів, навіть якщо вони вже є хорошими виконавцями.

Деякі утримуються від потенційно корисних коучингових коментарів, бо не хочуть образити учнів. Краще бути впевненим, що яскраві, амбітні школярі будуть вдячні за ваш внесок та відсіють будь-які пропозиції, які виявляться менш корисними.

Перешкодою для успішного коучингу є неможливість іноді продемонструвати музичний матеріал. Ефективні демонстрації приймають різні форми, наприклад, спів (який майже кожен може зробити достатньо, щоб проілюструвати музичний матеріал), диригування, танці, жести, ходьба в ритмі музики, мова та використання наочних посібників. Проблемою є те, що вокалісти та інструменталісти не говорять однією коучинговою мовою, насамперед тому, що вокальний інструмент внутрішній. Цей факт спонукає багатьох вокалістів використовувати творчі, метафоричні засоби, пояснення, які також можуть фарбувати їх інтерпретаційні пропозиції, тоді як деякі інструменталісти віддають перевагу більш «конкретній» лексиці. Щоб вирішити таку проблему, тренери повинні заохочувати відкриті дискусії між усіма виконавцями на репетиціях та музичних заняттях [3].

Отже, для дитини шкільного віку характерний підвищений інтерес до всього, що відбувається навколо, але основна частка школярів засвоює тільки готові знання, і не добувають їх самостійно. Тому, основним призначенням коучинг-технологій – надання дітям можливості самостійного набуття знань при вирішенні практичних завдань. Також упровадження нових педагогічних методів дозволить розширити професійні компетенції спеціалістів, розвинути

необхідні здібності та сформувати навички учнів, а також послідовне впровадження сучасних методів сприятиме вдосконаленню освітнього процесу, розвитку інноваційної діяльності в освітніх закладах. У зв'язку з цим актуальним стає звернення до коучингу в музичній освіті та його реалізації в освітній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коучинг – технологія ефективного вирішення проблем. URL: studme.com.ua/.../kouching_tehnologiya_effektivnogo_resheniya_problem.Htm.
2. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу: навчальний посібник. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
3. Обух Л. Особливості проведення музичних занять у вищій школі на сучасному етапі: коуч-технологічні прийоми. *Science Review*. 2018. Vol. 7. Issue 3(10). С. 69 – 73.
4. Регуліч І. В., Комарук З. В. Особливості використання коуч-технології у вокально-хоровій діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. №1 С. 74 – 79.

УДК 373.1

Шевчишена Оксана Володимирівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та
психології Хмельницького обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОДНОГО З ВИКЛИКІВ СОЦІУМУ

Одним із домінуючих аспектів, який продовжує себе виявляти на етапі розвитку нашого суспільства, є розбудова національної освітньої системи на основі діалогічного принципу та гуманістичної спрямованості освітнього процесу. Сучасна епоха передбачає пошук нових директив у філософії освіти. Тому реформування освітньої моделі нашої держави вимагає від вчителя переосмислення освітніх стандартів і цінностей.

Запорукою суспільного прогресу, як відомо, продовжує залишатися наука й освіта. Водночас, не всі педагоги в закладі загальної середньої освіти готові до втілення постулатів, які є витокami сучасних освітніх концепцій. У практиці

освітнього процесу продовжують мати місце явища, пов'язані з ігноруванням ролі емоцій та почуттів дітей у системі навчання і виховання. Все це потребує глибокого переосмислення педагогами освітніх концепцій та підходів щодо спілкування та взаємодії зі школярами. Відповідно, зміна соціальних пріоритетів в освітньому просторі нашої держави обумовлює потребу в новому мисленні педагогів.

Одним з основних питань, яке сьогодні набуває особливої актуальності, є питання подолання консервативних підходів вчителя до освітнього процесу. Модернізація шкільної освіти та виклики сьогодення стимулюють педагога до взаємостосунків між вчителем та учнем на основі гуманізму та демократичних засадах. Взаємодія між вчителем та учнем має набувати конструктивно-позитивного змісту.

Тому оновлена освіта вимагає від педагога нового підходу до освітнього процесу, який має ґрунтуватися не на примусі, а на творчій співпраці. Сучасна освіта покликана готувати фахівця не в якості інтелектуального зразка та носія знань, а в якості самодостатньої, творчої та зрілої особистості. Сучасній школі потрібний педагог, який є взірцем педагогічної та духовної культури, прагне оволодівати техніками гуманістично орієнтованої професійної діяльності.

З точки зору психологічного підходу становлення особистості обумовлюється моральними нормами та цінностями суспільства. Тому однією із заporук формування зрілої особистості вчителя та успішного виконання ним професійних обов'язків є застосування у практиці психологічної служби закладів загальної середньої освіти різноманітних тренінгів для вчителів, зокрема: тренінги з розвитку професійного та саногенного мислення педагога, його готовності до діалогової комунікації з учнями, з розвитку в нього професійних здатностей до гуманізації освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.

Метою сучасної освіти є не «відтворення» готових знань, понять та навичок, а розвиток неповторної особистості дитини. Нова професійна роль вимагає від педагога вміння бачити та сприймати дитину в цілісному контексті.

Однак не всі педагогічні працівники на сьогоднішній день психологічно готові до неформальної комунікації у системі «вчитель-учень». Значна частина педагогів так і не відзначається стійким прагненням до трансляції гуманістичних цінностей в освітній процес.

Передумовою подібної «антигуманістичної спрямованості» сучасного вчителя може виступати низький рівень сформованості професійно-важливих якостей, зокрема: гнучкості, динамізму, емоційної стабільності та професійної спостережливості. Негативному налаштуванню педагога до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі можуть сприяти його неготовність працювати в атмосфері критики, психічна нестабільність та песимістичне налаштування до власної професійної діяльності.

Тому треба віддавати перевагу тому факту, що сучасний педагог потребує широкого залучення до різноманітних психологічних заходів, спрямованих на розширення їх професійних здатностей до втілення основних положень сучасних освітніх концепцій у практиці освітнього процесу. В якості вмінь, які потребують розвитку, можуть виступати: навички демонстрування саногенного мислення у різноманітних педагогічних ситуаціях, вміння глянути на проблему очима дитини, професійна спостережливість у процесі спілкування з дітьми, вміння адаптувати професійні підходи до вікових та індивідуально-психологічних особливостей школярів, здатності педагога до активної взаємодії з учнями в процесі розгляду навчальної інформації.

Відтак, гуманізація педагогічного процесу в закладі загальної середньої освіти можлива шляхом:

- прийняття ідей гуманізму та психологічної готовності педагога до їх впровадження у практику освітнього процесу;
- зменшення соціальної напруженості між вчителями та учнями;
- сприйняття школяра як рівноправного суб'єкта освітнього процесу зі своїм внутрішнім світом, потребами та можливостями;
- переходом від інформаційної до ціннісно-сислової педагогіки;

- адаптації освітнього простору до потреб особистості учня, його вікового, індивідуального та соціокультурного досвіду.

Оскільки гуманістичний підхід у цілому передбачає відмову від маніпулювання в освітньому процесі, то реалізація гуманістичного підходу до розвитку школяра вимагає від педагога перегляду організації взаємовідносин між вчителем та учнем. Гуманістичний підхід має бути звернений до учня не як пасивного споживача знань, а як до людини як особистості, яка впроможі у майбутньому сама обирати шлях власного розвитку та формувати власне світобачення.

Особливістю сучасної системи освіти, за переконаннями деяких науковців, має стати перевага інноваційної стратегії навчання, орієнтованої на формування готовності особистості до сприйняття динамічних змін у суспільстві за рахунок розвитку творчих здібностей, різноманітних форм мислення та здатності до активної співпраці з іншими людьми [1]. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення та прогнозування на основі постійної переоцінки цінностей, налаштування на активні та конструктивні дії в швидкозмінних ситуаціях [2].

Значна частина шкіл нашої держави перебуває на етапі реформування освітнього процесу. У стимулюванні інтелектуального потенціалу нашої країни вагомим місцем відводиться школам нового типу (ліцеї, гімназії, коледжі), які стали експериментальним середовищем задля апробації нового змісту освіти та нових психолого-педагогічних технологій. Тому українське суспільство сьогодні потребує не лише нового учня, але й педагога, який би відзначався гнучкістю, творчістю та відкритістю при взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

Сьогодні вчителю важливо відзначатися психологічною готовністю до діалогової взаємодії з учнями. А діалог можливий за умови, якщо вчитель зможе забезпечити довіру у відносинах та продемонструвати свою обізнаність у тих реаліях, які пропонує нам життя.

Психолог (соціальний педагог), для прикладу, не боїться відійти від запланованої теми і поцікавитись тим, як в дитини справи чи який у неї настрій? У педагога може виникати страх через програму чи обмаль часу. Але ж саме неформальна невимушена комунікація здатна закладати високий рівень довіри один по відношенню до одного. А довіра, як відомо, є запорукою потужного діалогу та конструктивної взаємодії між учнем та вчителем зокрема.

Тому сучасна школа, якщо відштовхуватися від концепції Нової української школи, потребує умотивованого вчителя, фахівця, який має широкий діапазон творчості та готовий зростати професійно. Сьогодні освітня система потребує вчителя, який готовий працювати з дітьми на засадах партнерської взаємодії. А тому сучасному вчителеві важливо відзначатися такими особистісно-професійними якостями, як впевненість, рішучість, ініціативність, динамічність; креативні якості особистості; здатність до логічної аргументації своїх поглядів та переконань; вміння адаптувати свої професійні підходи до психологічних особливостей сучасних школярів; незалежність, гнучкість та інтуїтивність мислення, його позитивна спрямованість під час розгляду та вирішення різноманітних педагогічних задач, пов'язаних із налагодженням стосунків із учнівською аудиторією.

Відповідно, гуманізоване освітнє середовище у закладі загальної середньої освіти має забезпечувати опосередкований особистісний розвиток школяра, сприяти переосмисленню ним моральних цінностей, а відтак, духовному становленню та накопиченню життєтворчого потенціалу, який в майбутньому допомагатиме йому конструктивно вирішувати виникаючі проблеми.

Таким чином, модернізація шкільної освіти та виклики сьогодення стимулюють педагога до взаємостосунків між вчителем та учнем на основі гуманізму та демократичних засадах, а відтак, до наповнення їх змісту конструктивно-позитивним спрямуванням. Гуманізація освітнього простору в закладі загальної середньої освіти сприяє становленню світоглядно-

гуманістичної позиції учня, за якої він у майбутньому впроможі відчувати себе повноцінною та зрілою особистістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій. Київ, 2004. 248 с.
2. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.

УДК 662.758.2

Шевчук Вікторія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри
загальнонаукових та інженерних
дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ТИПІВ СИЛОВИХ УСТАНОВОК ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ АВТОМОБІЛІВ

Протягом останніх років поршневі двигуни внутрішнього згорання (ДВЗ) є основними на автомобільному транспорті. Пояснюється це відносною простотою, досконалістю і надійністю їх конструкцій та простотою обслуговування. Але, незважаючи на переваги, властиві ДВЗ, вони вже досягли межі своєї досконалості, і подальші зміни, спрямовані на покращання їх показників, особливо з огляду токсичності, потребують значних витрат [2]. Тому дедалі частіше йдеться про застосування на транспорт і силових установок нових типів.

Двигуни Стірлінга – це двигуни із зовнішнім підведенням теплоти, в яких робоче тіло переміщують у замкнутому контурі, а теплоту до нього підводять ззовні від будь-якого джерела енергії, в тому числі сонячного та ядерного. Навіть якщо використовувати енергію нафтового палива, викиди шкідливих речовин у таких двигунах значно менші порівняно з поршневими двигунами внутрішнього згорання. Відбувається це завдяки постійному горінню палива при достатній кількості кисню і при якісному сумішоутворенні.

Останнім часом особливу увагу приділяють двигунам із планетарним рухом ротора. Роторні двигуни мають переваги порівняно з поршневыми двигунами традиційних схем: меншу кількість деталей, меншу (до 40%) металомісткість, кращу зрівноваженість, низький рівень шуму. Основним недоліком цих двигунів є більша експлуатаційна витрата палива. Крім того, через більше відношення об'єму камери згоряння до загального об'єму в роторних двигунах зростає утворення вуглеводнів, у тому числі й канцерогенних.

Газотурбінні двигуни (ГТД) мають переваги порівняно з поршневыми ДВЗ: менша питома маса і габаритні розміри, краща залежність крутного моменту від частоти обертання, легший запуск у холодну пору року, менші вимоги до палив, можливість отримати в одному агрегаті великі потужності завдяки роботі на високих частотах обертання. Перешкодою для широкого впровадження ГТД в автомобільному транспорті є такі властиві їм недоліки, як велика питома витрата палива, нижча прийомистість, шумність роботи. Окрім того, для виготовлення ГТД необхідні сплави хрому, нікелю, кобальту; деталі цих двигунів мають виготовлятися з високою точністю, що, звичайно, зумовлює високу вартість їх виробництва. Але, газотурбінні двигуни є перспективним джерелом енергії на автомобілях великої вантажності й автопоїздах.

Останнім часом парові двигуни все частіше розглядають як один із можливих конкурентів поршневих ДВЗ. Пояснити це можна кількома причинами. По-перше, за роки, що минули, технологія котлобудування зробила великий крок уперед. По-друге, за своїми масовими й економічними показниками ці двигуни наблизилися до поршневих ДВЗ. Питома маса сучасного парового двигуна навіть дещо нижча від дизеля, але значно перевищує масу бензинового ДВЗ. Паливна економічність парових двигунів дещо гірша за поршневі бензинові ДВЗ. Головною причиною зацікавленості паровими двигунами зараз є можливість значно зменшити забруднення навколишнього середовища за умови їх використання на транспортних засобах.

Перспективи застосування електродвигунів на автомобілях визначає, перш за все, досконалість джерел електроенергії. Зараз найреальнішим є використання акумуляторів. Оцінкою їх досконалості щодо застосування на автомобілі може бути питома енергія, тобто кількість енергії, яку отримують при розрядженні з одиниці маси батареї. Вважають, що широке використання електромобілів можливе за наявності батарей з питомою енергією 100 Вт·год./кг. Найбільш розповсюджені на сьогодні свинцеві акумулятори, вони мають питому енергію до 40 Вт·год./кг, нікель-кадмієві – 50 Вт·год./кг, але значно дорожчі за свинцеві. Перспективними є срібно-цинкові акумулятори, в яких питома енергія становить 200 Вт·год./кг [1]. Проте вартість їх у кілька разів вища за свинцеві.

Крім акумуляторів, як джерело електроенергії на транспорті можуть застосовувати паливні елементи. У них електричну енергію отримують у результаті окислення пального. Здійснюють це таким чином: до негативного електрода подають пальне (водень, вуглеводні), а до позитивного – окисник (кисень, повітря). Не можна стверджувати, що повсюдне застосування електромобілів вирішить усі проблеми. Для цього необхідно побудувати нові електростанції для зарядки акумуляторів, що спричинить додаткові викиди шкідливих речовин. Окрім того, додадуть забруднення випаровування та проливання електроліту, утилізація спрацьованих акумуляторних батарей. До негативних явищ можна віднести і підсилення електромагнітного випромінювання, яке в сучасних містах вже на 33% формує транспорт.

Інерційні (махові) двигуни – це двигуни, в яких механічну енергію запасає диск чи циліндр, що швидко обертається. Саме маховик є оптимальним рекуператором енергії для автомобілів з огляду питомої енергії, ваги, габаритів. Підвищена зацікавленість інерційними двигунами в останній час, пояснюється прагненням зменшити кількість шкідливих викидів транспортом у місцях найбільш імовірного перебування великої кількості людей. Загальний розвиток машинобудування надає можливість створити більш досконалі акумулятори механічної енергії. Маховик має велику питому потужність, що дозволяє

швидко передавати енергію на колеса, забезпечуючи ефективне прискорення автомобіля. Під час гальмування енергію системою рекуперації повертають до маховика також дуже швидко і без обмежень. Зараз перспективу використання інерційних двигунів пов'язують із розробленням так званих супермаховиків, які виготовляють із високоміцних шароволокнистих і ниткоподібних матеріалів, які забезпечують високу питому енергоємність і безпеку в разі руйнування.

Метою створення гібридних енергетичних установок є комбінації декількох різних установок, переваги кожної з яких реалізуються залежно від зміни умов роботи. Переважно в гібридних установках застосовують ДВЗ невеликої потужності, що забезпечують роботу транспортного засобу в режимах середніх навантажень, а різницю між створюваною цими двигунами потужністю і необхідною потужністю, отримують застосуванням додаткового енергонакопичувача. Більш реальним є використання гібридних силових систем, до яких входить ДВЗ малої потужності і маховик, що може відокремлюватись від двигуна і використовуватись для рекуперації енергії під час гальмування і розганяння автомобіля. Використання гібридної силової системи забезпечує роботу ДВЗ практично в усталеному режимі за виключенням режимів, де відбувається підвищений викид шкідливих речовин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гутаревич Ю. Ф. Екологія та автомобільний транспорт: навч. посібник / Ю. Ф. Гутаревич, Д. В. Зеркалов, А. Г. Говорун, А. О. Корпач, Л. П. Мержиевська. К. : Арістей, 2006. 292 с.
2. Козак Ф. В., Мельник В. М. Про методи зниження токсичності відхідних газів автомобільних двигунів внутрішнього згоряння. *Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ: дослідження та методи аналізу*. 2012. № 3(44). С. 121–128.

УДК 373.5.015.3:159.955

Шквир Оксана Леонідівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії, м. Хмельницький

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Здатність до критичного мислення визначається важливою навичкою людини XXI століття, чинником формування демократичного суспільства.

Нові реалії життя засвідчують необхідність посилення уваги розвитку критичного мислення здобувачів загальної середньої освіти, вихованню мислячої та творчої особистості, яка здатна на критично-конструктивне бачення навколишнього світу і своєї ролі у ньому.

У Концепції Нової української школи зазначається, що спільним для всіх ключових компетентностей, необхідною умовою їх набуття на кожному етапі навчання є володіння критичним мисленням [3].

Посилуються вимоги до якостей, знань та умінь вчителя закладу загальної середньої освіти, який має володіти критичним мисленням та бути готовим до його розвитку у здобувачів освіти.

У професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020 р.) серед професійних компетентностей, якими має володіти вчитель, визначено інформаційно-цифрову, що передбачає здатність критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності [4].

Критичне мислення носить самостійний характер та «максимально оголює різницю між комп'ютером і мозком людини» [1, с. 3].

Термін «критичне мислення» у науково-педагогічній літературі використовується з 1956 року. А вже в цей час Б. Блум розробив таксономію мислення та визначив операції, які на кожному рівні мислення може здійснити мозок людини.

Вивчення науково-педагогічної літератури засвідчило існування різних підходів до тлумачення змісту поняття «критичне мислення». Апелюючи нашими попередніми дослідженнями, критичне мислення визначаємо як самостійне логічне мислення, спрямоване на прийняття людиною рішення

шляхом використання інтелектуальних і комунікативних технік [5, с. 29-30]. Уточнимо, що під інтелектуальними техніками людини ми розуміємо вміння аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати, робити висновки, тоді як під комунікативними техніками – вміння вербально доводити та спростовувати інформацію.

Необхідно відрізнити критичне мислення від так званого «критиканства». Критичне мислення – це не критика недоліків, а вміння визначати проблему і виробляти оптимальну стратегію її розв'язання [1, с. 3].

Критичне мислення передбачає вміння орієнтуватися в інформаційному потоці, аналізувати і перевіряти отриману інформацію, приймати виважені рішення й аргументовано захищати їх. Результатом критичного мислення людини є прийняття аргументованого рішення у площині невідомого. Для цього їй необхідно знайти та опрацювати необхідну інформацію. Зазначимо, що важливо не тільки навчити здобувачів загальної середньої освіти самостійно здобувати знання, але й уміти їх переосмислювати, доводити істинність думок або спростовувати їх.

Керуючись структурою критичного мислення [5, с. 30], нами були виділені такі етапи розвитку критичного мислення здобувачів загальної середньої освіти: постановка проблеми, яку необхідно розв'язати; пошук і усвідомлення інформації; побудова переконливої аргументації; прийняття рішення щодо розв'язання визначеної проблеми.

Постановка проблеми. Роль учителя на цьому етапі полягає у підготовці такого навчального матеріалу, мультимедійного супроводу (презентації) заняття за допомогою різних програм, у контекст яких мають бути включені проблемні питання або завдання, що спонукали би здобувачів загальної середньої освіти не тільки до перевірки своїх знань, але й пошуку нової інформації.

Пошук інформації. Початок розв'язання проблеми – це збір інформації про неї. На цьому етапі розвитку критичного мислення вчитель може використовувати такі методи, як-от: «мозкова атака», основне завдання якого

полягає у пригадуванні знань з певної теми; «асоціативний куш», що спонукає думати вільно про певну тему, висловлюючи свої почуття та ставлення та ін. Слід залучати здобувачів освіти до роботи зі словниками, підручниками, навчальними посібниками (в тому ж числі з електронними посібниками-довідниками), інтернет-ресурсами, періодичною пресою для отримання необхідної інформації. Завдання вчителя – спонукати здобувачів освіти до самостійного пошуку інформації, формувати в них уміння швидко здобувати і критично опрацьовувати необхідний матеріал. Результати пошуку можуть бути представлені у вигляді таблиць, схем, опорних конспектів, тез тощо.

Чітка аргументація. Критичне мислення потребує переконливої аргументації. Тому на цьому етапі його розвитку вчителю необхідно вчити здобувачів загальної середньої освіти доводити свою точку зору, керуючись законами логіки. Ефективним інструментом навчання при цьому є метод прес, який передбачає такі етапи: вислови свою думку: «Я вважаю...»; поясни причину такої точки зору: «Тому що...»; наведи приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: «Наприклад...».

Прийняття рішення. Завершується процес розв'язання здобувачем освіти поставленої проблеми прийняттям рішення. Воно визначається не тільки інформацією, яку він здобув або пригадав, але й особистісними якостями, психічними установками і, значною мірою, його переконаннями, зокрема навичками рефлексивного ставлення до свого «Я», моральною і соціальною відповідальністю, повагою до індивідуальних особливостей інших учасників освітнього процесу [2, с. 10]. Рішення може бути прийняте в парі, групі, або індивідуально. Воно має бути висловленим в усній або письмовій формі (наприклад, у формі есе). У разі усного повідомлення здобувачем освіти свого рішення інші учасники освітнього процесу мають або погодитися, або спростувати його.

Отже, розвиток критичного мислення визначається важливою умовою підготовки здобувачів загальної середньої освіти до самостійного життя, формування в них умінь міркувати, спілкуватися, здійснювати пошук

інформації. Критично мисляча людина здатна робити правильний вибір, не сприймати інформацію «на віру», захищати свої погляди та переконання. Розвиток критичного мислення здобувачів загальної середньої освіти передбачає реалізацію вчителем таких етапів: постановка проблеми, яку необхідно розв'язати; пошук і усвідомлення інформації; побудова переконливої аргументації; прийняття рішення щодо розв'язання визначеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3–7.
2. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. Січень. С. 9–16.
3. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення : 13.05.2022).
4. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20> (дата звернення : 13.05.2022).
5. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів : сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). Квітень. С. 27–32.

УДК 340.1.

Щербай Іванна Романівна,
аспірантка кафедри теорії права та конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ

Робити все, дозволене законом, не виражає поняття свободи, адже людина має прислухатися до свого духовного поклику, і тоді в умовах свободи ухвалювати ті чи інші рішення. Адже трапляються випадки, коли вчинені особою діяння будуть законними, але не відповідатимуть моральним цінностям людини.

Філософсько-правові погляди німецького філософа Й. Г. Фіхте були вихідною точкою питання про свободу. У свободі він бачив не безпричинний акт, а дію, основою якої є пізнання необхідності. Мислитель вбачав за доцільне ставити свободи людини в залежність не від індивідуальної людської мудрості, а від стану історичного суспільного розвитку та від епохи, якій належить певний індивід. Кожна людина має реалізовувати свою особисту свободу в рамках її загальної свободи, але важливо, аби її прагнення ніяк не вийшли за межі загальної свободи, обов'язково потрібна правова спільність людей, основою якої є правовий закон [1, с. 136].

Правову спільність формує природне право, при тому, що всі природні закони є виключно правовими. Загальну свободу доцільно розглядати як допустимий рівень свободної людини, акмеологію свободної волі. Кожний індивід має свою акмеологічну точку, яку неможливо подолати, а в разі спроби зробити це настає природна правова санкція. Доцільним видається вислів філософа Фіхте: «Хто яку філософію вибере – залежить від того, яка ця людина» [2, с. 462]. При цьому вища мета людини – повна згода зі самим собою і – щоб вона мала змогу перебувати у згоді зі самим собою – узгодження всіх речей поза нею з необхідними практичними поняттями про них, які визначають, якими вони повинні бути. Цю згоду Кант називає вищим благословенням [3, с. 13].

Ф. Гаєк визначає волю (liberty) або свободу (freedom) як стан, такі умови існування людини, за яких примушування одних іншими зменшено настільки, наскільки це можливо в суспільстві. Стан, у якому людина не зазнає примусу внаслідок сваволі іншого чи інших, часто визначається також як «індивідуальна» чи «особиста» свобода [4].

На мою думку, поняття індивідуальної свободи як певний внутрішній стан людини, який проявляється у свободі людини думати, дотримуватись певного світогляду, певних моральних переконань, поглядів, що властиві саме їй.

I. Берлін вважає, що доцільно виділяти два види свободи: 1) негативна свобода, яка зосереджується на відсутності втручання з боку інших людей; 2) позитивна свобода, при якій увага зосереджена на здатності особи самостійно ухвалювати рішення щодо вчинення певних дій. I. Берлін зазначає, що негативну свободу доцільно визначати питанням: «у яких межах суб'єктові – особі чи групі осіб – дозволено чи слід дозволити робити те, що він спроможний робити, і бути тим, ким він спроможний бути, без втручання інших осіб» [5, с. 59]. Тобто автор ставить акцент на свободі як сфері, де людині забезпечується відсутність обмежень. У цій сфері суб'єкт наділений «можливістю невизначено різноманітної діяльності» [6, с. 6]. Варто наголосити, що «негативне» вивчення сутності свободи також спостерігається в Т. Гоббса, на думку якого, свобода – це відсутність опору [7, с. 215].

Негативна свобода – це вчинення особою певних дій під впливом інших осіб або суспільства, позитивна свобода проявляється в тому, що особа без допомоги інших людей робить певні вчинки. Ми є прихильниками позитивної свободи, оскільки кожен з нас повинен сам ухвалювати рішення і бути відповідальним за них.

С. Погребняк вважає, що позитивна концепція свободи виникає з бажання людини бути єдиним господарем свого життя, прагнення бути суб'єктом, а не об'єктом, ґрунтується на ідеях публічної автономії, самовизначення та самоуправління (варто згадати, що для негативної свободи основоположним слугує прагнення людини не бути об'єктом, проте для негативного аспекту не принципово, хто є тим суб'єктом, котрий визначає рамки незалежності особи, тобто формує «ліцензію» на її особисту свободу, забезпечуючи заборону всім іншим втручатися у цю сферу). Особа вважається вільною, якщо її життя та рішення залежать тільки від неї самої, а не від впливу якихось зовнішніх сил. Реалізація позитивної свободи особою як членом суспільства можлива лише через її спільні дії з іншими особами – як правило, через представницькі інституції [8, с. 69].

Отже, кожен повинен бути господарем власного життя, адже коли нашим життям керуватимуть інші люди, ми не зможемо вчитись на власних помилках та набувати певного досвіду. Свобода є однією з головних цінностей українського народу, за яку ми боремось протягом всього існування. Війна 2022 року ще раз підтверджує цінність свободи для нашого народу, яку ми обов'язково здобудемо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Філософія права: навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін.; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.
2. Шершеневич Г. Ф. История философии права. Санкт-Петербург: Лань, 2001. 528 с.
3. Фихте И. Г. Несколько лекций о назначении ученого; Назначение человека; Основные черты современной эпохи: сборник / пер. с нем. Минск: ООО «Попурри», 1998. 480 с.
4. Левіщев Я. Значення права на свободу та особисту недоторканність: загальнотеоретичний аналіз. URL: <https://www.academia.edu/6285080B296>
5. Берлін І. Дві концепції свободи. *Сучасна політична філософія: антологія* / упоряд. Я. Кіш; пер. з англ. Київ: Основи, 1998. С. 56–113.
6. Гумбольдт В. О пределах государственной деятельности: пер. с нем. Москва: Социум, Три квадрата, 2003. 200 с.
7. Гоббс Т. Левіафан: пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
8. Погребняк С. П. Негативна і позитивна свобода в умовах демократичної соціальної правової держави. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. «Юридические науки»*. 2008. Т. 21 (60), № 2. С. 67–73.

УДК 37.012.4

Яковишин Руслан Ярославович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної і педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛЬСЬКОГО СКЛАДУ В ГАЛИЧИНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Сьогодні маємо нагоду спостерігати безперспективність поступу будь-якої держави, котра не піклується справами власної освіти. Процес опіки повинен розпочинатися із вивчення передового педагогічного досвіду, із ознайомлення з кращими дослідженнями в галузі освіти з тим, щоб корисні для власної

діяльності аспекти досвіду попередніх поколінь безпосередньо застосовувати на практиці в умовах сьогодення. Аналізуючи архівні матеріали не можна не зауважити, що провідні педагоги Галичини надзвичайно пильно стежили за науковими дослідженнями тих проблем, які вивчали їх закордонні колеги. Безумовним авторитетом у вітчизняних вчених користувалися праці німецьких дослідників у царині педагогічної науки: Е. Шпрангера, А. Карела, В. Дерінга і Г. Кершенштайнера.

Варто зауважити, що місцеві педагоги, незважаючи на те, що вони певною мірою намагалися використати у своїй діяльності передовий світовий педагогічний досвід, могли також претендувати на створення власної оригінальної системи [3, 81].

У другій половині XIX століття постало питання щодо утворення і функціонування спеціальних закладів для підготовки вчителів. Хоча сама ідея не була новою. Ще у 1685 році в місті Реймс (Франція) Лассаль – засновник християнських шкіл для дітей простолюдинів – відкрив учительську семінарію [1, 34].

Після створення у 1848 році Міністерства віросповідань і освіти розпочалися деякі позитивні зміни в організації шкільництва. Прикладом цього є спеціальне розпорядження від 1854 року під назвою «Основний загальний план улаштування препаратів в Галичині». *Препаранди* були «причеплені» до нормальних або зразкових головних шкіл, директори і вчителі яких за рівнем своєї кваліфікації не могли забезпечувати якісну підготовку кандидатів на вчителів. До дворічних «препаратів» приймали кандидатів, які закінчили два класи нижчої реальної школи або чотири класи нижчої гімназії. Дворічний курс навчання поділявся на два етапи: теоретичний і практичний [7, с. 89].

Відбулися окремі зміни в організації підготовки кандидаток – учительок. Розпорядженням від 10 листопада 1856 року Міністерство віросповідань і освіти дозволило створити «препаратів» при деяких жіночих школах. Було їх відкрито три, але тільки у Західній Галичині (на теренах Східної Галичини жіноча «препаранда» відкрилася лише у 1869 році).

Таким чином, упродовж майже 100 років учителів для народних шкіл Східної Галичини готували у «препарандах». І хоч з часом вони перестали відповідати суспільним вимогам, усе ж певну позитивну роль у розвитку педагогічної освіти краю відіграли. Тому, організовувати і надалі підготовку вчителів тільки у «препарандах» стало недоцільно [1, с. 36].

За прикладом західноєвропейських країн (Німеччини, Швейцарії, Франції) створювались педагогічні «сіменища», або «воспіталіща». Щоправда у Східній Галичині це були фактично гуртожитки-інтернати, котрі відкривалися на кошти архієпархії і призначалися для утримання й виховання здібних, але бідних учнів-препарандистів. У березні 1863 року перше сіменище у м. Львові прийняло 10 кандидатів на повне утримання.

На особливу увагу заслуговує факт відкриття у 1854 році при вищих реальних школах спеціальних курсів, що готували вчителів для нижчих реальних шкіл. Так само як і «препаранди», вони послужили основою для створення в 1871 році учительських семінарій [6, с. 85].

Отож саме життя вимагало кардинальних змін у підготовці вчителя та покращення його становища в суспільстві. Реформи в підготовці вчителів розпочалися в Галичині із створення учительських семінарій. Розпорядженням Крайової шкільної ради від 25 лютого 1871 року №1740, виданим на підставі рескрипту міністра віросповідань і освіти від 20 жовтня 1870 року №11238, було прийнято рішення про відкриття учительських семінарій як окремих закладів для підготовки вчителів для народних шкіл. Хоча учительські семінарії класифікувались як середні навчальні заклади, але їх закінчення не давало права на вступ до університету [4, с. 63].

Робота учительських семінарій будувалась на основі «Статуту організаційного» і навчального плану від 1874 року. Хоча відкриття цих навчальних закладів і давало змогу поступово розв'язувати питання підготовки вчителів для народних шкіл, але кількість таких установ була явно недостатньою. Упродовж останніх років XIX століття діяльність цих навчальних закладів перебувала у полі зору галицького сейму. На його

засіданні 8 березня 1899 року було запропоновано реформувати їх, поділивши на два типи: нижчі – підготовка вчителів для нижчих народних шкіл і вищі – підготовка педагогів для вищих народних шкіл [1, с. 38]. Зважаючи на дані архівних джерел, можемо стверджувати, що учительський корпус у звітний період нараховував у загальному 5,420 осіб (не враховуючи катехитів та учителів надобов'язкових предметів). З-поміж них 3,803 учителі чоловічої і 1,617 жіночої статі. Якщо говорити конкретніше, то, наприклад, в 1889/90 шкільному році кількість вчителів на постійному місці роботи визначалася у межах 2,186 осіб чоловічої статі і 536 – жіночої. Число вчителів, що тимчасово займали свої посади, відповідало таким показникам: 1,244 мужчин і 677 жінок [5, с. 37].

Вкрай важливим є акцентування уваги на діяльності чи не центральної освітньої та наукової установи краю – Львівському університеті. Хронологічний підхід до розгляду питання розвитку та удосконалення підготовки вчителів вищої кваліфікації у Львівському університеті та їх аналіз дають змогу зробити такий висновок: у Галичині впродовж досліджуваного періоду не було спеціальних вищих навчальних закладів, котрі б займалися підготовкою вчителів для середніх шкіл. Це завдання частково виконували Львівський університет і Політехнічний ВУЗ [2, с. 60].

Отже, на систему підготовки учительських кадрів вплинула політика онімечення, ополячення, пригноблення українського народу. Уряд не був зацікавлений у наявності освіченого українського вчителя. Тому максимально обмежувалася можливість вступу українців до учительських семінарій та права їх випускників. Учителям було заборонено брати участь у прогресивних товариствах, проявляти громадянську позицію, впроваджувати в життя нові методи і форми роботи. Тому галицька прогресивна інтелігенція та громадські об'єднання активно боролись за українську школу та покращення прав і становища вчителів. Саме з цією метою 1896 року в Новому Сончі виникло перше незалежне учительське об'єднання під назвою «*Товариство учителів*

Галичини», яке боролось за покращення матеріального і морального становища вчительського корпусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині. *Рідна школа*. К., 1998. № 7-8. С. 33–48.
2. Барна М. Філософсько-педагогічна підготовка вчителів у Львівському університеті (1867–1839). *Рідна школа*. К., 1996. № 9. С. 59–67.
3. Біленський Т. Дальше образоване учителів народних. *Учитель*. Львів, 1902. Ч. 6. С. 81–88.
4. Вісник законів Галичини за 1871 рік. *Учитель*. Ч. 16. Львів, 1809. С. 63.
5. Державний архів Тернопільської області. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 340, 27 арк.
6. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського університету імені В. Стефаника, 1994. 144 с.
7. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 146. Оп. 9. Спр. 3796, 9 арк.

УДК 159.923

Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист навчально-методичного
центру практичної психології і
соціальної роботи Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНІКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Сучасне життя та його події впливають на людську психіку, особливо дитячу, не надто позитивно. Люди регулярно піддаються стресу, накопичують негатив у собі, впадають у депресію, ізолюються від зовнішнього світу, не даючи можливості позбутися від нього і жити звичайним життям. З негативом необхідно справлятися та вчитися його «виплескувати». Саме в такій ситуації арт-терапія, як метод лікування, корекції, діагностики за допомогою художньої творчості, є найкращим методом психолога, психотерапевта, що допоможе клієнту не тільки відкрити свої внутрішні резерви, зрозуміти себе, своє місце в житті, а й позбутися негативних почуттів, станів, знайти способи здійснення своїх бажань, що призведе до поліпшення ментального здоров'я особистості.

Адже часто таємні бажання, підсвідомі почуття та емоції легше викласти у творчості, ніж виразити у словесній формі.

Сьогодні арт-терапія – один із найбільш дієвих, пластичних та універсальних способів психологічної допомоги клієнтам будь-якого віку і з будь-якими порушеннями, що базується на мистецтві та творчості. Психотерапевт В. Макаров вважає, що «арт-терапія повністю відповідає всезростаючій потребі сучасної людини в м'якому, екологічному підході до її проблем, неуспішності або неповної самореалізації», а В. Беккер-Глошу наголошує, що призначення арт-терапії не в пошуку психічних вад або порушень, а у пошуку сильних сторін особистості, внутрішньої підтримки та відновлення цілісності людини [4, с. 10].

Термін «арт-терапія» означає лікування творчістю, тому сучасна наука розглядає арт-терапію як синтез кількох галузей: мистецтва, психології та медицини [3; 4; 6]. Американський психолог Рудестам К. зазначає, що ця технологія допомагає самопізнанню і самовираженню особистості та «ґрунтується на переконанні, що внутрішнє «Я» людини відтворюється у візуальних образах щоразу, коли вона малює чи займається ліпленням спонтанно, на відміну від ретельно організованої навчальної діяльності» [6, с. 63]. Тобто, у процесі творчої роботи людина може у завуальованій образній формі трансформувати у малюнок, фігуру, скульптуру, картину свою проблему, яка нею не усвідомлювалась, була витісненою, вивести назовні, проаналізувати і знайти її рішення.

Засновником класичних видів арт-терапії вважають британського художника А. Хілла, який у 1938 р. почав навчати малюванню у медичних закладах пацієнтів (переважно поранених військових) для зняття тривожності, відсторонення від відчуттів, пов'язаних із захворюваннями, покращення їх загального психічного самопочуття [1; 2; 3]. Він сформулював визначення «арт-терапія», її основні положення та принципи організації занять [1].

Паралельно розвивався цей напрям терапії в США у рамках психодинамічної школи (М. Наумбург), де терапія була способом вираження

внутрішніх конфліктів особистості та усвідомлення феномена переносу [1; 3]. Її засновниця використовувала творчі завдання для корекції різних відхилень у дітей з розумовою відсталістю. Після Великої Вітчизняної Війни прийоми арт-терапії стали застосовуватися у реабілітаційній роботі з дітьми. У 70 – 80-х роках відбувається активний розвиток арт-терапії: з'являється асоціація психологів, що вивчають психокорекційні можливості мистецтва, приймається етичний кодекс арт-терапевтів, організуються різноманітні друковані видання, конференції для спеціалістів. У 90-х у мережі Інтернет з'являються сайти й електронні бібліотеки, електронні видання присвячені арт-терапії.

Дослідження арт-терапії та її аспектів висвітлені у працях багатьох сучасних науковців: зміст технології, історія її розвитку та сучасні особливості (О. Вознесенська, О. Копитін, Л. Терлецька та ін.); можливості використання різних форм і методик арт-терапії у психологічній практиці (О. Копитін, К. Рудестам, В. Соловйова та ін.); педагогічні аспекти застосування арт-терапії (О. Деркач, Л. Лебедева та ін.); приватні форми арт-терапії (В. Соловйова, С. Шушарджан та ін.); особливості практичного застосування арт-терапії у роботі з дітьми з обмеженими можливостями (Л. Нікішина, Л. Федоткіна, Л. Вадрус, Н. Некряч, О. Образцова та ін.) [1; 3; 4; 6].

Оскільки арт-терапія постійно розширює свої межі, збагачуючи свою різноманітність, тому існують розбіжності в основній термінології та визначеннях поняття «арт-терапія» [3; 4; 6]. Проте, проаналізувавши ряд трактувань, ми вважаємо, що арт-терапія в сучасних умовах може розглядатися як технологія та інструмент для передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини засобами художньої діяльності, мистецтва з метою дослідження, впливу та гармонізації емоційного стану та психологічного здоров'я особистості. Тобто, арт-терапія – це зцілення, лікування мистецтвом, суть якої полягає у трансформуванні негативної енергії людини в позитивну за допомогою творчої діяльності [1].

Основна мета арт-терапії – гармонізація внутрішнього стану та розвитку особистості, відновлення її здатності знаходити оптимальний стан через

розвиток уміння самовираження та самопізнання, що сприяє активному продовженню життя, набуттю рівноваги [4; 5].

Метод арт-терапії привабливий тим, що він в основному використовує невербальні способи самовираження і спілкування, мову мистецтва як засіб, що дає можливість контактувати з власними думками, почуттями, сприйняттям, життєвим досвідом і, таким чином, зрозуміти себе та вирішити свої проблеми. Це цікава і доступна техніка для всіх, але, водночас, і складна, особливо коли фахівець працює із людиною, яка пережила травматичні події. А. А. Мелік-Пашаєв зазначає, що зважитися малювати дитині і дорослому – значить безпосередньо стикнутися зі страхом, зустрітися з ним віч-на-віч і цілеспрямованим вольовим зусиллям утримувати його в пам'яті до тих пір, поки він не буде зображений у малюнку [7]. Важливим є те, що використання арт-методик часто має спонтанний характер, а наявність художніх талантів чи спеціальної підготовки не має значення.

Методи арт-терапії сприяють розв'язанню таких завдань: налагоджують стосунки між психологом та клієнтом; діагностують стан та особливості особистості; сприяють усвідомленню та висловленню проблеми; навчають основам комунікації та конструктивних форм поведінки; розвивають здібності та психічні процеси; сприяють самопізнанню своїх особливостей, внутрішніх ресурсів та можливостей; зменшують або усувають негативні емоції, почуття та стани, психічну напругу; підвищують самооцінку; формують навички самоконтролю, психологічної резильєнтності, релаксації; регулюють соціальні взаємини; формують естетичний смак [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Сьогодні, в умовах військового стану, арт-терапія займає провідне місце у роботі із постраждалими дітьми і дорослими, які були свідками чи учасниками жорстоких військових дій, багато хто з них втратив близьких людей, що вплинуло на їх фізичний і психічний стан. Тому провідними завданнями фахівця стали використання арт-терапевтичних технік для усвідомлення постраждалими факту смерті і втрати, допомогти пережити біль, налагодити зв'язок з оточенням та вибудувати новий стосунок до померлого та нового

життя [5]. Ці завдання вирішуються послідовно та незалежно від стадії проживання горя. Для цього рекомендується використовувати арт-терапевтичну техніку «Мольберт», «Подарунок», «Лінія життя», «Подорож», «Ріка життя», «Погана людина», метафоричні картки та ін.

Арт-терапія гармонійно поєднує в собі виховний (сформувати образ «Я»), розвивальний (розкрити внутрішні ресурси), діагностичний (виявити проблему) і корекційний процеси (подолати проблему), створюючи підґрунтя для налагодження довірливих емоційних стосунків дорослого із дитиною, ефективної соціальної взаємодії та якісного корекційного впливу [1; 6]. Може застосовуватись у рамках психологічного консультування, що допомагає пацієнтові глибше зануритися в проблему, відчутти її і знайти вихід [2]. Зазвичай ця терапія застосовується в якості допоміжного методу, оскільки більшість психічних проблем клієнтів вимагають комплексного підходу.

Психологи у своїй роботі часто використовують види арт-терапії, які також представлені у медицині і відповідають існуючим видам мистецтва: ізотерапію, кольоротерапію музикотерапію, денс-терапію, драмотерапію/психодраму, метафоричні картки, казкотерапію, бібліотерапію, маскотерапію, етнотерапію, ігротерапію, фототерапію, лялькотерапію, відеотерапію, піскотерапію, мандалотерапію тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6]. У свою чергу вони поділяються на активні (самостворення виробів мистецтва) і пасивні (вивчення вже готових творів) техніки [1; 2; 4]. Крім того, кожний із цих видів може використовуватися на різних етапах психокорекції і має безліч арт-терапевтичних технік, які застосовуються для вирішення внутрішніх і міжособистісних конфліктів, кризових ситуацій, вікових криз, травм, невротичних і психосоматичних розладів тощо. Використання кожного з цих видів залежить від вікової категорії, проблеми/запиту клієнта, рівня підготовленості фахівця та його знань щодо особливостей використання тої чи іншої техніки та матеріалів.

Важливою умовою ефективної арт-терапії у роботі з дитиною є активне залучення батьків до спільних занять, що дозволяє їм бути повноцінними учасниками творчого процесу, налагодити міжособистісний контакт, краще пізнати свою дитину [1].

Таким чином, арт-терапія на сьогодні є універсальною здоров'язбережувальною технологією діагностичної і корекційно-розвивальної діяльності психолога, що гармонійно поєднує психолого-педагогічний, медичний, соціальний та естетичний аспекти. Використання цього напряму дозволяє людині усвідомити та оцінити власні почуття, думки, образи та події минулого, життєвий сценарій, більш ефективно вплинути на емоційно-вольову та комунікативну сферу, спонукає до подальшого розвитку, покращує соціальну адаптацію, сприяє пошуку внутрішніх ресурсів для самоцілення. Саме арт-терапія через художні образи здатна допомогти нам зрозуміти самих себе і через творче самовираження зробити своє життя щасливішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арт-терапія: види роботи з дорослими, опис і техніки. URL: <https://mozilla-team.org.ua/art-terapiya-vidi-roboti-z-doroslimi-opis-i-tehniki/>.
2. Арт-терапія – що це таке в психології: види, техніки, методи і вправи. URL: <https://ango.org.ua/?p=17526>
3. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті. К., 2002. 125 с.
4. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
5. Психологічна допомога постраждалим та АРТ-терапевтичні техніки в роботі з травмою та горем. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G1Se-inKFSY&t=3354s> .
6. Серeda I. B., Збишко Є. А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка*. Випуск 10. Т. 1. 2019. С. 63 – 66.
7. Техніки арт-терапії. URL: https://stud.com.ua/132473/psihologiya/tehniki_terapiyi.

Яценко Таміла Олексіївна,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та
літератури Інституту педагогіки НАПН
України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У РЕАЛІЯХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Модифікація знаннєвої моделі шкільної літературної освіти на компетентнісну, що унормовано в концепції «Нова українська школа» (2016) та Державному стандарті базової середньої освіти (2020), посилює тенденцію реалізації культурологічного підходу до вивчення літератури. Так, у чинних програмах із *української літератури* та *інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної)* для 5-6 класів НУШ компетентнісний потенціал цих навчальних предметів визначається як можливість формування в учнів-підлітків *ключової культурної компетентності*, що передбачає «...розширення культурно-пізнавальних інтересів, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків учнів...» [1; 3].

На предметному рівні *культурну компетентність* трактуємо як здатність учня-читача до осмислення світової й національної культурної спадщини, розуміння художньої літератури як невід'ємної частини світової культури, її специфіки як мистецтва слова, розгляду літературного твору як тексту культури, його осмислення у культурно-мистецькому контексті, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури, а також активне використання культурних еталонів і цінностей у повсякденній взаємодії з оточуючими.

Відтак у реаліях НУШ актуалізуються пошуки результативних чинників культурологічного підходу, одним із яких є підготовка інноваційного програмового і навчального забезпечення шкільного курсу літератури.

Дієвим чинником реалізації культурологічного підходу та формування культурної компетентності учнів-підлітків є дидактико-методичний потенціал підручників для НУШ – «Українська література. 5 клас» та «Література (українська та зарубіжна)» (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.), що підготовлені в Інституті педагогіки НАПН України [2; 4]. Так, пізнавальна і доступна для п'ятикласників навчальна інформація їх наскрізної рубрики «У колі мистецтв» про національні та зарубіжні культурні надбання (репродукції художніх полотен, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення. Наприклад, у процесі опрацювання вступної навчальної теми про значущість читання і книг у житті людини акцентується на важливості й інших видів мистецтва. «Серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» [2; 8].

Розвитку в учнів інтересу до культурних і мистецьких здобутків, вихованню шанобливого ставлення до культурних традицій українців чи інших народів, а також здатності до емоційних переживань, уміння виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва сприяє система запитань до рубрики «У колі мистецтв» у підручнику інтегрованого курсу літератур. Наприклад, «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книги? Що, на твою думку, спільного між полотнами французького художника кінця XIX – початку XX ст. О. Ренуара, української художниці середини XX ст. Т. Яблонської та творами сучасних митця/мисткині – української художниці Є. Гапчинської та американського художника Дж. Дейлі? Який висновок про значення книги в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» [4, с. 8].

Формуванню в учнів-читачів здатності розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у багатоманітних культурах через різні види

мистецтва, що є в основі культурної компетентності, сприяють завдання репродуктивного та пошукового характеру, подані в підручнику української літератури. Як-от у процесі вивчення казки Лесі Українки «Лелія»: «Розглянь картину К. Білокур «Квіти за тином». Поділися своїми враженнями про цей твір зі своїми однокласниками/однокласницями. Знайди в тексті казки «Лелія» опис грядочки з квітками Мар'яни. Чи нагадує тобі опис цих квітів зображення на картині художниці? Чим саме? Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні» [2, с. 58].

Про синтез мистецтв йдеться в навчальному матеріалі означеного підручника до літературної казки «Чотири сестри» В. Шевчука: «Мотив зміни пір року є традиційним у різних видах мистецтва. Ти вже переконалась/переконався у цьому, читаючи літературну казку Валерія Шевчука, слухаючи музику Антоніо Вівальді, переглядаючи ілюстрації Ольги Рубіної та картину «Пробудження» Ольги Ковтун» [2, с. 68].

Завдання з урахуванням міжмистецької взаємодії також передбачено в підручнику української літератури у процесі текстуального вивчення оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»: «Яку пору року змальовує П. Нілус на картині «Поле з гусями»? Порівняй зображену художником природу з описаною в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко». Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?» [2, с. 160].

Рубрика «Читай і досліджуй!», дидактична сутність якої полягає у виконанні п'ятикласниками творчих завдань, підготовці індивідуальних чи групових читацьких проєктів, зокрема й культурологічної спрямованості. Як-от, у підручнику інтегрованого курсу літератур для закріплення знань про легенди українського народу учням запропоновано підготувати самостійну або групову презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках, про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження рекомендується скористатися фондом власної чи

шкільної бібліотеки або ж зісканувати QR-код і ознайомитися з книжкою С. Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України» [4, с. 171].

Рубрика «Читацьке дозвілля» також має виразне культурологічне спрямування. Її зміст спрямовує юних читачів до перегляду мультфільмів, екранізацій літературних творів, прослуховування музики, віртуального відвідування музеїв, картинних галерей тощо. Такий вид діяльності не лише сприятиме організації дозвілля п'ятикласникам, а є одним із варіантів поглибленого розуміння художніх творів, що вивчаються текстуально. Наприклад, у підручнику інтегрованого курсу літератури для узагальнення здобутих предметних знань про казку Лесі Українки «Лелія» запропоновано ознайомитися з картинами К. Білокур та К. Волтера, на яких зображено квіти, а також насолодитися чудовою музикою та довершеним мистецтвом класичного танцю, перейшовши за означеним покликанням для перегляду «Вальсу квітів» – фрагмент балету П. Чайковського «Лускунчик» у виконанні артистів Національної опери України ім. Т. Г. Шевченка [4, с. 146].

Вивчення кожної навчальної теми передбачає не тільки роботу з художнім чи навчальним текстом, а й з ілюстративним матеріалом. Ілюстрації чи фото репродукції картин обов'язково доповнюються запитаннями і завданнями, що спонукають учнів пояснювати, обґрунтовувати свої думки. Так, на уроках інтегрованого курсу літератур для поглибленого розуміння оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» запропоновано такі завдання: «Розглянь ілюстрацію Е. Сетона-Томпсона до оповідання «Снап». Порівняй її із фотографією бультер'єра, яку ти побачив/побачила під час читання твору. Зверни увагу на те, наскільки точно письменник передає зовнішність і характер цієї породи собак і в тексті оповідання, і на малюнку. Розкажи про враження, які справила на тебе картина Е. Сетона-Томпсона «Сплячий вовк» [4, с. 22 (ч. II)].

Отже, зміст і структура підручників української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) авторського колективу Інституту педагогіки НАПН України засвідчують реалізацію

культурологічного підходу до вивчення літератури в реаліях Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма; за наук. ред. Т. О. Яценко. Київ: Педагогічна думка, 2021. 64 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729538/>
2. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська та зарубіжна): підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. Ч. 1.; Ч. 2. URL: <https://ru.calameo.com/read/006191963936270152108>
3. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Література (інтегрований курс української і зарубіжної). 5–6 класи: модельна навчальна програма. Київ: Педагогічна думка, 2021. 62 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729539/>
5. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта». URL: <https://ru.calameo.com/read/0061919638390f0c06f9f>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

VI ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 03 червня 2022 року

*Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мусик, І. М. Вітенко, О. І. Козут,
Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус,
Г. І. Герасимчук.*

Видавець – ТОКІППО

Адреса для кореспонденції: 46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1

Електронна пошта: admin@ippro.edu.te.ua

Веб-сторінка: <http://ippro.edu.te.ua>

Тел.: (0352) 43-57-83

Підписано до друку 17.05.2022 р. Здано до друку 23.06.2022 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний. Тираж 100 примірників.

46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1.